Doktordan DENEMELER

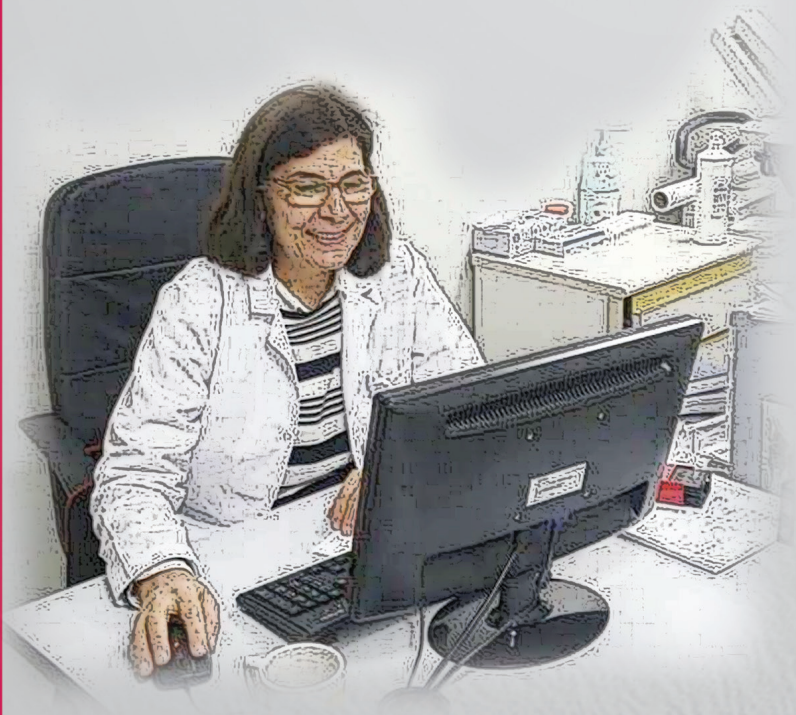

Prof. Dr. Ülkü SARITAŞ

TGV

Doktordan Denemeler

İletişim Adresi
TÜRK GASTROENTEROLOJİ VAKFI
Gaziler Caddesi 22/1 Abidinpaşa / ANKARA
Telefon : (0 312) 362 07 87 / 362 21 45
Faks : (0 312) 362 59 48
E-mail : bilgi@tgv.org.tr
Web Adresi : http://www.tgv.org.tr

©5846 ve 2936 sayılı fikir ve sanat eserleri yasası hükümleri gereğince her hakkı saklıdır. Bu kitabın hiçbir kısmı izinsiz elektronik veya mekanik, fotokopi, kayıt ya da herhangi bir bilgi saklama, erişim, erişim sistemi de dahil olmak üzere herhangi bir şekilde çoğaltılamaz, resim, şekil, grafik ve benzer unsurlar kopya edilemez. Kitabın her hakkı **TÜRK GASTROENTEROLOJİ VAKFI**'na aittir. Kitapta yayınlanan yazıların içerik ve sorumluluğu yazarlarına aittir.

Kasım 2024

Grafik Tasarım ve Yayın Hizmetleri
TGV Sağlık Malz. Ltd. Şti.
Gaziler Caddesi 22/1 Abidinpaşa / ANKARA
Telefon : (0 312) 362 07 87 / 362 21 45
Faks : (0 312) 362 59 48
E-mail : bilgi@tgv.org.tr
Web Adresi : http://www.tgv.org.tr

Editör
Ülkü SARITAŞ

Redaktör
Ecz. Jülide Gülay GÜMÜŞOĞLU

Dizgi / Mizanpaj
Bektaş ÇIRACI

Para ile satılamaz.

DOKTORDAN DENEMELER

Prof. Dr. Ülkü SARITAŞ

Hayatta en çok sevdiğime, Babama….

İÇİNDEKİLER

1. Önsöz 1

2. Anılar ve Sarıkamış **2**

2.1. Okuma, Yazma Hikayem 5

2.2. Yolumu Aydınlatan Öğretmenlerim 16

2.3. Babama Mektup 20

2.4. Dedemin Atı Kula 25

2.5. Babamın Hırsızı 30

2.6. Çocukluğumun ve Gençliğimin Ramazan'ı ve Şeker Bayramları 36

2.7. Bir Zamanlar "Yerli Malı ve Tutum Haftası" Vardı 40

2.8. Kumkumun Hikayesi 44

2.9. Acının, Hüzünün, Kederin ve Kahramanlığın Adı: Sarıkamış 50

2.10. 24 Nisan 1915 Ermeni Tehcirinde AileminYaşadığı Gerçekler 59

3. Türkiye ve Dünya Meseleleri Üzerine Düşünceler **63**

3.1. Hekim Gözüyle Bilim-Siyaset İlişkisi 64

3.2. Seksen Beş Yıl Önce Bir Yıldız Kaydı Evrenden; Adı Mustafa Kemal'di 71

3.3. Adaletin Üstünlüğü mü, Üstünlerin Adaleti mi? 74

3.4. Ahlak Çökerse Toplum Çöker, Devlet Çöker 79

3.5. Demokrasi Türleri 82

3.6. Demokrasisiz Cumhuriyet Olur mu? 85

3.7. Parlamenter Demokrasi mi, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi mi? 90

3.8. Seçimlerin Ardından Güzel Şeyler Yazamıyorum 96

3.9. Nasıl Bir Belediye Başkanı? 100

3.10. Vatandaş Olarak Benim Enflasyonum 102

3.11. Yeni Bir Anayasa Gerekli mi? 105

3.12. NATO mu Dediniz? Ben Barış Diyorum 109

3.13. Sosyal Medya: İki Tarafı Keskin Kılıç 112

3.14. Çevre ve Sağlık 115

3.15. 2022 Limit Aşım Hızında Sınıfta Kaldık: Dünyada 28 Temmuz, Bizde 22 Haziran 128

3.16. Davos'un Karanlık Yüzü 133

3.17. Küresel İklim Krizi 136

3.18. Osmanlı'dan Günümüze Orman Yangınları 138

3.19. Anız Yangınları 141

3.20. Toprak Mahsulleri Ofisi ve Silolar 144

3.21. Türkiye'de Tarım 147

3.22. Maden Kazaları Kader midir? 150

3.23. Vahşi Madenciliğin Yükselişi 152

4. Bilim ve Tarih 154

4.1. Tasarruf Kültürünün Simgesi Kumbara 155

4.2. Dünyayı Soğutan Bilim İnsanı: İklimlendirmenin Babası Willis Haviland Carrier 158

4.3. Antik Çağdan Günümüze Tuvalet Kağıdının Yolculuğu 161

4.4. Tutkulu Bir Aşkın Ürünü: Bir Çift Lastik Eldiven 165

4.5. Kimyasal Silahların ve Siyanürün Tarihte Yolculuğu 169

4.6. Hiroşima ve Nagazaki'nin Mirası: Hibakuşalar 174

4.7. Oppenheimer ve Hibakuşalar 178

4.8. Doğumunun 1042. Yılında Büyük Üstad İbn'i Sina'yı Anmak 181

4.9. 12 Mayıs Dünya Hemşireler Günü'nde Florance Nightingale'i Anmak 185

4.10. Türk Tıp Tarihinde Öncü Kadın Doktorlar 189

4.11. Türkiye'de Leprayı Bitiren Bilim İnsanları: Prof. Dr. Türkan Saylan, Prof. Dr. Atıf Taşpınar, Doç. Dr. Ethem Utku 207

4.12. Uçan Parmak Sabiha Rıfat Gürayman'dan Filenin Sultanları'na Giden Yol; Kadına Cumhuriyet'in Bir Armağanı 213

4.13. Uçmaya Adanmış Bir Yaşam: Leman Bozkurt Altınçekiç 217

5. Eğitim, Öğretim ve Akademi Üzerine Notlar 222

5.1. Fikri Hür, Vicdanı Hür, İrfanı Hür Nesiller 223

5.2. Türk Eğitim Sistemi: Sorunlar ve Çözümleri 229

5.3. Devlet Bilime Köstek Değil Destek Olmalı 245

5.4. Bilim Dili Olarak Türkçe'nin Kısıtlılıkları Var mı? Yabancı Sözcükleri Kullanırken Amacı Aşıyor muyuz ve Neden? 249

5.5. Bilimsel Hakemlik: Yargılama Değil, Bilime ve Akademisyene Katkı 253

5.6. Akademide Bilimsel Üretimin Anahtarı: Ortak Çalışma Kültürü 257

5.7. Akademik Kültürde Değerler Neydi, Neleri Kaybettik? 263

5.8. Akademisyende Motivasyonu Sağlayan En Önemli Etken Akademide Liyakatdır 269

5.9. İyi Bir Akademisyen İçin Her Yer Akademi 272

5.10. Akademiye Bulaşan Yolsuzluk 278

5.11. Neden, Nasıl Bir Üniversite? 281

5.12. 2022'de Tıp Fakültelerinde 671 Kontenjan Boş, Gençler Neden Doktor Olmak İstemiyor? 286

5.13. Doçentlik Başvuru Kriterleri Yine Değişti 291

5.14. Bir Garip Önlük Giyme Töreni 294

6. Biraz da Sağlık 297

6.1. Pandeminin Birinci Yılında İnsanlığın COVID-19 ile Sınavı 298

6.2. Sağlık Tehdit Altında İse Hiçbir Şey En Önemli Değildir 303

6.3. Covid-19 Pandemisi Bitti mi? Bu Ne Rahatlık! 307

6.4. 1-7 Nisan Ulusal Kanser Haftası, 7 Nisan Dünya Sağlık Günü 309

6.5. 8 Mayıs Dünya Yumurtalık (Over) Kanseri Farkındalık Günü 314

6.6. 19 Nisan Dünya Karaciğer Gününde: Sağlıklı Bir Yaşam İçin Sağlıklı Bir Karaciğer 321

6.7. 28 Temmuz "Dünya Hepatit Günü" Farkında Ol, Hepatit Olma 324

6.8. 28 Temmuz Dünya Hepatit Gününde; Bir Hayat Bir Karaciğer için Gerekli Olan Test, Tedavi ve Aşı 330

6.9. Yağlı Karaciğer Hastalığı Siroz Olmadan da Karaciğer Kanseri Yapabilir 334

6.10. 29 Mayıs Dünya Sindirim Sistemi Sağlığı Günü 337

6.11. Sigaraya Elveda Yaşama Merhaba 341

6.12. Sindirim Sistemi Sağlığı Anne Sütü ile Başlar 348

6.13. Sağlık Sistemimizin Değerlendirilmesinde 4 Mart Dünya Obezite Farkındalık Gününe Bakmak 353

6.14. Aralıklı Oruç Sağlık için Yararlı, Ama Herkeste ve Her Durumda Güvenli mi? 360

6.15. Dördüncü Yüzyıldan Günümüze Dışkı Nakli, Her Derde Deva mı? 367

6.16. Tıpta Mıknatıs Mucizesi 372

6.17. İlaçlar Yetim Kalır mı? 375

6.18. İş Sağlığı ve Güvenliği Haftasında Türkiye'de İşçi Ölümleri 378

6.19. Bir Makale Okudum, Kongrelere Bakışım Değişti: Tıbbi Kongreler ve Karbon Ayak İzleri 382

6.20. Karbon Ayak İzinden Yeşil Endoskopiye: Hedef 2050 387

6.21. İki Büyük Gastroenteroloji ve Karaciğer Hastalıkları Kongresinde Aklımda Kalanlar 391

6.22. Tıbbi Etik ve Deontoloji 395

6.23. Tıpta İstişare 401

6.24. Tıpta Uzmanlık ve Endoskopi Eğitimi 404

6.25. Tıpta Yapay Zeka Kullanımı Etik Sorunlara Yol Açar mı? 408

6.26. Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılında Türk Sağlık Sisteminin Tarihsel Gelişimi 413

6.27. Bir Beyaz Önlük Meselesi 421

6.28. Biraz da Sağlık Konuşalım 424

6.29. Depremin Yol Açtığı Sağlık Sorunları 427

6.30. Eli Kolu Bağlı Hekim 430

6.31. Kan Haftası ve Kızılay 432

Doktordan DENEMELER

Prof. Dr. Ülkü SARITAŞ

ÖNSÖZ

Yazmak için çoğu kez küçük bir kıvılcım gerekir, esin dedikleri. Bu bazen takvim yaprağında okuduğunuz tarihi bir bilgi, bazen seyrettiğiniz filmden bir sahne veya konu, okuduğunuz gazetede bir haber veya kitapta bir içerik olabilir. Bazen de birileri sizden bir konuda yazı yazmanızı isterler. Nedeni ne olursa olsun kaleme aldığınız şey genelde sizin profesyonel yaşamınızdan, yaşadıklarınızdan, yaşanmışlıklardan, dünya görüşünüzden ve olaylara bakış açınızdan izler taşır. Melih Cevdet Anday'ın "Şiir Yazmak" şiirindeki "kimi zaman bir sözcükten yola çıkarım/ aç kalmış güzel bir kurttur o" gibidir yazma dürtüsü. Benimde bu denemelerimde yazma dürtüm çoğu kez bir sözcükten, bir haberden, bir kitaptan yola çıktı ve serpildi. Doğaldır ki yazdıklarımda profesyonel hayatımdan izler çoğunlukta. Kırk küsur yıllık hekim ve bilim insanı olmam dolayısıyla genelde sağlık ve eğitimle ilgili yazdım. Siyaset, bilimin diğer dalları ve tarihle ilgili yazdıklarım da genelde hekim ve bilim insanı bakış açısıyla oldu. Yazılarımın çoğunluğu Akademik Akıl ortamında yayınlandı. Bir kısmı da Cumhuriyet Gazetesi'nin Olaylar ve Görüşler sayfasında kendilerine yer buldu. Anılar bölümü ise tamamen ailem ve benim yaşamımdan izler taşımakta. Yazdıklarımın öncelikle sağlık, çevre, iklim değişikliği, eğitim alanlarında toplumsal bir farkındalık oluşturması için bir kitap haline gelmesini istedim.

Anılarımı yazmada esin kaynağım olan aileme, yolumu aydınlatan öğretmenlerime, yazılarımın görünür ve okunur olmasına olanak veren Akademik Akıl ortamı yönetici ve editörüne ve Cumhuriyet Gazetesi Olaylar ve Görüşler yayın kuruluna, yazılarımın toparlanması ve dosyanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen Türk Gastroenteroloji Vakfı emekçileri sevgili Jülide ve Bektaş'a teşekkür ederim.

Umarım yazdıklarımla, azda olsa beni yetiştiren ülkemin daha iyi, daha çağdaş, daha yaşanılabilir ve mutlu insanlar ülkesi olmasına bir katkım olur.

Ülkü Sarıtaş
8 Temmuz 2024, Ankara

2. ANILAR ve SARIKAMIŞ

2.1. OKUMA, YAZMA HİKAYEM

İlkokulda Türkçe kitaplarında okuduğum Ömer Seyfettin'in Kaşağı ve Falaka isimli hikayeleri ile başladı okuma merakım. Sistemli bir şekilde okuma ise sınıflarımızda bulunan küçücük sınıf kitaplığından alıp okuduğumuz hikaye kitapları ile oldu. Sınıf kitaplığından kitap alış verişini denetleyen ve çetele tutan "Kitaplık kolu" vardı. İlkokulda sanırım görev ve sorumluluk bilinci aşılamak ve düzen sağlamak amacı ile "Temizlik kolu" "Kızılay kolu" Kitaplık kolu" "Trafik kolu" gibi kollar olurdu ve sözde bir seçimle öğrencilerden biri bu kollara seçilirdi. Sınıf öğretmeninin öğrencileri yönlendirdiği bu kollar kanımca biraz torpille seçilirdi, genelde subay veya astsubay çocukları ve memur çocukları olurdu bunlar, biz esnaf çocuklarına pek düşmezdi herhangi bir kol görevi. Ben bu kollardan birisi olmayı o kadar çok istemiştim ki bu uğurda hayatımın ilk yalanını söylemiştim aileme "Kızılay Kolu" na seçildim diye. Kol ile görevlendirilen öğrenciler sağ veya sol üst kollarına beyaz kumaş üzerine kırmızı renk iplikle kolun kısaltması veya amblemi işlendiği kol bantları takarlardı, futbolda kaptanların taktığı pazu bantları gibi. Çok havalı olurdu bu kol bantları ve beni çok cezbederdi. Evde Kızılay kolu oldum yalanını söyledikten sonra anneme ısrarla bir gecede kol bandını yaptırmış ve ertesi günü evden çıkarken bandımı koluma takmıştım. Okulda nasıl bir akran

şiddetine uğrayacağımı tahmin edemediğim için kol bandını çıkarmadan sınıfa girdim, bandı gören arkadaşlar hemen benimle alay etmeye başladılar. Utancımdan yerin dibine girmiştim. Evde, gece yarısına kadar uykusuz kalıp kol bandımı işleyen anneme ne diyecektim. Sonra kendimce bir çözüm buldum evden bant koluma takılı olarak çıkıyor, sınıfa girmeden de bandı çıkarıp çantama koyuyordum. Yarı yıl tatiline kadar işi böyle idare ettim, sonra aileme kolların tatilden sonra yeni seçimle değişeceğini söyleyerek bu yalan ve işkenceden kurtulmuş oldum. İlkokulda okumayı özendiren bir uygulama okuyup özetini çıkardıktan sonra kitaplığa verdiğiniz kitapların çetelesinin tutulması ve birinci olanın bir hikaye kitabı ile ödüllendirilmesiydi. Kitaplığın kapısında asılı beyaz bir kağıda kitap okuyanın ismi ile okuduğu kitap sayısını gösteren bir çetelenin tutulması ve benimde en yüksek çeteleye sahip olmak için gösterdiğim gayret okuma alışkanlığımı daha da geliştirdi. Zamanla okuma eylemi keyife dönüştü. Ancak edebi anlamda ilk kitapla tanışmam ilkokulu bitirdiğim yaz tatilinde okuduğum Ömer Seyffettin'in Bomba isimli hikaye kitabı ile oldu. Bomba'nın içinde kitaba ismini veren "Bomba" haricinde 6-7 hikaye daha vardı. Beni en çok etkileyenler ise Bomba ve Nakarat'tı. Nakarat isimli hikayede Osmanlı subayının aşık olduğu karşı evdeki Bulgar kızı Rada'nın söylediği ve bana tekerleme gibi gelen "naş naş çarigrad naş" şarkısı ile anlamını bilmeden küçük kardeşlerimi korkuturdum. Millî bilinci yüksek olmayan, hızlıca yükselerek rahat bir hayat yaşamak üzere askerliği seçmiş olan Osmanlı subayı kendisine aşık olduğunu düşündüğü Rada'nın söylediği ve sözlerinin kendince anlamının 'Seni çok seviyorum, seni çok seviyorum, Balkanlar'dan Şıka'dan, aşıp geldim sana" olduğunu sandığı şarkının gerçek anlamının "Bizim olacak, bizim olacak İstanbul bizim olacak" olduğunu öğrenmesi sonucunda, önceki

şımarık ve sorumsuz kimliğinden sıyrılıp milli kimliğine uyanışı ile ironik bir şekilde güzel sonlanması hoşuma gitmişti. Bomba da ise sosyalist Boris'in komitacılara karşı çıktığı ve ailesi ile birlikte Amerika'ya göç etmek istediği için komitacılar tarafından kesilen başının siyah beze sarılıp karısı ve yaşlı babasına "Bomba" diye verilmesi beni çok hüzünlendirmiş ve etkilemişti. Sonra yine Ömer Seyfettin den "Bahar ve Kelebekler" i okumaya başlamıştım. Ancak annemin isminden yola çıkarak bunun aşk kitabı olduğunu ve yaşıma uygun olmadığını söyleyip kitabı elimden alması sonucu bitirememiştim Bahar ve Kelebekleri.

Liseye başladığımda okudum Necati Cumali'nin Zeliş'ini (1959 da Tütün Zamanı, 1971 de tekrar basımı Zeliş). Ergenliğe henüz girdiğim o dönemde romandaki Zeliş ve Cemal'in naif aşkı beni çok etkilemiş ve romantikleştirmişti. Bende Zeliş'in kahramanlarına öykünerek benzer bir hikaye yazmaya başladım, bu aynı zamanda benim yazma serüvenimin başlangıcı oldu. Hikayeyi günlük 1-2 sayfa olarak tefrikalar halinde yazıyor ve sonrasında kardeşlerime okumaları için veriyordum, hikaye heyecanlı olmalı ki kardeşlerim okuldan gelir gelmez "abla yazdın mı, hadi ver okuyalım" yazmadıysam da "ne olur hemen yazmaya başla" diye beni yüreklendirirlerdi. Ancak o yaşın verdiği yeterince odaklanamayış ve daha da önemlisi herhalde bu konuda bana yol gösterecek birinin olmayışı nedeniyle bitiremedim ilk hikayemi, isim verdim mi onu da hatırlamıyorum, saklamamış olmalıyım ki okul anısı olarak sakladığım eşyalar arasında daha sonra bulamadım. Tefrikadan bahsedince o yıllarda gazetelerde günlük olarak çıkan Pehlivan Tefrikalarından bahsetmeden geçmek olmaz. Babam Tercüman gazetesi alırdı her gün eve. Beni yanına oturtur gazeteden seçtiği haber ve makaleleri okumamı isterdi. Kendisi Sarıkamış'ın sarıçamlarını gören camekanlı ön balkonumuzda, üzeri minder ve yastıkla

döşeli, renkli ve desenli sedir örtüsü ile örtülmüş uzun sedirimize uzanır, ayak ayak üstüne atar, gözlerini hafifçe kısarak, güzel yüzüne çok yakışan tebessümü ile beni dinlerdi. Ben sedirin yanındaki tabureye oturarak istediği haberleri ve makaleleri sırasıyla okurdum. Okurken çok dikkatli okurdum yanlış yapmamak için. Babam için okumaları bitirdikten sonra sıra benim her gün merakla beklediğim Çolak Mümin Pehlivan öyküsünün o günkü bölümünü okumaya ve sonra da bulmacayı çözmeye gelirdi. Altmışlı ve yetmişli yılarda Murat Sertoğlu tarafından "eski bir pehlivan" imzası ile yayınlanan "Pehlivan Tefrikaları" bizim kuşaklara canlısını görmeden yağlı güreşleri sevdiren gazete yazılarıdır. Tefrikalarda yazı en heyecanlı yerinde kesilir, örneğin pehlivan kündeye gelecekse yazı orada kesilir okurda ertesi günü iple çekerdi sonucu öğrenmek için. Tefrikalar sadece pehlivanla sınırlı değildi, aşk ve tarih konusunda da tefrikalar olurdu ama onlar benim pek ilgimi çekmezdi. O yıllarda başlayan bulmaca çözme merakım artarak devam etti, halende ediyor; her gün kare bulmaca yanında elime geçen sudoku, kelime bulma ve sayı bulmacalarını mutlaka çözmeye çalışırım.

1960 ve 1970 lı yıllarda yani benim ilk, orta ve lise yıllarımda günlük gazete dışında tek yayın organı olan radyo evdeki tek eğlencemizdi. Altı büyük pille çalışan Grundig marka transistörlü radyomuz kış aylarında oturduğumuz kuzine sobasının yandığı dikdörtgen şeklindeki küçük oturma odamızda mavi boyalı, içinde misafirlik bardak fincan ve tabakların bulunduğu küçük camlı dolabın (büfe değil çok daha mütevazı iki cam kapağı yanlara doğru açılan tahta bir dolaptı) üstünde dururdu. Akşam saat yedide "Ajans" (haberler) başlar, babam mutlaka onu dinlerdi. Sabahları onda ise "arkası yarın" başlardı. Annem ve biz üç kız kardeş hiç kaçırmazdık arkası yarınları. Okulda ikili öğretim olduğundan ve bende tüm öğrenim hayatım boyunca

hep öğlenci olduğumdan arkası yarınları rahat dinlerdim. Arkası yarınlar tıpkı gazetelerin tefrikası gibiydi. Eserler genellikle Türk yazarların roman ve hikayelerinden seçilmekle birlikte bazen de yabancı klasik eserlerden seçildiği de olurdu. Arkası yarını gözlerim kapalı dinlerken sahneyi, oyuncuları, kostümlerini hayalimde canlandırırdım. Benzer şekilde haftada bir gün Çarşamba akşamları saat dokuzda yayınlanan "radyo tiyatrosu" nu sanki sahnede izliyormuşum gibi gözleri kapalı dinlerdim. Hem arkası yarın hem de radyo tiyatrosunda efekt ve seslendirmeler o kadar mükemmeldi ki onları sahnede izliyor gibi hissederdiniz kendinizi.

Sosyal hayatta olmazsa olmazımız sinemaydı. İnönü Caddesinin Hükümet konağına yakın son ucunda kocaman dışı kabartmalarla süslü sarı boyalı, içi geniş ve ferah, tavanı oldukça yüksek, kocaman bir sahnesi ve tahminen 500 kişi kapasitesi olan mor kadife perdeli Ruslar'dan kalma tarihi bir sineması vardı güzel ilçem Sarıkamış'ın. Yıllar, yıllar sonra camiye çevrildiğini gördüm içimi hüzün kapladı, gözlerimin önünden orada izlediğim, yaşıtımız çocuk oyuncu Zeynep Değirmencioğlu'nun Ayşecik film serisi, yine bir çocuk oyuncu olan Parla Şenol filmleri, Türkan Şoray, Fatma Girik, Hülya Koçyiğit ve Filiz Akın filmleri, turneye çıkan devlet tiyatrosu oyunları ve okul müsamereleri geçti. Görkeminden eser kalmamıştı sinemanın. Sinemada hangi filmlerin oynayacağı veya oynadığı ellerinde megafonla mahallelerde dolaşıp filmlerin ve başrol oyuncularının isimlerini duyuran çığırtkanlardan öğrenilirdi. Sonraları sinemanın dört yoncası olarak adlandırılan Türkan Şoray, Fatma Girik, Hülya Koçyiğit ve Filiz Akın'ın değişik pozlarının renkli küçük fotoğrafları kare şeklinde çikletlerin içinden çıkardı. Ben Türkan Şoray, iki küçük kız kardeşimde Hülya Koçyiğit hayranı olduğu için onların fotoğraflarını biriktirir, bir nevi koleksiyon yapardık.

Okul müsamereleri hem biz öğrencilerin hem de Sarıkamış halkının sosyal hayatının önemli bir parçasıydı o yıllarda. Şimdi okullarda yapılıyor mu okul müsamereleri bilmiyorum ama kızım okula gittiğinde tanık olmadım. İlkokul, ortaokul ve lisede ikinci yarıyıl bittiğinde içinde şiir okuma, monolog, koro, solist, halk oyunu, dans ve piyeslerin yer aldığı gösterilerdi okul müsamereleri. Müsamerede herhangi bir görev veya rolünün olması öğrenciler için bir övünç kaynağıydı. Sarıkamış'ta o yıllarda beş ilkokul, bir ortaokul ve bir lise vardı. İlkokullarda yapılan müsamerelerde okullar adeta birbiri ile yarışırdı en güzel en görkemli ve en çok beğenilen müsamereyi yapmak için. Piyesler bir veya iki perdelik olurdu. Klasiklerden seçilirdi eserler. Lise de iken Ankara Devlet Tiyatrosu turnesi kapsamında Sarıkamış'ta Ayyar Hamza sahnelenmişti. Ayyar Hamza, Direktör Ali Bey'in Moliere'in bir eserinden Türkçe'ye adapte ettiği bir oyundu. İki zengin ailenin daha da zengin olmak için oğullarını zengin aile kızları ile evlendirmek istemelerine karşı oğullarının sevdikleri kızlarla evlenmek istemeleri ve bu konuda kendilerine yardım eden kurnaz uşak Ayyar Hamza'nın hikayesini anlatıyordu oyun ve benim de hayatımda ilk seyrettiğim tiyatro oyunuydu. Sahne, kostümler, dekor ve oyuncular o kadar görkemli ve doğaldı ki bende sahneye çıkıp oyuna katılasım gelmişti, radyo tiyatrosu ile başlayan tiyatro merakım daha da perçinlemişti. Moliere'in Cimrisini okuduğum için oyun tanıdık gelmişti ve Cimri'yi biz tiyatro kolu öğrencileri yıl sonu müsameresinde oynamayı planlamıştık. Ama oyunun içine girince ne kadar zor ve uzun olduğunu görmüş bizden bir yazarın oyununu, Cahit Atay'ın Pusuda'sını oynamaya karar vermiştik. 1961 tarihinde yazılan, ağa-köylü-aydın üçlüsünün sorunlarının işleyen mizah ve hüznün bir arada işlendiği tek perdelik bir oyundu Pusuda. Altmışlı yıllarda Ankara Devlet Tiyatrosu tarafından oynanan, 1977 de

televizyona uyarlanan oyunda kasabanın okumuş yazmış delikanlısı Yaşar şehirden kasabasına dönmektedir. Kasabanın ağası Yılanlıoğlu Yaşar'ın sevdiği kıza göz koyduğu için bu dönüşe memnun olmamış ve saf bir kasabalı maraba olan Dursun'un pusu kurarak Yaşar'ı öldürmesini planlamıştır. Ancak olaylar Yılanlıoğlu'nun istediği gibi gitmez, pusuda bekleyen Dursun'un silahı ters teper ve Yılanlıoğlu ölür. 1960 yılların en çok oynanan oyunu olan Pusuda'nın konusu birçok yazara ilham vererek köy sorunlarına eğilen kitaplar yazmalarına vesile olmuştur.

Okuma serüvenim Sarıkamış'ta halk kütüphanesi açılması ve eşini genç yaşta kaybeden ablamın kütüphaneye memur olması ile ev ve okuldan kütüphaneye taşınmış oldu. Ortaokul ikiden itibaren liseden mezun oluncaya kadar Halk Kütüphanesinde mevcut Türk ve Rus klasiklerinin önemli bir bölümünü okudum. Bu yıllarda benim okuma merakımı gören annemin amca kızının oğlu, Atatürk Üniversitesi Edebiyat bölümünden mezun Fevzi Abi bana kitap önerileri yaparak, kitap hediye ederek okuma merakıma katkıda bulundu. Lise ikide Fen bölümünü seçmem, esasen fen dersleri ve matematiğimin hep pekiyi düzeyde olması her konuda kitap, dergi, gazete ne bulursam okumama engel değildi. Okumayı ve yeni şeyler öğrenmeyi çok seviyordum. Bu sevgim hala devam etmekte. Her gün takvim yapraklarını okuyarak güne başlamak bana ayrı bir sevinç ve yaşama heyecanı verir. Her yılbaşında ailemden gelen bir alışkanlıkla günlük değişik konularda bilgiler veren koparmalı sayfaları olan Saatli Maarif Takvimi, Ülkü Takvimi, Aziz Nesin Takvimi gibi duvara asılan takvimlerden en az iki tane alırım. Bu alışveriş benim için yeni yılın en değerli ve değişmez geleneğidir. Takvim yapraklarını okurken hoşuma giden bilgi, atasözü, şiir, önemli düşünür ve yazarların özlü sözleri veya deyimlerini not alırım. Takvim sayfalarında gün ve gece uzunluğu, günlerin ne kadar uzayıp

kısaldığı, yemek listesi, o gün doğacak çocuklara isim önerileri, önemli dini ve milli günler, halen kullandığımız miladi takvimin karşılığı Hicri ve Rumi takvim yılı ve ayların isimleri, büyükannelerim, dedelerim ve ebeveynlerim eski hesapta bugün hava şöyle olacak diye ifade ettikleri geleneksel meteorolojik bilgiler yer alır. Takvimde bu eski hesap meteoroloji bilgilerini okumak aile büyüklerimi yad etmeme vesile olur. Takvim yapraklarından sonra bir gün önceki gazeteyi ayrıntısı ile okurum. Genelde biri oturma odasında diğeri yatak odamda olan iki kitap okuyarak günlük okuma hikayem devam eder gider.

Ortaokuldan mezun olduğum yıl halk kütüphanesinde okudum Bin Bir Gece Masalları'nı. Tıpkı gazetedeki tefrikalar, radyodaki arkası yarınlar gibi heyecanlıydı. Her gün öğleden sonra kütüphaneye gidip akşam kapanma saati olan beşe kadar okuyor ertesi günü iple çekiyordum. Bin bir Gece Masalları M.S 8. Yüzyılda, dünyanın önemli kültürel merkezlerinden biri; İran, Çin, Hindistan, Afrika ve Avrupa'dan gelen tüccarlar ile dolup taşan Bağdat'ta anonim halk hikayeleri olarak ortaya çıkmıştır, Sözle aktarılan bu hikâyeler sonunda Bin Bir Gece Masalları olarak tek bir eserde derlenmiştir. Bin bir Gece Masallarının ana çerçevesi, Vezir'in kızı Şehrazad ile Pers Şehinşahı (şahlar şahı) Şehriyar arasında geçen ve bin bir gece süren masal anlatma yolculuğudur. Efsaneye göre Şehriyar, eşi kendisini aldatınca tüm kadınlardan intikam almaya karar verir. Her gün bir bakire kız ile evlenir ve beraber oldukları gecenin sabahı kızın kafasını vurdurur. Vezir'in kızı Şehrazad babasının tüm itirazlarına rağmen Şehriyar ile evlenmeye razı olur. Evlendikleri gece çok sevdiği kız kardeşine veda etmek için Şehriyar'dan izin ister. Bu veda esnasında kız kardeşine bir masal anlatır. Masalı yattığı yerden dinleyen Şehriyar, Şehrazad'dan kendisine de bir masal anlatmasını ister, gece yarısında Şehrazad vakit kalma-

dığını söyleyerek, masalın tamamlamasını ertesi güne aktarır. Diğer gece aynısını, farklı bir masal ile yapar, o bitince bir masal daha… Bu durum bin bir gece devam eder. Şehrazad, Şehriyar'ı masalları ile eğitir, erdemli ve iyi kalpli bir insan olmasını sağlar. 1001. gecede masalı kalmadığını söyler ve o sırada Şehrazad, Şehriyarı sevdiğini ve ona güvendiğini anlar. Şehrazad ölümden Şehriyar da kötü biri olmaktan kurtulur. On beş yaşımda ben, hem heyecanlı hem romantik 1001 gece süren bu aşk masalını bitirdiğimde kerevete çıkmış gibi, yani onların sevinçleri ve mutlukları ile bende sevinç ve mutlulukla dolu hissetmiştim kendimi.

Reşat Nuri Güntekin'in Çalıkuşu romanında kendisini öğretmenliğe adamış bu nedenle Anadolu'da şehir şehir dolaşan Feride öğretmen Lise yıllarında rol model olmuştu bana. İpek Çalışlar'ın deyişi ile "biyografisine sığmayan kadın" Halide Edip Adıvar'ın ünlü romanı Sinekli Bakkal'dan çok etkilenmiş ve birden fazla kez okumuştum.

Üniversiteye başladığımda okuma alışkanlığı devam etti. Doğrusu bu yıllarda aileme yazdığım mektuplar dışında herhangi bir şey yazma deneyimim olmadı, derslerde tuttuğum ve bütün arkadaşlarımın ders çalışmak için almak istedikleri ders notları dışında. Tıp Fakültesinde derslerin yoğunluğu ve benimde sınıfımı ikmale kalmadan başarı ile geçme arzum daha çok derslerime ağırlık vermeme yol açtı. Bu durum birazda ikmale kalarak yaz tatilimi Sarıkamış'ta geçirmek yerine ders çalışarak ve tatilimi bölerek geçirmek istemediğimden kaynaklanıyordu. Altı yıllık üniversite öğrenimim süresince daha çok klasik Türk, Fransız ve Rus eserlerini okudum. Sebahattin Ali'den Kürk Mantolu Madonna ve Kuyucaklı Yusuf; Yaşar Kemal'in dört ciltlik İnce Memed'i; Orhan Kemal'den Cemile ve El Kızı; Kemal Bilbaşar'dan Cemo; Sevgi Soysal'ın Yenişehir'de Bir Öğle

Vakti; Adalet Ağaoğlu'nun Bir Düğün Gecesi ve Fikrimin İnce Gülü; Dostoyevski'den Ana; Turgenyev'den Babalar ve Oğullar; Balzac'ın Notre Dame'ın Kamburu; Victor Hugo'nun Sefiller'i; Tolstoy'dan Sulh ve Ceza; Balzac'tan Vadideki Zambak; Emile Zola'dan Germinal; Albert Camus'un Veba'sı; Jack London'un Beyaz Dişi; John Steinbeck'in Gazap Üzümleri ben de iz bırakanlar. O dönemde sinema ve tiyatroya gitmek üniversite öğrencileri için olmazsa olmazlardandı. O dönemde seyrettiğim iki film, Gündüz Güzeli (Fransızca'sı Belle de Jour, başrolde Catherine Deneuve) ve Dersu Uzala (Japon Yönetmen Akiro Kurosawa'nın Oscar ödüllü filmi) beni en çok etkileyen filmler olmuştur. Hele Dersi Uzala' daki Dersu karakteri doğaya saygısı, iyi kalpliliği ve bilgeliği ile hiç unutamadığım bir karakter olarak belleğimde yer etmiştir. Yetmişli yıllarda Ankara'da, Ankara sanat Tiyatrosu (AST) oyunlarını seyretmek üniversite gençliğinin vazgeçilmez aktivitesi idi. Hem üniversite son sınıfta hem de mezun olduktan sonra AST da seyrettiğim başrollerinde Şener Şen'in oynadığı Zengin Mutfağı; Kerim Afşar'ın oynadığı Galileo Galilei ve Bir Ceza Avukatının Anıları; Büyük Tiyatro'da izlediğim Bertolt Brecht'in Arturo Ui' nin Önlenebilir Yükselişi, Kent oyuncularının ve Devekuşu Kabare'nin Ankara turnesinde oynadıkları sırasıyla Vanya Dayı ve İnsanlığın Lüzumu Yok belleğimde kalanlardan.

Üniversiteden mezun olduktan sonra yıllarca okuma yazma deneyimi çoğunlukla Tıp alanında ve akademik kariyer ile ilgili olmuştur. Düzenli günlük gazete, haftalık mizah dergileri, tıp dışı kitap okuma alışkanlığı devam etmekle beraber zamanımın çoğunu mesleğim olan doktorlukla ilgili kitap ve makale okuma ve yazma almıştır bu yıllarda. Ahmet Ümit, Orhan Pamuk, Elif Şafak, Ahmet Altan, Ayşe Kulin hemen tüm eserlerini okuduğum yazarlardır. Akademik kariyeri tamamlayıp üniversitede

öğretim üyesi olarak görev yaparken tekrar depreşti tıp dışında bir şeyler yazma arzusu. Önce evden uzakta başka bir şehirde çalışmam ve kızımın yurt dışında olmasının verdiği hasret ve özlemle küçük notlar ve şiirimsi satırlar karalamaya başladım. Sonra ilk kedimiz Üzümü kaybedişin üzüntüsünü ona adadığım bir ağıt metinle dile getirdim. Üniversiteden emekli olup Ankara'ya evime döndükten sonra, bir yandan özel hastanede çalışırken bir yandan da Atatürkçü Düşünce Derneği (ADD) ve Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği gibi gençlerin eğitime katkı yapmayı misyon edinmiş sivil toplum örgütlerinde çalışmaya başladım. Bu dönemde Ankara Tabip Odası'nın 14 Mart Tıp Bayramı etkinlikleri kapsamında yaptığı öykü yarışması için ilk amaçlı öyküm olan "Babamın Hırsızı" nı; daha sonrada ADD' nin düzenlediği bir öykü ve bir mekuplaşma aktivitesi için sırası ile "Kumkumun Hikayesi'ni ve "Babama mektup" u kaleme aldım. Bu yazılar etkinliklerde okuma dışında herhangi bir derece veya ödül kazanmadı ama beni yazma konusunda cesaretlendirdi. Sonrasında özel günler için daha çok da çocukluğum ve gençlik dönemimde yaşadıklarımla ilgili yazılar yazmaya başladım. COVID-19 pandemisi başlangıcında hastalığı geçirerek aktif doktorluk yapmayı dondurduğum günlerden itibaren daha sistemli olarak farklı konular üzerinde görüş ve düşüncelerimi yazmaya devam ediyorum.

Okuma yazma hikayemi burada sonlandırırken kıdemli bir eğitimci ve hekim olarak genç arkadaşlarıma iki tavsiyede bulunmak isterim. İlki; ne iş yaparsanız yapın, sol memeniz altındaki cevahirde hissederek yapın; ikincisi de, bu işten ne kadar çok para kazanırım diye değil dünyaya ve insanlığa ne kadar yararım olur diye düşünerek yapın. Unutmayın, okuma zevkini kazanmayanın öğrenimi yarıda kalmıştır. Ve okuma ihtiyacı barut gibidir, bir kere tutuşunca artık sönmez.

2.2. YOLUMU AYDINLATAN ÖĞRETMENLERİM

Altı yaşında başladım okuyup öğrenmeye, altmış yıldır devam ediyor. Her sabah yeni bir heyecanla uyandım güne, bugün ne öğreneceğim diye. Bu heyecanı bana veren, öğrenme yolculuğumda birçok öğretmenim oldu yolumu aydınlatan. İşte onlardan bir seçki sizlere, ben de iz bırakanlardan.

Bir öğretmenim vardı ilkokul ikide ismi Edibe Şeki, ilkokul birinci sınıfı yaşım küçük olduğu için köyde okumuştum altı yaşımda ikinci sınıfta naklim alındı Sarıkamış Kazım Karabekir ilkokuluna. Babam önce müdürün odasına götürdü okula kaydım yapıldı, sonra 2B sınıfına götürüp Edibe öğretmene teslim ettiler. Üç kişilik sırada dördüncü kişi olarak sıkıştım kenarda. Edibe öğretmen şişmanca kır kısa saçlı önden düğmeli ve iki cebi olan siyah önlük giymiş derse bıraktığı yerden devam etmeye başladı. Biraz soğuk buldum ve korktum anlattığı her şeyi can kulağı ile dinledim gerektiğinde defterime yazdım çokça ödev verdi, eve gider gitmez hemen ödevlerimi dikkatlice yaptım öğrendiklerimi tekrar ettim böyle yaparsam öğretmenimden korkumun azalacağını ve daha yumuşak davranacağını düşündüm, bu düşüncem kısmen doğru çıktı ben hep çok çalıştım, Edibe öğretmenimde biraz olsun yumuşadı. Üçüncü sınıfta da bizi okuttu Edibe öğretmen ve yaşam boyu unutamayacağım bir olayı yaşamama neden oldu. Ödevini yapmayan bir erkek

öğrenciyi tahtaya kaldırıp kulaklarından tutarak yukarıya kaldırıp tekrar yere vuruyor bir yandan da arkadaşımızın sümüğü akıyordu hem çok üzücü bir tabloydu hem de çocuk halimizle sümüğün akması komik gelmiş olacak ki, biz diğer öğrenciler gülmeye başladık ben ve yanımda oturan arkadaşım en öndeydik, zaten çok sinirli olan öğretmenimiz ikimizi de dövdüğü arkadaşımızın yanına dikti ve aynı şekilde bizim kulaklarımızdan tutup silkelemeye başladı. Benim kulağımda egzema vardı ve şarıl şarıl kanamaya başladı, ama öğretmenimiz buna hiç aldırmadan siniri yatışıncaya kadar dövmeye devam etti. Tabii o tarihlerde evde bunu anlatmak öğretmeni şikayet etmek gibi şeyler yoktu, evde anlatsanız zaten suçlu siz kabul edileceğiniz için bir de azar işitecektiniz.

Bu olayı günler ve geceler boyu kendi içimde sorguladım sınıftan başka sınıfa geçebilir miyim diye düşündüm öğretmenime kinlendim kızdım ama hepsini içimde kendi kendime yaşadım. Sonra daha fazla çalışarak biran önce okulun tatil olmasını bekledim.

Dördüncü sınıfta çok şükür öğretmen değişti, Edibe öğretmenin kocası Reşat Şeki. Karısının tam tersi uzun boylu yakışıklı yüzü hep güleç ilk kez dördüncü sınıfta okumaya başladığımız tarih ve coğrafyayı bize sevdiren güzel adam, hafif kır dalgalı saçları arkaya taralı hep kibar hep güler yüzlü Reşat öğretmenim benim.

Beşinci sınıfta Alaattin Solmaz okuttu bizi, ilk kez çalışkan öğrencinin ödüllendirildiğini gördük onda ödevlerimizi, yada yazılı kağıtlarımızı beğendiğinde sadece en yüksek not olan beş vermekle kalmaz etrafını beğeni derecesine göre yıldızlarla süslerdi, buda bizi daha çok yıldız kazanmak için hevese getirirdi.

Bir öğretmenim vardı benim ortaokul birinci sınıfta, tarih öğretmenim Reyhan, zaten sevdiğim tarih dersini bana daha da

çok sevdiren. Notlar ortaokulda on üzerinden veriliyordu tarih notum hep ondu. Ortaokulda öğrenciler hatıra defteri tutmaya başlamışlardı, genelde hazır satılan süslü hatıra defterlerinden, benim öyle bir lüksüm olmadığı için küçük esnaf olan babamın sarı saman renkli küçük not defterlerinden birini renkli kaplama kağıdı ile kaplayıp üzerini süslü yazıyla hatıra defteri yazarak oluşturmuştum kendi hatıra defterimi.

Önce Reyhan öğretmenime verdim hatıra yazması için evde yazar getiririm dedi. Ertesi gün kırtasiyeden alınmış ve içine "Sevgili Ülkü, ileride çok başarılı ve iyi bir insan olacağına inanıyor gözlerinden öpüyorum" notu yazılmış yeni bir hatıra defterini armağan etti bana. Bu benim yaşamımda aldığım en önemli hediye, Reyhan öğretmenim de yaşam rehberim oldu

Bir öğretmenim vardı benim, ismi Nuriye Banaz. Üç lise sınıfında da biyolojiyi bize sevdiren ve okutan sevgili öğretmenimiz. İlk kez onun sayesinde bir kitabın tüm konularını işleyip kitabı bitirmiştik. Lise üçüncü sınıfta jeoloji dersini de Nuriye öğretmen okutuyordu. Yazılı sınavın birinde beş soru sormuştu ben ilk üç sorunun cevaplarını kağıdın on yüzüne yazmış dalgınlıkla bitti diyerek öğretmenime vermiştim, sonra fark ettim eksik yaptığımı ve öğretmenime mahcup olacağım diye o kadar üzüldüm ki ne yapacağımı bilemedim alacağım eksik not umurumda değildi eksik cevap yazmış olmak kahrediyordu beni. Öğretmenimiz yazılı kağıtlarını da çok çabuk okurdu ve hemen ertesi ders bize bildirirdi. Sınav olduğumuz gün son derste onun dersi idi notları not defterinden okurdu başım önümde biraz mahcubiyet biraz korku ile beklerken " Ülkü Atilla 10″ dediğini duydum kulaklarım uğuldadı, başım döndü başımı doğrultup öğretmenime baktığım da güler yüz ve sevecen bir şekilde bir anne şefkati ile bana baktığını sanki içinden mahcup olma, korkma kızım ben senin çalışkan olduğunu bu notu hak

ettiğini biliyorum, sen benim gözümde hep onluk bir öğrencisin dediğini duyar gibi olmuştum sevgili Nuriye öğretmenimin.

Üniversitede de çok emeği geçti tüm öğretmenlerimin. Ama ben Kazım Türker öğretmenimi çak az sözle nasıl çok şey anlatılabildiğini gösterdiği için, Ayhan Çavdar öğretmenimi güçlü bilim kadını nasıl olunur örneğini sergilediği için, Rıdvan Ege öğretmenimi ortopediyi kadın doktorlar da yapabilir diye staj sırasında bana gel ortopedist ol dediği için, Aysel Gürler öğretmenimi bana "cin kız" adını taktığı ve daha sonra hayat arkadaşım olan Ahmet Sarıtaş'ın "cin kızlar cin cin çiğner" söylemi ile beni cincin sakızları ile tavlayıp eşim olmasına sebep olduğu için hiç unutamadım.

Doktorluk yaşamımda Saliha Yalçın öğretmenimi disiplin çalışkanlık ve takım ruhu ile çalışmayı öğrettiği için; Leziz onaran, Gülay Timuçin, Burhan Şahin, Erdoğan Kovalı, Aysel Ülker, Nurgül Şaşmaz, Gönül Gürkaynak ve Tülin Şahin öğretmenlerimizi bildikleri her şeyi bize tevazu ile cömertçe öğrettikleri, sağladıkları hoşgörü ortamında rahat ve huzurla çalışma imkanı verdikleri için minnetle ve şükranla anıyor, yetişmem de emeği gecen tüm öğretmenlerimin, Öğretmenler gününü kutluyor hayatta olanlara sağlıklı ve uzun ömür, kaybettiklerimize Allahtan rahmet diliyorum.

2.3. BABAMA MEKTUP

Sevgili Babacığım seni sonsuzluğa uğurlayalı otuz altı yıl olmuş dün gibi. Oysa ben seni kaybettiğim yaşa geldim neredeyse. Torunların 3-5 yaşlarında idi o zaman. Şimdi çoğu otuzu geçti, kimisi dede bile oldu. Çoğu evlendi çoluğa çocuğa karıştı, iş güç, ev bark sahibi oldu. Kayıplarımızda oldu bu arada. Ekrem abim, Raziye ablam, Songül ablam, kardeşim Bilgi ve torunun Kutlay'ı uğurladık senin yanına. Amcaları, dayıları, teyzeleri saymıyorum bile. Anlayacağın o büyük Atilla ailesi kayıplarımızla oldukça küçüldü. Annem de senden on iki yıl sonra geldi yanına. Şimdi hem öksüz hem yetimim anlayacağın. Sizlerin anıları yaşıyor belleklerimizde. Bizlere en büyük miras olarak doğruluğu, dürüstlüğü ve erdemli yaşamı bıraktın. Hatırlar mısın bilmem? Bizler küçüktük, ben dün gibi hatırlıyorum Kadir dedemle birlikte, onun at arabası ile bizi Sarıkamış'ın sarıçamlarına götürmüştünüz piknik yapmak ve dönüşte, kozalak ve çalı çırpı toplamak için. Piknikte ne mi yemiştik? Un helvası, peynir, lavaş ekmek ve çay eşliğinde yiyip içtiklerimiz, en leziz mangaldan daha lezzetli idiler. Dönüşte kozalak çalı çırpı topladık, küçük kardeşim ve komşumuzun kızı çalı çırpıyı minder yaparak, arabanın üstüne oturdular bizler arabanın yanında yürüyorduk. Sen dedemin yanında oturmuştun. Yol kenarında dedem yonca gördü ve atlara yedirmek için toplamak istedi, birkaç dal topla-

mıştı ki sen onu engellemeye çalıştın, " Kadir dayı bu yonca tarlası sahipli, koparma ne olur, başkasına ait olan şey haram olur ve iyi gelmez" diyerek dedemi durdurdun ancak o bir miktar koparıp atların yem torbasına atmış ve atlar yemeğe başlamıştı bile. Daha fazla yonca koparmayı bırakan dedem tekrar arabaya binip sürmeye başladı. Birkaç metre gitmemiştik ki birden arabanın tekerleği büyükçe bir taşa çarpıp dengesini kaybetti ve ters yüz olan araba, küçük kardeşim ve komşunun küçük kızının üzerine devrildi. Bir anda ne olduğuna şaşırarak panik yaşadık. Sen ve dedem arabayı doğrulttunuz ve biz büyük çocuklar hemen hızla kozalak ve çalı çırpıyı sizlerle birlikte çocukların üzerinden temizledik. Çok şükür yaşadıkları büyük korku dışında hiçbir şey olmamıştı çocuklara. Sen hemen oracıkta hatırladığım ilk hayat dersini bize verdin. "Çocuklar bakın bize ait olmayan bir şeyi aldığımız için bu kaza başımıza geldi. Sakın bir daha başkasına ait olan bir şeyi, bir çöp bile olsa sahibinden habersiz almayın" diyerek. Aradan geçen onca zamana rağmen ben ne o kazayı, ne de senin söylediklerini hiç unutmadım, bilerek ve isteyerek başkasına ait hiçbir şeyi sahibinden habersiz almadım. Kuşkusuz senin bizlere gösterdiğin bu erdemler bununla sınırlı değildi. Sen iki anneden ve iki babadan olan on bir çocuğun bir arada kavgasız gürültüsüz nasıl yaşayacağını bizlere herhangi bir şey söylemeden sadece yaşam tarzınla hiç birimizi diğerinden ayırmadan gösterdin. Dahası tüm sülaleyi de bir arada tutan sendin. Sülalenin ortaokul ve lise çağına gelmiş tüm çocukları Sarıkamış'ta bizim evimizde kalarak eğitimlerini tamamladılar. Kardeşlerinin hepsinin elinden tuttun, ev sahibi, iş sahibi olmalarına yardımcı oldun. İki evlilik yapmış olmandan dolayı biz annemle Sarıkamış'ta, ilk eşin, benim çok sevdiğim büyükannem, çocukların bazıları ile köyde oturuyorlardı. Köyde bir de dükkanımız vardı şimdiki marketlere benzer,

gaz yağı, ispirto, kumaş, lastik ayakkabı, lastik çizme, mest, her türlü yiyecek içeceğin satıldığı. Sen hem dükkanı işletir hem de tüccarlık yapardın, Sarıkamış'ta. Arada bir İstanbul'a gidip mal getirirdin. Bir seferinde Çekoslovakya yapımı porselen yemek tabakları getirmiştin, senden sonra da çok uzun süre kullandık. Anlayacağın koşturup dururdun tüm sülaleyi ve aileni geçindirmek için. Çok ta yakışıklıydın laf aramızda. Uzun boylu, geniş omuzlu, hafif kırlaşmış bıyık ve saçlarınla. Hiç kilolu görmedim seni. Gençliğinde sigara ve rakı içsen de ben hiç hatırlamıyorum kullandığını. Bırakmıştın uzun süre önce. Beş vakit namaz kıldığını ve üç ayları tuttuğunu hatırlıyorum. Ben ilkokul son sınıf ya da ortaokula başladığımda, Sarıkamış'ta da bir dükkan açmıştın. Biz üç kız sırayla büyüdükçe dükkanda sana yardım ederdik. Balık ve pastırmayı çok severdin, annem senin aksine hiç sevmez ve eve sokmak istemezdi. Çıldır gölünden balık kamyonlarla gelip satılırdı. Sen birkaç kilo alır eve getirirdin, annem kırklarcasına onları eve sokmadan bahçede temizler yıkar ve pişirirdi, bazen de süzülmeleri için dışarıda bıraktığında kediler kendilerine ziyafet çeker ve oda balık pişirmekten kurtulurdu. Ben pastırmayı pek sevmezdim, kardeşim Bilgi çok severdi. Dükkanımızda küçük bir gaz ocağı vardı sen ya önün üstünde ya da arka caddedeki Yeşilyurt Lokantasında yumurtalı pastırma pişirip dükkan da bizlerle birlikte yerdin. Ben lisede iken Hacca gitmiş ve ticareti bırakmıştın, abilerim dükkanları çalıştırıyordu ancak işler istediğin gibi gitmiyordu, sonra istemesen de tekrar işe başlamıştın. Herhalde bu kadar çok kendinden vermen ve yorucu hayatın, henüz 67 yaşında iken seni aramızdan aldı. Anne, babasını kaybedince herkes çok üzülür kuşkusuz. Ama ben seni kaybedince içim boşaldı, sırtım dayanaktan yoksun kamburlaştı, kalbimde herkes baba deyince hissettiğim derin bir sızı kaldı.Bu yıl babalar gününde seni her

zamankinden çok özler oldum nedense. Akrabam ve arkadaşım olan tüm babaları arayıp günlerini kutladım ama hiçbiri hüznümü özlemi mi azaltmadı. Dolu dolu " babam, babacığım" demek istedim sana.

Sevgili babacığım sen sonsuzluğa gittikten sonra dünyada ve ülkemizde çok şey değişti, anlattığımda inanamayacağın. Neler mi oldu? Televizyonlar renklendi, ev telefonları kalktı, çocuklar dahil herkesin cebinde bir telefon. İnternet diye bir teknoloji harikası var ki nerede olursan ol dünyada ne var ne yok bilmek istediğin her şey bir tıkla ayağına geliyor. Oturduğun yerden dünyanın öbür ucundaki bir toplantıyı izleyebiliyorsun. Alışveriş için çarşıya gitmek gerekmiyor, sipariş veriyorsun ayağına getiriyorlar. Akıllı evler var bir de, sen evde yokken bir kumanda ile çamaşırın bulaşığın yıkanıp evin ısıtılabiliyor. Hırsız girerse alarm çalıyor, polisin haberi olup hırsızı yakalayabiliyor. Hırsız demişken senin hırsızın "Veyis" aklıma geldi. Köydeki evimizin ön tarafında senin odan, dükkana bitişikti. Sonbaharda hasat kalktıktan sonra sen dükkanı malla doldururdun hasattan cebi dolan köylü alışveriş yapsın diye. İşte Veyis dükkanın dolu olduğu bu zamanlarda gece senin dükkanı soyar hepimizi büyük bir üzüntüye sokardı. Çeşitli önlemler almıştın kendince soyguna karşı. Mesela pencerelerde kepenkler vardı, dıştan demir kancayla sabitlenen, dükkanın senin odana bitişik olan duvarın, tavana yakın kısmına, bir çocuğun sığacağı büyüklükte bir pencere ve dükkan kapısının arkasına demirden kocaman bir kanca yaptırmıştın. Sen gece on, on bir gibi dükkanı kapattıktan sonra biz çocuklardan biri o küçük pencereden dükkana girip kapı arkasındaki kancayı takardık. Ancak bu önlemlerin hiçbiri Veyis'e kar etmiyor, o ne yapıp edip mutlaka dükkana girip yükte hafif pahada ağır ne varsa çalıyor, ne hikmetse adı sanı bilinen bu adam bir türlü yakalanamıyordu. Ancak senin dürüstlüğünün

ödülü olacak ki kısa süre sonra sen tekrar eskisinden daha çok malla dükkanı doldurabiliyordun.

Sevgili babacığım bu babalar gününde sana "babam, babacığım" diyemesem de, elini öpemesem de, hediye alamasam da bu mektupla gönlünü almak istedim. Sahi ne çok hoşuna giderdi hediye almak. Çok küçük bir şey alsam da sen onu hemen kullanmaya başlar gururla herkese gösterirdin kızım almış diye. Tıbbiyeden mezun olup ilk maaşımı aldığımda sana bir robdöşambr almıştım, evde olduğun zamanlarda hep giyip nadiren sırtından çıkardığın. Küçük şeylerle mutlu olurdun, çok ahbabın vardı hayatı paylaştığın, herkesle iletişim kurardın. Ben evlendikten bir yıl sonra Eskişehir'deki evimize gelmiştin. Geldiğinin ertesi günü çarşıya çıkmış bir sürü tanıdık gördüğünü anlatmıştın. Bir de üzerinde " Bismillah" yazan bir duvar panosunu bize hediye olarak almıştın. Aradan kırk yıl geçti o pano benim oturma odamda hala asılıdır ve her bakışta seni hatırlatır bana. Eskişehir'de geçen iki yıllık serüvenden sonra Ankara'ya taşındık hala buradayız. Bu arada iki ev değiştirdik üçüncü evimiz oldukça geniş, rahat ve huzur verici. Orta büyüklükte bir bahçesi var. Çok isterdim senin görebilmeni. Her üç evimiz de mahalle camisine çok yakın, 2-3 dakikalık yürüme mesafesinde, görsen mutlu olacağın ve eminim, beş vakit namazını orada kılacağın bir cami.

Sevgili babacığım şimdilik aklıma gelenler bunlar. Kuşkusuz yazmak istediklerim çok ancak kelimeler yetersiz sana olan özlemimi anlatmak için. Hasretle, sevgi ve saygıyla ellerinden öperim.

Kızın Ülkü

2.4. DEDEMİN ATI KULA

4 Eylül Dünya Hayvan Hakları ve Hayvanları Koruma Günü'nde Kula'nın Anısına…..

Babamın babası, yani büyükbabam Sehrenkoğlu Emrullah. Biz kısaca Emrah Baba diyoruz. Ben ilkokul beşte iken gece yarısı köyden gelen haberle öğrendik öldüğünü, benimde ölümle ilk tanışmam böyle oldu. Esasen babaannem uzun süredir hastaydı, gece gelen haberci babama ölümden bahsetmiyor, babaannemin hastalığının ciddileştiğini söyleyerek köye gitmemiz gerektiğini söylüyor, babamda "anam öldü" diye üzüntülü sesle bizleri uykudan uyandırıp ablam ve annemle birlikte köye gitmek için hazırlıyorlar. Yıl 1966, evlerde telefon yok, Sarıkamış ile köyümüz Karahamza arası 20 kilometre, motorlu vasıta ile 20 dakikada, at veya öküz arabası ile bir saatte ulaşılıyor, haberleşme genelde ailenin gençlerinden birinin getirdiği haberle sağlanıyor. Gece 1-2 civarı olmalı köye vardığımızda, dedemin evinde iki ana giriş var. Birisi önünde mabeyini olan dedemin odasına girilen ilk kapı, ikincisi 3-4 metre kadar ileride ana eve giriş kapısı. Dedem ve babaannem büyük odada uyuyorlar, ahşaptan büyük bir karyolaları, yün döşek, yün yorgan ve kaz tüyü tek uzun ve geniş yastıkları var. Dedemin gündüz hayatı genelde kendi odasında geçiyor. Gelinler veya bekar halam yemeğini önüne getirmek veya abdest alacağı zaman ibrik ve leğeni ha-

zırlayıp su dökmek için odasına giriyorlar. Misafir genelde bu odada ağırlanıyor. Ana evde ise iki ayrı oda var, evli iki küçük amcam ve bekar halamın odaları, bu odalar zemini toprak olan büyükçe bir salon diyebileceğimiz "havlu" olarak adlandırılan girişte sizi karşılayan penceresiz bir bölüme açılıyor. Havluda babaannemin erzak sandığı, kap-kacağın yer aldığı ahşap terekler, süt makinası, üzeri hasır, yün minder ve yastıklarla döşeli sekiler yer alıyor. Babaannem her zaman kilitli olan ve anahtarını kendisinden başka kimseye vermediği erzak sandığından ihtiyaçlara göre malzeme çıkarmak için havluya çıkıyor, gündüz ya en küçüğün bir büyüğü Şefik amcam ve karısı Farizet yengemin uyudukları odada ya da sıcak havalarda kapının önünde topraktan yapılmış ve turuncuya boyanmış merdiven şeklindeki dar toprak sekide oturuyor ve çoğu kez de kucağında en küçük torunlardan biri oluyordu. Miyase idi ismi, esmer tenliydi, bu nedenle yaşıtı olan anneannem "Kara Miyase" diye çağırırdı onu. Nerdeyse doksan dereceyi bulan bir kamburu vardı. Hep hasta olduğunu duyardım, ama doğrusu hastalığının ne olduğunu bilmiyorum. Emrah dedeme gelince, orta boylu, tıknaz, elinde hep bastonu olan ve kızdığı zaman karşısındakine bastonu fırlatan birisi olarak hatırlıyorum. Oldukça sert mizaçlı olmalı ki en büyük çocuğu olan babam bile kendisinden çok korkar ve çekinirdi. Hele gelinlerin ödü kopardı Emrah Babamdan. Hepsine bir isim takmıştı. Örneğin biz Sarıkamış'ta yaşadığımız ve Sarıkamış'ta köye göre daha batıda olduğu ve annemin de romatizması nedeniyle bacakları hep sarılı olduğundan anneme "yukarı topal"; babamın bir küçüğü İsrafil amcam da köye göre daha doğuda Selim'de oturdukları ve karısı Mani yengemin de (Gerçek ismi Zernişan idi ama biz Mani yenge diye bilirdik, ben gerçek ismini doktor olduktan sonra öğrenmiştim reçete yazarken, nedense bizim sülalede birçok kişinin lakabı vardı ve hep

lakaplarıyla çağrılırlardı) doktor olduktan sonra "derin venöz yetmezlik" olduğunu anladığım kirli kan damarı tıkanıklığı nedeniyle her iki bacağı şiş olduğundan ona da "aşağı topal" derdi.

İşte biz 1966 yılının bir kış günü ailecek gece yarısı köye gittiğimizde Emrah Babamın odasının ağzına kadar insanla dolu olduğunu hatta bir kısım insanların dışarıda beklediğini görünce birisinin ölmüş olduğunu anladık. Babam kesinlikle babaannemin ölmüş olduğunu düşünmüş olmalı ki "ana" diye bağırarak büyük odaya girdi, ancak anası karşıda kadınların arasında oturuyor, ortada yerdeki halı ve onun üzerine serilmiş beyaz çarşaf üzerinde karnı biraz şişmiş ve üstüne başından ayağına kadar beyaz çarşaf örtülmüş, göbeğinin üzerine de karnının daha fazla şişmemesi için büyük bir bıçak yerleştirilmiş bir ölü yatıyordu. O güne kadar hiçbir hastalığı olmadığı için Emrah Baba'mın öleceği babam dahil hiçbirimizin aklına gelmemişti. Bu nedenle kısa bir süre şaşkınlık yaşayan babam ölünün yüzündeki çarşafı kaldırınca Emrah Baba'mı gördü ve olduğu yerde babasının üzerine yığıldı, aslan gibi boylu poslu babam küçücük bir çocuk gibi babasının ölüsü üzerine yumulmuş hıçkıra hıçkıra ağlıyordu, ilk kez ağladığını görüyordum babamın. Üçü kız, beşi erkek sekiz çocuk, elliye yakın torun sahibi Emrah Babamı henüz altmış yaşlarında kaybetmiştik. Biz torunlarını şımartmasa da çok severdi Emrah Babam. Her zaman cebinde taşıdığı akide şekerlerinden verirdi bizlere. Hasat sonrasında da harmanda gem sürdüğümüz, morbetlik (büyüklere getir götür işlerinde yardım eden küçükler) yaptığımız için, bakkaldan veya köye at sırtında Iğdır veya Kağızman'dan meyve getiren seyyar satıcılardan istediğimizi alabilelim diye kovalarımızı veya tenekelerimizi arpa veya buğday ile doldurarak harman sonu bizi ödüllendirirdi. Köyümüzde kışların çok uzun ve ağır geçmesi nedeniyle tarım mevsimi Haziran, Temmuz ve Ağustos

olmak üzere 3 ayla sınırlıydı. Bu nedenle çok bir ürün yetişmez, genelde arpa, buğday, fiğ, yeşil mercimek, şeker pancarı ve patates Nisan sonu- Mayıs gibi ekilir, Ağustosta hasat yapılırdı. Hasatta elde edilen ürünlerden evin ve hayvanların ihtiyaçları ve tohumluk için ayrılır, geriye kalan arpa ve buğday Selim'de bulunan Ofise (Toprak Mahsulleri Ofisi) satılırdı. Ele geçen para ile de çay, şeker, gaz, ispirto, mest-lastik, pırtı (yatak çarşafı, yastık yorgan yüzü, çeyizlik işleme yapılacak patiska, giysiler için basma ve pazen yöresel ağızda "pırtı" olarak adlandırılırdı) alınırdı. Babamın süpermarket benzeri dükkanı olduğu için sonbaharda dükkanı eşyayla doldurur, köylüde alışverişini buradan yapardı. Rençberlik zamanı tüm amcalarım, yengelerim, halalarım, abla ve abilerim ve benden büyük kuzenlerim tarlada ve çayırda işin büyük kısmı olan ekin ekme, ot biçme, toplayıp katma yapma, sonra "macarka" adı verilen ahşap öküz arabaları ile harmana veya otlukların yapılacağı yerlere taşıma işlerini yaparlardı. Benim yaşıtlarım ve bende harmanda gem (döven) (Türk Dil Kurumu sözlüğünde "gem"in anlamı: atı yönetmek için, dizgine bağlı olarak atın ağzına takılan demir araç olmasına rağmen bizim köyde yöresel ağızda gemi hem bu anlamda hem de "döven" anlamında kullanırdık) sürer, öğlen molasında atları ve öküzleri harmanların oldukça uzağındaki çaya götürüp sulardık. Emrah Babam'ın en gözde atı olan "Kula" nın koşulduğu gemi sadece Şefik amcam kullanırdı, sulamaya da, Kula amcamdan başkasını üzerine bindirmediği için amcam götürürdü. Esasen harmanı gemle sürerken biz kız torunlar öküzlerin çektiği gemleri, erkek torunlarda atların çektiği gemleri sürerlerdi. Ben atların çektiği gemi sürmeye ve Kula'yı suya götürmeye çok özenirdim ama payıma hiçbir zaman Kula düşmez, bizim evin yani babamın atı "Eğri" düşerdi. Eğri boz renkli kısraktı, arka ayaklarına doğru sallanarak yürüdüğü için olsa gerek "Eğri"

ismi takılmıştı. Kula neden kıymetli ve nazlıydı tam bilmiyorum ama benim hayallerimi süslerdi bir gün onun sırtında olmak. Diğer atlar gri veya siyahken Kula koyu sarı yelesi, uzun sırma gibi kuyruğu ve sarı kahverengimsi donu olan çok güzel bir attı. Çok mağrurdu. Tek sırtına bindirdiği kişi olan amcam yanına gittiğinde asla yüz vermez, binmesi için belini kırmaz, amcam sıçramak zorunda kalırdı. Bindikten sonra amcamın kamçı sallayışına göre değil kendi istediği hızla giderdi. Kamçılanmayı asla sevmezdi. Gem sürmek dışında bir diğer görevi de at tırpanına veya tırmığa koşulmaktı. At tırpanını genelde Şefik amcam, at tırmığını da Şeno bibim kullanırdı. Halaya bizim orada "bibi" derler, yukarıda bahsetmiştim sülalede kimse tam ismi ile çağrılmazdı, Şeno bibimin de gerçek ismi "Şengül" dü ama biz onu hep Şeno Bibi diye bilirdik. Hatta isminin Şengül olduğunu bile ben yıllar sonra üniversitede iken öğrenmiştim. Kula yer yıl tıpkı kendisi gibi bir tay doğururdu, tayları da onun gibi sırtına biri binsin istemezdi.

Emrah Babamın güzel atı Kula o öldükten sonra yıllarca yaşadı, ben üniversitede iken köye gittiğimde mutlaka Kula'yı görmek isterdim. Sonrasında Şefik Amcam hiç acı çekmeden yaşlılık nedeni ile ahırda uyuyormuş gibi öldüğünü ve en az üç kuşağa hizmet etmiş olan güzel Kula'mızı sonsuzluğa uğurladığını söyledi. Ben Emrah Babamı bir kez daha kaybetmiş gibi hissettim, gözümden birkaç damla yaş kendiliğinden yanaklarıma süzüldü. Bütün çocukluk ve ilk gençlik anılarım film şeridi gibi gözümün önünden geçti. Gece rüyamda sırtında ben rüzgardan daha hızlı narin ve güzel bacakları yere değmiyormuş gibi dörtnala sonsuzluğa giden Kula'yı gördüm, çok istediğim ve hayallerimi süsleyen Kula'nın sırtına binip dörtnala gitme isteği rüyamda da olsa gerçekleşmişti.

2.5. BABAMIN HIRSIZI

Köyün tek bakkalı babamındı. Şimdiki süpermarketler gibi, gazyağından şekere, sakızdan akide şekerine, sigaradan ispirtoya, elbiselik, iç gömleklik pazen ve patiskadan, mest ve lastik ayakkabıya kadar her şey bulunurdu. Sadece bakkal değil akşamları da köy odası görevi yapar, yatsı namazı sonuna kadar açık kalırdı. Daha çok kış aylarında olmak üzere köyün erkekleri dükkan girişindeki boş alanda sobanın etrafında toplanıp lüks ışığında sohbet ederlerdi. Dükkanın büyüklüğü 10 metre kare var yoktu, duvara tespit edilmiş rafların üst kısımlarında elbise, don gömlek, yatak yorgan yüzü gibi işlerde kullanılan rengarenk çeşitli kumaşlar, renkli valalar, atkılar, yün kazaklar, çoraplar, alt raflarda mest, lastik, lastik çizme, cızlaved gibi ayakkabı çeşitleri; en altta zemindeki tahtalar üzerinde gazyağı ve ispirto tenekeleri bulunurdu. Bu duvara bitişik diğer alanda ise sebze meyve dahil ne ararsan bulunan yiyeceklerin içinde olduğu kasa, çuval ve kutular, pencerenin iç kısmında yer alan girinti kısmında don lastiği, firkete, dikiş iğnesi, saç tokası, kurdele gibi küçük malzemeler bulunurdu. Hasat mevsimine kadar veresiye alış veriş yapan köylü, sonbaharda tahılını sattıktan sonra dükkanın borcunu kapatır, veresiye defterinde seneye ödenmek üzere yeni sayfalar açılırdı. Siyah kaplı uzun dikdörtgen şeklinde kalın veresiye defterleri vardı, yaprakların sağ alt

uçları işaret parmağının tükürükle ıslatılıp yaprakları çevirmesine bağlı olarak renk değiştirmiş ve kıvrılmış olan. Sonbaharda veresiyeleri toplayan babam dükkanı yeni mallarla doldurur ve kışa hazır hale getirirdi. Dükkanın ön tarafında kare şeklinde 3 kanatlı büyükçe bir pencere ve çift kanatlı kalın tahtadan mavi yeşil arasında renkli büyük bir kapısı vardı. Pencere dışarıdan tahta bir kepenkle kapatılırdı, hem kapı hem de pencere kepengi kocaman asma bir kilitle kilitlenirdi. Bir de hırsızlara karşı önlem olması açısından dükkan içinde kapıyı arkadan orta kısmından enine çaprazlayan yaklaşık 1.5 metre uzunluğunda 3-4 cm kalınlığında demirden bir zırzası vardı. Her akşam babam dükkanı kapattıktan sonra dükkana bitişik kendi odasından dükkana geçişi sağlayan tavana yakın küçük pencereden biz çocuklardan birisi dükkana sokulur ve zırzayı çengele takardı, yani zırzalardı. Tabi sabahları da erken saatte aynı zırzanın açılması gerekirdi yine küçük tepe penceresinden dükkana girerek. Uzun süre bu işi ben yaptım, sanki hep ben yapıyormuşum gibi gelirdi bana, içimden yapmak istemesem de babama bunu söylemek mümkün değildi. Neden yapmak istemediğimi şimdi aradan geçen 50 yıla rağmen bugünkü gibi hatırlıyorum. Bir kere pencere çok küçük olduğu için girip ve çıkarken hep boğulacağımı veya pencerede sıkışacağımı hisseder ve paniğe kapılırdım. İkincisi, hep hırsızdan bahsedildiği için dükkanda hırsız olabileceğini düşünerek korkudan ödüm kopardı. Üçüncüsü de çok ağır olan demir zırzanın yerinden çıkıp ayağıma düşeceğini sanarak işlemi o kadar hızlı yapmaya çalışırdım ki çoğu kez bu acelede elimi sıkıştırır ve acıtırdım. Peki bütün önlemler hırsızı engeller miydi? Hayır. Çünkü her sonbaharda veresiye toplanıp, dükkan yeni eşyalarla doldurulduğunda babamın hırsızı Veyis dükkana pencere veya kapıdan bir şekilde girer, köyde ve dükkana bitişik olan evimizde hiç kimsenin ruhu duymadan ka-

sadaki para dahil, yükte hafif pahada ağır ne varsa alır, babam sabah ezanında kalktığında dükkanın kapı ya da penceresini açık içini boş bulurdu. İki elini beline koyar çaresiz bir şekilde bir süre dükkana baktıktan sonra eve döner, anneme "Karı kalk hele, bu soysuz gine dükkanı boşaltmış." diye seslenirdi, hepimiz soysuz lafı ile yataklarımızdan fırlar dükkana koşar, kederle, elemle içi boşaltılmış dükkana bakardık. Bir yanda babamın çaresizliği, öte yanda her sabah ve akşam yüreğimiz titreyerek zırzaladığımız kapının hırsızı önlemede yetersiz kalması bizi çok üzerdi. Hele babama çok düşkün olan ben günlerce bunun etkisinden kurtulamaz, içimden Veyis'i nasıl yakalayıp cezalandırabileceğimi düşünür, sonuçta bunu benim başarmamın imkansız olduğunu fark edince de çocuk kalbimle Allah'a dua etmeye ve yalvarmaya başlardım Veyis'in bir daha dükkanımıza girmemesi için.

Veyis'in yani babamın hırsızının, bu ismi vermiştik biz çocuklar ona, dükkanı boşaltması böyle birkaç sene sürdü. Ne jandarma, ne köyün bekçisi ne de babam herhangi bir şey yapamıyorlardı. Söylenceye göre Veyis eli kanlı gözü kara bir hırsızdı, eğer iş başındayken birisi görüp ona engel olmaya kalkarsa gözünü kırpmadan ona saldırır hatta öldürebilirdi. Bunun için de kimse onunla karşılaşmayı göze alamıyordu. Babam birkaç kez hırsızlık mevsiminde dükkanda yatmayı düşünse de annem ve biz buna engel olmuştuk. Sonuçta babam her şeyden değerli idi. Giden dükkanın malları olsundu. Fakat gelgelelim dükkanı boşaltılan babam bir dahaki hasat zamanına kadar kalabalık olan ailesini nasıl geçindireceğini düşünüyor, hesap kitap yapıyor, boşa koyuyor dolmuyor, doluya koyuyor almıyordu. Evi geçindirmek ve dükkanı yeniden doldurmak için başka işler yapmak zorunda kalıyor, hayvan alıp satıyor, İstanbul'a gidip bizim oralarda bulunmayan değişik eşya ve giysileri toptan getirerek pe-

rakendecilere satıyor, günlerce evden uzakta kalıyor ve yolculuk yapıyordu. Bu seyahatlerin en güzeli babamın dönüşleri idi. Çünkü geri dönüşlerinde biz çocuklara küçük fakat daha önce görmediğimiz değişik hediyeler getirirdi. Bir keresinde anneme Çekoslovakya porseleni 6 tane yemek tabağı getirmişti, annem onları misafir tabağı olarak yıllarca kullandı. Bir ikisi kırılmakla beraber bir kaç yıl öncesine kadar ahşap mutfak dolabı içinde hala duruyordu.

Dükkan soyulduktan sonra birkaç gün evde Veyis lafı geçiyor, üzerine yorumlar ve öneriler yapılıyor, özellikle de kış gelip çattığında ağır kış şartlarını atlatma telaşı ile yeni bir soyguna kadar unutuluyordu. Bin dokuz yüz atmış yedi yılı çok çetin geçen kışlardan biri daha bitmiş, Nisan ayı ile birlikte karlar erimeye, yer yer toprağın koyu kahverengi rengi ortaya çıkmaya başlamıştı. Bu sene ilkokul bitecek seneye ortaokula başlayacaktım. Ortaokul kasabada idi ve babam kasabada da bir ev yaptırmıştı. Kendisi köy ile kasaba arasında gidip geliyor biz kardeşlerin bir kısmı köyde bir kısmı kasabada bizden daha büyük olan abi ve ablalarımız ve annem ile birlikte kalıyorduk. Ortaokula başlamak demek benim için korkulu rüyam olan geceleri dükkan kapısını arkadan zırzalamak işinin son bulması demekti. Çocuk aklımla en çok buna seviniyordum. Baharla birlikte tarlalar sürülmeye ekinler ekilmeye başlanmıştı. Koyunlar ve inekler çoktan yavrulamışlar, ahırdan çıkıp dışarıda otlamaya başlamışlardı. Köylüde bir koşturma telaş sürüp gidiyordu. Evimizde de öyle. Tüm çocuklar elimizden geldiğince işin bir ucundan tutmaya çalışıyorduk. Kimimiz evde anneme yardım ediyor, kimimiz hizmetkarlarla birlikte hayvanlar, ahır, kümes ve tarlalarla ilgileniyor ya da dükkanda babama yardımcı olmaya çalışıyorduk. Babam ise bir orkestra şefi gibi bütün bu işlerin ahenkli ve düzenli olması için oradan oraya koşturuyor, bir canı

ile her şeye yetişmeye çalışıyordu. Yaz bitti, hasat toplandı, köylü dükkana olan veresiye borçlarını kapatmaya başladı. Çok verimli bir hasat dönemi geçmiş, depolar arpa buğdayla dolmuş, bir kısmı tohumluk olarak ayrılmış; un, den, bulgur yapılmış, geriye kalanı da ofise satılarak cüzdanlar dolmuştu. Bol patates vardı. Bizim oraların patatesi beyaz renkli ve içi bulgur bulgur olur, yemeğe koymak için dayanıksız fakat köz veya haşlama için idealdir. Her sabah erkenden, annem kahvaltıya hazır olması için kuzinenin fırınına aldığı kadar yıkanmış patatesi doldururdu. Kahvaltı saatine kadar yavaş yavaş pişen patateslerin içini annem kocaman çinko tabak içine çıkartır, üzerine hafifçe tuz ve karabiber döktükten sonra buharı çıkarak yuvarlak tahta yer sofrasının ortasına koyardı. Lavaş ekmeğin içine önce tuluk peyniri üzerine de patatesi koyup dümüç yaptıktan sonra çay ile birlikte büyük bir iştah ile yer karnımızı doyururduk.

Veresiyeler ödenmiş, babam dükkanı doldurmuş, fakat Veyis korkusu yeniden kapıya dayanmıştı. Ben kasabada ortaokula başlayarak dükkanın kapısını arkadan zırzalama işinden kurtulmuştum, fakat babamın hırsız korkusu ile uykularının kaçması ve yaşadığı gerilim bu kurtuluş sevincini yarıda bırakmıştı. Ne olur Allah'ım şu Veyis ölse diye içimden geçiriyordum. Çocuk aklıma göre başka kurtuluş yolu yoktu. Babamın dört erkek kardeşi vardı, 2 küçüğü olan amcam köyümüze 1 km mesafede diğer bir kasabada oturuyordu ve orada dükkanı vardı. Onun büyük oğlu benden bir yaş büyüktü ve o da o sene ortaokula başlamıştı, bizim evde okuyacaktı. Hafta sonları kendi evine gidiyor, Pazartesi sabah erkenden bize geliyor ve tüm hafta içi bizde kalarak okula devam ediyordu. Yine böyle bir hafta sonu tatilinden döndüğünde nefese nefese, biraz da her zamankinden geç kalmış olarak hızla kapıyı açıp içeri daldı. "Ağa, ağa, gıız aağam nerde" diye bağırmaya başladı. Annem telaşla dur-

durdu onu. “Yah yah oğul ne oldu, arkandan bir govalıyan mı var” diye sordu. “Yok Aniş anne, ağama müjde verecem, babam Veyisi yahğaladı diye” telaşla babamı arıyordu. Kahvaltı sonrası biraz kestirmek üzere balkondaki sedire uzanmış babam bu şamata gürültü üzerine uyanmış, suratı asık ve uykudan uyanmanın verdiği sinirle “eşşek oğulları goymırsız ki yatağ, ne var ne oldi” diyerek salona geldi. Amcamın oğlu hemen lafa girdi “ağa Veyis gece bizim tükana girmiş, babam da tükanı arhğadan kilitleyip arhğa kapıdan eve geçecekmiş. Tıkırtıyı duyunca tezgahın arhğasına sahğlanmış ve beklemeye başlamış, Veyis içeri girip tezgahın arhğasına geçer geçmez levyeyi başına küt indirmiş, adam yüzüstü düşmüş, hemen cendermeye tilifon açmış, cenderme gelip Veyis’i yahğalamış, biz uyandıhğ ki Veyis’in elleri kelepçeli, iki yanında cenderme karakola götirirler. Babam beni hemen arabaya bindirip buraya gönderdi, get ağana müjdeyi ver, beladan kurtuldu, diye”. Evimizde bayram sevinci vardı, babam sedire bağdaş kurup oturdu, anneme “karı hele bir su ver de içiim, ağzım guridi” dedi. Sevinç ve şaşkınlık yüzüne çocuksu bir ifade vermişti. Veyis kabusumuz bitmişti, sadece dükkanın soyulması değil, babamın tehlikede olan hayatı da böylece kurtulmuştu. Sonraları Veyis biz çocukların bir birini korkutmak için söyledikleri “bak böyle yaparsan Veyisi çağırım” şeklinde bir tekerlemeye dönüşmüştü.

2.6. ÇOCUKLUĞUMUN ve GENÇLİĞİMİN RAMAZAN'I ve ŞEKER BAYRAMLARI

On yedi yaşıma kadar Sarıkamış'ta geçti çocukluğum ve ilk gençlik yıllarım. Üniversiteye başlayınca sömestr ve yaz tatillerinde gider oldum sadece, iple çekerdim evime, aileme döneceğim zamanları. Ramazan'ın gelişi büyük bir heyecanla karşılanırdı baba evimde. Ramazan sofralarını donatmak için çuvalla un, şeker, pirinç, üzüm, incir, erik ve kayısı kurusu, reçel ve zeytin alınırdı. Yirmi litrelik çinko kovalarda hoşaf hazırlanır hem iftar hem de sahurda içilirdi. Sahur için annem bizlerden önce kalkar hamur hazırlar babamın çok sevdiği hamur işi olan "mafiş" yapardı bolca, bunu reçele batırıp çayla birlikte yemek çok keyifli olurdu. İftarlar için mutlaka pilav pişerdi, yanında da mevsimine göre değişen sebzeli, etli bir yemek olurdu. Kış aylarında en çok lahana sarması yapılırdı, benim hala en çok sevdiğim yemek olan. Lahana ve et bir başka kokardı, okul yolunda kokusunu alır eve nasıl koşarak geldiğimi ve iftar saatini sabırsızlıkla beklediğimi hala o günkü gibi hatırlıyorum.

Ramazan başlamadan önce ev dip köşe iyice temizlenirdi. Gezici hocalar vardı, mukabele okuyan. Sabah onda başlayıp iftar saatinden 1 saat öncesine kadar tüm komşuları dolaşırdı, her gün Kur'an'dan bir cüz, bazen biraz daha fazla okur ve bayramdan 2-3 gün öncesinde mukabeleyi bitirir, duasını verir ve

mevlüt okunarak mukabele ritüeli tamamlanırdı.

Bayram öncesi ev tekrar detaylı olarak temizlenir, çapı en az bir metre olan büyük tepsilerde cevizli tereyağlı baklava hazırlanırdı. Komşu kadınlar bu kadar iri yufkalardan oluşan baklavayı imece usulü ile hazırlarlardı, baklavalar eve en yakın fırında sıraya girilerek odun ateşinde pişirilirdi. Ben en çok "kırım baklavasını" severdim. Yufka incecik açıldıktan sonra ortası çapı boyunca cevizle doldurulur oklava ile rulo halinde getirildikten sonra her iki tarafından büzülerek tepsiye dizilir, fırından çıkar çıkmaz şerbeti dökülür, yemesine doyum olmazdı. Yaşamımın çocukluk ve ilk gençlik yılları ile tanıklık ettiğim atmışlı ve yetmişli yıllarda süt, peynir, yoğurt, tereyağı benim ve kuşağımın çoğunluğunun yetiştiği ailelerde her evin kendisine ait koyun, inek ve daha az sayıda olmak üzere keçi sütünden yapılır, her evde en az 15-20 kez beslenip sonbaharda kesilir, kışlık kavurma, kuru et veya kara gömülerek donmuş et olarak kış boyu tüketilirdi. Gelen misafire aç mısınız diye sorulmaz, kavurma, çeçil peynir, tandır ekmeği ve çay ikram edilirdi. Bayram için baklava dışında, bayram namazı sonrası kahvaltı saatinde yenilecek "Bayram Yemeği" için üzümlü pirinç pilavı, üzerinde parmak kalınlığında kaymağı olan sütlaç, mevsimine göre eti bol lahana sarması veya etli kuru fasulye pişirilirdi. Boş kolonya şişeleri kolonya ile doldurulur, bayram şekeri, çocuklara vermek üzere kuru yemiş alınırdı.

Bayram sabahı evde heyecanlı bir telaş başlardı. Sabah daha tan yeri ağarmadan babam uyanır, abdestini alır ve hem sabah namazını sonrasında da bayram namazını kılmak için camiye giderdi. Ancak gitmeden önce bizim yatak odalarımızın kapısına gelir davudi sesiyle, "öğlen oldu, ne zaman kalkmayı düşünüyorsunuz, ben camiye gidiyorum, kalkın, evi toparlayın sofrayı hazırlayın" diyerek bizleri uykunun en tatlı yerinde uyandırırdı.

O gittikten sonra biz annemin sözüne çok kulak asmadan biraz daha yatar sonra zor bela sıcak yataklarımızdan çıkar, işe koyulurduk. Temizlik işlerini bitirir, sofrayı hazırlar, bayramlıklarımızı giydikten sonra babamı beklerdik "Bayram Sofrasına" oturmak için. Babam camiden çıktıktan sonra cemaatle birlikte kabristanı ziyaret eder sonra birkaç kişi ile birlikte bayram yemeğine eve gelirdi. Misafirlerle birlikte babama ayrı bir sofra kurar ve biz çocuklar, annemle birlikte ayrı bir sofrada yemeğimizi yerdik. Sabahın erken saatlerinden itibaren bayramlıklarını giymiş çocuklar bayram şekeri toplamaya çıkardı. Ellerinde torbaları, kapıyı çalar, bayramınız kutlu olsun dedikten sonra torbalarının ağzını açarak nasıl bir şeker vereceğimizi merakla beklerlerdi. Genelde akide şekeri olurdu, nadiren lokum veya badem şekeri de verilirdi. Çikolata çok bilindik ve yaygın tüketilen bir şey değildi o yıllarda.

Bayram sofrası kaldırıldıktan sonra babam sülalenin ve mahallenin en büyüğü olduğu için bütün akrabalar ve komşular bize bayram ziyaretine gelirdi. Gelen misafirlere, şeker kolonya tutulduktan sonra baklava ile birlikte arzuya göre çay ya da kahve ikram edilirdi. Üç gün boyunca tabiri caiz ise ev dolar dolar taşardı. Bulaşık makinesinin olmadığı o yıllarda biz evin kızları sürekli bulaşık yıkar, tabak ve bardakları kurular gelecek misafire hazır ederdik. Tatlı bir yorgunluk olur, akşamın nasıl olduğunu anlamazdık. Yatağa girer girmez pestil gibi uyurduk.

O yıllarda güzelliğinin çok farkına varmadığımız bu gelenekleri sonraki yıllarda büyük şehirlerde çok arar olduk. Üniversite bitip, iş, eş ve çocuk sahibi olduktan sonra, çocuğumda tanıklık etsin diye bu ritüelleri pandemiye kadar olabildiğince yaşatmaya çalıştım. Ramazan ayında Ankara'daki akrabalarımla buluştuğum iftar sofraları, bayramın ilk günüde "Bayram Sofrası" hazırlayıp misafirlerimi ağırlamaya özen gösterdim. Ne yazık ki

pandemi ile birlikte son iki yıldır bunları yapamaz olduk. Ben bu Ramazan'ı evde geçirdim, kendime iftariyelikler alıp, iftar sofrası hazırladım, oda heyecanlıydı, akşam üzeri iftar hazırlığının tatlı bir telaşı vardı. Bayram sabahı erkenden uyandım. Bütün pencereleri açtım, evi temiz hava ve sabahın serinliği ile doldurdum, şekerliği lokumla doldurulup kolonyayı çıkardım. Sehpanın üzerine çiçeğin yanına koyup fotoğrafını çekerek kızıma, akrabalarıma, arkadaşlarıma ve dostlarıma gönderdim, yüz yüze, sarılıp öpüşerek kutlayamadığımız bu bayramı kendimce bu şekilde kutlamış oldum.

2.7. BİR ZAMANLAR "YERLİ MALI ve TUTUM HAFTASI" VARDI

Bugün on iki Aralık "Yerli Malı ve Tutum Haftası". Yarım asır önce okullarımızda coşkuyla kutladığımız.

Ev ödevimiz beyaz bir karton üzerine küçük beyaz kağıtlardan kese şeklinde kesip yapıştırdığımız üst kısmına ismini yazıp içlerini o zaman yurdum topraklarında yetiştirip tükettiğimiz mercimek, nohut, fasulye, mısır, buğday, arpa, sımışka (ay çekirdeği), fındık, fıstık, ceviz, dut, erik ve incir kurusu ile doldurduğumuz yerli malı panoları olurdu. En güzel panoyu yapan o zamanlar en büyük ödül olan aferini kazanırdı.

Ayrıca evlerimizden getirdiğimiz portakal, elma, pestil, hurma ve diğer kuru yemişleri Sümerbank'tan alınmış patiska masa örtüleri ile örttüğümüz sıralarımızın üstüne dizer "Yerli malı yurdun malı herkes onu kullanmalı" dizeleri ile başlayan şarkıyı hep birlikte söyledikten sonra meyveleri, kuru yemişleri afiyetle yerdik.

Günümüzde ne çok ihtiyacımız var tutumlu olmaya ve yerli malı üretip hem kullanmaya hem de satmaya. Tüketim çılgınlığının az ya da çok tüm dünya ülkelerini ele geçirdiği bu zamanda doğayı, çevreyi korumak, azla yetinmek, sadece kendimizi değil doğadaki tüm canlıların yaşam hakkına saygı duymak temelde tutumlu olmakla başlar. Ne kadar az tüketirsek o kadar

az karbon salınımı ve iklim değişikliğine yol açarız. Kış mevsiminin başlangıcı olan, normal koşullarda her yerin karla kaplı olması gereken aralık ayında ne yazık ki anormal sıcak günler yaşıyoruz. Ortalama on yedi derece. Gelecekte sıcaklık derecesi ve sıcak günlerin sayısı daha da artacak… Sıcaklık ve sıcak günlerin sayısı arttıkça yağışlı günler azalacak, su havzaları giderek azalıp yok olacak. İçeceğimiz tüm tatlı su kaynakları kuruyacak. Artan sıcaklık nedeniyle dünyamızın "kara gün akçesi" olan buzulları eriyecek.

Ellerimizde son model akıllı telefonlar, bilgisayarlar tabletler; içinde yaşadığımız elektronik eşyayla donatılmış akıllı evler, ofisler; ihtiyaçlarımızı karşılamaya yönelik kullanacağımız sürücüsüz araçlar, evden yönettiğimiz dronlar bizi kurtarmaya yetmeyecek. Ya susuzluktan yada eriyen buzulların tüm dünyayı sular altında bırakmasından yok olup gideceğiz. Eğer yakında gerçekleşmesi kaçınılmaz olan bu gelecek senaryosu gerçek olmasın istiyorsak, çocuklarımızın, torunlarımızın haklarını şimdiden gasp etmek istemiyorsak bu günden tüketim çılgınlığına dur dememiz gerekiyor. Bireysel olarak ben ne yapabilirim diye düşünmek yenilgiyi baştan kabul etmektir. Unutmayalım ki iyiye giden her yol bireyin üstüne döşen görevi yapmasıyla başlar. Toplumlar, devletler, hükümetler, yöneticiler bireylerden oluşur. Biz bugün ,bu anlamlı günde bireysel olarak bilinçli tüketici ve tutumlu bireyler olmaya karar verirsek yok oluşu durdurmanın miladını başlatmış oluruz.

Bugün on iki Aralık'ın önemi; tutumlu olmayı vurgulamasının yanında bir diğer önemi de ulusal üretime önem vermesidir. Çok uzak değil ülkemizin dünya ülkeleri içinde kendi kendini doyurabilen ilk yedi ülke içinde yer alması, Konya ovasının tahıl ambarı, Kars'ın hayvancılık, süt ve süt ürünleri, bal üretimi ile anılması; Ege, Marmara ve Akdeniz'in zeytin ve zeytin yağı

üretiminde başı çekmesi. Peki ne oldu bize de mercimeği Kanada'dan; fasulyeyi, nohudu Çin'den, samanı Balkanlar'dan, buğdayı Rusya'dan, mısırı Amerika'dan, ineği Brezilya'dan, peyniri küçücük Hollanda'dan ithal eder hale geldik. Hiçbirini üretmediğimiz her türlü son model elektronik aleti çılgınca kullanmaya başladık. Çünkü biz toplum olarak yozlaşmaya, değer yargılarımızdan uzaklaşmaya, bencilleşmeye başladık. Toplumsal düşünceyi, empatiyi, iyilikseverliği bunlarda neymiş diyerek burun kıvırıp bıraktık. Varsa yoksa batı özentisi içinde yaşamaya, Türkiye gerçeği ile ilgisi olmayan, şatafatlı hayatları, mafyatik kirli ilişkileri yansıtan televizyon dizilerini izleyerek, köyleri hızla boşaltıp kentin varoşlarında, herhangi bir üretim yapmadan, kentlilik kültüründen yoksun, var olmak için her türlü yola başvurmayı mübah sayarak ayakta durmaya çalıştık. Oysaki köylerimizde iyi kötü hemen her evde birkaç koyun, inek, kaz, tavuk, hindi, at, eşek olurdu. İnsanlar ihtiyaçları olan et, süt, yoğurt, peynir, tereyağı, yumurtayı kendisi üretir, ulaşımını at yada eşekle sağlardı. Hemen her evin bahçesinde bir kuyu ve kuyularda su olurdu, birçok köyün yakınından veya içinden şimdi hepsi kurumuş olan küçük dere ve çaylar akardı. Birçok çocuk yüzmeyi bu dere ve çaylarda öğrenirdi, tarlada çayırda çalışan çiftçiler, rençberler akşam olup terden sırılsıklam kesildiklerinde bu derelerde çaylarda çimer, elbiselerini yıkayıp yaz güneşi altında kurutup giyerek evlerine temiz pak dönerlerdi.

Kuşkusuz bugün 21. yüzyılda insanlar hala bu koşullarda yaşasın gibi bir özlem ve iddiada değiliz. Vurgulamak istediğimiz esasen üretim esaslı olan köy yaşantısının çağın gerçeklerine uygun olan daha iyi ve sağlıklı yaşam koşullarında devam etmesidir. Dünyada artık daha az karbon salınıma yol açması nedeniyle aile tipi tarım ve hayvancılık özendirilmektedir. Endüstriyel tarım ve hayvancılıktan hem sağlıklı beslenmeye uy-

gun olmadığı, hem de aşırı karbon salınımına yol açması nedeniyle vazgeçilmesi gerektiği çevre bilimciler tarafından dile getirilmektedir. Bu nedenle Türk köylüsünün ta Orta Asya'dan beri çok iyi bildiği kendi öz yaşam biçimine dönerek aile tipi tarım ve hayvancılığı yapması ve yönetim erkininde bu yönde teşvik edici ve yardımcı olması gerekir. Köy yaşantısında mimari şimdiki gibi doğanın büyük oranda tahribine yol açan, beton yığını, gökyüzünü delercesine dikine doğru yükselen binalardan oluşmaz. En fazla iki katlıdır evler ve alt kat kışın ısısından faydalanmak için hayvanların kullandığı ahırlardır. Bu tip bir mimari çağın gerektirdiği sağlıklı şebeke suyu, elektriği ve kanalizasyon sistemi ile donatıldığında, köy halkının temel sağlık, eğitim, iletişim ihtiyaçları yerelde temin edildiğinde, ürettiği değerini bulduğunda elinde kalıp çürümediğinde, emeğinin karşılığını aldığında hiç bir köylü vatandaşın şehre göç etmek isteği, arzusu olmayacaktır. Köyünde kendi tarlasının, ahırının efendisi olacak; şehirde inşaat işçisi, apartmanlarda kapıcı ya da işçi pazarına erkenden gidip kışın soğukta titreyerek yazın sıcakta terleyip bunalarak günübirlik iş bulma umuduyla beklemek yerine.

Son söz; kendi ürettiklerimizi tüketebileceğimiz, yerli malı ve tutum haftasını tekrar coşkuyla kutlayacağımız günlerin gelmesi umuduyla "Yerli malı ve tutum haftası" kutlu olsun.

2.8. KUMKUMUN HİKAYESİ

Bu sene sonbahar kurak ve sıcak geçiyor diye düşündü kadın, bahçede çimler üzerine dökülmüş kuru yaprakları demir tırmıkla toplarken. Önceki günlerde gübre olsun diye bahçe duvarının dibindeki çam ağaçlarının altına yığmıştı sarı kahverengi ve solgun yeşil renkli yaprakları ve küçük bir tepecik oluşmuştu. Eliyle tepeciğin üzerine bastırmış, tıpkı yumuşak bir yatak gibi hissetmişti. Kediler yağmurdan soğuktan korunmak için ağaçların duldasında bu yumuşak yaprak döşek üzerinde yatarlar diye içinden geçirmişti. Gerçekten de sonraki günlerde bir erkek tekir kedi burayı mesken tutmuş, bazen hiç kımıldamadan gün boyu yatmıştı yapraktan tepecik üzerinde. Bugünde topladığı yaprakları o tepeciğin üzerine yığarken derinden iniltiye benzer bir miyavlama işitti. Etrafına bakındı, bahçenin diğer kısımlarına göz gezdirdi, ancak sesin sahibini göremediği gibi iniltili miyavlamayı da kulak kabartmasına rağmen işitmedi. Yeniden yaprakları toplamaya koyuldu. Bir süre sonra komşu bahçe ile kendi bahçelerini ayıran duvara yakın bölgede aynı iniltili miyavlama sesini bu kez daha yakından işitti. Tekrar sesin geldiği bölgeye ve evin duvarı içine doğru girinti yapmış aydınlatma kısmına baktı. Sesin sahibini göremedi. Belki de komşu bahçeden geliyordur diye bahçelere sınır oluşturan duvar üzerinden diğer bahçeye baktı ve yerde yatan tekir kediyi gördü. Yaralı veya hastaydı ve yardım istiyordu.

Evin ön tarafındaki bahçenin sokağa yakın kısmına sokak kedilerinin beslenmesi için her gün süt ve kuru yem koyardı. Farklı zamanlarda Üzüm, Püskül, Tırtıl ve Çekirdek isminde tekir kedileri olmuştu evde birlikte yaşadıkları. İlki Üzüm'dü, bir aylık yavru iken kızı sokakta bulmuştu. Zavallı yavrucağın gördüğü işkenceye bağlı, bıyıkları kesik, tırnakları sökülmüş ve karının sol tarafında kendisi kadar ağırlığı olan kocaman bir fıtığı vardı. İlk aşıları ve bakımı veteriner tarafından yapılmış, sonrasında fıtık ameliyatı olmuştu. Kısa sürede ev yaşamına alışmış, büyümüş ve gelişmişti, ancak ne yazık ki tırnaklarının olmayışı onu en önemli savunma aracından yoksun bırakmıştı. O vakitler apartman katında oturuyorlardı. Üzüm birkaç aylık olunca dışarıyı merak etmeye başlamıştı. Birlikte parka gidiyorlar veya apartmanın önüne çıkıyorlar yeterince dışarı havasını aldığını düşününce de eve giriyorlardı. Bu bir yıl kadar böyle sürdü, yine Üzüm'ün kocasıyla birlikte dışarıya çıktığı karlı bir gün, kocasının kediyi kısa süreliğine yalnız bıraktığı bir anda sokak köpekleri zavallı hayvanı boynuna bir diş geçirerek solunum merkezini tahrip edip öldürdü. Üzüm'ün ölümü ile depresyona girdi. Birkaç ay sonra kızı okuduğu üniversitenin bahçesinden yetişkin bir tekir kedi getirdi. Uzun tüylü çok güzel bir hayvandı, fakat aşırı çekingen ve korkaktı. Gündüz kanepenin bazasına saklanıyor, gece çıkıp ihtiyaçlarını gideriyordu. Evdekilere alışıp iletişim kurması zaman aldı Püskül'ün. Tüylerinin uzunluğundan dolayı bu adı koymuşlardı. Püskül'ün eve gelişinden birkaç ay sonra şimdi oturdukları bahçeli eve taşındılar. Başlangıçta mekanı yadırgayan Püskül bir süre sonra alıştı, bahçeye çıkmaya başladı. Giderek süresi uzayan dışarıda kalışların sonunda hep eve dönüyordu. Böylece birkaç ay geçti. Aralık ayının son günleriydi, Püskül akşamüzeri yine sokağa çıkmak istedi. Kapıyı açar açmaz ok gibi fırlayarak dışarı çıktı ve bir daha geri

dönmedi. Günlerce aylarca Püskül geri döner ümidi ile bekledi fakat bu gerçekleşmedi. Avunmak için sokaktaki kedileri besliyor, izin verenleri seviyordu. Bu iki kedinin gidişi onu derinden yaralamıştı. Artık eve kedi almamaya sokaktakileri beslemeye karar vermişti. Kızı bir kız arkadaşı ile ayrı evde oturuyordu. Başka bir arkadaşı yurtdışına gideceğini söyleyerek kedisini ona bırakmıştı. İnce uzun vücut yapısıyla tıpkı bir tırtıla benzediği için Tırtıl adını koydukları bu dişi tekir kedi bir süre sonra kızının eve dönmesi ile evi yeniden kedilendirmişti. Tırtıl sık sık bahçeye çıkıyor, gezip dolaştıktan sonra eve dönüyordu. Üç ay sonra gebe kaldı ve biri siyah, ikisi tekir üç yavru doğurdu. Siyah olana Gece, tekirlerden daha iri yapılı olana Badem, biraz daha çelimsiz olanına da Çekirdek adını koydular. Yavrular büyürken Tırtıl yeniden hamile kaldı ve dört yavru daha doğurdu. İkisi tekir, ikisi de gri beyaz karışımı bu yavrularla birlikte evde sekiz kedi olmuştu. Tırtıl o incecik narin yapısından beklenmeyecek bir anaçlıkla yavrularını besleyip, eğitip hayata hazırlıyordu. Son dört yavrudan ikisini kedileri çok seven bir arkadaşlarına verdiler. Evde bakılacak altı kedinin yeterli olduğunu düşünerek Tırtıl'ı ve Gecey'i istemeden de olsa kısırlaştırmak zorunda kaldılar. Yavrular büyüdü ve erişkin kedi görünümüne kavuştu. Bu arada ilk yavrulardan olan Çekirdeğin büyümesi ile bel bölgesin de bir kamburlaşma ortaya çıktı. Veterinerlik fakültesinde yapılan muayene ve tetkikler sonucu iki arka patisinin vücuduna eklemlendiği kısımda olan doğumsal bir anomaliye bağlı olarak belin kamburlaştığı söylendi. Ameliyat olsa da yararlanma şansı düşük olacağından ve kedicik bu duruma alışmış göründüğünden herhangi bir tedavi yapılmadı. Sonbahara doğru Tırtıl ve yavru kedilerden üçü sırayla eve dönmemeye başladı. Kış geldiğinde evde sedece Çekirdek ve son yavrulardan birisi olan Zeze kalmıştı. Yaza kadar iki kardeş bazen evde, bazen bahçede

zaman geçirerek erişkin birer kedi oldular. Zeze ergenliğe girdi ve dışarıda daha çok zaman geçirmeye başladı ve kışa doğruda bir daha eve dönmedi. Çekirdek yalnız kalmıştı. Vücüdunda ki deformite nedeniyle bahçeden fazla uzaklaşmıyordu. Bazen evde, bazen bahçede, bazen de evin karşısındaki boş arsaya geçerek bulduğu küçük farelerle oynuyor, yumuşak huylu sokak kedileri ile arkadaşlık ediyordu. İki buçuk yaşına kadar zaman bu şekilde geçti, bir gece eve gelmedi, ertesi sabah karşı boş arsa da soğumuş cansız bedenini buldular. Sık sık çevrede dolaşan tilkinin saldırına uğramıştı.

Çekirdeğin ölümünden sonra bahçede sokak kedilerini beslemeye devam etti. Bitişik bahçede gördüğü yaralı ve yardım isteyen kedide bunlardan biriydi. Hemen komşunun bahçesine geçip kediyi kucağına aldı ve hayvanın çok acı çektiğini, güçlükle nefes aldığını gördü. Kızıyla birlikte en yakın veterinere götürdüler, arka bacağının kırılmış olabileceğini söyleyen veteriner hekim çok sıvı kaybettiğini bu nedenle vücut ısısının düştüğünü ve şoka girdiğini söyledi. Şok için acil tedavi yapıldıktan sonra ileri tetkik ve tedavi için tam donanımlı bir kliniğe götürdüler. Çekilen tüm vücut filminde diyafragmanın yırtıldığı, karın organlarının büyük bir kısmının göğüs boşluğuna geçtiği, akciğerlerin bu nedenle yukarıya doğru itilip sıkıştığı, sağ arka bacakta parçalı kırık olduğu görüldü. Çok sıvı kaybetmişti. Vücut ısısı çok düşmüştü. Sıcak su torbaları ile ısıtılmaya çalışılırken bir yandan da damar bulunup sıvı verildi. Bu işlemler yapılırken kırık bacak ve solunum güçlüğü nedeniyle çok acı çektiği her halinden belli idi. Artık inleme sesi çok zayıf ve derinden geliyordu. Başucunda bekleyen kadına "yeter artık daha fazla acı çektirmeyin, benim iyileşmem olanaksız" der gibi bakıyordu. Kızı adını Kumkum koyalım dedi, iyileşince de biz sahiplenelim. Kumkumun ilk tedavileri yapıldıktan sonra, veteriner hekim

genel durum düzeldikten sonra, önce diyafragma yırtığı sonra da kalça kırığı için ameliyat olması gerektiğini söyledi. Kumkum büyük olasılıkla araba çarpması sonucu bu hale gelmişti. Benzer durumda on beş gün önce aynı kliniğe getirilen bir yavru kedi ameliyat olmuş ve iyileşmişti. Kumkumun iyileşmesi ümidiyle onu klinikte bırakarak eve döndüler. Nöbetçi veteriner hekim onları gelişmelerden haberdar edecekti.

Eve dönerken trafik ışıklarının olduğu dört yol ağzında bir kaza gördüler. Kavşaktan dönmekte olan ticari bir araç ile yukarıdan düz gelen lüks binek otomobil muhtemelen sarı ışıkta hızla geçmeye çalışırlarken çarpışmışlardı, araçların ön kısmı hurdaya dönmüştü. Beyaz renkli lüks binek otomobilin sürücüsü akordion haline gelen aracın ön kısmında sıkışmış, başı direksiyon üstüne düşmüştü. Emniyet kemeri bağlı değildi. Çevredeki insanlar ambulans ve kurtarma aracı çağırıyorlar bir yandan da sıkışmış sürücüye zarar vermeden nasıl kurtaracaklarını tartışıyorlardı. Henüz yirmili yaşlarında gösteriyordu, araçta sıkışan sürücü. Paralı bir vakıf üniversitesini kazanınca okula ulaşım problem olmasın diye babası almıştı bu aracı. Hız yapmayı seviyordu, trafik kurallarına pek dikkat ettiği söylenemezdi. Bilinci bulanıktı. Gözlerinin önünden bulutlar içinden kendisine doğru gelen ve onu tırmalamaya çalışan tekir bir kedi geçti. O zaman düşündü, sabah evden çıkıp evin bulunduğu sokaktan ana caddeye hızla çıkarken sokakta karşıdan karşıya geçmekte olan bir kediye çarptığını. İnip ne olduğuna bakma gereği bile duymamıştı, nasılsa sokaklar kedi doluydu, varsın onlardan biri ölsündü ne çıkar. Çarpmanın şiddeti ile kedi yan taraftaki bahçeye fırlamış, oda yoluna devam etmişti. Ancak yoldaki ve dünyadaki yolculuğu buraya kadardı. Yavaş yavaş kedinin silueti gözden kayboldu, gözlerinin önü karardı. Kısa bir süre sonra gelen kurtarma ekibi cansız bedenini ön kısmını kestikleri araçtan çıkarıp siyah renkli ceset torbasına koydular.

Gece on sıralarında veteriner kliniğinden gelen telefonla kumkumun acıya daha fazla dayanamadığını ve yaşamdan koptuğunu öğrendiler. Ertesi gün Kumkum'u, bahçenin köşesine, Çekirdek'in mezarının yanına gömdüler, gelecek baharda yeşerecek çimen çiçekte can bulsun diye.

2.9. ACININ, HÜZÜNÜN, KEDERİN ve KAHRAMANLIĞIN ADI: SARIKAMIŞ

Tarihi insanlık kadar eski olan savaşın nedenleri zamana, topluma, yere göre değişir. Amacı ne olursa olsun barışçıl bir düşüncede kabul edilmesi imkansız olmalıdır savaşların. Barış içinde, herkesin kardeşçe, eşit, özgür ve refah içinde yaşadığı bir dünya günümüzde ne yazık ki ütopik bir düşünceden ileriye gitmez. Gerçek yaşamda amaç savaş çıkarmak ise neden çoktur. Ekonomik, siyasal, etnik, dini nedenlerle tarih boyunca sürekli savaşmıştır toplumlar, ülkeler birbiriyle. İlk insanlık tarihinde var mıydı bilmiyoruz, ancak yazılı tarihle birlikte başlangıçta aileler, sonra klanlar, devamla topluluklar, devletler, milletler ve nihayet dünya savaşları. Bazen milliyetçilik, bazen dinsel, bazen egemen olma dürtüsü ile çıkmıştır savaşlar. Ulusların hafızalarında, savaşların karakterlerini diğerlerinden farklı kılan bazı yer adları, mermere kazılmaşçasına yer etmiş, nesilden nesile aktarılmıştır, Galiçya, Yemen, Çanakkale, Dumlupınar, Sakarya gibi. Ancak hiçbiri Sarıkamış Harekatı gibi sonu acı, keder, hüzün ve kahramanlığın birlikte olduğu bir savaş değildir. Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde yaşanmıştır Sarıkamış Harekatı.

Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahtının Saraybosna'yı ziyareti sırasında genç bir Sırplı tarafından öldürülmesi bahane edilerek çıkartılmış

ise de; gerçekte neden, Fransız Devrimi ile yayılan milliyetçilik, devletlerin bağımsızlık isteklerinin artması, hammadde ve sömürge arayışı ve devletler arasındaki silahlanma yarışının hızlanmasıdır.

Birinci Dünya Savaşı'nda taraflar İttifak Devletleri ve İtilaf Devletleri olarak ikiye ayrılmış, Osmanlı İmparatorluğu; Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve İtalya'nın içinde bulunduğu ittifak devletleri tarafında yer almış, başlangıçta İttifak Devletleri içerisinde yer alan İtalya, daha sonra tarafsız olacağını dile getirmesine rağmen 1915 yılında İtilaf devletleri yanında savaşa katılmış; diğer tarafta ise İngiltere, Rusya, Fransa, Belçika, Sırbistan, İtalya, Romanya, Portekiz, Japonya, Brezilya, Yunanistan ve 1917 yılında savaşa katılan ABD den oluşan İtilaf Devletleri yer almıştır.

Birinci Dünya Savaşı; Taarruz Cephesi olarak adlandırılan Kafkas ve Kanal (Süveyş Kanalı) Cephesi; Savunma Cephesi olarak adlandırılan Irak, Hicaz ve Yemen, Suriye ve Filistin, ve Çanakkale Cephesi; Osmanlı İmparatorluğunun müttefiklerine yardım etmek amacıyla açmış olduğu Makedonya, Galiçya ve Romanya Cephelerinde meydana gelmiştir.

İşte sonu acı, hüzün ve kederle biten Sarıkamış Harekatı; Alman ve Avusturya cephelerinde ferahlık sağlamak amacıyla Kafkas cephesi içinde 22 Aralık 1914 ve 6 Ocak 1915 tarihleri arasında Osmanlı ve Rus İmparatorluğu arasında Sarıkamış ve çevresinde gerçekleşen muharebeler olup Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri taktik hataları, ordunun donanımsızlığı ve acımasız ağır kış koşulları ve tifus salgınının yol açtığı asker kaybı nedeniyle büyük bir kırım ve hayal kırıklığı ile sonuçlanmış bir askeri girişimdir.

Balkan savaşından ağır yenilgiyle çıkan Osmanlı ordusunda askerler yorgun, bıkkın, bakışları ürkek ve çekingendi. Orduda

tifüs salgını vardı. Erler henüz bir savaşın travma ve yorgunluğunu atlatamamışken Kafkas cephesine gideceklerini öğrendiler. Ayaklarda potinler delik, sırtta elbiseler eski mi eski, çok azında kaput vardı. Çoğunluk delik çarıklıydı. Güneyden gelenlerde ise askeri elbise değil uzun ince beyaz entariler vardı. Erler ufak tefek, zayıf, cılız kavruk Anadolu çocuğuydu, ama analarına sorarsan hepsi "kınalı kuzu". Yurdun dört bir yanından trenle gelip Sirkeci garında toplanan erlerin çoğu ilk kez deniz görüyordu. Sirkeci garından yandan çarklı Şirket-I Hayriye vapurları ile Haydarpaşa Limanına taşınmış, buradan da vapurlarla Karadeniz'i aşıp Trabzon Limanına ayak basmışlardı. Sonrasında toplar ve mühimmat araba ve atlarda, onlar yürüyerek Gümüşhane ve Bayburt üzerinden Erzincan'a, oradan da Erzurum'a ulaşmışlardı. Eylül oldu mu Erzurum başta olmak üzere Doğu Anadolu'nun doğusunda kış başlardı. İşte bu ağır kış koşulları, ayakta yok başta yok erler, erzak eksikliği gibi namüsait şartlar altında Kafkas Cephesinde Sarıkamış Harekatı gerçekleşecekti.

Kafkas cephesinde 9, 10 ve 11. Kolordulardan ve bir süvari tümeninden oluşan 3. Ordu görev almış, ilk muhabere bir Kasım'da Sarıkamış'ın 30 kilometre güneybatısındaki Osmanlı sınırını geçen Rus kuvvetlerinin saldırısı ile başlamıştır. Başlangıçta kayıplara rağmen başarılar elde edilmiş, fakat İstanbul'dan Enver Paşa tarafından zamansız gelen emirlerle komuta kademesinde uygunsuz değişiklikler yapılması ve kış koşullarının giderek ağırlaşması sonucu harekat istenilen düzeyde yürümemiştir. Bu nedenle Sarıkamış Harekatı'nda hücum kıtası olan 3. Ordu'yu kendisi kumanda etmek isteyen ve 6 Aralıkta yola çıkmayı planlayan Enver Paşa, yolculuk öncesi ziyaret ettiği Alman komutan Liman Von Sanders (Liman Paşa) Sarıkamış ve çevresinde yolların dar dağ yollarından ve patikalardan ibaret olduğunu ve bu mevsimde yolların karla kaplı olacağını söy-

leyerek, kuşatma çemberi olarak görev yapacak olan 9. ve 10. Kolordu'nun düşmanın gerisine ve yanlarına ulaşana kadar büyük zorluklar çekileceği ve ulaşsa bile bu kolordulara erzak ve cephane nakliyatı yapılamayacağı söyleyerek, Sarıkamış Harekatı'nın yapılmasına karşı çıkmıştır. Ancak Enver Paşa bunların hepsinin göz önünde bulundurulduğunu, bütün yolların keşfedildiğini veya edileceğini söyleyerek Liman Paşa'nın fikrine katılmamış, 6 Aralık akşamı İstanbul'dan Yavuz zırhlısı ile yola çıkmış ve 12 Aralık'ta da Erzurum'a ulaşmıştır. 3. Ordu komutanı Hasan İzzet Paşa ile Sarıkamış taarruzunun başarı olasılığı hakkında konuşmuş ve Hasan İzzet Paşa kuşatma çemberi dar tutulmak koşuluyla taarruzun başarılı olabileceğini ifade etmiştir. Sonrasında orduyu teftiş eden Enver Paşa, askerlerin büyük kısmının kışa uygun kıyafetlerinin olmadığını, cephanenin ve erzağın tükenmek üzere olduğunu ve zorlukla ikmal edilebildiğini görmüş ve bu konuda suçlu olduklarını düşündüğü komuta kademesinde değişiklikler yaparak yerel imkanlarla eksiklerin giderilmesine çalışılmıştır. Ancak zaten yoksul ve ağır kış koşullarında yaşama tutunmaya çalışan yerel halktan giysi, erzak sağlanamayınca Enver Paşa 3. Ordu askerlerine düşman arazisinden ele geçirilecek ganimetlerle bu mahrumiyetlerin giderileceğine dair vaatler vererek askerleri taarruz için cesaretlendirmeye çalışmıştır. Harekat başlamadan 3. Orduya kışlık kıyafet, erzak, cephane, savaş mühimmatı götüren 'Bezm-i Alem', 'Bahr-i Ahmer' ve 'Mithat Paşa' gemileri 7 Kasım 1914'de Zonguldak'ın Ereğli İlçesi açıklarında Rus donanması tarafından batırılmıştır.

Ordu maddi imkansızlık içinde olmasına rağmen 3. Ordu komutanı Hasan İzzet Paşa'nın kendisi gibi Ruslara taarruz etme fikrinde olduğunu gören Enver Paşa Taaruza karar vermiştir. Ancak bu karardan sonra durumun vehametini nihayet kavra-

yan Hasan İzzet Paşa bu taarruzu yürütecek kuvvet ve kudreti kendinde bulamadığını belirterek görevinden istifa etmiş ve Enver Paşa 3. Ordu komutanlığını kendisi üstlenmiştir.

Taarruz öncesi 3. Ordu 96500 askerle sayı bakımından Rus ordusundan üstün olmasına rağmen Ruslar kışlık donanım ve destek hizmetleri açısından daha iyi durumdaydı. Her türlü gereksinimlerini Tiflis-Gümrü-Kars-Sarıkamış demiryolu üzerinden sağlama imkânına sahipti. Sarıkamış'tan ileriye ise düzgün şose yollar vardı. Buna karşılık Türk tarafında en yakın demiryolu istasyonu Ulukışla'da olup cephenin 600 km. gerisindeydi. Kağnılar ve yük hayvanlarıyla yapılan sevkiyat ordunun ihtiyaçlarını karşılamaya yetmiyordu. Kadınlar ve çocuklar bile sırtlarında cepheye erzak taşıyordu. Ancak durum, istirahatte bile erzak ihtiyacında zorlanan 3. Ordu'nun taarruz halinde tamamıyla aç kalacağını gösteriyordu. Kışlık giysi donanımı da çok kötüydü. Önceden de bahsedildiği gibi Kafkas cephesine sevk edilmekte olan 100.000 takım kışlık giyim taşıyan gemiler, Rus filosu tarafından Karadeniz'de batırıldığından güney cephesinden gelen askerler arasında hâlâ entariyle dolaşanlar vardı.

Ancak Enver Paşa bu olumsuz koşulları fazla önemsemiyor, başarının dış görünüş ve elbiseyle değil askerlerin kalbindeki yiğitlik ve cesaretle kazanılacağına inanıyordu. Bu nedenle 19 Aralık gecesi taarruz emrini imzaladı. Harekât 22 Aralık sabahı başlayacaktı. 11. Kolordu cepheden taarruz ederek Rus kuvvetlerini oyalarken, 10. Kolordu Narman-Oltu-Bardız istikametinde, 9. Kolordu ise Pitgir-Çatak-Kötek yönünde ilerleyerek Kars istikametini kapatıp Aras vadisindeki Rus kuvvetlerini kuşatacaktı. Rus Ordusunun ileri ikmal üssü olan Sarıkamış Türk taarruzunun en önemli hedefiydi ve demiryolu hattının son istasyonu olarak Rus kuvvetlerinin can damarıydı. Birliklerin bütün ihtiyaçları, mühimmatı, cephanesi ve hastaneleri Sarıkamış'tay-

dı. Ayrıca Sarıkamış, Kars istikametindeki geri çekilme yollarının da kavşak noktasındaydı. Üstelik cephe hattının gerisinde kaldığı için oradaki depoları korumak amacıyla bırakılmış birkaç bölük dışında neredeyse savunmasızdı. Kolay bir hedef gibi görünen Sarıkamış'ın ele geçirilmesi Rus ordusunu gafil avlayıp, yiyeceksiz ve cephanesiz bırakacak, Osmanlı için doğunun en stratejik yerleşimi olan Sarıkamış ele geçirilmiş olacaktı.

Harekât başladığında askerin morali oldukça yüksekti. Kar yağışı ve yoğun sis görünmeden ilerlemeye imkan veriyordu. Enver Paşa ve ordu karargâhı 25.000 kişilik mevcuduyla harekete geçen 9. Kolordu'yla birlikteydi. Kötek yolu kar yüzünden kapalı olduğundan kolordu harekâtın ikinci günü istikametini değiştirerek doğrudan Sarıkamış'a yöneldi. 30.000 kişilik mevcuduyla biraz daha soldan yürüyen 10. Kolordu, 15.000 kişilik Rus askerinden oluşan Oltu grubunu püskürterek ilerlemeye devam ediyordu. Bu şekilde düşman gerilerine doğru hızla ilerleyen kuşatma kolları çok sayıda esir, silâh, mühimmat ve bol miktarda erzak ele geçirdi. Özellikle Oltu ve Bardız'da ele geçirilen bol miktarda erzak, yiyecek sıkıntısını bir hayli hafifletti. Bu sırada ana cepheden saldırıya geçen 11. Kolordu ise Aras vadisindeki asıl Rus kuvvetlerini baskı altına almaya başlamıştı. Şaşkına dönen Ruslar bir kuşatma harekâtına mâruz kaldıklarını anlayamadıklarından Sarıkamış'ı takviye etmek yerine bütün güçleriyle 11. Kolordu'ya yüklenmişlerdi. Bu sebeple 9. Kolordu'nun öncüleri, 25 Aralık akşamı Sarıkamış'a 4-5 km. mesafede bulunan ve kasabanın kilidi konumunda olan Bardız Geçidi'ne ulaştıklarında yaşlı depo birlikleri ve demiryolu işçileriyle istasyonda mola vermiş bazı askerlerden alelacele oluşturulan derme çatma bir Rus müfrezesiyle karşılaştı ve Ruslar bu saldırıya ancak 6 saat dayanabildi.

Bu başarı kuşatma yerine, ordunun saldırıya geçerek Sarıkamış'ı ele geçirme kararı almasına neden oldu, ancak bu acele karar hazin sonun başlangıcıydı adeta. O zamana kadar Türkler lehine devam eden harekatın seyri bir anda tersine döndü. Taarruzun durdurulmasıyla yeniden toparlanmak için vakit kazanan Ruslar Sarıkamış'ta tutunmayı başardı. 24 Aralık gecesi Kafkas Ordusu Başkumandan Yardımcısı General Mişlayevski, kendisiyle birlikte gelen ve içinde bulundukları zor durumu doğru kavrayan Rus General Yudeniç'in ısrarı sayesinde Sarıkamış'ı takviye etme kararı aldı. Böylece ana cepheden sevk edilen destek kıtaları ile 25 Aralık akşamında Sarıkamış'a giren Rus kuvvetlerinin sayısı bir önceki güne göre iki kat artarak dört bini aştı. Buna karşılık geceyi civardaki ormanlarda geçiren yorgun Türk askerlerinin çoğu donarak şehit oldu. Sarıkamış'a yapılan ilk taarruz 26 Aralık sabahı bu şartlar altında başladı. Rus savunması iki sahra topunun şiddetli ateşiyle destekleniyordu. Öğleden sonraya kadar devam eden saldırılardan bir sonuç alınamayınca geride yürüyüş halinde olan birlikleri beklemek üzere taarruzun ertesi sabaha ertelenmesine karar verildi. Ruslar ise yeni destek kıtalarıyla birlikte ağır silâhlarını da kasabaya sokmayı başardılar. 10. Kolordu ise hala Sarıkamış önlerine gelememişti. Tümenlerinden birini Bardız üzerinden Sarıkamış'a doğru sevk eden Hâfız Hakkı Bey, diğer iki tümeniyle Oltu müfrezesini takip ederek Allahüekber Dağları'nın kuzey yamaçlarına doğru ilerleyerek harekât planının dışına çıkıp Sarıkamış'tan uzaklaştı. Bu durum hala başarı şansı bulunan harekatın tamamıyla kaybedilmesine neden olan büyük bir hataydı. Kuşatmanın uzaması zorlu yürüyüşler yapmak zorunda kalan birliklerin ağır kayıp vermesine yol açtı. 26 Aralık'ta başlayan ve on dört saat süren Allahüekber tırmanışında yorgun düşen askerler kucaklarında silâhlarıyla birlikte karlar üzerine

düşüp donarak şehid oldular. Durumu iyi olan bazı analar evlatlarını askere uğurlarken ceplerini akide şekeri ile doldurmuşlardı, dondurucu soğuklarda şeker yiyerek hayatta kalabilsinler diye. Ancak yolun sonunda tüm akide şekerleri bittiği için bu önlemde hazin sonu engelleyememişti.

Bazı tarihçi ve araştırmacılar Sarıkamış Harekatı'nın her ne kadar başarısızlıkla ve sayıları farklı kaynaklarda farklı belirtilmekle birlikte 90.000 vatan evladının şehit olmasına neden olduysa da verilen mücadelede zayıflayan Rus ordusunun kendini toparlayamaması nedeniyle müttefiklerine yardım edemeyişi sonucunda İstanbul Boğazına saldırmalarının engellendiğini bildirerek boşa yapılmış bir harekat olmadığı şeklinde yorumlamaktadırlar. Bu düşünce, hali hazırda boğazların Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde ve elinde olması nedeniyle doğru bir saptama olarak görünmektedir ve bu açıdan bakıldığında Sarıkamış Harekatı bir başarı olarak değerlendirilebilir.

Sarıkamış Harekatının üzerinde geçen 107 yılda Allahuekber dağında donarak şehit olan vatan evlatları hiç unutulmamış, üzerlerine şiirler, destanlar yazılmış, acıklı türküler yakılmıştır. Her yıl 22 Aralık- 15 Ocak tarihleri arasında Sarıkamış'ta aziz şehitlerimiz için yürüyüş ve anma ekinliği yapılmakta, yurdun her tarafında, donarak şehit olan vatan evlatları şükran ve minnetle anılmaktadır.

Evet Sarıkamış Harekatı acının, hüznün ve kederin adıdır ama, aynı zamanda büyük bir kahramanlığın da adıdır. 107. anma yılında şehitlerimizi rahmet, minnet ve şükranla anıyor, aziz hatıraları önünde saygıyla eğiliyoruz. Ruhları şad olsun.

KAYNAKLAR

1. SARIKAMIŞ Beyaz Hüzün, İsmail Bilgin, 2006

2. Ateşe Dönen Dünya SARIKAMIŞ, Prof. Dr. Bingür Sönmez, Reyhan Yıldız, 2013
3. Sarıkamış Harekatı, Vikipedi
4. SARIKAMIŞ HAREKÂTI, Kafkas cephesindeki Ruslar'a karşı kış mevsiminde girişilen büyük askerî harekât. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Tuncay Öğün
5. Hümmet KANAL. Sarıkamış Harekâtı Esnasında Cephede Yaşananlar ve Anadolu'ya Etkileri DTCF Dergisi Cilt 54, Sayı 2:87-114 (2014)

2.10. 24 NİSAN 1915 ERMENİ TEHCİRİNDE AİLEMİN YAŞADIĞI GERÇEKLER

Ermeni Tehciri konusunda sayısız makale, kitap yayınlanmış ve toplantılar düzenlenmiştir. Her yıl 24 Nisan, başta ABD ve Fransa olmak üzere 31 ülke tarafından, resmen" Ermeni Soykırımı" anma günü olarak kabul edilmiştir. Bu yıl da yıllardır olduğu gibi ABD ve Fransa Cumhurbaşkanları, TC. Devleti tarafından "1915 Ermeni Olayları" olarak anılan tarihi gerçeği soykırım olarak kabul ettiklerini tekrar deklare etmişlerdir. 20. Yüzyıl başlarında dünyadaki savaş ve toplumların çatışma ortamında meydan gelen ilgili konunun ayrıntısını tarihçilere ve arşivlere bırakalım. Ben bugün dolayısı ile aile büyüklerimden dinlediğim sözde Ermeni soykırımı sürecinde ailemin yaşadığı ve köyümüzde "Ermeni Mezalimi" olarak adlandırılan iki dramatik olayı ve toplumsal gerçeği anmak isterim.

Hem anne hem baba tarafımdan aile büyüklerim Kars'ın Selim İlçesine bağlı Karahamza köyünde yaşamaktadır, Ermeni olayları olduğu yıllarda. Rusya desteğinde Ermeni çeteleri, Kars kırsal kesiminde Müslüman Türklere yönelik yakıp yıkmalar, tecavüzler, soygunlar ve toplu kıyımlara yol açmaktadır. Anneannemin babası Şamil Dedem köyün ileri gelenlerinden ve toplum önderlerindendir. Ermeni çeteler bunu bildiklerinden halkın savunma direncini kırmak için onun yok edilmesi gerektiğini

düşünürler. Şamil dedem bu nedenle tetiktedir. Ancak tek çocuğu olan anneannem Makbule Büyükanne mi tehlikeye atmamak içinde sessiz ve savunmadadır. Geceleri uykusuz beklemede geçmektedir. Yorgundur. Böyle huzursuz ve tetikte olduğu bir gece, günlerin uykusuzluğu ile anneannemi en güvenli gördüğü misafir odasında uyuttuktan sonra samanlığa bitişik küçük odada sızıp kalır. Gecenin sessizliğinden faydalanan Ermeni çetesi samanlığı ateşe verir, yorgun ve uykusuz Şamil dedem o sırada derin uykudadır. Samanlığın ateşe verildiğini fark etmez. Ta ki alevler onun yattığı odaya ulaşıp üzerindeki yorganı tutuşturuncaya kadar. Mevsim kış olduğu için alevlerin sıcaklığı başlangıçta hoş gelir kendisine ve diğer yanına döner uykusunda. Alevler giysilerini tutuşturduğunda uyanır korkuyla, ama korktuğu kendi canı değildir, anneannemi düşünür, hızla yataktan kalkıp odadan çıkmaya yeltenir. Ancak dört bir yanını saran alevlerden kaçması mümkün değildir. Oracıkta yanar ve küle döner. Anneannem ise penceresinden giren samanlık yangının aydınlığı ile uyanır ve atkısını başına sararak güvende olacağını düşündüğü bitişik komşuları, aile dostları bir Ermeni ailesine sığınır. Güveni boşa çıkmamıştır. Ermeni aile onu bağrına basar, korur ve büyütür. Sonraki yıllarda genç kız olan annem bu ailenin kadınlarından dikiş dikmeyi öğrenir. Bu yaşanan küçük olay dünya halkları arasında düşmanlık olmadığı, esas sorunun savaştan nemalanmak ve iktidarını sürdürmek çabasında olan yöneticilerde olduğunu göstermektedir. Anneannemden defalarca dinledim bu gerçek yaşam öyküsünü. Babası öldükten sonra gözyaşı hiç dinmez, ağlamadığı zamanlarda sürekli gözyaşları akardı. Bu nedenle gözyaşlarını sildiği bir mendili hep cebinde olurdu ve bize derdi ki "oğul (kız erkek fark etmez, tüm çocukları ve torunlarını oğul diye çağırırdı); babama ağlaya ağlaya göz pınarım bozuldu bu nedenle sürekli yaş akar gözlerimden.

Diğer bir elim olayı babam daha beşikte iken yaşar. Anlatıcı babaannem Miyase. Çocuklarının ve biz torunlarının "Ana" olarak çağırdığı. Ermeni çeteleri bir yandan köyleri yakıp yıkarken, yöre halkını canice öldürürken bir yandan da Rusya desteği ile Müslüman Türkler'i göçe zorlamaktadır. Ermeni Tehciri yılları. Tarih tam belli değil. Babaannem Miyase, dedem Emrullah ve kundakta ilk çocukları babam Fariz. Evlerinden sadece bir sandık içine yerleştirdikleri birkaç ufak eşya ile trene bindirilirler köyümüze yakın Yanlızçam İstasyonundan. Yola çıkarken çocuklarını bırakmaları söylenir, amaçları soy kırımdır. Ancak babaannem henüz kundakta olan ilk göz ağrısı bebeğini bırakmaz, başındaki atkı ile sarar ve trene binerler. Sarıkamış'ı geçtikten sonra eli silahlı askerler dipçiklerle insanları ve eşyaları dürterek, kompartmanları kontrol etmeye başlar. Dipçiğin ucu canını yakan, babaannemin atkısı ile kucağında sakladığı babam ağlamaya başlar. Zalim asker babamı hızla babaannemin kucağından çekerek alır ve o tarihlerde hızı oldukça yavaş olan trenin açık kapısından tren yolunun kenarındaki boş araziye fırlatır. Askerler uzaklaştıktan sonra dedeme çocuğu alıp gelmesini söyler babaannem, ama dedem "uzatma kadın, çocuk belki de ölmüştür, ölmese de bu vicdansızlar onu yine fark eder ve trenden atarlar" der ve inmez trenden. Analık içgüdüsü ile babaannem trenden atlar, çocuğuna koşar, babam hala yaşamaktadır, kaptığı gibi kucağına alır ve trene biner, babamı sandığın içine saklar, Sandığın tahtaları arasından hava girmektedir, bu nedenle boğulma tehlikesi yoktur. Babam bir daha hiç ağlamaz, askerler birkaç kez daha kontrole gelirler, sandığa bakmak akıllarına gelmediği içim babam, anne ve babası ile sağ salim gidecekleri yere varırlar. Olaylar yatıştıktan sonra köyümüze tekrar dönerler. Babamdan başka dördü erkek, üçü kız yedi çocukları daha ve onlardan elliye yakın torunları olur. Dedem altmışlı ya-

şını biraz geçerek kalp krizinden ölürken babaannem doksanlı yaşlara kadar yaşadı ve bu yaşanmış öyküyü çocukları ve biz torunları yaşlı gözlerle defalarca dinledik kendisinden. Çocukluk yıllarımda anneannemlere komşu Ermeni aile ve köyümüzün değirmenini çalıştıran Rus kökenli Malakan aile hala köyümüzde bizlerle birlikte barış içinde yaşamlarını sürdürmekteydiler…..

3. TÜRKİYE ve DÜNYA MESELELERİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

3.1. HEKİM GÖZÜYLE BİLİM-SİYASET İLİŞKİSİ

Tek tek anlamlarına bakılacak olursa Türk Dil Kurumu (TDK) Türkçe Sözlüğünde (TS) bilim üç ayrı şekilde tanımlanmıştır:

1. Evrenin veya olayların bir bölümünü konu olarak seçen, deneye dayanan yöntemler ve gerçeklikten yararlanarak sonuç çıkarmaya çalışan düzenli bilgi.
2. Genel geçerlik ve kesinlik nitelikleri gösteren yöntemli ve dizgesel bilgi.
3. Belli bir konuyu bilme isteğinden yola çıkan, belli bir amaca yönelen bir bilgi edinme ve yöntemli araştırma süreci.

Arapçadan dilimize geçen siyaset ise: politika ve devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili özel görüş veya anlayış olarak tanımlanmaktadır. İtalyancadan dilimize geçen politikanın TDK-TS'ne göre anlamı: Devletin etkinliklerini amaç, yöntem ve içerik olarak düzenleme ve gerçekleştirme esaslarının bütünüdür.

Görülüyor ki "Bilim" ve "Siyaset" in gerçeklik ve düzen içinde toplumların rahat ve huzur içinde yaşaması, her birey için temel hak olan sağlığı koruma ve eğitim hakkının tüm topluma eşit oranda sağlanması ve toplumların gelişmesi için katkıda bulunmayı amaçlayan iki ayrı disiplin olmakla birlikte, birbirle-

rinden bağımsız hareket etmeleri mümkün değildir. Yanı bilim ve siyaset her konuda hayatın kendisidir. Birbirlerini olumlu yönde besledikleri sürece bireyler ve toplumlar için yararlı olacaklardır.

Kuşkusuz siyaset kurumunun, bilimin her dalını bilmesi beklenir bir şey değildir. Ancak temel felsefeleri bilimsel düşünce sistemi, yani "bilimsel okur-yazarlık" olmalı, bunun içinde bilimi üreten bilim insanları ve kurumlar ile işbirliği içinde olmak ülkeyi yönetirken ya da siyaset üretirken temel amaç olmalıdır. Bu nedenle siyaset kurumunun bilimsel bilgiyi üretenlerin oluşturduğu bağımsız bilim kurullarına ihtiyacı vardır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa ülkelerinde siyaset ve bilim arasında ilişki kurmak ve halkı aydınlatmak amacı ile parlemontalar içinde yer alan bilim ve teknoloji kurulları yer almaktadır. Ülkelere göre değişen sayıda milletvekili, senatör ve bilim adamlarından oluşan bu kurulların görevi, çıkarılacak yasaların bilim ve teknoloji açısından sonuçları hakkında milletvekillerini aydınlatmak ve sonuçları bir rapor halinde kamuoyu ile paylaşarak halkı bilgilendirmektir.

Ülkemizde bu anlamda TUBİTAK ve YÖK gibi bilimsel danışma kurumları olmakla birlikte, bunlar özellikle son on sekiz yılda siyaset kurumunun etkisi altında hareket etmek ve gerçek bilim insanlarından kadrolarını oluşturmak yerine liyakat gözetilmeksizin nepotizmle kadrolarını oluşturmaları nedeni ile yukarıda bahsettiğimiz kurumlarla eşdeğer olmaktan çok uzaktır. Bilim siyaset işbirliğinin ve şeffaflığın ne kadar önemli olduğu, devleti yöneten siyaset kurumunun bilimin yol göstericiliğinde davranması gerektiği dünyayı etkisi alan COVID-19 pandemisinde açıkça görüldü. Pandeminin henüz başlangıç döneminde ülkemizde kurulan "Bilim Kurulu" çok iyi düşünülmüş ve seçkin bilim insanlarından oluşturulmuştu ve topluma güven

vermekteydi. Ancak zamanla kurul tarafından alınan kararların siyaset kurumu tarafından uygulanmadığı algısı oluştuğu ve sağlıkla doğrudan ilişkili "Türk Tabipleri Birliği", meslek odaları, uzmanlık dernekleri gibi gerçekleri bilimsel olarak dile getiren sivil toplum örgütlerinin ısrarla kurula dahil edilmemesi bu güveni azalttı. Sonuçta toplumdaki duyarlılığın artırılması için verilerin doğru ve şeffaf bir şekilde paylaşılması, tanı testlerinin hızla üretilip yaygın olarak kullanılması, salgının yayılmasını önlemeye yönelik önlemlerin zamanında ve yeterli ölçüde alınması şeklinde bilimin yol göstericiliğinde politika uygulayan ülkelerde pandemi daha başarılı bir şekilde yönetilip, aşı çalışmalarına başlandı ve dokuz ay gibi kimsenin daha önce ön göremediği kısa bir sürede risk grupları aşılanmaya başladı.

"Hayatta en hakiki mürşit ilimdir" diyen ve **"Bilim gerçeği bilmektir"** ilkesi ile hareket eden Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kasasında nakit parası yoktu, savaştan yeni çıkmıştı, üstelik dünyaya borçlu idi. Ancak bilime inanç ve çalışma azmi vardı. Bu azim ve inançla bir yandan ülkenin dört bir yanında eğitim ve kalkınma seferliği yapılırken bir yandan da binlerce vatandaşımızın kaybı ve sakatlıklara yol açan salgın hastalıklarla nasıl mücadele edilip kökleri kazındığı hepimizin malumudur.

Cumhuriyet ile birlikte trahomdan kancalı kurta kadar birçok bulaşıcı hastalıkla mücadele edilmiş, Sıtma Savaş Merkezleri, Verem Savaş Dernekleri ve Dispanserleri kurulmuştur. Türkiye'de verem hastalığı ile mücadele, Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarında başlamakla birlikte savaş nedeniyle kesintiye uğramış, Cumhuriyetle birlikte Dr. Behçet Uz tarafından 1923 yılında İzmir Veremle Mücadele Cemiyeti Hayriyesi ve Balıkesir Veremle Mücadele Cemiyeti'nin kuruluşunu, 1927 yılında İstanbul Veremle Mücadele Cemiyeti'nin kurulması ta-

kip etmiştir. Dr. Tevfik Sağlam Paşa, Dr. Tevfik İsmail Bey ve 24 arkadaşı tarafından kurulan İstanbul Veremle Mücadele Cemiyet'i bir yandan broşür, sağlık dergisi ve konferanslarla hükümeti ve halkı veremle mücadele zorunluluğuna ikna etmeye çalışmış; diğer yandan da verem aşısı kampanyalarına önderlik etmiş, 1929 yılında Eyüp'te bir dispanser, 1932 yılında Erenköy'de bir sanatoryum kurmuştur.

Yine genç Türkiye Cumhuriyeti'nin yüz akı kurumlarından biri olan Refik Saydam Hıfzıssıhha Müessesesi 27 Mayıs 1928 tarihinde kurulmuştur. Kurulduğu tarihte geçerli olan 1267 sayılı yasa tasarısı uyarınca Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı olan kurumun yetki ve sorumlulukları, gelişen ihtiyaçlar karşısında değiştirilerek 4 Ocak 1941'de yeniden belirlenmiş ve ismi 14 Aralık 1983'te "Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı" olarak değiştirilmiş ve Sağlık Bakanlığı'na bağlı kuruluş haline getirilmiştir. Görevde bulunduğu süre zarfında kurumda; ağız yoluyla uygulanan BCG Aşısı üretimi, serum üretiminin ülke ihtiyacını karşılayacak düzeye gelmesi ile dışarıdan serum ithalinin durdurulması, kuduz aşısı üretimi, İstanbul Aşıhanesi'nin enstitü bünyesine nakli ve çiçek aşısı üretiminin ülke ihtiyacını karşılayacak düzeye gelmesi, tifüs aşısı ve akrep serumu üretimi, boğmaca aşısı üretimi, İnfluenza virüsü, New-Castle virüsü ve tavuk vebası üzerine araştırmaların başlaması, influenza Laboratuvarı'nın Dünya Sağlık Örgütü tarafından Uluslararası Bölgesel İnfluenza Merkezi olarak tanınması, influenza aşısı üretimi, sifilizin modern yöntemlerle teşhisi, kuru çiçek aşısı üretimi, fibrinojen, albumin ve gamma globulin üretimi, kuru BCG aşısı üretimi, AIDS Araştırma ve Doğrulama Merkezi'nin açılması, kan ürünlerinin viral inaktivasyonu gibi pek çok ilki gerçekleştirilmiş ve aşı üretiminde dünyaya örnek gösterilmiştir. Ne yazık ki bu güzide kurum "Refik Saydam Hıf-

zıssıhha Enstitüsü" 2011 yılında çıkarılan bir kanun hükmünde kararname ile kapatılmıştır. Pandemi döneminde kendi aşısını üretip, halkını kimseye minnet etmeden aşılayarak her gün yüzlerce vatandaşının can kaybını önleyebilecek ve hatta belki de ihraç edebilecek olanağı sağlayacak bir kurumunu kapatmak herhalde bilimden uzaklaşan bir siyasete en güzel fakat sonucu itibari ile en kötü örneği oluşturmaktadır.

Kuşkusuz bilim ve siyaset ilişkisi sadece sağlık konusunda gerekli değildir. Toplumların refahı, gelişmişliği, çağdaş bir toplum olmalarının sağlanması yeterli ve dengeli beslenme, kaliteli bir eğitim sistemi, toplum geleneklerini ve tarihsel geçmişi bilerek, geleceği refah toplumları düzeyine çıkarmak için gerekli teknolojik imkanlara sahip olmakla mümkündür. Bunu sağlamak çok zor değildir, dahası hiçbir şeyi yeniden keşfetmeye gerek yoktur. Doğa ve çevreyi koruma, her canlının yaşam hakkına saygı duyma, kısıtlı doğal kaynakların akılcı kullanımı, yeterli tarım alanı ve iklim olanaklarına sahip ülkemizde tarım ve hayvancılığa gereken önemi vererek tekrar kendini doyurabilen bir toplum haline gelme, ezberleyen ve sınavı geçmek için çalışmayı yönlendiren değil sorgulama ve araştırmayı önceleyen bir eğitim sistemi ile bunu sağlamak mümkündür.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'de okur-yazar oranı çok düşük, bilim insanı ise yok denecek kadar azdır. Mustafa Kemal Atatürk liderliğindeki genç Türkiye Cumhuriyeti, bu dönemde bir yandan kısıtlı imkanlarla çalışkan ve başarılı öğrencileri "Evlatlarım sizleri birer kıvılcım olarak gönderiyoruz, alevler olarak geri dönmelisiniz" sözleri ile yurtdışına göndererek bilim insanı olmalarını sağlarken, bir yandan da Nazi Almanya'sından zorunlu göçe zorlanan Yahudi asıllı bilim insanlarına ve sanatçılarına **"biz fakir bir ülkeyiz. sizlere layık olduğunuz ücretleri veremiyoruz. Ancak Mustafa Kemal'in kurduğu**

genç Türkiye Cumhuriyeti'nde sizler yeni bir bilimsel uyanış açacaksınız, burada doğacak yeni bilimin feyizli ışıkları bütün dünyayı aydınlatacaktır. Bilim ve yöntemlerinizi getirin, gençlerimize bilginin yollarını gösterin" söylemi ile kucak açmış, o bilim insanları da başta Tıp olmak üzere bilimin birçok alanında çok başarılı ve özverili çalışmalar yaparak ülkemiz bilimine çak büyük katkı sağlamışlardır. Bu dönemde, yirminci yüzyılın en önemli kişisi seçilen ünlü teorik fizikçi Einstein başta olmak üzere çok sayıda bilim insanı ABD 'ye göç etmiş, savaş öncesi Avrupa biliminden geri olan ABD biliminin savaş sonrası hızlı gelişimine büyük katkı sağlamışlardır. ABD de de siyasetin ve toplumun bilgili insana verdiği önemin sonucu olarak ABD, Dünyanın bir numaralı gücü haline gelmiştir. İkinci dünya savaşı sonrasında birçok Avrupa Ülkesi ve Türkiye'ye kalkınma ve gelişmeleri için, ABD tarafından "Marshal yardımı" olarak bilinen maddi kaynak sağlanmış; savaştan zarar görüp yerle bir olan Avrupa Ülkeleri bu desteği bilimsel teknolojik birikimleri ile birlikte akıllı ve planlı bir şekilde bilim ve teknoloji sistemine aktararak bugünkü refah düzeyine çıkmayı başarmışken, ülkemizde bu destek bilim ve teknolojiye aktarılmak yerine günübirlik popülist yatırımlara harcanmış, bilim ve teknoloji alanında bugünde devam eden bilimi ve teknolojiyi üreten değil tüketen bir toplum haline gelmiştir.

II. dünya savaşında yerle bir olan birçok Avrupa ülkesi araştırma-geliştirmeye ciddi bütçe ayırarak, ya da yurtdışı destekleri araştırma ve bilim için harcayarak hem ekonomik hem de bilimsel güçlerini artırmıştır. Ülkemizde ise özellikle 1950 den sonra giderek artan oranda üniversite, bilim ve teknoloji sisteminde nepotizm etkin olmuş, böylece istenen düzeyde bilimsel ve teknolojik gelişme sağlanamamıştır. Bilim ciddi bir iştir. Siyaset kurumu liyakatsiz atamalarla değil hangi bilim insanının

uluslararası saygın dergilerde etki değeri ve atıf sayısı yüksek makale yayınladığını değerlendirmek zorundadır. Bilimsel çevrelerde hiç bir saygınlığı olmayan uluslararası literatüre hiç bir katkı yapmamış sanal akademisyenleri bilimsel kuruluşlarımızın başına atayarak ülkeyi kalkındırmak olanaklı değildir. Bilim-siyaset ilişkisinde; siyasetin bilimi geliştirmek ve ondan istifade ederek ülkeyi yönetmek yerine, bilime müdahalesi kaçınılmaz olarak bilimsel ve teknolojik gelişmeyi önleyecektir.

Ülkemizde bilimsel yönetim kadrolarını bilimsel kariyerden çok siyasi ilişkilerin belirleyeceği bir dönem başlamıştır, ancak hiçbir şey için geç kalınmış değildir. Üniversitelerimiz ve toplum bu bilimsellikten uzak uygulamaların egemenliğinden, geçmişte olduğu gibi mutlaka kurtulacaktır. Yeter ki siyaset kurumu, bilim ve teknolojiye yeterli desteği sağlasın, bilime müdahale etmesin, dogmalarla değil, akıl ve bilimle, planlı ve programlı bir yönetim tarzı ile ülkeyi yönetebilsin.

KAYNAKLAR

1. Prof.Dr. Güngör Evren Bilim ve Siyaset, , 2 Ocak 2021 Cumhuriyet Gazetesi
2. Kumsal Arlı. Türkiye'de Bilim ve Siyaset. P İ V O L K A,2004:,; 15,: 15-17
3. Bilim ve Siyaset, Prof. Dr. Cengiz Yalçın, 1 Mart 2007 Hürriyet Gazetesi
4. "Refik Saydam Hıfzısıhha Kurumu" bağımsız yapısı ile yeniden açılmalıdır. Türk Tabipleri Birliği Basın Toplantısı, 6 Ocak 2021
5. Cumhuriyet Döneminde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele, Türkiye Aile Hekimliği Dergisi, 2016;20(2)77-84

3.2. SEKSEN BEŞ YIL ÖNCE BİR YILDIZ KAYDI EVRENDEN; ADI MUSTAFA KEMAL'Dİ

1916-1922 yılları arasında İngiltere başbakanı ve koyu bir Türk düşmanı olan David Lloyd George *"Yüzyıllar nadir olarak dahi yetiştirir. Ne yazık ki bu yüzyılın dahisi (Atatürk) Türkler'e nasip oldu ve o da bizim karşımıza dikildi"* sözleriyle yenemediği, pes ettiremediği Mustafa Kemal'in büyüklüğünü tarihe not düşmüştür. Bu doğru ve yerinde ön görüyü tarih doğru çıkarmıştır, doğumunun üzerinden 142 yıl yani bir buçuk asra yakın zaman geçmiş, ama onun ayarında yeni bir dahi henüz dünyaya gelmemiştir.

Henüz yedi sekiz yaşlarında yaşamı sorgulamaya başlamış, her şeyin nedeni büyüklerine sorarak öğrenmeye çalışmıştır, o büyükler ki bazen onun soruları karşısında suskun kalmışlardır. Gümrük memurluğundan ayrıldıktan sonra kereste ticareti yapan babasının işleri haraç isteyen, vermeyince keresteleri ateşe veren Rum eşkıyalar nedeniyle yolunda gitmemiş, sonrasında başladığı tuz ticaretinde de tuzların erimesi nedeniyle başarılı olamamış, tekrar devlet memurluğuna dönmeyi de başaramamıştır. Haksızlıklara karşı muhalif ve aydın kişiliği olan Ali Rıza Efendi iş yerini ateşe veren eşkıyaları şikayet ettiği resmi makam yetkilisinin "rüşvet versen bunlar başına gelmezdi" demesini hazmedememiş üzüntüden verem olmuş ve ellili yaşlarını gör-

meden dünyadan göçmüştür. Çok küçük yaşta bu olaylara tanık olan ve fark eden Mustafa babasını kaybettiğinde ölüm nedeninin babasının başına gelen hak etmediği felaketler olduğu gerçeğini hiç unutmamıştır. Okul çağı geldiği zaman Mustafa'yı Şemsi Efendi İlk Okuluna yazdıran babası ona "adam olmak için okumak öğrenmek şarttır" sözü ile onun ömür boyu okuyan, araştıran bir insan olmasının temelini atmıştır. Mavi gözler, parlak sarı saçlar, beyaz bir ten sahibi olan Mustafa'nın nasıl dış görünümü girdiği her yerde bir yıldız gibi parlıyorsa; ağırbaşlılığı, zekası, doğruyu bulmak için hep soru sorması ve aklına yatmayanı kolay kabullenmeyişi de onun nasıl bir parlak zekaya sahip olduğunu göstermiş, bunu fark eden adaşı olan matematik öğretmeni Mustafa'ya çok yakışan Kemal ismini ona hediye etmiştir.

Mustafa Kemal yüzyılın dâhisi olduğunu elli yedi yıllık kısacık yaşamında tüm dünyaya defalarca göstermiştir. O Çanakkale'de, Dumlupınar'da ve başkomutanlık meydan muharebesinde ve daha nicelerinde dünyanın gördüğü göreceği en kahraman asker, en dirayetli komutan olduğu için bir dâhidir. Kahraman bir komutan olduğu kadar "Yurtta sulh Cihanda Sulh", "Gerçekte barış bizim için ne kadar faydalı ise, muhataplarımız için de o kadar faydalı ve lazımdır. Çünkü bundan sonra ülkemizin imar ve gelişmesi için çalışmak istiyoruz. Onların da bu gereği idrak etmemelerine olanak yoktur..." "Derhal şu veya bu sebepler için ulusu harbe sürüklemek taraftarı değilim. Harp zorunlu ve hayati olmalı. Hakiki kanaatim şudur: milleti harbe götürünce vicdanımda azap duyamamalıyım. Öldüreceğiz diyenlere karşı ölmeyeceğiz diye harbe girebiliriz. Ama ulus yaşamı tehlikeye düşmedikçe, harp bir cinayettir. " şeklindeki tarihe mal olmuş söylemleri ile de bir barış insanı olduğu için dâhidir.

Tarih 10 Eylül 1922, İzmir Yunan işgalinden kurtarılmış ve Atatürk İzmir'e gelmiştir, kendisine konaklaması için Karşıya-

ka'da İplikçizade Köşkü hazırlanmıştır. Girişte toplanan kadınlı, erkekli kalabalık İzmir halkını selamlayarak köşke yönelen Atatürk'ün birden yüzü asılır ve kaşlarını çatar. Çünkü, geçeceği yere boylu boyunca Yunan Bayrağı serilmiştir. Kendisini karşılayanlara bunun nedenini sorar, onlar da, "Yunan Kralı Konstantin'in 1921 yılında İzmir'e geldiğinde bu köşkte ağırlandığını; yere serilen Türk Bayrağını çiğneyerek içeri girdiğini" anlatırlar. Atatürk'ün yanıtı kısa ve kesindir: "Yunan Kralı hata etmiş. Çünkü, bayrak bir milletin onurudur. Ben bu hatayı tekrarlamam" diyerek, yerdeki bayrağı kaldırtır. İşte bu büyük insan kendi bayrağı kadar tüm ulusların bayraklarına ve onurlarına saygı duyan yüce gönüllü, ve duyarlı bir devlet adamı olduğu için bir dâhidir.

O Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni yoktan var ettiği için, 15 yılda okuma yazma oranı sıfıra yakın bir halktan kadını erkeği ile büyük çoğunluğun okuma yazma bildiği bir toplum yarattığı için bir dâhidir. Hazinesinde beş kuruşu olmayan, dahası kapitülasyonlar ile inim inleyen bir imparatorluktan bacaları tüten fabrikalar kurduğu, çok zor günlerde ekonominin ancak bilimle, sistemle düzelebileceği öngörüsü ile İzmir İktisat Kongresi'ni gerçekleştirdiği için bir dâhidir. Nazi Almanya'sından kaçan 40 bilim insanına Türkiye Cumhuriyeti'nin kapılarını açıp ülkede bilimin temellerine öncülük etmelerini sağladığı için bir dâhidir. Sayısının binlerce olduğu tahmin edilen, çoğunun kenarlarına notlar alınmış kitabı bazen birkaç kez okuduğu için, geometri kitabı başta olmak üzere kitaplar yazdığı için, Nutuk'u kaleme alarak gelecek nesillere her zaman yol gösterecek bir miras bıraktığı için bir dâhidir. Sayamadığımız daha niceleri…..

20. Yüzyılda dünyanın en parlak yıldızı adı Mustafa Kemal 1938 de saat dokuzu beş geçe evrenden kaydı. Henüz bu kadar parlak bir yıldız gökyüzünü aydınlatabilmiş değil…

3.3. ADALETİN ÜSTÜNLÜĞÜ MÜ, ÜSTÜNLERİN ADALETİ Mİ?

Arapça kökenli Hak, Hukuk ve Adalet sıklıkla birlikte kullanılan üç kavramdır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde "Hak" kelimesinin yedi ayrı anlamı verilmektedir: 1-Adalet, 2-Adaletin, hukukun gerektirdiği veya birine ayırdığı şey, kazanç, 3-Dava veya iddiada gerçeğe uygunluk, doğruluk, 4- Verilmiş emekten doğan manevi yetki (ana hakkı), 5-Pay(Komşu hakkı), 6-Emek karşılığı ücret(hak ediş) ve 7-Doğru, gerçek. Görüldüğü gibi genelde hak kelimesinin anlamının birinin hak ettiği maddi veya manevi kazanç olduğu görülmektedir. "Adalet" kelimesinin TDK da dört ayrı tanımı yapılmaktadır: 1-Yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması, türe, 2- Hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme, 3- Bu işi uygulayan, yerine getiren devlet kuruluşları, 4-Herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme, doğruluk. Hukuk'un tanımı ise TDK'na göre; 1-Toplumu düzenleyen ve devletin yaptırım gücünü belirleyen yasaların bütünü, tüze, 2- Bu yasaları konu alan bilim, 3-Yasaların ceza ile ilgili olmayıp alacak verecek vb. davaları ilgilendiren bölümü, 4-Haklar, ve 5-mecazi anlamda Ahbaplık, dostluk. Görüldüğü gibi her üç kavram zaman zaman eş anlamlı olarak kullanılmakla birlikte "hukuk" her topluma göre değişse de evrensel normları da bulunan somut yasalar bütünü, "ada-

let" hukuk çerçevesinde hakların kullanılmasını sağlama, "hak" ise maddi veya manevi kazanç, edinim gibi durmaktadır.

Adaletin üstünlüğü günlük kullanımda daha çok hukukun üstünlüğü gibi kullanılmaktadır. Kanımca yanlıştır. Çünkü hukukun üstünlüğü yasaların üstünlüğünü savunurken, adaletin üstünlüğü hukuk kapsamındaki kanunlar çerçevesinde kişinin haklarını kullanabilme özgürlüğünü savunur. Buna göre de "adalet" hukuktan daha üstün bir kavramdır aslında hakların sağlanmasında. Bu nedenle adaletin üstünlüğü hukuka galip gelmektedir.

Yasalar önünde tüm insanlar hatta canlılar eşittir. Hayvan haklarından bahsediyoruz örneğin yasalarla belirlenen, ama adalet üstün mü? bu hakları yerine getirmede ne yazık ki cevabımız hayır. O zaman nerede adaletin üstünlüğü. Yani adaletin üstünlüğü değil üstünlerin adaleti söz konusudur, hayvan hakları denildiğinde. Her canlının en doğal hakkı sağlıklı yaşam hakkıdır. Sağlıklı yaşam için temiz ve yaşanabilir bir çevre, sağlıklı beslenme, can güvenliği esastır. İnsanlar toplumlar halinde yaşadıklarına göre her bireyin kendi yaşam hakkını tek başına sağlaması mümkün değildir. Kargaşaya yol açmaması için toplumsal yaşamı düzenleyici mekanizmalar gereklidir. Bunu sağlayacak olanda kamu otoritesidir. Kamu otoritesi siyaset biliminde farklı yönetsel sınıflamalar ile sağlanır, monarşi, oligarşi, demokrasi gibi. Tarih boyunca insanlığın edindiği deneyimler adaletin sağlanacağı en iyi kamu otoritesinin demokrasi olduğunu göstermiştir. Demokraside her canlı, her birey kanunlar önünde eşit haklara sahiptir. Sıradan bir vatandaş ile kamu otoritesinin başında olan kişi ve diğer yönetsel kadro eşit haklara sahiptir yasalar önünde, yasayı ihlal ettiğinde de eşit ceza uygulanmalıdır her ikisine de. Ancak o zaman adaletin üstünlüğünden bahsedilebilir, üstünlerin adaletinden değil. Trafikte

kırmızı ışıkta geçmek kanuna aykırıdır, vatandaş olarak ihlal ederseniz cezası vardır. Ama siz beklerken, kırmızı ışıkta geçen trafik polisini görürsünüz, o ceza almaz, çünkü size üstündür ve üstünlerin adaleti vardır! İş yerinde iş tanımı vardır, çalışan görevi olan işi yerine getirmeli, işveren de çalışanın can ve mal güvenliğini sağlamalı ve hak ettiği ücreti ödemelidir yasalara yani hukuka göre. 13 Mayıs 2014 tarihinde Soma maden kazasında 301 maden çalışanı vatandaşımız hayatını kaybetmiştir, sağlıksız ve korunaksız koşullarda çalıştıkları için ve hak ettikleri ücretin çok altında bir ücret karşılığında. Basından takip edebildiğimiz kadarıyla işveren ve yöneticiler ile ilgili kasıtlı ölüme sebebiyet verme dolayısıyla açılan dava defalarca ertelenmiş, bir mahkeme heyetinin verdiği cezayı diğeri bozmuş, hatta bir ara facianın esas sorumlu işveren ve yöneticiler dahil tüm sanıklar serbest bırakılmış, sonra davalı avukatlar ve ölenlerin yakınlarının itirazı ile tekrar gözaltına alınmış, hapis cezası alsalar da sonuçlar ne mağdur aileleri tatmin etmiş nede adı geçenin madenin çalışma koşullarında ciddi bir düzelme sağlanmamıştır. Yani Adalet yerini bulmamıştır.

Yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreği içindeyiz. "Adaletin Üstünlüğü"nü arayışın üzerinden 807 yıl geçmiş. İlk kez 1215 yılında İngiltere'de Papa III. Innocent, Kral John ve baronları arasında, kralın yetkilerini karara bağlamak amacıyla imzalanmış günümüzdeki anayasal düzene ulaşana kadar yaşanılan tarihi sürecin en önemli basamaklarından birisi olan Magna Carta (Büyük Sözleşme) ve Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlükler Sözleşmesi). Kralın bazı yetkilerinden feragat etmesini, kanunlara uygun davranmasını ve hukukun kralın arzu ve isteklerinden daha üstün olduğunu kabul etmesini zorunlu kılmıştır "Büyük Sözleşme". Vatandaşların özgürlüklerini belirlemekten çok, toplum güçleri arasında bir denge kuran Magna Carta, kralın

sonsuz olan yetkilerini din adamları ve halk adına sınırlamıştır. Özellikle Magna Carta'nın 39. maddesi;" Özgür hiç kimse kendi benzerleri tarafından ülke kanunlarına göre yasal bir şekilde muhakeme edilip hüküm giymeden tutuklanmayacak veya hapsedilmeyecek veya mal ve mülkünden yoksun bırakılmayacak veya kanun dışı ilan edilmeyecek veya sürgün edilmeyecek veya hangi şekilde olursa olsun zarara uğratılmayacaktır" denilerek vatandaşların hakları ve özgürlükleri açısından çok önemli kurallar getirmiş olup, hukukun üstünlüğü ilkesinin birçok ülkede yerleşmesine neden olmuştur. Yani insan hakları konusunda yazılan ilk büyük anayasa "Magna Carta"olarak görülmektedir.

Sekiz yüzyılı aşkın bir geçmişi olan "Adaletin Üstünlüğü" kavramının varlığından ne yazık ki günümüzde özellikle ülkemizde bahsetmek çok zordur. Ne güçler ayrılığı, ne bağımsız yargı, nede çağdaş yasalar önünde bütün vatandaşların eşit hak ve özgürlüklere sahip olduğunu ileri sürmek imkansızdır. Ancak bahsedilecekse herhalde "Üstünlerin Adaleti"nden bahsetmek mümkün olacaktır. Her birey suçu ispat edilene kadar suçsuzdur der yasalar. Can güvenliğini sağlamak devletin görevidir. Devlet insanlar için vardır, insanlar devlet için değil. Sürekli değiştirilen yasalar, isteğe göre suç ve suçlu üretme, uzun tutukluluk süreleri, adil yargılama hakkının olmayışı vatandaşların devlete ve hukuka olan güvenlerini azaltmaktadır. 14 Şubat 2022 tarihinde Anayasa Mahkemesi (AYM) kararlarının etkili uygulanması projesi kapsamındaki İstanbul bölge toplantısında AYM Başkanı Zühtü Arslan yaptığı konuşmada mevcut yasal sistemde adil yargılanmadıklarını ve haklarının ihlal olduğunu düşünen 66 bin vatandaşın hakkını aramak için Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunduğunu, sadece Ocak 2022 de 12 bin bireysel başvuru yapıldığını ve bu sayıların birçok büyük Avrupa ülkesinin toplamından daha fazla ve Avrupa İn-

san Hakları Mahkemesine 47 ülkeden yapılan toplam başvuruya yakın olduğunu belirtmiştir. AYM ye yapılan bireysel başvuru sayının azalması hukuk sistemimizde "Adaletin Üstünlüğü" nü sağlamakla mümkündür, Üstünlerin Adaleti" ile değil. Nitekim Anayasa Mahkemesi Başkanı Zühtü Arslan da konuşmasının son bölümünde "Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvuru sayısının azaltılmasında asıl amaç, yeni ihlallerin ortaya çıkmasının engellenmesi olmalıdır, bu da hak ihlalini gidermekle yükümlü olan kurumların ki bunlar yasama organı ve yargısal mercilerdir, kişilerin yeni hak ihlali iddialarının ortaya çıkmasını beklemeden hareket etmesine ve verilen kararların yeni ihlalleri önleyecek şekilde uygulanmasına bağlıdır" sözleri ile kanımca Yasama Organı ve Yasal Mercilere "Üstünlerin Adaleti"ni değil "Adaletin Üstünlüğü" nü sağlamaları gerektiği konusunda hukuk alanında en üst konumdaki otorite tarafından yapılan dikkate alınması gereken önemli bir söylem ve uyarıdır.

3.4. AHLAK ÇÖKERSE TOPLUM ÇÖKER, DEVLET ÇÖKER

"İnsanları yasa ve ceza ile yönetirseniz, onlar bir daha yanlış yapmayacaklar, ancak şeref ve utanma duygularına da sahip olmayacaklardır. İnsanları erdemle ve ahlak kuralları ile yönetirseniz, o zaman onlar hem utanma duygusuna sahip olacaklar, hem de doğruyu yapmaya çalışacaklardır" söylemi ile ahlak hakkındaki düşüncesini dile getirmiş Konfüçyüs.

İyi ve doğru değer yargılarının oluşturduğu bir sistem bütünü olan ahlakın amacı iyiyi gerçekleştirmek, iyiye ve doğruya ulaşmaktır. İnsana özgü olan ve insanı diğer canlılardan ayıran bir olgu olan ahlak, davranışlarla ve duygu ile ilgili olup temeli akla ve bilgeliğe dayalıdır. Aynı zamanda vicdan, onur ve erdemle de bir bütün oluşturur. Yani ahlaklı insandan bahsederken onun vicdanlı, onurlu ve erdemli olduğuna da vurgu yapılır.

Kuşkusuz ahlak sadece bireyle sınırlı değildir, ama temel dayanağı bireydir. Ahlaklı bireylerin oluşturduğu toplumdan, iş ve meslek yaşamından, siyaset kurumundan, evlilik kurumundan ancak "ahlaklı toplum", "iş ahlakı", "meslek ahlakı", "siyaset ahlakı" ve "evlilik ahlakın" dan bahsetmek mümkündür. Bu önermeden hareketle ahlak kavramının kişilerin sosyal yaşam içerisindeki ilişkilerini düzenleyen bir disiplin olduğunu söylemek mümkündür. Birde din ve ahlak konusunun birlikte ele alındığı

“din ahlakından” bahsetmek gerekir. Din ahlakı tartışmasını teologlara bırakmak gerekse de sade bir vatandaş olarak bizim inancımız dinin Allah ile birey arasında bir olgu ve kişinin kendi içinde yaşaması gereken bir değer olduğu, dolayısıyla dünyevi işlere alet edilmemesi gerektiğidir. Ahlakın olmadığı yerde “ahlaksızlık” ya da “gayri ahlaki davranış” tan bahsedilir.

Felsefe tarihine bakıldığında değişik dönemlerde değişik filozoflar farklı ahlak tanımı yapmışlardır. Kimisi genel geçerliliğe sahip doğruların olmadığını, doğrular ve yanlışların insandan insana değiştiğini vurgularken; kimi ahlak ve erdem peşinde koşmanın doğru olmadığını; erdemin tüm istek ve tutkulardan vazgeçerek yaşamak olduğunu ileri sürer. Kimine göre ise haz veren şey iyi, acı veren şey ise kötüdür. İnsanın amacı en yüksek hazza ulaşmaktır. İnsan kendisine haz vermeyen şeylerden uzak durmalıdır şeklinde hedonist bir yaklaşım sergiler. Kanımca filozoflar arasında ahlaka en doğru yaklaşım Sokrates ve Eflatun tarafından getirilmiştir. Sokrates’e göre insanın temel amacı erdeme ulaşmak olmalıdır. Erdem ise ancak bilgelikle mümkündür. Eflatun’a göre ise ahlaki davranışların temel gayesi en fazla iyidir. İyilik erdem demektir. İnsanlar erdeme; bilgelik, yiğitlik, ölçülülük ve adalet ile ulaşırlar. Görüldüğü gibi her iki filozofta ahlakın bütünleyicisi olarak erdem, onur, bilgelik, ölçülülük ve adalet gibi bugünde hasretini çektiğimiz değerlere vurgu yapmaktadır.

Erdemli, onurlu, bilge, ölçülü ve adaletli bireylerin oluşturduğu toplum erdemli, onurlu, bilge, ölçülü ve adaletli bir toplum olur. Benzer durumu iş ve meslek hayatına, evlilik kurumuna, siyasete, devlete uyguladığımızda ahlaklı toplum ortaya çıkar. Böyle bir toplumda kuşkusuz kötülükte olacaktır, ancak bu hiçbir zaman toplumu çökertecek derecede gayri ahlaki bir boyuta ulaşmayacaktır. Bu nedenle toplum ve devlet çökmeden

önce toplumu ahlaklı kılan "erdem, onur, bilgelik, ölçülülük ve adalet" gibi tüm "İYİ" değerlere bireyler olarak sahip çıkılmalıdır.

Elli bini aşkın yurttaşın ölümüne, yüz binden fazla insanımızın yaralanmasına, sakat kalmasına yol açan 6 Şubat 2023 deprem felaketi ne yazık ki bir dizi gayri ahlaki davranışın sonucu meydana gelmiştir. Kuşkusuz doğal afetleri engellemek doğası gereği mümkün değildir. Ancak bilimin gösterdiği yolda önlemler alarak, afet olduğunda en kısa zamanda ve en doğru şekilde müdahale ederek yerine konulması imkansız can kayıplarını en aza indirmek mümkündür. Bir aydan beri çok konuşuldu, çok yazıldı, çizildi bu konular, yapılamayanlar ve yapılması gerekenler, çıkartılması gereken dersler. Ancak bu konuşulanlar, sözde yazıda kalmamalı ve unutulmamalıdır; çünkü hafıza da bir toplumun devamı için önemli bir erdemdir. Bu büyük afetten çıkartılması gereken çok ders vardır. Merkezi ve yerel yöneticiler, bilim insanları, bizler, tek tek Türkiye Cumhuriyeti yurttaşları onur, bilgelik, vicdan, erdem ve adaletin donatacağı ahlaka sahip çıkalım ki toplumumuz çökmesin, devletimiz enkazın altında kalmasın….

KAYNAKLAR

1. Coşkun Can Aktan Ahlak ve ahlak felsefesine giriş. Hukuk ve iktisat araştırmaları dergisi Cilt 1, Sayı 1, 2009 ISSN: 2146 -0817
2. Burhan.Sarioglu 5. AHLAK TEORİLERİ omu.edu.tr https://avys.omu.edu.tr
3. Osman Öztürk Ahlak Olgusunun Kaynağı Nedir? koprudergisi.com https://www.koprudergisi.com 2006

3.5. DEMOKRASİ TÜRLERİ

Kökeni Fransızca "démocratie "sözcüğüne dayanan "demokrasi" Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde "Halkın egemenliği temeline dayanan yönetim biçimi" olarak tanımlanmaktadır. Halkın yönetime katılma şeklinin temel aldığı; ilke, yer ve yöntemine göre birçok demokrasi türü tanımlanmıştır. Özgün hali Antik çağda Atina'da ortaya çıkan halkın doğrudan yönetime katıldığı **"doğrudan demokrasi"** (Atina demokrasisi, saf demokrasi, halk demokrasisi) dir. Örneğin referendum halkın iradesinin doğrudan yansıtıldığı ve somutlaştığı gerçek halk demokrasisidir. Ancak her ortamda uygulama zorluğu nedeniyle yerini zamanla temsili demokrasiye bırakmıştır.

Temsili demokrasi, egemenlik hakkının halkın temsilcileri aracılığıyla kullanıldığı doğrudan olmayan demokrasidir. Temsili demokrasi de hukuk devleti ilkesi ile bireylerin özgürlüklerinin ve varlıklarının korunduğu **"Liberal demokrasi"** ve seçilen temsilcilerin gücünün çok az sınırlandırıldığı ya da hiç sınırlamanın bulunmadığı **"Düşük yoğunluklu demokrasi"** olarak iki alt gruba ayrılır. Bunlar dışında "Baskın parti sistemi demokrasisi, Parlamenter demokrasi, Westminster modeli demokrasi (Birleşik Krallık'ın demokratik parlamenter sistemi), Başkanlık demokrasisi, Jackson modeli demokrasi, Sovyet demokrasisi ya da Konsey demokrasisi, Totaliter demokrasi ve

şimdi bizde olduğu gibi Partili Cumhurbaşkanı Başkanlık demokrasisi (!) gibi esasında, özünde demokrasi ile hiçbir ilgisi olmayan birçok temsili demokrasi alt türü tanımlanmıştır. Siyaset bilimci değilim bu türlerin nasıl ortaya çıktığının didaktik söylemini onlara bırakıyorum. Ama hem bir vatandaş, hemde insanın bütüncül sağlığı ile ilgilenen bir akademisyeni olarak kanımca, bu demokrasi tür ve alt türleri bazen toplumsal, ancak çoğu kezde erki elinde tutanların uzun süre bunu devam ettirme istekleri ve tutkuları ile ortaya çıkmış olma ihtimalleridir.

Demokrasi bireyin özgür iradesi ile yönetim biçimine katılma şekli olsa bile bakınız özgürlük düzeyine göre bile demokrasi kalıplara sokulmaya çalışılmaktadır. Buna göre demokrasiler, hukuk devleti ilkesi ile bireylerin özgürlüklerinin ve varlıklarının korunduğu **"Liberal demokrasi",** buna karşın demokrasinin kurumlarını korumak amacıyla bazı hak ve özgürlüklerin kısıtlandığı demokrasi biçimi olan **savunmacı demokrasi** olarak iki alt gruba ayrılmaktadır. Yani bireyin özgür iradesi sözde "nizamı korumak" amaçlı kısıtlanmaktadır. Bu nizam ki kişiye, ülkeye, dini motiflere, zamana göre değişebilecek bir parametredir. Örneğin Hitler'in, Lenin'in, Stalin' in, Saddam'ın, Şah Rıza Pehlevi'nin, Beşşar Esad'ın, Donald Trump'ın, Hristiyanlık'ın, İslam'ın, Musevilik'in istediği nizamlar farklıdır, ve sözde hepsi demokrasidir. Ancak demokrasinin sınırlarını kendileri belirler.

Tabi demokrasi sadece yönetim temelli değildir, tarihsel süreçte dini motiflerin de demokrasiyi kendilerine göre tanımlayıp biçimlendirdiği görülür. Genellikle toplumun çoğunluğunun mensubu olduğu belirli bir dinin toplumsal hukuk ve kurallar üzerinde etkili olması şeklinde tanımlanabilecek **dini demokrasiler; Hristiyan demokrasi, İslami demokrasi, Musevi ve Demokratik Devlet demokrasisi ve Teodemokrasi** gibi yeryüzündeki ana din çeşitlerine göre alt gruplara ayrılmıştır.

Birde Napolyon Bonapart yanlılarının ortaya attığı, bir cümlede bile demokrasi ile yan yana gelmesi gülünç olan, **"otoriter demokrasi" (Bonapartizm)** vardır ki, buda hükümdarın, kayda değer bir güce sahip olduğu demokrasi biçimidir. Hükümdar'ın bu gücü halkın yararına kullandığı Bonapart yanlıları tarafından yada tarihteki diğer totaliter tek adam yanlıları tarafından iddia edilmektedir.

Bu türler dışında **"Biyobölgesel demokrasi, Hücre demokrasisi,** İşyeri demokrasisi" gibi yere göre demokrasiler; çalışanların işyerinde kararlar alabildiği, sorumluluğun ve otoritenin paylaşıldığı demokrasi türü olan **İşyeri demokrasisi ve Endüstriyel demokrasi;** genel ve dönemsel seçimlerle ve gizli oyla herhangi bir politik parti adı geçmeksizin hükûmet veya kurum temsilcilerinin seçilmesi esasına dayanan **partisiz demokrasi,** İnternet gibi elektronik haberleşme sistemleri ile demokratik süreci geliştiren **E-demokrasi,** gibi daha yakın dönemde tanımlanmış demokrasi türleride vardır.

Kafamız epeyce karıştı sanırım. Halbuki ilkokula başladığımızdan beri bize öğretilen "demokrasi halkın kendi kendini yönetme biçimidir" tanımı nerede kaldı sahi….

3.6. DEMOKRASİSİZ CUMHURİYET OLUR MU?

Arapça "cumhūriyyet" kelimesinden dilimize girmiş olan cumhuriyet, "Milletin, egemenliği kendi elinde tuttuğu ve bunu belirli süreler için seçtiği milletvekilleri aracılığıyla kullandığı yönetim biçimi" olarak tanımlanmaktadır Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde (TDKS). Aynı şekilde bir yönetim biçimi olarak tanımlanan "demokrasi", Yunanca iktidar, yönetme, güç anlamına gelen "kratos" ve halk, yurttaş topluluğu, sıradan halk gibi pek çok anlamı olan "Demos" sözcüğünün birleşmesinden oluşmuş olup Türkçeye, Fransızca "démocratie" sözcüğünden geçmiş ve 1870'lerin başında Türkçe'de ilk kez kullanılmıştır. İsim olarak toplum bilimi anlamına gelen demokrasiyi Oxford sözlüğü "siyasal denetimin doğrudan doğruya halkın ya da düzenli aralıklarla halkın özgürce seçtiği temsilcilerin elinde bulunduğu, toplumsal ve ekonomik durumu ne olursa olsun tüm yurttaşların eşit sayıldığı yönetim biçimi olarak tanımlanmaktadır. Görüldüğü gibi her ikisi de "halkın kendi kendini yönetmesi anlamına gelen "cumhuriyet" ve "demokrasi" arasındaki temel fark demokrasi tanımında yer alan "halkın özgürce seçim yaptığı ve tüm yurttaşların eşit sayıldığı" ifadesinde yer alan "özgürlük" ve "eşitlik" gibi insan ve hatta canlı yaşamının iki önemli yaşam hakkına "demokrasi" de yer verilmesidir. Bu cümleden hareket-

le hemen yazının başında başlığın cevabını vermek mümkündür: Cumhuriyet eşittir demokrasi değildir. Ancak her iki kavramı biraz daha ayrıntılamak konunun daha iyi kavranmasını sağlayacaktır kanımca.

Demokrasi, genellikle devlet yönetim biçimi olarak değerlendirilmesine rağmen, üniversiteler, işçi ve işveren organizasyonları ve bazı diğer sivil kurum ve kuruluşlar da demokrasi ile yönetilebilir. Dolayısı ile dünyadaki tüm üye veya vatandaşların; organizasyon veya devlet politikasını şekillendirmede eşit hakka sahip olduğu bir tür yönetim biçimi olarak tanımlamak mümkündür demokrasiyi.

Cumhuriyet ise bir rejim olup; demokratik cumhuriyet, dini cumhuriyet, oligarşik cumhuriyet, sosyalist cumhuriyet gibi farklı uygulanış şekilleri olabilir. Öyleyse demokrasi cumhuriyetin eşdeğeri değil onun uygulanış şekillerinden biridir. Demokratik cumhuriyetlerde, meclisi ve ülkenin başkanını belli aralıklarla halkın seçmesi temeldir. Ancak uygulamada tanımlamaya uymayan fakat demokrasiyi içselleştirmiş ülkelerde vardır. Örneğin İngiltere'de ülkenin başında görünüşte halkın seçmediği bir kral ya da kraliçe bulunmasına rağmen yönetim halkın elindedir (oligarşik demokrasi). Yada "Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti, olarak adlandırılan ve isminde hem "demokrasi" hem "cumhuriyet" kelimeleri yer alan Kuzey Kore babadan oğula geçen tek adam tarafından yönetilen tam bir istibdat rejimidir. Yani ne "demokrasi" nede "cumhuriyet" pratikte karşılığını bulamamıştır Kuzey Kore'de.

Bir cumhuriyetin tam demokratik cumhuriyet olabilmesi için, gönüllü birlikteliklerle bir arada bulunan o ülke halklarının tüm kesimlerinin, çoğulcu özgür iradeleri ile katılımcı olarak yönetim ve denetim süreçlerine doğrudan katıldığı, demokrasiyi tüm sivil kurum, kuruluş ve kadroları ile var ettiği

ve çok kimlikli, değişik inançlı ve çeşitli kültürlerin bir mozaik oluşturacak şekilde bir arada yaşamasına olanak veren bir devlet yapılanmasının gerçekleştirilmesi gerekir. Gerçek yaşamda yukarıdaki içerik tanıma uyulamadığı ve bazı ülkeler ve kurumların görüşlerini haklı çıkartmak adına demokrasi tanımını kullanmaları, demokratik olmayan devletlerin kendilerini demokratik olarak tanıtma çabaları nedeniyle demokrasinin tanımı tartışması günümüzde hâlâ devam etmektedir. Tabiri caiz ise ülke ve kurumlar işlerine geldiği gibi demokrasiyi sulandırarak "anayasal demokrasi, sosyal demokrasi, liberal demokrasi" gibi yeni tanımlamaları gündeme getirmektedirler.

İdeal demokrasinin ortak yönü; çoğunluk, azınlık, dil, din, kültür ve etnik köken fark etmeden, fakir veya zengin ayrımı olmadan halka dayanmasıdır. Günlük hayatta halkın, bir ülkede yaşayan tüm insanları kapsadığı düşünülse de gerçek yaşamda demokrasi tarihinden beri sürekli olarak genişletme çabalarına rağmen halka hep bir sınırlama konmuştur. Örneğin Fransız Devrimi'nden sonra yapılan seçimlerde oy verme hakkı sadece belli miktarda vergi verebilen vatandaşlara tanınırken, ABD'de güney eyaletlerdeki siyah ırkın ilk kez oy kullanabildiği tarih 1960'lardır. Kadınlara seçme hakkı ilk kez 1893'te Yeni Zelanda'da verilmiştir. Seçimlere tam katılım hakkı ise 20. yüzyıla kadar hiçbir ülkede gerçekleşememiştir. Her ne kadar demokrasiye yapılan atıflarda görüleceği üzere, halkın kendi kendini yönetmesi temel dayanaksa da bunun pratik açıdan imkansız olacağı haklı öngörüsü ile çoğunluğu sağlamak; kendileri adına karar alacak kişileri seçmeyi sağlayan oy verme, referandum gibi doğrudan etki yoluyla veya miting, gösteri gibi dolaylı yollarla mümkün olabilmektedir.

Demokrasinin tam anlamıyla sağlanabilmesi için, alınan kararların halkın tamamını memnun etmesi gerekir. Ancak gerçek

hayatta bu durum imkânsızdır. Zira her bireyin beklentileri, istekleri, ihtiyaçları farklıdır; herkesi aynı anda memnun etmek imkânsızdır. Dolasıyla "Normatif demokrasi teorisi" olarak adlandırılan bu siyasi düşünce şekli ideal ancak ütopik olanıdır ve günümüzde hiçbir devlette uygulanmamaktadır. Halkın tamamını değilse de olabildiğince büyük kısmını memnun etmeyi amaçlayan "Ampirik demokrasi teorisi" herkesi değil ama olabildiğince çok kişiyi memnun etmeyi amaçladığı için gerçek hayatta uygulanması daha mümkün olabilecek siyasi düşüncedir ve ancak güvenli ve her yurttaşın eşit bilinçle oy kullanacağı özgür seçimlerle sağlanabilir. Bunun içinde seçimler belirli aralıklarla, kesintisizce gerçekten güven duygusu içinde yapılmalı, seçim barajı düşük tutularak veya aynı cumhurbaşkanının üst üste seçilmesi yasaklanarak muhalefete de yönetime girebilme olanağı sağlanmalı, temel insan hakları anayasa ile güvence altına alınmalı ve seçimler serbest olmalı; hiçbir seçmen oy kullanıp kullanmamak konusunda zorlanmamalı, ancak çoğunluğun temsili devlet tarafından birey motive edilerek sağlanmalı, okuma yazması olmayan, ülkede ne olup bittiğini anlamayan bireylerin aşiret reislerinin yönlendirmesi ile kendi iradeleri dışında oy vermeleri engellenebilmelidir. Seçim yasası her türlü siyasi düşünce ve ülke yararı gözetilerek düzenlenmeli; siyasi erk ve yönetim kadrosu kendi çıkarları doğrultusunda yap-boz tahtası gibi istedikleri zamanda, kendi istedikleri şekilde yasaları değiştirmemelidir. Ancak bu koşullarda halkın temsili parlamentoya, demokrasiye ve cumhuriyete yansıyabilir.

KAYNAKLAR

1. "Cumhuriyet eşittir demokrasi değildir"https://www.cumhuriyet.com.tr › Türkiye Haberleri 22 Aralık 2010 Çarşamba

2. İlker Başbuğ. Cumhuriyet ve demokrasi. https://www.cumhuriyet.com.tr 14 Nisan 2019 Pazar
3. Ahmet İnsel. Cumhuriyet ve Demokrasi. Birikim Sayı 115 – Kasım 1998
4. Demokrasi – Vikipedihttps://tr.wikipedia.org › wiki › Demokrasi

3.7. PARLAMENTER DEMOKRASİ Mİ, CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ Mİ?

Siyaset biliminde hükümet sistemleri, iki ana başlık altında incelenir;1- Kuvvetler Birliği Sistemleri, 2- Kuvvetler Ayrılığı Sistemleri olarak. Kuvvetler birliği hükümet sistemleri ya yürütmede birliğin olduğu monarşi ve diktatörlük, ya da yasamada birleşmenin olduğu meclis hükümet sistemidir. Kuvvetler ayrılığı temeline dayanan sistemler ise başkanlık sisteminin esas alındığı sert kuvvetler ayrılığı sistemleri, ya da parlamenter sistemi içine alan yumuşak kuvvetler ayrılığı sistemleridir.

Kuvvetlerden kasıt, yürütme, yasama ve yargıdır. Her üç kuvvetinde tek bir organın elinde olduğu kuvvetler birliği sisteminin adı diktatörlüktür. Kuvvetler ayrılığının sert olarak uygulandığı başkanlık sisteminde başkan ve parlamento ayrı ayrı halk tarafından seçilir, ancak her iki yönetim erki birbirinden tamamen ayrılmıştır. Yürütme erki olan başkan parlamentoyu feshedemez, bir kişi hem yürütme hem yasamada yer alamaz, başkan yasama organının çalışmalarına katılamaz. Yargı ise tamamen bağımsızdır. Erkler arası uyuşmazlıklarda hakem görevi yapar ve aldığı kararları her iki erk uygulamak zorundadır. Cumhurbaşkanının halk tarafından seçildiği bir parlamenter sistem yarı-başkanlık sistemi olarak tanımlanabilir. Sakıncası yönetimde iki başlılıktır. Esas olarak halk tarafından seçilen

cumhurbaşkanı pratikte yasama ve yürütme yetkisini kendinde toplar, kanun hükmünde kararnamelerle çoğu kez parlamentoyu devre dışı bırakarak ülkeyi tek adam rejimi ile yönetir.

Yasama ve yürütmenin yumuşak bir şekilde ayrıldığı sistem parlamenter sistemdir. Yasama ve yürütme erki birbirlerinden tam olarak bağımsız değildir. Karşılıklı olarak birbirlerinin hukuki varlığına son verebilirler. Bu sistemde cumhurbaşkanı parlamento veya halk tarafından seçilir, parlamento halkoyu ile seçilen siyasi partilerin milletvekillerinden oluşur. Parlamento yasama organı olarak güçlüdür. Yargı ise tamamen bağımsızdır.

Yukarıdaki tanımlardan görüldüğü gibi otoriter ve totaliter rejimleri kapsayan diktatörlükte yargı bağımsız ve tarafsız değildir. Bu da hükümete karşı halkın hakkını koruması gereken yargının güvenirliliğini, halkın düşünce ve ifade özgürlüğünü yitirmesine yol açar.

Ülkemizde şu anda mevcut cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi siyaset bilimi tanımlamalarına göre yarı başkanlık sistemine uymaktadır. Hem cumhurbaşkanı hem de parlamento halk tarafından seçilmektedir. Ancak bu sisteme uymayan taraf cumhurbaşkanının aynı zamanda bir partinin genel başkanı olmasıdır. Buradan kolaylıkla anlaşılacağı üzere aynı partiye mensup yürütme erki olan cumhurbaşkanı ile, yasama erki olan parlamentodaki o partinin seçilmiş vekilleri bir tarafta, yani iktidarda; diğer parti vekilleri ile muhalefettedir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi bakanları ise atama ile gelen hükümetin memurlarıdır. Tek sorumlulukları cumhurbaşkanına karşıdır. Parlamentoya karşı bir sorumlulukları yoktur. Cumhurbaşkanı tek karar alıcıdır. Kuşkusuz danışmanları vardır, ama bunlarda kendisinden taraftır. Hükümet tarafından meclise gönderilen yasalar çoğunluğu elinde bulunduran cumhurbaşkanının partisinin vekilleri tarafından hiçbir eleştiri veya görüş belirtil-

meden geldiği gibi kabul edilir. Sözde meclisin farklı alanlarda kurulmuş, muhalefet partilerinin temsilcilerinin bulunduğu çalışma komisyonları vardır. Ancak nadiren kanunlarda değişiklik yapılır, muhalefet milletvekillerinin önergelerine ise cevap bile verilmez. Sonuçta kuvvetler ayrılığı sisteminde yer alan yarı başkanlık sistemi gibi görünen "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi" yasama ve yürütme kuvvetlerinin cumhurbaşkanında olduğu, bağımsız olması gereken yargının da cumhurbaşkanı ve kabinesinin isteği doğrultusunda kararlar verdiği bir kuvvetler birliği sistemi olan otoriter ve totaliter sistem olduğu görülmektedir. Peki bu sistemin alternatifi parlamenter demokrasimidir? Sorunun cevabı için uzağa gitmeye gerek yoktur. Cevap yakın tarihimizdedir.

Yıl 1921 Osmanlı İmparatorluğu, Batılı emperyal güçler tarafından paylaşılmış. İngiliz'i, Fransız'ı, İtalyan'ı, Rus'u, Ermeni'si, Yunan'ı Anadolu'yu çepeçevre kuşatmışlar, İzmir, İstanbul, Trakya düşman işgali altında. Türk Milleti Kurtuluş savaşı vermekte. Bir lider çıkarmış bağrından, adı Mustafa Kemal. Gözü pek bir asker, çılgın bir yurtsever ama akıllı, cephede bile elinde kitap. Savaşı cephede bizzat yönetiyor, ama savaşa " bir milletin bağımsızlığı için gerekli ise" evet diyen bir devlet adamı. Aklında özgür, bağımsız, demokratik bir cumhuriyet devleti kurmak fikri var. Ancak hem savaşta hem barışta kararları tek başına almak olmaz, bir meclis kurmalı diyor, delegeleri Anadolu'nun dört bir tarafından gelen. 23 Nisan 1920 tarihinde kurulur Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). Savaşa buradan alınan kararlarla yön verilir, sonuç her cephede zaferdir. Bu nedenle TBMM kurtuluş savaşından başarıyla çıkmış "Gazi Meclis"tir artık. Hepsi geldikleri gibi gitmişler düşman kuvvetlerinin. Sıra nüfusu çok azalmış, eğitimsiz, yoksul, hastalıklı Türk halkını ayağa kaldırmak; yolsuz, okulsuz, susuz Anadolu'yu demir ağ-

larla örmeye, pınarlardan su akıtmaya, tek katlı da olsa derme çatma da olsa okullar açmaya gelmiştir. Nazi Almanya'sından kaçan doktorlara, bilim insanlarına kol kanat gerilmiş, onlarda zor zamanlarında kendilerine sahip çıkan bu genç cumhuriyete ellerinden gelen her türlü katkıyı yapmışlardır. Ülkenin kıt kanaat geliri ile gençler "Sizleri birer kıvılcım olarak gönderiyorum, alevler olarak geri dönmelisiniz" söylemi ile eğitim almak üzere yurt dışına gönderilmiş. Hepsi de ateş topu olarak geri dönüp Türkiye semalarını aydınlatmışlar. Öğretmenlerden "Cumhuriyet sizden fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür" nesiller yetiştirmeleri istenmiş. Başarılmıştır hepsi de topu topu 10 yıl içinde. Dahası gerekir, köylüyü milletin efendisi yapmaktır, fabrika bacalarını tüttürmektir, modern sağlık sistemi kurmaktır, ülkeyi sanatta, bilimde çağdaş seviyeye yükseltmektir amacı. İkinci 10 yılda bunlarda gerçekleşmiş, dış borçlar ödenmiş, öğretmenler, bilim insanları, doktorlar, mühendisler, sanatçılar yetişmiş dünya çapında. Kadınlara eğitim, seçme, seçilme hakkı tanınmış, medeni kanun getirilmiş çağdaş dünyadan. Temeller o kadar sağlam atılmış ki Türkiye Cumhuriyet Devleti'nin, batılı gelişmiş ülkeler ikinci Dünya Savaşı ile yerle yeksan olurken, ülke savaşa karışmadan kendi yağı ile kavrularak, muhannete muhtaç olmadan atlatmış o günleri. Sonrasında da tarıma ve hayvancılığa verilen destek, köylüye verilen önem ile 2000 yıllara kadar kendi kendini besleyen Dünyanın yedi ülkesinden biri olmuş Türkiye.

Tarih 2017 kuvvetler ayrılığı ile yönetilen Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde işler yavaş yürüyor, sistem hantal, o tarihlerde yaşanan olumsuzlukların nedeni bu sistem gerekçesi ile Anayasa Değişikliği yapılıp her şey daha iyi olacak söylemi ile 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet sistemine geçilmiş. Cumhurbaşkanı partili olmuş. Yargıya güven kalmamış. Gazeteciler,

bilim insanları, düşünce insanları, siyasiler; düşünceleri nedeniyle hükümete ters düştükleri için hapse atılmış. Dış sermaye Türkiye'den çekilmiş, hazinenin içi "itibardan tasarruf olmaz" mantığı ile har vurup harman savrularak boşaltılmış, ülke yabancı ülke suç örgütlerinin cirit attığı bir alan olmuş, sınırlar kevgire dönmüş, on binin üzerinde kontrolsüz sığınmacı ülkenin dört bir yanını işgal etmiş, Mahalleler kurmuşlar, esnaf olmuşlar, tabelalar Arapça yazılmış. Türk halkına karşı cinayet işler hale gelmişler, bazı bölgelerde Türk vatandaşı olmuş ikinci sınıf vatandaş, son olarak 17 yaşındaki bir sığınmacı okul müdürünü öldürmüş. Enflasyon dizginlenemeyecek derecede kontrolsüzce artmış, çocuklar sağlıklı beslenemediği için bodur kalmaya başlamış, anneler pazar artıklarını toplamaya, babalar çocukları yatağa aç girdiği için intihar etmeye başlamış, 10 bin lira maaşla yoksulluğun pençesine düşmüş emekliler kilosu 20 liraya dayanmış kuru soğana muhtaç olmuş. Okumuş meslek sahibi olmuş gençler hatta orta yaşlılar " varsın giderlerse gitsinler" söylemi ile küstürülüp, kendilerini ülkelerinde güvencesiz hissettikleri için çareyi yurtdışına kapağı atmada bulmuş, yani önemli sayıda geri dönüşü düşünmeyen beyin göçü olmuş, onların yerini okuma yazması, işi gücü olmayan Avrupa'nın kapısından sokmadığı eğitimsiz, sürekli çocuk doğurarak sayıları hızla artan sığınmacılar almış.

"Kindar ve dindar nesil yetiştireceğiz" söylemi çocuklar gençler şiddet sarmalına atılmış. Eğitimde dünya sıralamasında sonlarda iken, nasıl bir sistem olduğu hala anlaşılmamış olan 4+4+4 sistemi ısrarla sürdürülürken, sorgulamaya yönelik değil, ezberciliği esas alan bir eğitim sistemi varken esas olarak dini ögeleri temel alan, Türkçe eğitime önem verileceği iddi edilen, ancak içeriğinde bolca Arapça ifadelere yer verilen "Türkiye yüzyılı Yeni Maarif Modeli" hazırlanmış; hazırlanması 10 yıl

süren, rakamlarla ne kadar emek harcandığı beyin fırtınası yapıldığı anlatılmaya çalışılan 3500 sayfalık taslağın incelenmesi için ilgili taraflara sadece dokuz gün süre verilmiş. Ülkenin en üst yargı makamı olan ve vatandaşın en son hukuki sığınağı olan Anayasa Mahkemesi kararlarına karar vericiler uymamış. Tüm bu sorunlar yaşanırken yönetim erki yeni bir anayasa yapma derdine düşmüş, mevcut Anayasaya uymazken ve ülkede yukarıda sayılan can alıcı sorunlar yokmuşçasına…

Yukarıda Kurtuluş Savaşı sonrası kurulan kuvvetler ayrılığı sistemine dayalı parlamenter demokrasi ile, birkaç yıl önce hayatımıza giren Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Türk Halkına kazandırdıkları ile kaybettirdikleri özetlenmeye çalışıldı. Şimdi sorarım sizlere hangi hükümet sistemi halkın yararına….

KAYNAKLAR

1. Demirci MR, Durkaya M. Yönetim Yapısı, Hükümet Sistemi ve Ekonomik gelişme arasındaki ilişki, Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2023, 9(1): 61-83
2. Özer MA, Iskandarov S. Kuvvetler Ayrılığı Bağlamında Hükümet Sistemleri: Türkiye Örneği Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi (JEBPIR) 2022, 8(2), 300-332
3. Tuğrul Korkmaz. Hükümet sistemleri ve Türkiye üzerine bir analiz
4. https://ttkb.meb.gov.tr "Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli" Yeni Müfredat Taslağı …MEB Talim ve Terbiye Kurulu
5. https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/sevgi-ozel/egitimden-maarife-gecis. 2 Mayıs 2024

3.8. SEÇİMLERİN ARDINDAN GÜZEL ŞEYLER YAZAMIYORUM

Seçimler bitti, 21 yıldır iktidarda olan zihniyet yanına kendisinden daha tutucu olanları da katarak yeniden iktidar oldu ve ülkeyi beş yıl daha yönetecek. Bir kadın, bir doktor, bir akademisyen olarak keşke bu seçimlerin ardından güzel şeyler yazabilseydim. Neydi benim için güzel şeyler: kadınların birey olarak insan haklarının gerektirdiği tüm haklara "sen kadınsın, evinde otur, en az üç çocuk doğur, kocana ve çocuklarına hizmet et, hayata dair başka bir şey düşünme, biz senin için en uygun gördüğümüz hayatı sana sağlarız, sokakta yalnız dolaşma ve daha niceleri" düşüncelerinin içselleştirilmediği bir ülkede yaşamak; doktor olarak hasta veya yakınlarının sözlü veya fiziki saldırısına uğramadan, hatta ölüm tehlikesi hissetmeden işimi yapmak, emeğimin karşılığını almak, iş yerinde üstlerim tarafından zorbalığa uğramamak, ülkemi terk etmeye zorlayacak koşullarla karşılaşmamak; akademisyen olarak özgür bir ortamda düşüncelerimi ifade edebilmek, bilimsel çalışmalarımı maddi menavi kaygı duymadan yapabilecağım gerçek akademik ortamda çalışabilmek, hak ettiğim akademik kademelere yükselebilmek, eğitim, deneyim ve bilgisi benden daha az olan birisinin altında çalışmamak.

Peki hangi gelişmeler yaşandı da ben seçim sonuçlarından memnun olamadım ve güzel şeyler yazamıyorum. Kadın olarak

yaşamımın bu ülkede daha zor olacağını, devletimin bir kadın olarak kanunla bana sağlanmış olduğu birtakım koruyucu ve kollayıcı haklardan mahrum olacağımı, daha çok şiddet göreceğimi, hemcinslerimin ve benim hayatta kalabilmemin hiçbir garantisi olmadığını, gerektiğinde ikinci, üçüncü eş olarak beni sahiplenecek zihniyetin iktidar ortağı olduğu ve meclise girdiği için güzel şeyler yazamıyorum.

Anadolu'da bir yurttaş kameralara "eskiden doktorlar bizi azarlıyordu(!), şimdi öylemi ya biz doktorları dövebiliyoruz" şeklinde düşüncesini dile getirerek kendisine 21 yıllık iktidarda olan zihniyetin sağladığı en önemli kazanımı "doktor dövmek" olarak gördüğü için güzel şeyler yazamıyorum. Sağlıklı beslenme, sağlıklı konutta oturma, çiftçi ise ürünlerini değerinde satabilme, hayvanı var ise onun bakımını zorlanmadan yerine getirebilme, çocuklarını eğitebilme, devletten çalışmadan yardım almadan hayatını idame ettirecek bir gelire sahip olabilme yoksunluğu bu yurttaşı hiç ilgilendirmediği için güzel şeyler yazamıyorum. Pandemide insanüstü bir çaba ile ve canları pahasına çalışan, çalışma koşullarında hiçbir iyileşme yapılmadığı ve çalışma ortamında can güvenlikleri olmadığı için çareyi yurtdışına gitmekte bulan doktorlara "giderlerse gitsinler" i reva gören zihniyet, aynı sağlık bakanı ile göreve devam edeceği için güzel şeyler yazamıyorum.

Devlet üniversitelerinden çok sayıda akademisyeni en çok deneyim sahibi oldukları, en fazla akademik üretim yapacakları yaşlarında emekli olmaya zorlayan herkesçe malum olumsuz şartlar artarak devam edeceği için güzel şeyler yazamıyorum. Birçok üniversitede doktorasını veren çok sayıda akademik personel hala araştırma görevlisi kadrosunda çalıştığı; rektörlerin, dekanların, üniversitenin alışılagelmiş liyakat değerine önem verilmeden tepeden inme ataması yapıldığı için güzel

şeyler yazamıyorum. Ticari hayatı canlandırsın diye akademik kadrosu ve donanımı olmadan her ile bir üniversite, her ilçeye bir yüksekokul yapıldığı için, üniversite ve yüksekokullarda gerekliliği öngörülmeden açılan birçok bölümün öğrenci başvurusu olmadığından kapanmak zorunda kalması devam edeceği için güzel şeyler yazamıyorum.

Başımıza ne geliyorsa okumuş yazmışlardan geliyor diyen zihniyetin iktidara devam edeceği, dünya sıralamasında eğitim kalitesinde en son sırada yer almak, hiçbir üniversitemizin dünyadaki ilk beş yüz içine giremeyeceği, beyin göçünün artarak devam edeceği için ben bu seçim sonuçlarından sonra güzel şeyler yazamıyorum.

Tarikatlarda minicik yavruların beyinleri cehennem korkusu ile doldurulacağı, tecavüz, taciz ne demek bilmeden körpe bedenlerine dokunulmaya devam edileceği, kız çocukları bebekleri ile oynama yaşında iken evlendirilmeye, sakallı dedelerin amcaların koynuna sokulmaya devam edecekleri için ben güzel şeyler yazamıyorum.

Her gün iş kazası ile gencecik bedenler toprağa verilmeye, madenlerde kızgın kömür sıcağında madenciler can vereceği, afetlerde binlerce insan kurtarılmayı beklerken emir verilmediği için devletin yardım eli kendilerine zamanında uzatılamadığından ölmeye devam edecekleri için ben güzel şeyler yazamıyorum.

Yanlış gördüğü, düşündüğü bir konu hakkında tweet attığı için, hak aramak için insanlar sokakta yürüyüş yaptığı için, gazeteciler haksız bir olayı, usulsüz bir ihaleyi yazdığı için, televizyonlar iktidarın yanlış uygulaması konusunda program yaptığı için gözaltına alınmaya, hapse atılmaya, para ve kapatılma cezaları verilmeye devam edeceği için ben güzel şeyler yazamıyorum.

Umarım önümüzdeki beş yıllık süreçte, sadece birkaçını yukarıda dile getirdiğim beni mutsuz ve umutsuz eden olumsuzluklar devam etmez, ben yanılmış olurum ve beş yıl sonraki seçim sonrası daha güzel şeyler yazabilirim.

3.9. NASIL BİR BELEDİYE BAŞKANI?

Soruya yanıt vermeden önce nasıl bir kentte yaşamak istiyorumun cevabını verelim. Hepimizin hafızalarında doğduğumuz, büyüdüğümüz ve bir zamanlar yaşadığımız kentlerin siluetleri vardır, çoğu kez özlemle bahsettiğimiz. Sokaklar, mekanlar, sesler, kokular, renklerdir bunlar, bir kentin dokusunu oluşturan. En çokta özlemini çektiğimiz 2-3 katlı bahçeli evler; devasa ağaçların gölgesinde caddeler, sokaklar; nice çocuğun, gencin sınıflarında ve koridorlarında nefes alıp verdiği eski ama eskimemiş okullar; birbirinin varından yoğundan haberi olan, sevinçte tasada birleşen komşular, kadim dostlar; arkadaşlıklar askerden, okuldan veya mahalleden yıllar geçse de unutulmayan. Şimdilerde belediyeler kentlerde bir sokak, bir cadde veya boş bir alana o kentin mimari dokusunu yansıtan bir ev maketi yaparak kanımca nostalji yapmak ve yaşatmak istiyorlar. Oysa kentin mimari dokusunu yaşatmak en güzeli değil mi, hem de o kenti açık hava müzesine dönüştürmek. Tamda o kentin yerel yöneticisi belediye başkanının asli görevi.

Kentlerimizin mimari dokusunu koruyarak, kuşkusuz onları afetlere karşı güçlendirerek ya da olmuyorsa mimari dokuya uygun yenisini yaparak kentleşme çevremden duyduğum ve benimde özlemini çektiğim olgu. Ancak gerçek yaşam böyle değil ne yazık ki. En küçük kasabamızdan en büyük kentlerimize

kadar hepsi birbirinin kopyası, aynı tornadan çıkmış gibi üst üste konulmuş kibrit kutularını andırır, birçoğu imar planlarına aykırı ve ilk depremde yıkılma tehlikesi olan apartmanlarla dolu. Hiçbir kentimizin mimari kimliği yok. Özgün kent mobilyası yok. Kentler içinden geçen akarsuların üzeri betonla kapatılmış, oysa Avrupa'da içinden nehir, ırmak veya dere geçmeyen başkent veya kent yok gibi. Bütün bunların sorumlusu kim. Kuşkusuz tek bir kişiyi günah keçisi ilan etmek haksızlık olur. Ama belediye başkanları yereli bilmesi gereken en önemli kişi olmaları nedeniyle baş sorumlusu bu ucube kentleşmenin. Sonrasında merkezi yönetim, mimarlar, mühendisler ve tabi ki toplum. Bahçeli evini müteahhitte vererek evinin yenileneceğini, bahçeli evde yaşamak zor düşüncesiyle apartmana geçip daha kolay bir yaşam süreceğini, belki hakkına birden fazla daire düşüp onun kirasıyla ek gelir elde edeceğini düşünen toplum.

Günümüzde ülkemizde kentleşmenin ana hatlarını yukarıda çizdik. Kuşku yok ki bu sürdürülebilir bir durum değil. Çarpık kentleşmenin yol açtığı trafik karmaşası, köylerin yok edilip kentlerde yaşanan nüfus patlaması, başta su olmak üzere doğal kaynaklarda yaşanan kısıtlılıklar, hepsinin sonucu oluşan ve daha da artarak devam edecek olan iklim krizi sürdürülebilir bir yaşamı imkansız kılacak. Bugün dur diyebilirsek bu olumsuzluklara gidişi tersine çevirebiliriz. Bireysel olarak ben ne yapabilirim denilmeden, her birimizin puzzle'ın bir paçası olduğumuzu düşünerek ve ben yoksam bir eksiğiz sorumluluğu ile bir yandan "az tüket, çok üret" mantığı ile kişisel önlemleri almaya çalışırken, bir yandan da bize betonu değil doğayı vadeden yerel yöneticileri seçerek iş işten geçmeden iyiye gidecek yola çıkabiliriz. Unutmayalım başlangıç bitirmenin yarısıdır.

3.10. VATANDAŞ OLARAK BENİM ENFLASYONUM

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Temmuz 2023 verilerine göre Tüketici fiyat endeksi (TÜFE) yıllık %47,83, aylık %9,49 oldu. TÜFE'deki değişim 2023 yılı Temmuz ayında bir önceki aya göre %9,49, bir önceki yılın Aralık ayına göre %31,14, bir önceki yılın aynı ayına göre %47,83 ve on iki aylık ortalamalara göre %57,45 olarak gerçekleşti.

Enflasyon Araştırma Grubu (ENAG) Temmuz 2023 verisinde ise Tüketici Fiyat Endeksi, E-TÜFE'deki 12 aylık artış oranı %122.88, yılbaşından itibaren artış oranı %69.21 olarak gerçekleşti.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) Temmuz 2023 de Tüketici Fiyatlarını TÜFE de Yıllık Değişimi % 47.83, Aylık Değişimi %9.49 olarak vererek revize etti.

Yukarıda verdiğim 3 resmi veri T.C.vatandaşı olarak benim için çok fazla bir şey ifade etmiyor. Ben Üniversiteden kıdemli profesör olarak emekli bir vatandaş olarak 28 Mayıs 2023 ün hemen öncesinde boyası kendimden saçımı 70 TL ye boyattım, Temmuz 2023 te kuaför benden 200 TL istedi. Arabamın deposunu 900 TL ye doldurmuştum, bu ay 1500 TL ödedim. Kuru soğanın kilosu 10 TL idi bu ay 17 TL. Eve haftada bir temizlik için gelen kadın 600 TL alıyordu, şimdi 900 TL istiyor, yani

%50 artış yapmış gündeliğine. Benim maaşıma gelen zam %25. 6 Mayısta yakın arkadaşımın oğlu evlendi, 9000 TL ye aldığım tam altın şimdi 12000 TL, 15 Haziranda üniversite öğretim üyesi kızım burslu olarak Viyana'ya giderken Euro 21 TL idi, bugün 34 TL.

İki ay önce ben emekli maaşımla 30 depo yakıt alabilirken şimdi 20 depo yakıt alabiliyorum, saçımı 340 kez boyatabilirken şimdi 155 kez boyatabiliyorum. İki ay önce emekli maaşım 1142 Euro iken, şimdi %25 artıştan sonra zamlı maaşım(!) 912 Euro. Yazlıktan komşumuz Almanya'dan emekli işçi, ilkokul mezunu, 20 yıl çalışmış, 1500 Euro emekli maaşı alıyor, Euro arttıkça Türkiye'de geçirdiği süreyi uzatıyor; ben ömrümü okuma-yazmaya, çalışmaya adamış ve halen de devam eden, 43 yıl aktif doktorluk yapmış üniversiteden üst seviyede emekli olmuş kıdemli profesör 900 Euro emekli maaşı alıyorum. Yukarıda verilen örnekler birçok vatandaş için gerekli olmayan kalemler olabilir, Euro ile benim işim yok, arabam yok ki yakıt alayım, saç boyatmak ta ne diyebilir, ama herkesçe malum ki günlük hayatın olmazsa olmazları olan ekmek, su, zeytin, peynir, bakliyat, elektrik gibi temel ihtiyaçlarda bile yukarıdaki artışlara benzer fiyat artışları oldu. Konut satış ve kira fiyatları ise duyduğunuzda dudağınızı uçuklatacak rakamlarda. 7500 TL emekli maaşı, ya da 1100 TL asgari ücret alan vatandaşın vay haline.

Günlük hayatta rakamlar 2 ay içinde bazı kalemlerde %100 e yakın bazılarında %100 ü geçen oranlarda artış olduğunu gösteriyor. Buna biz pahalılaşma diyoruz. Bilimsel adı ise enflasyon. İşte vatandaş olarak benim enflasyonum bu. Yani bilimsel anlamda devletin resmi kurumlarının ifade ettikleri değil, gerçek yaşam verisi. Bizler kısmen yoksunluk içinde çocukluk ve gençliklerini geçirmiş olgunluk kuşağı bireyler olarak yaşantımızda kimi kısıntılar yaparak ya da her şeyi daha tasarruflu kullanarak

bu zor günleri atlatmaya çalışıyoruz. Örneğin ben saçımı evde kendim boyuyorum, Eve temizlik için yardımcı almıyorum iki aydır, kendim yapıyorum temizliğimi. Bulaşık ve çamaşır makinesini indirimli tarife olması sebebiyle gece saat ondan sonra çalıştırıyorum. Olabildiğince toplu taşıt kullanıyorum veya yürüyorum. Zorunlu olmadıkça ki artık bu dönemde pek zorunluluk olmuyor, giysi, ayakkabı almıyorum. Ama kullan-at pratiğini yaşayan, kafelerde sosyalleşen yeni genç kuşak ve hatta çocuklar buna alışkın değiller. Çocuklar için aileler zor dudumda, çocuk enflasyonu anlamıyor. Gençler bolluğa alıştılar, kısıntıya gitmek onlar için deneyimlenmiş bir şey değil. Kredi kartı üstüne kredi kartı çıkartıyorlar, biriyle diğerini kapatıyorlar. Son 6 ayda kredi kartı sayısı ve kredi kartı ile harcamalar kat be kat artmış. Nereye kadar…

Peki çözüm ne? TC devleti şeffaf olup gerçek rakamları açıklayacak. Kamuda etkin tasarrufa gidecek, "itibardan tasarruf olmaz" söylemi külliyen terkedilecek. Ücret artışı-fiyat artışı sarmalından kurtulup, zengini daha çok zenginleştirip, fakiri daha çok ezdiren ranta dayalı ekonomiden vazgeçilerek, popülist değil gerçek bilimsel mali politikalar uygulanarak, tüketimi değil üretimi teşvik ederek, mali disiplin içinde bu zor günler aşılabilir. Yanlışlarda ısrar edilirse ülkeyi daha da zor günlerin beklediğini öngörmek için müneccim olmak gerekmez.

KAYNAKLAR

1. https://data.tuik.gov.tr Temmuz 2023
2. https://enagrup.org Temmuz 2023
3. https://www.tcmb.gov.tr Temmuz 2023

3.11. YENİ BİR ANAYASA GEREKLİ Mİ?

Ben ne hukukçu nede sosyal bilimciyim. Bu nedenle "yeni bir anayasa" konusunda yazacağım şeyler didaktik olmaktan ziyade düşünsel temelde olacaktır.

Anayasa Türk Dil Kurumu Sözlüğünde **"bir devletin yönetim biçimini belirten, yasama, yürütme, yargılama güçlerinin nasıl kullanılacağını gösteren, yurttaşların kamu haklarını bildiren temel yasa"** olarak tanımlanırken; anayasada belirtilen temel kuralların toplumsal uygulamasını sağlayan "yasa" nın tanımı ise aşağıda görüldüğü gibi beş ayrı şekilde yapılsa da esas olarak uyulması gereken kurullar silsilesi olduğu görülmektedir.

"1. İsim Olayların gidişinde olağan dışına yer vermeyen, değişmezlik ve mecburiyet gösteren kural:
   Doğa yasaları.
2. İsim, hukuk devletin yasama organları tarafından konulan ve uyulması gereken kurallar bütünü kanun:
3. İsim, bilimde çok sayıda deney ve gözlemden sonra, aynı şartlarda aynı sonuçları verdiği kesin olarak belirlenen durum:
   Yer çekimi yasası. Mendel yasaları.
4. İsim Toplumsal hayat içinde kendiliğinden oluşan ve uyulması toplum içinde yaşamanın bir mecburiyeti olan alışkıların bütünü:
   Ahlak yasası.

5. İsim, felsefe düşüncenin mantıksal bir değeri olması için uyulması şart olan temel:
   Düşünme yasaları."

Bakıldığında yasaların temeli olan anayasanın esas olarak uyulması gereken kurallar manzumesi olduğu görülmektedir. Benim esas olarak üstünde durmak istediğim konu **"uyulması gereken"** aforizmasıdır. Dünyanın en iyi anayasası ve yasalarını yapsanız da; bunlara yönetsel, toplumsal veya bireysel uyum olmadığı sürece hiçbir önemi yoktur. Sadece kırmızı kaplı anayasa kitapçığı veya yazılı kanun maddelerinde kalır. En iyi anayasa nedir sorusu da tam bir bilinmezdir. Her ülke veya anayasayı yapanlar kendi yaptıklarının en iyi anayasa olduğunu söyleyebilirler.

Yasa ve anayasaya yönetsel uyum öncelikle yöneticilerin kanunlara istikrarlı bir şekilde uymaları ile sağlanır. Siyası çıkarlara ters düşen veya kayırmacılığı engelleyen yasa maddelerinin nasıl bir saatte, bir gecede kanun hükmünde kararnamelerle değiştirildiği hepimizin bildiği bir gerçektir. Kanunlara yönetsel uyumsuzluk bireyler ve onların oluşturduğu toplumun da **"devlet uymuyor yasalara ben mi uyacağım"** düşüncesi ile bireysel ve toplumsal uyumsuzluğa neden olmakta, sonuçta yapılan anayasa ve yasalar sadece kağıt üstünde kalmakta; toplumsal düzeni sağlaması gereken yasa ve anayasa kadük olmaktadır.

Yukarıda adı geçen anayasa ve yasalara uyumsuzluk esas olarak çıkar temelli olup, bu da toplumsal liyakati ortadan kaldırarak ahlaki çöküntüye neden olmaktadır. Toplumda ahlaki çöküntünün başlaması ve kuralsızlık suya atılan taşın yaydığı dalgalar gibi tüm topluma dalga dalga yayılıp tıpkı denizlerde oluşan salya(müsilaj) gibi toplumun hücrelerine nüfuz ederek toplumsal çürümeye yol açmaktadır.

Esasında yazılı bir anayasa olması da şart değildir. Toplumu oluşturan bireylerin emeğe ve üretime değer veren sağlıklı bir

eğitim ile eğitildiği, her bireye yönetici erk tarafından eşit vatandaş olarak davranıldığı, her bireyin eşit hak ve özgürlüklere sahip olduğu, başkalarının hakkına saygı duyulduğu, liyakatın, ahlakın, vicdanın var olduğu bir toplumda yazılı anayasa ve kanun maddeleri gerekmez. Kuşkusuz yaşamda kaos olmaması için, yönetsel düzeni sağlamak için yasalar gereklidir, ancak bunlar kişiye ve yönetsel erke göre değişmeyen, kurumsallaşmış, herkesin saygı ve uyum gösterdiği sadece zaman ve çağın koşullarına göre değişmesi zorunlu olduğu durumlar dışında değişmeyen kurallar manzumesi olmalıdır. Bir örnekle durumu somutlaştırmak gerekir ise; trafik kanunlarında kırmızı ışıkta durulmalı, hız sınırlarına uyulmalı, alkollü araç kullanılmamalı diye yazar; bunları ihlal ettiğiniz de has bel kader tespit edilirseniz maddi ceza ile cezalandırılırsınız, suç mahallinde radar, polis, kamera gibi bir tespit aracı yok ise yaptığınız suç yanınıza kalır ve benzer suçları işlemeye devam edersiniz. Bu suçlar günlük hayatta sayısız kez işlenir, siz ceza almayabilirsiniz ama ölümcül kazalar ve milyarca liralık maddi hasar gibi daha dramatik sonuçlar doğurabilir.

Bir insanın başka bireyi veya bir canlıyı kasten öldürmesi en büyük suç olmalıdır ve yasalarda cezası bellidir. Bizde durum nasıl diye baktığımızda; hayvan öldürmek konu edilmesi bile gerekmeyen sıradan bir olaydır, her gün binlerce hayvan yollarda aşırı hızla giden dikkatsiz sürücüler tarafından, ya da içini kötülük bürümüş kişiler tarafından isteyerek, bilerek eziyet edilerek öldürülmektedir. Doğayı bütünüyle seven ve saygı duyan birkaç duyarlı vatandaş ta bu duruma itiraz ettiğinde, hayvanlar için hak talep ettiğinde topluma aykırı vatandaşlar veya psikolojisi bozuk kişiler gözü ile bakılmaktadır.

Bir diğer örnek kadın cinayetleridir. Ülkemizde her gün gazetelerin üçüncü sayfasına konu olan birçok kadın kocası, sevgi-

lisi, babası, kardeşi, akrabası olan erkekler tarafından katledilmektedir. Toplumda giderek artan sayıda meydana gelen kadın cinayetleri tam bir toplumsal yara olmuştur. Hiçbir mazeret insan öldürmeyi kabul edilebilir bir duruma getiremez ve insanı öldürmenin yasalarda cezası bellidir. Gerçek yaşamda böylemi peki? Cevabın olumlu olmasını canı gönülden isterdik, ancak hepimizin bildiği gibi bu suçlular mahkeme önünde boyun eğerek, takım elbise giyerek, saç sakal tıraşı olarak masum pozlarına bürünmekte çoğu kez ciddi bir ceza almadan yaşamlarına başka suçlar ve cinayetler işleyerek devam etmektedirler.

Sonuç olarak yeni bir anayasa yapmak topluma hiçbir açıdan katkı sağlamayacaktır. Esas olarak yapılması gereken; eğitimin toplumu oluşturan bireylerin düşünsel gelişmişliği artırmaya yönelik olmasını sağlamaktır. Düşünsel gelişmişlik beraberinde tüm canlıların yaşam hakkına saygıyı, doğaya ve evrene saygıyı getirecek, toplumda suç oranı düşecek; bireylerin ve tüm canlıların güvenle, sevgiyle, özgürce yaşayabilecekleri bir dünya tesis edilecektir.

3.12. NATO MU DEDİNİZ? BEN BARIŞ DİYORUM

Siyaset Bilimci veya Uluslararası İlişkiler Uzmanı değil, bir Tıp doktoru ve Dünya'daki tüm insanların ve hatta canlıların sağlıklı yaşam hakkı üzerine kafa yoran bir bilim insanı olmam nedeniyle NATO ile ilgili bilimsel bir makale yazmak haddimi aşmak olur. Ancak tanım ve amacına baktığımızda Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü NATO'nun (North Atlantic Treaty Organization) 4 Nisan 1949'da 12 ülke tarafından imzalanan Kuzey Atlantik Antlaşması'na dayanarak kurulan ve farklı dönemlerde 18 ülkenin daha katıldığı uluslararası askerî ittifak olup, örgüt üyelerine herhangi bir dış güçten gelebilecek saldırıya karşı ortak savunma yapma amacı güttüğü yani silah ve savaş yanlısı bir organizasyon olduğu görülmektedir. Yani NATO insanlığın sağlıklı yaşam hakkına hizmet eden bir kuruluş değil, üye ülkelerin daha çok silahlanmasını, silaha yatırım yapmasını teşvik eden bir yapıdır. Bu benim kişisel düşüncem değil resmi otoriteler tarafından açıklanan rakamlardan açıkça görülmektedir.

26/04/2021 tarihli Euronews'un haberine göre Uluslararası Stockholm Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI) tarafından hazırlanan bir araştırma raporunda, dünyada Covid-19 salgınına rağmen 2020 yılında savunma harcamaları için yaklaşık 2 trilyon dolar harcandığı. Türkiye'nin 17,7 milyar dolar ile en

çok savunma harcaması yapan 40 ülke içinde 16. sırada yer aldığı bildirilmektedir.

1980 yılında dünyada toplam askeri harcama 366 milyar dolar iken bu rakam 2022 yılında 2,275 trilyon dolara ulaşmıştır. Buna göre 2020 yılına göre çeyrek milyar dolar, 1980 yılına göre de silah için harcanan para 7 kat artış göstermiştir. Türkiye'de de benzer bir durum söz konusudur. 1960'da 2,67 milyar dolar olan askeri harcama 2022'de 23,4 milyar dolara ulaşarak 8 kattan fazla artış gösterirken, açlık sınırında yaşayan vatandaş sayısı 15 mart 2022 itibariyle 25 milyondur. 51 milyon vatandaşımızda yoksulluk sınırının altında yaşam mücadelesi vermektedir. Sadece %10'luk azınlık bir kesim tüm ülke milli gelirinin %90'ına sahip olarak bolluk içinde yaşamakta har vurup harman savurmaktadır. Benzer eşitsizlik Dünya genelinde de görülmekle birlikte Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde belirgin şekilde fazladır. Birleşmiş Milletler 'in 2020 raporuna göre Dünya'da 700 milyon kişi açlık sınırında yaşamakta, en temel insanlık hakkı olan temiz su ve güvenli gıdaya ulaşamamaktadır.

1 Temmuz 2022 tarihi itibariyle Türkiye'de 5500 TL olarak açıklanan ve bu yılın Ocak ayına göre %30 oranında zamlı alınacağı ifade edilen asgari ücret, Türk-İş tarafından hazırlanan ve Nisan 2022'de kamuoyu ile paylaşılan "Açlık Ve Yoksulluk Sınırı Araştırması" raporuna göre 4 kişilik bir ailenin yoksulluk sınırı olan 17.340,47 TL'nin sadece üçte biridir. Yani asgari ücretle çalışan milyonlarca vatandaşımız açlık sınırında yaşamaya mahkum olmaya devam edecektir.

Yukarıda verilen rakamlara bakıldığında Türkiye'de sözde savunma amaçlı silahlanmaya harcanan 23,4 milyar dolarla açlık ve yoksulluk sınırında yaşayan 70 milyon vatandaşımızın yaşam seviyesini yükseltmek için harcanabilirdi. Benzer şekilde

Dünya'da 1 yılda silah için harcanan 2 trilyon dolar, Afrika'da açlıktan ve susuzluktan ölen milyonlarca çocuğun yaşama tutunması için harcanabilirdi. O zaman sormak lazım, 7 milyarı sağlıkla doyuracak bunca kaynak varken neden insanların açlıktan ve susuzluktan ölmesi pahasına savaş ve savaşı destekleyen yapılar ve kuruluşlar? Neden NATO? Barış içinde, insanca yaşam için çaba göstermek varken…..

KAYNAKLAR

1. Euronews, Geçen yıl silahlara 2 trilyon dolar harcandı; Türkiye savunma harcamalarında 16. sırada 26/04/2021
2. Türkiye'nin Savunma Harcamaları – Kriter Dergihttps://kriterdergi.com › 1 Mar 2022
3. 51 milyon yoksulluk sınırının altında yaşıyor Sözcü Gazetesi https://www.sozcu.com.tr Ekonomi15 Mar 2022
4. Açlık Ve Yoksulluk Sınırı. Branding Türkiye https://www.brandingturkiye.com › 19 May 2022
5. BM Raporu uyarıyor: Dünyada her geçen gün açlık çeken ...https://www.unicef.org › 13 Tem 2020

3.13. SOSYAL MEDYA: İKİ TARAFI KESKİN KILIÇ

Sosyal medya, içerik oluşturmak ve/veya dağıtmak için medya kullanıcılarının bilgi paylaşımını ve katılımını kolaylaştıran bir platform olarak tanımlanmaktadır. Sosyal medya kullanımı, sosyal ağlara bağlanabilme becerisi; sosyal medya hesaplarını yönetebilme belirli düzeyde dijital teknolojileri kullanma becerisini gerektirmektedir

Kemp S. tarafından kaleme alınan Dijital Teknolojiye Küresel Bakış Raporu'nda 2021 yılı Ocak ayı itibariyle dünya nüfusunun yarısından fazlasının sosyal medya kullanıcısı olduğu ve bunların neredeyse hepsinin (% 98,8) sosyal medya erişimini mobil telefonları üzerinden yaptığı görülmektedir. Aynı raporda belirtildiğine göre bir günde sosyal medyada geçirilen süre dünya genelinde ortalama 2 saat 25 dakika iken, Türkiye'de 2 saat 57 dakika ile dünya ortalamasının üzerindedir. Dünyada sosyal medyada en az zaman geçiren ülkeler 51 dakika ile Japonya ve 1 saat 08 dakika ile Güney Kore'dir. Rakamlara baktığımızda dünyanın 3. büyük ekonomisi olan Japonya'nın sosyal medyada en az süre geçiren ülke olduğunu görüyoruz. Güney Kore 10. büyük ekonomi, gayri safi milli hasılası bizim 3 katımız, orada da insanlar günde sadece bir saatlerini sosyal medyaya ayırıyorlar. Türkiye yıllardır gelişmekte olan ülkeler liginden bir üst lige ge-

çememişken, 2021 sonbaharında başlayıp 2022 yılında etkisini yakıcı bir şekilde hissettiren ekonomik kriz nedeniyle dünyanın ilk 20 ekonomisi içindeki yerini kaybetti. Sosyal medyada geçirilen süre dünya ortalamasının üzerinde olan ülkemizde sosyal medyada geçirilen günlük 3 saate yakın bir sürenin ülkenin gelişmişlik düzeyine katkısı olmadığını söylemek afaki olmaz kanımca.

Bu kanıyı destekleyen bir saha araştırması Özbilir F. tarafından 2021 yılında yayınlanmıştır. "Sosyal Medya Kullanımının Dijital Teknolojiye Yönelik Tutum Üzerindeki Etkisi" konulu araştırmada, katılımcıların günlük sosyal medya kullanımının dijital teknolojilere yönelik tutumun yetkinlik, sosyal ağlar, teknolojiye yönelik ilgi ve olumsuz yönler boyutları üzerinde anlamlı ve olumlu etkisi olduğu belirlenmiştir. Ancak işte teknoloji, benim için teknoloji, eğlence amaçlı kullanım ve bilinçli kullanım üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığını ortaya çıkarmıştır. Bulgular, sosyal medya kullanımı dijital teknolojilerin özellikle sosyal ağlar boyutunda yetkinliği, teknolojiye ilgiyi ve olumsuz yönlerini artırmaktadır. Buna karşılık, katılımcıların olumlu teknoloji algısını, eğlence amaçlı kullanımı ile işte teknoloji kullanımını ve bilinçli kullanımını etkilememesi sosyal medyanın istenen düzeyde yararlı kullanılmadığını sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarının da gösterdiği gibi, sosyal medyayı gereksiz zaman kaybı gibi görerek uzak durmak, kısıtlamak, yasaklamak veya karşı çıkmak, yerine sosyal medyanın sağladığı fırsatlardan yararlanarak, bilgi dağarcığını genişletmek, kişisel gelişimi zenginleştirmek, olayların ve olguların farkında olmak gerekir.

Sosyal medya kullanım amacına ve şekline göre yarar veya zarar verebilir. Ama zararlı diyerek uzak durmak, önemli yararlarından mahrum olmak anlamında gelir. Örneğin ilaçlar dozunda ve doktor önerisi ile alındığında sizi iyileştirirken; kom-

şunun önerisi, aktarın sattığı yada gelişi güzel zaman ve dozda kullanıldığında hayatınıza mal olabilir. Bu nedenle sosyal medya iki tarafı keskin kılıç gibidir. Bilinçli ve hedefe yönelik kullanıldığında bilgiye çok hızlı ulaşmak, belli konularda toplumsal duyarlılık ve farkındalık oluşturmak, hızlı haberleşmek gibi hayatı kolaylaştıran bir olgu iken; çok uzun süre sosyal medyada zaman geçirmek, kendini toplumdan soyutlayarak, toplumsal yaşama veya kişisel gelişime aykırı içerikler takip etmek, tüm yaşamını takipçileri ile paylaşmak, geriye tepen silah gibi kullanıcısını vurabilir.

KAYNAKLAR

1. Kemp, S. (2021). Digital 2021: The latest insights into the 'State of Digital'. Retrieved from https://wearesocial.com/blog/2021/01/digital-2021-the-latest-insights-into-the-state-of-digital
2. Fikret Sözbilir Sosyal Medya Kullanımının Dijital Teknolojiye Yönelik Tutum Üzerindeki Etkisi. İnsan ve toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi [itobiad], 2021, 10 (4): 3918-3942
3. Tuğçe Yılmaz-IŞIK KIRİBRAHİM Söyleşi "Toplumsalın altın kafesinde sıkışıp kaldık" – K24 – T24https://t24.com.tr › sosyal-medyanin-dipsiz-kuyusu,19 Nis 2018
4. Kerem Bozkurt'un Aslı Tunç ile söyleşisi. İletişim ve Medya Üzerine – Arsız Sanat https://arsizsanat.com › iletisim-ve-medya-uzerine 2 Mar 2017

3.14. ÇEVRE VE SAĞLIK

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) anayasasında "Sağlık; sadece hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, bedence, ruhça ve sosyal yönden tam iyilik halidir" olarak tanımlanır. Bu tanımlanan iyilik halinin sağlanması ve devam etmesi için gerekli temel unsur; temiz hava, temiz su ve temiz toprağı içinde barındıran, gürültüden azade, doğal görüntüsü bozulmamış sağlıklı bir çevredir. Tüm canlıların yaşayıp, geliştikleri bir "yaşam alanları" vardır. Habitat olarak adlandırılan bu alan; fiziksel bir bölge, yeryüzünün özel bir parçası, hava, toprak ya da su olabilir. Habitat, bir okyanus ya da bir çayırlık kadar büyük olabileceği gibi, çürümüş bir ağaç kovuğu ya da bir böceğin bağırsağı kadar küçük de olabilir. Tüm canlı türlerinin hayatta kalmasını ve çevreyle uyumlu olmasını sağlayan; insanlar, hayvanlar ve bitkilerin sürekli etkileşim halinde oldukları, birbirlerini tamamladıkları ve birbirlerinden yararlandıkları "Ekoloji", cansız çevre ile tamamlanır ve " Ekosistem" i oluşturur. Ekosistem içinde her canlı, cansız ortamlar ile birlikte, dengeli ve sağlıklı bir şekilde yaşar ve yaşamını devam ettirir. "Ekolojik denge" olarak adlandırılan bu doğal ortamda canlılar kendi habitatlarında yaşamlarını sürdürürler; ta ki hava, su ve toprak kirlenip, yaşam alanları ve doğal denge bozuluncaya kadar.

Ekolojik denge ve doğal ortam nasıl bozulmakta ve kirlenmektedir? Canlı çevrenin paydaşları insan, hayvan ve bitki-

lerdir. Hayvanlar ve bitkiler doğal dengeyi bozma konusunda masumdurlar. Suçlu olan insan; önü alınmaz kapitalist hırsla; gelişme, kalkınma, teknoloji, zenginlik gibi tuzaklarla doğal dengenin bozulup sağlığın ve yaşamın yitmesine yol açmakta, iyilik halini bozmaktadır. Türkiye'de Habitat Derneği tarafından yapılan "Türkiye'de gençlerin iyi olma hali" isimli araştırmada teknoloji aşığı olarak adlandırdığımız gençlerimizin yaşamdan memnuniyet dereceleri 2017 yılında %70 iken, 2021 yılında %50 ye düşmüştür. Habitat Derneği'nin amacı olan dijitalleşen dünya ile uyumlu sürdürülebilir kalkınmada gençlerin etkin rol oynaması, yarısı kendini iyi olma halinde hissetmeyen gençlerden nasıl beklenecektir. Kuşkusuz gençlerin kendilerini iyi hissetmeme hali, doğrudan bozulan ekolojik denge ve çevre ile ilişkili olmayabilir; daha çok eğitimde eşitsizlik, işsizlik, özgürlük alanlarının kısıtlanması, kuşaklar arası çatışma v.b nedenlerle bağlı olsa da yaşanılan dengesi bozulmuş ve kirli çevrenin toplum üzerinde yarattığı genel stres hali onları da olumsuz yönde etkilemektedir. Yaban hayata müdahale ve doğal dengenin bozulması sonucu yaşamın son iki yılında milyonlarca insanı; ölüm, sakatlık, işsizlik ve yoksulluğa mahkum eden COVID-19 pandemisinde gençlerin bu kendini iyi hissetme halinin daha da azaldığı da yukarıda adı geçen raporda belirtilmektedir.

Sağlıklı çevrenin esas bileşenleri ve iklim ve hava koşulları ile da yakından ilgili olan hava, su ve toprak nasıl kirletiliyor, çözüm üretebilmek için soruna daha yakından bakmak gerekir.

Yaşamın olmazsa olmazı temiz havadır. Havanın doğal bileşimini değiştiren is, duman, toz, gaz, buhar ve aerosol (havada asılı halde bulunan katı ve sıvı partikül bulutu) şeklindeki kimyasal maddeler hava kirliliğine neden olur. Hava kirliliğine neden olan bu maddelerein kaynaklarını şöyle sıralamak mümkündür:

-Konutların ve iş yerlerinin kalitesiz yakıtla ve yanlış yakma teknikleri ile ısıtılmasından kaynaklanan hava kirliliği. Hava kirliliğine neden olan kimyasalların başında gelen kükürt dioksidin yaklaşık %90'ı bu kaynaktan gelir.

– Termik santraller, demir-çelik endüstrileri, petrokimya tesisleri, çimento fabrikaları ve gübre tesisleri başta olmak üzere endüstri tesislerinin yanlış yer seçimi ve atık gazların yeterli teknik önlemler alınmadan havaya salınmasından kaynaklanan hava kirliliği. Ülkemizde verimli tarım arazilerinin betona kurban edilmesi sonucu tarımda üretimi artırmak için kullanılan suni gübreyi üreten fabrikaların hava kirliliğine katkısı dikkate alındığında aslında hava, su ve toprağın ekolojik denge zincirinin halkaları olduğu ve birisi için yapılan kötülüğün doğrudan veya dolaylı olarak diğerini etkilediğini göstermektedir.

– Motorlu taşıt egzozlarının neden olduğu en başta kükürt dioksit, karbon monoksit, azot oksit ve kurşun bileşikleri özellikle trafik yoğunluğunun çok fazla olduğu yerleşim yerlerinde hava kirliliğine neden olarak insan sağlığına önemli oranda zarar vermektedirler.

– Özellikle kapalı ortamlarda hava kirliliğine ve genel olarak da çevre kirliliğine neden olan bir diğer önemli etken tütün mamulleridir. Sigara başta olmak üzere tütün mamulleri bir yandan doğrudan akciğer kanseri ilk sırada olmak üzere, diğer organ kanserlerine, kalp-damar hastalıklarına, KOAH (kronik obstrüktif akciğer hastalığı) ve astım gibi akciğer hastalıklarına, felç ve alzeimer gibi nörolojik hastalıklara neden olurken, diğer yandan DSÖ verilerine göre tütün ürünlerinde bulunan yedi bini aşkın kimyasal, her yıl yaklaşık olarak 4.5 milyar izmaritle çevreye yayılmakta, 17 milyon otomobilin karbon dioksit emisyonuna eşdeğer karbon dioksitte havayı kirletmektedir.

– Yerleşim yerlerinin çukur alanlara kurulması, durgun havanın uzun süre aynı yerde kalması, cadde ve sokakların gelişigüzel konumlanması ve hava akımını engelleyen dikey yapılaşma gibi yerleşim ve yer şekillerinin yol açtığı atmosferik özellikler da hava kirliliğini arttıran faktörlerdendir.

Yaşamın devamı ve sağlık içilebilir temiz su ile mümkündür. Birçok Avrupa ülkesinde şehirlerin yerel yöneticilerinin en gurur duydukları hizmet şebeke suyunun içilebilir olmasıdır. Hepimizin bildiği gibi ülkemizde şehir şebeke suyunun içilebilir olduğu yerleşim yeri parmakla gösterilecek kadar azdır. Çünkü birçok yerleşim yerinde şebeke suyu; yoğun deterjan ve kimyasal barındıran evsel atıklar, yetersiz kanalizasyon sistemi, endüstriyel atık su, tarımsal kirlilik ve hava kirliliğinin yağmurlar aracılığıyla sulara bulaşması nedeni ile kirlenmektedir. Ülkemizde kırsal yerleşim bölgelerinin büyük çoğunluğunda kanalizasyon şebekesi yoktur. Kentsel yerleşim yerlerinin ise yarıdan fazlasında kanalizasyon sistemi bulunmakla birlikte bunların bir kısmında kanalizasyon boruları su borularının üzerinden gitmekte, borular eskimekte ve çok az bir kısmında atık su arıtılmaktadır. Kanalizasyon sularının yüzey ya da şehir su şebekelerine bulaşması, fosseptiklerden yeraltı sularına sızıntı olması ile bu sularda bulunan hastalık yapıcı bakteri, virüs ve parazitler özellikle mevsim geçişlerinde ve yaz aylarında ciddi halk sağlığı problemlerine yol açmaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz tarımsal üretimi artırmak için çoğu kez kontrolsüz bir şekilde kullanılan suni gübre artıkları, tarımsal mücadele ilaçları ve hayvancılık faaliyetlerinin neden olduğu atıklarda su kirliliğine neden olan önemli etkenlerden biridir.

Su kirliliğine yol açarak insan sağlığını tehdit eden bir diğer etken; civa, kurşun, kadmiyum ve krom gibi besin zincirleri ile girdikleri canlıdan atılamadıkları için birikime neden olup ze-

hirlenmeye yol açan ağır metalleri içeren endüstri atık sularıdır. Türkiye'de endüstriyel kuruluşların %98'inde atık su arıtma tesisi olmayışı toplumsal riski daha da artırmaktadır.

Toprak bir diğer yaşamsal olmazsa olmazımızdır. Dünyada ve Türkiye'de çok sayıda bayram, kutlama günü veya haftası vardır. Ne hikmetse toplumsal farkındalığı artırmak için konulmuş bu özel günler, haftalar ve bayramların sayısı arttıkça bayramı, özel günü ya da haftası olan alanlarda işler pekte iyiye gitmez. O gün veya günlerde devlet otoriteleri tarafından mesajlar yayımlanır, kutlamalar yapılır, teknoloji çağının modası emojilerle insanlar birbirlerini kutlar ama bu günler, haftalar geçtikten sonra eski tas eski hamam bildik yanlışlar yapılmaya devam edilir. Kadınlar günü vardır örneğin, ama giderek daha çok kadın erkekler tarafından öldürülmektedir, orman haftası vardır, ormanlar daha çok yanmaktadır, sigara bırakma günü vardır, ama tütün satışı devam etmektedir, iş güvenliği ve işçi sağlığı haftası vardır ama giderek artan sayıda işçi iş kazalarında hayatını kaybeder, 5 Haziran dünya çevre günü ve bugünü içeren hafta Türkiye'de çevre haftasıdır, ama çevreyi kirletmek için her şey yapılmakta ancak sağlıklı bir çevre için millet bahçelerinde kutlamalar dışında hiçbir önlem alınmamaktadır. İşte tamda bugünlerde (11- 17 Haziran) toprak bayramı kutlanmaktadır, toprağın önemini vurgulamak ve kamuoyunda farkındalık yaratmak için. Ancak toprak kaybını önlemeye yönelik ciddi bir uygulama yapılmadığı gibi her yıl ülkemiz 550 milyon tonu tarım alanı olmak üzere 1.3 milyar toprak kaybına uğramaktadır. Bunun anlamı yılda 70 ton bitkisel üretim kaybıdır. Bu kaybı azaltmak için bilinçsizce kullanılan suni gübre yukarıda bahsettiğimiz gibi su kirliliğine şimdi bahsedeceğimiz gibi toprak kirliliğine ve toprağın daha fazla çoraklaşmasına yol açmaktadır.

Toprak kirlenmesinin en önemli nedenlerinden biri suni gübre ve zirai mücadele ilaçlarının bilinçsiz kullanımı, kirli suyla tarımsal sulama yapılması, kanalizasyon artıklarının ve insan dışkısının gübre olarak kullanılmasının yol açtığı tarım kaynaklı kirlenmedir. Bunun dışında tehlikeli endüstriyel atıklar, evsel atıklar ve uzaklaştırılmaları özel önem gösteren hastane atıkları, toksik sanayi atıkları, radyoaktif atıklar ve piller gibi özel atıklarda toprak kirlenmesinin nedenleri arasında sayılabilir. Tehlikeli endüstriyel atıklar çeşitli kimyasal maddeler içeren sanayi atıklarıdır. Piller içerdikleri civa, kadmiyum, nikel ve kurşun gibi ağır metaller nedeniyle çevreye yayıldığında toksik etkilere neden olacaklarından özel atıklar içinde ele alınmaktadırlar Evsel katı atıkların kontrolsüz olarak biriktirilmesi, gelişigüzel atılması toprakla karışarak haşerelerin ve mikropların üremesine ve hastalıkların yayılmasına sebep olmaktadır.

Günümüzde hava, su ve toprağı kirleten en önemli çevre sorunlarından biri yediğimiz birçok besinin içine nüfuz ettiği bilimsel çalışmalarda gösterilen, birçok canlının ölümüne yol açan *plastik atıklardır*. Bu nedenle plastik atıklar üzerinde biraz daha fazla durulacaktır.

Hızla kirlettiğimiz ve belki de yakın gelecekte yok olmasına yol açacağımız dünyamızda, denizlerimizin %60 ila %80'inini plastik çöplerin oluşturduğu, okyanus ve denizlerde, yaklaşık 100 ila 150 milyon ton plastik çöpün yüzdüğü tahmin edilmekte ve buna her yıl 6,5 milyon ton daha eklendiği bildirilmektedir. Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın verilerine göre, açık denizlerde her kilometrekare başına ortalama 13 bin plastik düşmekte ve akıntılar bu çöpleri dünyanın her köşesine dağıtmaktadır. Plastikler atık olarak denize ulaştıklarında bozulma sıcaklıklarının yüksek olması, ultraviyole ışınlarına ve bakterilere karşı dayanıklı olması nedeniyle yüzyıllarca denizlerde

varlıklarını sürdürmekte; insanlar, doğal yaşam ve ekosistem için büyük tehlikelere yol açmaktadır.

Plastikler, fiziksel aşınmaya maruz kaldığında aşamalı olarak parçalanıp yarıçapı 5mm'den küçük mikro-plastik denen çok daha küçük parçalara ayrılmaktadır. Çoğu, tekstil ürünlerinden sentetik dokular ya da deterjan, kozmetik ve kimyasal üretimden gelen katalizör parçacıklar, plastik poşet parçacıkları (doğada %100 çözünen poşetler de dahil olmak üzere), lastiklerden aşınıp kopan parçacıklar ve bileme-yontma süreçlerinden açığa çıkan plastik atıklar kanalizasyon veya yağmur sularıyla nehir ve denizlere sürüklenmekte; deniz akıntıları, dalgalar, rüzgarlar ve akışlarla yolculuk ederek kaynağından çok uzaklara taşınabilmektedir. Bu atıkları insanların hiç yaşamadığı bakir bölgelerde bile görmek mümkündür.

Plastik çöpler doğal ortam ve ekosistem için çok önemli bir tehdittir. Suda süzülen mikro-plastik atıklar pek çok farklı organizma tarafından yutulmakta, içlerindeki zehirli maddeler, bu parçacıkları yutan deniz canlıları yoluyla besin zincirine eklenip insana kadar ulaşabilmektedir. Gözle görülmeyen bu plastikleri mikro seviyedeki deniz canlılarından ayırmak ve okyanusu bu kirleticiden temizlemek ise hiç kolay değildir. Denizlere ulaşan plastik atık parçalar parçalanmadan önce bunları yemek zanneden deniz memelilerinin, deniz kaplumbağalarının, sürüngenlerin, balık ve deniz kuşlarının ölümüne ya da yaralanarak acı çekmelerine yol açmaktadır. Örneğin deniz kaplumbağaları, denizanası zannettikleri plastik poşetleri yiyebilmekte; kuşlar kendilerini ve yavrularını balık yumurtası veya yengeç zannettikleri plastiklerle beslemeye çalışmakta ve sonuçta mideleri dolan canlılar aç kalarak besin yetersizliğinden ölmektedirler. Bazen de yenilen maddeler canlının solunum kanalını tıkayarak havasızlıktan ölmesine yol açmaktadır.

Denizdeki ve kıyılardaki plastik atıklar insan sağlığını tehdit eden zararlı kimyasalların yayılmasına, yaralanmalara, bulaşıcı hastalıkların yaygınlaşmasına neden olarak insan sağlığı için doğrudan bir tehdit de olabilmektedir.

Plastik atıklar doğal ortam ekosistem ve insan sağlığı için ciddi tehdit oluşturmaları yanında ciddi ekonomik kayıplara da yol açmaktadır. Denizlerdeki plastik ve diğer atıklar pervane ve çapalara dolanarak teknelere maliyetli, belki de tamir edilemez hasarlar vermekte, kıyılarda yol açtığı görsel kirlilik turizm gelirlerinde azalmaya neden olabilmektedir

Plastik çöpler çok uzun ömürlüdür; doğal yaşamı, ekosistemi ve insan sağlığını on yıllarca, yüz yıllarca tehdit edebilmektedir. Misina 600 yıl, plastik şişe 450 yıl, çocuk bezi 450 yıl, lastik ayakkabı tabanı 50-80 yıl, naylon kumaş 30-40 yıl, plastik poşet 10-20 yıl doğada bozulmadan kalmakta, yada kendisinden daha da tehlikeli olan gözle görülmeyen, temizlenmesi mümkün olmayan ve bütün canlılara nüfuz edebilen mikro plastiklere parçalanmakta yani hiçbir şekilde yok olmamaktadır.

Çevre kirlenmesinin insan sağlığı üzerine şimdiki zararlı etkileri yanında doğayı tahribi ve gelecek nesiller üzerine olan uzun süreli kötü etkileri göz önüne alındığında, kirliliğin önlenmesi için gerekli işlemlerin zaman kaybedilmeden uygulanması zorunludur. Bunların en önemlisi de çevre kirlenmesine yol açan maddelerin çevreye yayılmasının kaynağında önlenmesidir.

Bu amaçla; endüstri tesislerinin fabrika dumanlarını, sıvı ve katı atıklarını gerekli süzme ve arıtma işlemlerinden geçirmeden çevreye vermeleri önlenmeli, bu konudaki gerekli yasal düzenlemeler hızlı bir şekilde yapılmalıdır. Enerji kaynaklarının kullanımı verimlileştirilmeli, özellikle kalitesiz yakıtların kullanımı sınırlanmalı, iyileştirme işlemine tabi tutulduktan sonra

kullanılması sağlanmalıdır. Özellikle nüfus ve trafik yoğunluğunun fazla olduğu bölgelerde motorlu taşıtlarda kurşunsuz benzin kullanılması sağlanmalı, bu amaçla kurşunsuz benzinin daha ucuza satılması gibi destekleyici tedbirler alınmalıdır. Zirai mücadele ilaçları kullanımı ve gübreleme konusunda yeterli eğitim verilmeli, bu maddelerin bilinçsiz olarak fazla kullanılmaları önlenmelidir. İnsan dışkısının toprağa, içme ve tarımsal sulama sularına bulaşması önlenmeli, bu amaçla altyapı hizmetlerine gerekli destek sağlanmalıdır.

Merkezi ve yerel yönetimlerce plastik ve diğer atıkları azaltmaya yönelik kanunlar, yönetmelikler çıkarmalı, atık yönetimini geliştirmeli, geri dönüşümü teşvik edici ve kolaylaştırıcı çalışmalar yürütülmeli, toplumu bilinçlendirici çalışmalar yapmalıdır. Plastik atığın en büyük kaynağını oluşturan pet şişeler ve naylon poşet kullanımı vergilendirmeli, depozito uygulanmalı ya da en iyi ve kökten çözüm yasaklanmalıdır. Ancak herkes tarafından bilinen bir gerçek çıkartılan kanun ve yasaların toplumda uygulanması her zaman mümkün olmamakta ve kağıt üzerinde kalmaktadır. Bu nedenle kanun yapıcıların ve sorumluların işin ciddiyetini kavrayarak bu konuda gereken takip ve kolaylaştırıcı önlemleri almaları gerekmektedir. Önümüzdeki on yıl içinde sıfır atık hedefine ulaşmayı planlayan Almanya'da tanık olduğum geri dönüşüm uygulamasından burada bahsetmek isterim ki benzeri uygulamayı 14 yıl önce Londra'ya yaptığım bir ziyarette de tespit etmiştim. Almanya'nın başkenti Berlin'de bütün konutlar, resmi ve özel işyerlerinde kağıt, plastik, cam, sebze meyve ve yiyecek artıklarından oluşan organik atıklar ve bunların dışında kalan tuvalet kağıdı, hijyen ürünleri gibi diğer atıklar ayrı kaplarda biriktiriliyor ve kaplar dolunca apartman, site veya işyerlerinin çöplerinin ayrı ayrı konteynırlarının bulunduğu kapısı kilitli ve çevresi tel örgü ile çevrili çöp

toplama alanlarına boşaltılıyor. Her çarşamba bu toplanan çöpler belediye tarafından ayrıştırılmış bir şekilde alınıp geri dönüşüme götürülüyor. Her konut yada işyeri sahibinde çöp alanının anahtarı bulunuyor çöpünü attıktan sonra kapıyı kilitliyor hatta birçok çöp alanında kamera gördüm sanırım çöplerin doğru konteynere boşaltılmasını kontrol için. Bu uygulama ile bireyler, ayrı atık toplama işleri kolaylaştırılarak sıfır atık sürecine katkıda bulunmaya dahil edilmiş oluyorlar. Belki de okuyan herkesi çok şaşırtacak Berlin'de tanıklık ettiğim bir başka uygulamada her çarşamba kanalizasyonların vidanjörle temizlenerek toplanan atıkların biyo-yakıta dönüştürülmesi idi, bu uygulama beni oldukça şaşırtmış ve kendi kendime "Almanlar b..larını bile değerlendiriyorlar" diye söylenmeme neden olmuştu.

Plastik ve diğer katı atıkları azaltmak için üreticilere de sorumluluklar düşmektedir. Üreticiler sıfır atık ve geri dönüşüm bilincinde olmalı, bu konuda kendini sorumlu hissetmeli ve geri dönüşüme uygun ambalaj ve ürün üretmelidir. Tek kullanımlık ürün yerine tekrar tekrar kullanılabilen ürünler üretilmeli ve depozito sistemi uygulamalıdır. Berlin'de tanık olduğum depozito uygulaması çok yararlı olmuş ki çöp bidon veya kovalarının kenarına düzgün bir şekilde koyulanlar dışında ne sokaklarda ne yeşil alanlarda, ne de parklarda tek bir poşet veya şişeye rastlamadım. Pet şişe başına 25 sent, cam şişe başına 15-18 sent olan depozito parasını marketlerin girişinde bulunan kapalı sistemlere atıyorsunuz sistem size otomatik olarak karşılığını alışveriş kuponu şeklinde veriyor onunla da marketten alışveriş yapabiliyorsunuz. Çöp bidonlarının kenarına düzgünce bırakılan şişelerin amacı da ihtiyaç sahiplerinin bunları toplayarak depozito paralarının karşılığı olarak alacakları alış veriş kuponları ile bütçelerine katkıda bulunmak. Yani bir tür kendiliğinden gelişmiş sosyal sorumluluk projesi.

Bizde ki uygulama nasıl diye bakacak olursak çok zengin bir ülke olmalıyız ki hiçbir atığımızı geri döndürmüyoruz. Ancak ne hikmetse Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerinden çöp ve hurda ithal ediyoruz. Yani gelişmiş ve çağdaş Avrupa'nın çöplerine ev sahipliği yapıyor, kendi geri dönüşebilir çöplerimizi heba edip çevre ve doğal dengenin bozulmasına katkıda bulunuyoruz.

Plastik ve diğer katı atıkları azaltmak için bireylere düşen sorumluluklar belki de çöp konusu ve çevre kirliliğinin en önemli ayağıdır. Çünkü merkezi ve yerel yönetimler yönettikleri toplumun bireyleri tarafından yönlendirilebilirler. Bireyler uygun çöp kutusu dışındaki yerlere (sokağa, nehir kıyısına ya da denizlere) asla çöp atmamalı, en az ambalaj gerektiren ürünler satın almalı, plastik atıkları en aza indirmek için tüketimini de en aza indirmeli, son yıllarda çok yaygın olarak kullanılan tek kullanımlık bardak, tabak gibi çevre kirliliğinde önemli rolü olan ürünleri kullanmaktan kaçınmalıdır. Yemekler tek kullanımlık olmayan kaplarda yenmeli, naylon poşet kullanmaktan kaçınmalı; yeniden kullanılabilen file veya bez torbalar, kağıt keseler ve geri dönüşümlü malzemeden yapılmış ürünler tercih edilmelidir. Sentetik giysilerin zamanla parçalanarak mikro-plastiklerin oluşmasına neden olması nedeniyle doğal liflerden yapılmış giysi ve kumaşlar kullanılmalı, havaya balon veya dilek feneri gibi ürünleri salıvermekten kaçınmalı, havai fişek kullanımı tüm dünyada yasaklanmalıdır. Bireyler toplumsal farkındalık oluşturmak için sokaklar, mahalleler, kumsallar, plajlar, parklar gibi toplu yaşam alanlarından çöp toplayarak çevre temizliğine katkıda bulunmalıdırlar. Çünkü yaşadığımız dünya, bu yılın 5 Mayıs dünya çevre gün sloganı olarak belirlendiği gibi "Tek bir dünya" dır.

Yukarıda verdiğim Berlin örneği gibi birçok ülke plastik tüketimini azaltmak için çeşitli önlemler almakta, örneğin İrlanda 2002 yılında plastik poşetleri ücretli hale getirmiş ve plastik poşet kullanımı 2012 verilerine göre %90 oranında azalmıştır. Ülkemizde de bilindiği gibi bir süredir poşetler paralı ama ne kadar işe yaradığı konusunda açıklanmış sağlıklı bir istatistiki veri olmadığı gibi, günlük yaşamda kişisel olarak gözlediğim üzere çok az kişi alışverişe giderken bez veya file torba taşımakta, sıklıkla da 250 kuruş olan naylon poşetlerden satın alınarak plastik poşet kullanımı yaygın olarak devam etmektedir.

Dünyayı tehdit eden küresel iklim değişiklikleri sonucu artan ısı ve gelecekte su ihtiyacı için rezerv görevi yapan buzulların hızla erimesi bir diğer önemli çevre felaketi olup, kısa zamanda etkili önlemler alınmaz ise tüm dünya halklarının sağlığını tehlikeye sokacak belki de dünyada yaşamın bitmesine neden olacak bir sorundur. Karaciğer hastalıkları ve iklim krizi ilişkisi konusunda yeni yapılan bir çalışmada; iklim değişikliklerinin çevre sağlığının en önemli belirleyicileri olan su ve gıda güvenliğini tehdit ederek, insanların ruh sağlığını bozup alkol kullanımı gibi bağımlılıklarını artırarak, hareket etme ve egzersiz yapma isteklerini kırarak yağlı karaciğer hastalıkları, viral hepatitler ve alkolik karaciğer hastalıklarında artışa katkıda bulunduğu belirtilmekte ve iklim krizinin, 21. yüzyılda sağlık için en büyük küresel tehditlerden biri olduğu kabul edilmektedir. Bu sorunun başta gelen çözümlerinden biri atmosfere salınan sera gazları ve karbondioksit emisyonunun azaltılmasıdır. Toplu taşımaya ağırlık verilmesi, Avrupa ülkelerinde yaygın örneğini gördüğümüz bisiklet kullanımın kolaylaştırılıp yaygınlaştırılması, ısınma için temiz yakıt kullanımı ve ısı kaybını önleyici izolasyon önlemlerinin alınması, bacalarda filtre kullanımı, betonlaşmanın azaltılarak ağaçlandırma ve yeşil alanların

artırılması bu konuda yapılabilecek iyileştirme önlemlerinden bazılarıdır.

Sonuç olarak; tüm canlıların yaşamını tehdit eden belki de dünyanın sonunun gelmesine yol açacak olan başta plastik atıklar olmak üzere diğer tüm atıkları azaltmak için merkezi ve yerel yönetimler; tüketici olarak bireyler ve üreticiler üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirmeli, merkezi ve yerel yönetimler tarafından halkın çevre bilincinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar hızlandırılmalı, eğitim ve basın-yayın yoluyla bu çalışmalar desteklenmelidir. Çünkü yaşanacak başka yer yok, "TEK BİR DÜNYA" vardır.

KAYNAKLAR

1. Constitution of the World Health Organizationhttps://www.who.int
2. Çevre ve sağlık – European Environment Agency. https://www.eea.europa.eu
3. Türkiye'de Gençlerin İyi Olma Hali Araştırması Raporu 4 ...https://habitatdernegi.org. 8 Haz 2021
4. Koç A. Çevre Kirlenmesi ve İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri. T Klin J Pediatr 1996, 5:127-131
5. Büyük Tehlike: Plastik Çöpler! TÜDAV (Türk Deniz Araştırmaları Vakfı) https://tudav.org
6. Tütün çevreye de çok fazla zarar veriyor. Herkese bilim teknik dergisi Sayı:327 sayfa 23, 2022
7. Donnely MC, et al The negative bidirectional interaction between climate change and the prevalence and care of liver disease: A joint BSG, BASL, EASL, and AASLD commentary J Hepatol. 2022 Marc

3.15. 2022 LİMİT AŞIM HIZINDA SINIFTA KALDIK: DÜNYADA 28 TEMMUZ BİZDE 22 HAZİRAN

İnsanlığın dünya üzerindeki kaynakları nasıl kullandığı üzerine araştırmalar yapan Küresel Ayakizi Ağı (Global Footprint Network) tarafından yürütülen araştırmada 2022 yılında tüm dünya için belirlenen Limit Aşım Günü 28 Temmuz. Yani küresel olarak 1 yıl içinde tüketilmesi gereken kaynaklar 5 ay daha erken tüketilerek 1,75 dünya varmış gibi yaşanıyor. Dünya ortalaması için bu tarih 2002 yılında 21 Eylül, 2012 yılında ise 4 Ağustos olarak belirlenmişti.

Bu yıl Türkiye için Limit Aşım Günü 22 Haziran olarak belirlendi. Yılın bitmesine 192 gün kala ülkemizin kendi kendini yenileyebileceğinden fazlasını tükettiği görülüyor. Yani ülkemizde yenilenebilir kaynaklar dünya ortalamasından 35 gün daha hızlı tüketiliyor.

Her yıl insanlığın doğal kaynaklara ve hizmetlere olan talebinin, gezegenin o yıl yeniden üretebileceği kaynakları aştığı güne "Dünya Limit Aşımı Günü" deniyor. Küresel Ayak İzi Ağı (Global Footprint Network), her yıl Dünya Limit Aşım Günü'nü belirlemek için, içinde bulunulan yılda dünyanın biyolojik kapasitesinin, insanlığın ekolojik ayakizini sağlamaya yettiği gün sayısını hesaplıyor. Yılın geri kalan günleri küresel ölçekte aşırı tüketime karşılık geliyor. Dünya Limit Aşım Günü, gezegenin bi-

yolojik kapasitesinin yani dünyanın o yıl üretebileceği ekolojik kaynakların miktarının, insanlığın ekolojik ayakizine yani insanlığın o yıl için talep ettiği kaynaklara bölünmesi ve bir yıldaki gün sayısı olan 365 ile çarpılmasıyla limit aşım gününün ne kadar ileri tarihe taşındığı hesaplanıyor.

Doğal kaynaklar ve insan tüketimi arasındaki bu açık, insanlığın ekolojik kaynakları hızla tüketmesi ile atmosfere başta karbondioksit olmak üzere zararlı gazlar salması sonucunda oluşuyor. Küresel Ayakizi Ağı, her yıl dünya ortalamasının yanında, ülkelerin çevresel etkisini değerlendirerek ülkelere göre Limit Aşım Günü tarihlerini de yayınlıyor.

Dünya Limit Aşımı Günü kavramı ilk olarak, 2006 yılında Global Footprint Network tarafından başlatıldı ve dünyanın en büyük koruma kuruluşu olan Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF) da, 2007'den beri Dünya Limit Aşım Günü'ne katılımı ile devam etmekte. Dünyanın geleceğinin nasıl olacağı geçmişte yapılanlar kadar güncel seçimler ve gelecekte atılacak adımlarla da belirlenir. Daha sürdürülebilir seçimler yaparak ve daha bilinçli bir hayat sürerek her birey dünyanın kaynaklarının tükenme hızının yavaşlatılmasına katkıda bulunabilir. Bunun içinde karbon ayak izini azaltacak uygulamaları ülkeler ve kişiler olarak hayata geçirerek gelecek nesillere borç bırakılmamalıdır. Bu konularda yapılabilecekler aşağıda özetlendiği şekliyle çok fazla güç, emek veya maddiyat gerektirmeyen, doğal ve sade yaşamla yapabileceklerden ibaret. Böyle davranarak karbon ayakizi azaltılıp limit aşım gününü ileriye götürülebilir.

Enerji tasarrufu

Evlerde ve iş yerlerinde enerji tasarrufu yaparak bireysel karbon ayakizi önemli ölçüde azaltılabilir. Tüm dünyada karbon ayakizini yarı yarıya azaltmak, Dünya Limit Aşım Günü'nün üç aydan fazla bir süre ileriye gitmesi anlamına gelir. Enerji ta-

sarruflu elektronik aletlere geçmek, kullanılmadığı zamanlarda elektronik aletleri fişten çekmek ya da kapatma düğmeli prizler kullanmak; güneş veya rüzgar enerjisi gibi yenilenebilir temiz enerji kaynaklarını tercih etmek, yeniden doldurulabilir pil ve bataryalar kullanmak karbon ayakizini azaltabilir ve limit aşımı gününü kısaltabilir.

Gıda tüketim alışkanlıklarını gözden geçirmek

Dünya kaynaklarının yarısı insanlığın beslenmesi için kullanılmakta. Bu nedenle gereksiz tüketimden kaçınmak ve gıda alışverişlerini bu gerçeği akılda tutarak yapmak gereksiz kaynak kullanımını azaltarak Limit Aşım Gününü ileriye taşıyabilir. Gıda israfının dünya çapında yarıya indirilmesi ile Limit Aşımı Günü 13 gün ileriye kaydırılabilir. Fazla gıdanın bozulmadan değerlendirilmesi veya paylaşılması ve ihtiyaç kadar gıda alınması ile karbon ayakizi önemli oranda azaltılabilir.

Bireysel ulaşım yerine, toplu taşım ve bisiklet kullanımı ve kısa mesafelerin yürünmesi

2050 yılında tüm dünya nüfusunun yüzde 70 ila 80'inin kentlerde yaşayacağı öngörülüyor. Küresel olarak otomobil kullanımı sonucu yaratılan karbon ayakizi yarı yarıya azaltıldığında ve bunun yerine toplu taşıma ve bisiklet kullanıldığında veya kısa mesafelere yürünerek gidildiğinde Dünya Limit Aşım Günü 13 gün ileri alınabilir.

Yeşil doğayı korumak ve artırmak

Dünyadaki yeşil alanlar bir yandan orman yangınları, diğer yandan bireyler ve kurumlar tarafından yapılaşma amacıyla hızlı bir şekilde yok edilmekte. Global Forest Watch (Küresel Ormanları İzleme Kurumu) verilerine göre dünyanın önemli tropikal bölgelerinde 2020 yılında toplamda 42 bin kilometrekare ormanlık alan yok oldu. Bu miktar, Türkiye yüzölçümünün neredeyse 16'da biri kadar. Yalnızca ormanlardan kaynaklanan

kayıplar bile, 575 milyondan fazla arabanın yıllık karbondioksit emisyonuna eşdeğer. Bunun için insanlığın topyekun var olan yeşil alanları koruması ve yok olanların yeniden yeşillenmesini sağlaması gerekiyor

Tüketimi azaltmak, eldekileri değerlendirmek, geriye dönüştürmek

Dünya çapında her yıl 40 milyon ton elektronik atık oluşuyor. Her saniye bir çöp kamyonu kadar kumaş atığı yakılıyor ya da çöp toplama alanlarına atılıyor. Yeni bir ürün satın almadan önce evde ve elde bulunan ürünleri tamir etme ya da yeniden değerlendirme seçeneklerini düşünmek, gelinlik, abiye kıyafet, smokin gibi yalnızca birkaç kez kullanılacak ürünleri kiralama ya da ödünç alma seçeneklerini değerlendirmek karbon ayakizini azaltılabilir.

Geri dönüştürülmeyen plastikler hem çöp alanlarında toplanarak metan gazı yayılmasına neden olmakta hem de küçük parçalara bölünüp su ve toprağa karışarak tüm canlılar için tehdit oluşturmaktadır. Dünyada her gün 1,5 milyar pet şişe üretilmekte. Pet şişelere depozito koymak, plastik kullanımını azaltmak, geri dönüştürülebilir ambalaja sahip ürünleri tercih etmek, satın alınan plastik ambalajlı ürünleri geri dönüşüme kazandırmak karbon ayakizini azaltarak bir yandan beklenmedik doğal felaketlere yol açan iklim değişikliklerini önlemeye katkı yaparken, bir yandan da canlı yaşamı için olmazsa olmazımız içilebilir temiz su kaynaklarının azalmasını önleyerek daha yaşanılabilir bir dünyanın oluşmasına katkıda bulunur.

Yukarıda anlatılan uygulanabilir bir yaşam tarzı tercih edilerek sürdürülebilir bir gelecek için doğru adımları atılarak hem geleceğe borçlanmamak hem de Limit Aşım Günü'nü ileri tarihe taşımak (Move the date) mümkündür. İşe kendimizi değiştirmekle başlayalım ve büyük edebiyatçı Tolstoy'un "Şimdi

yalnızca yaşan insanlar değil gelecek nesillerde soyuluyor" şeklindeki tarihe mal olmuş söylemi ile tüketim çılgınlığına kapılarak küresel kapitalizmin esiri olmayalım.

KAYNAKLAR

1. Dünya Limit Aşım Günü | Watsons Bloghttps://blog.watsons.com.tr › Sağlıklı Yaşam 22 Haz 2022
2. Özge Sivrioğlu, Türkiye ve Dünya limit aşlm günü https://www.cevremuhendisligi.org
3. Dünya Limit Aşım Günü: https://tr.euronews.com 29 Tem 2021
4. Limit Aşım Günü nedir?iklim gazetesihttps://iklimgazetesi.com 9 May 2022

3.16. DAVOS'UN KARANLIK YÜZÜ

Davos toplantıları her ne kadar küresel eşitlik ve sorunlar temasıyla toplanıyor gibi görünse de esas amacı kapitalizmin ve onu oluşturan zenginler kulübünün daha fazla servet büyütme yol ve yöntemlerini aradığı toplantılar.

Dünyanın önde gelen ekonomistlerinin ve değişik kademede devlet yöneticilerinin bir araya geldiği 53. Dünya Ekonomi Forumu, 16-20 Ocak 2023 tarihleri arasında İsviçre'nin Davos kasabasında yapıldı. Resmi rakamlara göre 130 ülkeden 50'si devlet ve hükümet başkanı olmak üzere 2 bin 700'den fazla katılımcının bir araya geldiği toplantıya, Türkiye'den resmi düzeyde katılım yoktu. DEVA Partisi lideri Ali Babacan davet aldığını bildirerek Türkiye'den toplantıya katılan tek siyasetçi oldu. Zaman zaman bazı televizyon kanallarından toplantı ile ilgili bilgileri, izlenimlerini ve Türkiye konusunda yabancı delegelerle ilgili sorular ve verdiği yanıtları aktardı. Bu bilgiler ulusal basında yer alan Davos'un görünen yüzüydü.

Bu yılki teması "Parçalanmış Bir Dünyada İşbirliği" olan toplantıya katılan milyarderlerin, iklim değişikliği konusundaki görüşlerini iletmek için geldikleri Davos'a özel jetleriyle gitmiş olmaları toplantının teması ve görüşlerini aktaracakları oturum ile yaman bir çelişki oluşturmaktaydı. Doğrusu zaten Davos toplantıları her ne kadar küresel eşitlik ve sorunlar te-

masıyla toplanıyor gibi görünse de esas amacı kapitalizmin ve onu oluşturan zenginler kulübünün daha fazla servet büyütme yol ve yöntemlerini aradığı toplantılardır. Bugüne kadar yapılan Davos toplantılarının hiçbirinden dünyanın dezavantajlı grupları ve ülkeleri için elle tutulur somut bir sonuç çıkmaması bunun bir göstergesidir.

Davos'un birde görünmeyen karanlık yüzü vardı, yerli ve yabancı basında yer alan "Dünya Ekonomi Forumu'nun düzenlendiği Davos'u eskortlar bastı" ve benzeri başlıklar ile verilen. Davos katılımcısı, küresel servetin üçte ikisine sahip en varlıklı yüzde 1'lik kesimi oluşturan, dünya zenginlerinin ve yardımcılarının toplantı sonrası gecenin geç saatlerinde yaptıkları partiler, eğlenceler ve aldıkları diğer eskort hizmetleri iddiaları idi bu haberler. Öyle ki eskort hizmeti veren ajansların iddialarına göre yaklaşık ücret 1 saat için 700, bir gece için 2500 dolar olan tüm çalışanlarının randevuları doluymuş. Eskort hizmeti veren çalışanlar, ifadelerinde hizmet alanların kaldığı otellere girmenin kolay olmadığı, geniş güvenlik önlemlerinin alındığı ve derli toplu düzgün kıyafetler giyerek ancak katlara çıkabildiklerini belirtmişler. Özellikle Alman ve Avusturya basını eskort ajanslarının tweet'lerini paylaşarak Davos'un karanlık yüzünü okurlarıyla paylaşmışlar. Yani iddialara göre zenginler kulübü gündüz daha fazla nasıl para kazanabiliriz tartışma ve toplantıları yaparken geceleri de doyasıya gönül eğlendirmişler.

Kuşkusuz dünyanın güzel insanları, aktivistler de Davos sokaklarındaydı, ekonomik kriz, yoksulluk, savaş, enerji ve iklim konularında Davos katılımcılarının ikiyüzlülüğünü protesto etmek için, İsviçre hükümetinin aldığı tüm polisiye önlemlere karşın.

Sonuçta zirve bitti, herkes evine döndü, ne gibi somut kararlar alındı diye bakıldığında önceki zirveler benzer şekilde elle

tutulur bir öneri ve verilmiş söz yok. Öyle görünüyor ki küresel kapitalizmin çarkları, karanlık yüzü; dezavantajlı grupları, ülkeleri, yoksulları dişlilerinin arasında öğütmeye devam edecek.

3.17. KÜRESEL İKLİM KRİZİ

6-18 Kasım 2022 tarihleri arasında Mısır'ın Şarm eş Şeyh kentinde Birleşmiş Milletler (BM) tarafından düzenlenen İklim Değişikliği Zirvesi COP27'ye katılan 110 ülke liderinden yalnızca yedisi kadındı.

Çevre ve doğal yaşam alanlarının bozulmasına karşı her türlü tepki ve eylemi ortaya koyan kadınlar, karar alma mekanizmaları devreye girince yok sayılmakta, görünmez kılınmaya çalışılmaktadır. Küresel iklim krizine dikkat çeken Greta Thunberg ve çevre eylemcisi ve tohum hakları savunucu Vandana Shiva'dan, yerli topluluklarıyla beraber Amazon'daki ormansızlaşmaya karşı mücadele eden kadınlara kadar birçok kadın aktivist "dünyamız daha dengeli yaşasın" diye mücadele ediyor. Ülkemizde madencilerin yok etmeye çalıştığı zeytinliklere, hidroelektrik santrallarının yok etmeye çalıştığı doğal yaşama sahip çıkanlar yine kadınlar. Kadınları bu eylemlere yönlendiren hangi duygu ve durumlar diye baktığımızda önce annelikleri geliyor. Çocuklarını başta iklim krizi olmak üzere doğal afetlerden koruma içgüdüsü. Bir başka neden de her türlü doğal afet ve küresel iklim krizinden en çok etkilenen tarafın kadınlar ve kız çocukları olması. BM raporuna göre iklim değişikliği nedeniyle yerinden edilenlerin yüzde 80'i kadın. Her türlü doğal afette çocuklarını kurtarmaya çalışan, evdeki yaşlı ve bakımla-

rını üstlendikleri bireyleri kurtarmaya çalışan kadınlar en sona kaldıkları için özverili çabalarını ne yazık ki canları ile ödemektedirler.

İklim değişikliğinin kadınlar ve kız çocukları üzerindeki etkilerinin baskınlığı ve iklim hareketinde öncülük edenlerin neredeyse hepsinin kadınlar olduğunu düşününce COP27'de kadınların sesinin daha fazla duyulması gerekiyordu herhalde, ancak böyle olmadı. Başta dünyanın en çok plastik atık üreten bir kola markası toplantının ana sponsoruydu ve toplantının Mısır gibi insan hakları konusunun çok sorunlu olduğu bir ülkede yapılması nedeniyle iklim aktivistleri bu durumu protesto ederek toplantıya katılmadı. "Plastikten Kurtul" isimli çevre grubu bu sponsorluğun, tüketiciye çevreye duyarlı gibi görünerek kendini aklama ("greenwashing" yani "yeşil aklama") olduğunu vurgulamıştır.

COP27'nin bir başka sorunlu yanı ve kadının görünmez kılınma nedeni, toplantıya katılan ve küresel ısınma ve iklim krizinin baş sorumlusu olan, çoğunluğu erkek yöneticilerin oluşturduğu fosil yakıt şirketlerinin geçen yıla göre dörtte bir oranında daha fazla olmasıydı. Fosil yakıt lobisi bu sahte görünümü ile ne yazık ki COP27'ye damgasını vurmuş, toplantıdan fosil yakıtların azaltılması konusunda hiçbir karar çıkmadığı gibi bazı fosil yakıtların yeşil enerji olabileceği konusunda ön görüş sağlanmıştır. Toplantının tek olumlu sonucu küresel ısınma ve iklim krizine en az katkı yapıp en fazla zarar gören ülkelere ödenecek tazminatı öngören "kayıp-hasar fonu"nun oluşturulmasıdır.

Dileğimiz, daha yaşanılır bir dünya için iklim krizinden en fazla zarar gören, ancak her zaman elini taşın altına koymaktan çekinmeyen kadınların karar verme mekanizmaları arasında hak ettikleri yeri almasıdır.

3.18. OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE ORMAN YANGINLARI

Son yıllarda orman yangınları nedeniyle sıkça duyduğumuz "kundaklamak" sözcüğü kötü amaçlarla herhangi bir malı, binayı veya araziyi ateşe vermek anlamına gelir. Yazımıza konu olan Osmanlı'da kundaklama kültürüne, Kanuni döneminde elçi olarak görev yaparken, İstanbul ve Anadolu'yu gezip gözlemlerini mektuplar halinde kayıt altına alan Ogier Ghiselin de Busbecq'in "Türk Mektupları, Kanuni Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri" adlı kitabında yer verilmektedir.

Adı geçen kitapta Busbecq Anadolu gezisi sırasında Amasya'ya geldiği gece büyük bir yangınla karşılaştığında izlenimlerini şu şekilde ifade ediyor: "Buraya vardığımız gece büyük bir yangın çıktı ve yeniçeriler her zamanki usulleriyle çevresindeki evleri yıkarak söndürdüler. Türk askerlerinin yangın çıkmasını istemelerinin bir nedeni var. Söndürmek onların vazifeleri olduğu için -söylediğim gibi genellikle etrafındaki binaları yıkıyorlar- sadece yanan evlerin değil komşu binaların eşyalarını da yağmalıyorlar. Dolayısıyla yağma fırsatı çıksın diye sık sık evleri gizlice ateşe verirler. Bunun bir benzeri ile İstanbul'da karşılaştığımı hatırlıyorum. Birçok yerde birden fazla yangın çıkmıştı. Bunların büyük bir ihtimalle kaza eseri olmadığı belliyken kundakçılar bulunamamış ve İranlı casuslar suçlanmıştı.

Sonradan daha titizlikle yapılan araştırmada yangını limandaki gemicilerin çıkardığı anlaşıldı. Gemiciler yangın bahanesiyle yağmaya fırsat yaratmak istiyorlarmış."

Osmanlı padişahlarının, biri sürekli savaşarak sınırları genişletmek, diğeri ele geçirilen yerleri yağmalayarak hazineyi altınla doldurmak şeklinde iki amaçları olduğu ve üretim kültüründen yoksun olan imparatorlukta yağma kültürünün meşrulaştığı, Busbecq'in gözlemlerinde aktardığı gibi halkın da kendi geliştirdiği yöntemlerle kundaklama ve yağmalamayı uygulamakta bir kötülük görmediği anlaşılmaktadır.

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı'nın 19 Temmuz 2022 tarihli web sayfasında Muğla, İzmir, İstanbul, Bursa ve Şanlıurfa'nın il merkezi, ilçe ve köylerinde meydana gelen altı ayrı yangın raporlanmış, ancak medyaya bunlardan sadece birisi, Muğla yangını konu olmuştur. Çıkış nedenleri ise bilinmemektedir. Geçtiğimiz yıl meydana gelen, zamanında ve yeterli müdahale edilmediği için 140 bin hektar ormanın, binlerce hayvanın ve sekiz vatandaşımızın kaybına yol açan büyük Akdeniz ve Güney Ege yangını hafızalardadır; ancak failleri ve çıkış nedeni hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Bu yıl haberlerden öğrendiğimize göre bu bölgelerde lüks otel inşaatları yükselmektedir. Resmi açıklama olmasa da bu büyük yangının kundaklama sonucunda meydana geldiğini söylemek çok da dayanaksız değildir.

Dünya nüfusunun 500 bini bile geçmediği 16. yüzyılda hiç kimse henüz orman yangınlarının küresel sonuçları hakkında bilgi sahibi değildi. Günümüzde dünya nüfusunun 8 milyara ulaşması, aşırı tüketim, fosil yakıtın temel enerji kaynağı olması bir yandan yangınları kolaylaştırıp kısa zamanda geniş alanlara yayılmasına yol açmaktadır. Bunun için ormanların ve yeşil alanların korunması kültürü kreşlerden itibaren yaşam boyunca eğitimin ayrılmaz parçası olmalı, ülke ve dünya genelinde

yazılı ve görsel basında sürekli gündemde tutularak koruma kültürü geliştirilmelidir. Çünkü yaşadığımız dünya tektir ve korumak hepimizin görevidir.

3.19. ANIZ YANGINLARI

Meteoroloji verilerine göre 2024 yılında, son iki bin yılın en sıcak yazını yaşayacağız. 40 dereceyi aşan haziran sıcakları bu haberi doğrular nitelikte. Sıcaklıklarla birlikte, piknik ve mangal alışkanlığı, söndürülmeden atılan sigara izmaritleri daha şimdiden yurdun her yerinde orman yangınlarına neden olmakta, yüzlerce yılda ancak yetişen ormanlık alanlarımız saatler içinde yok olmakta. Bu yetmezmiş gibi bir de anız yangınları can yakmaya başladı. Son bir hafta içinde anız yangını haberleri gündeme oturdu.

Ülkemizde yangınların bir başka nedeni de bakımsız elektrik kablolarından kaynaklanan yangınlar. Bunlardan biri geçen hafta Diyarbakır-Mardin bölgesinde yaşandı. Başlangıçta anız yangını olarak haberlerde yer alan yangında binlerce dekar ekili alan, çok sayıda hayvan ve 15 yurttaşımız yaşamını yitirdi. Yangınların hızla yayılıp kontrolünü güçleştiren etmenlerden en önemlisi tutuşmaya hazır kuru otlarla birlikte şiddetli rüzgârlar. Bunlar da küresel ısınmanın sonuçlarından.

Tarımsal üretim sonucunda biçilmiş olan ekinlerin toprakta kalan kök ve saplarına verilen isim olan anız neden yakılır? Nadiren anız alanına sigara izmariti ve yıldırım düşmesi, bazen de son Diyarbakır-Mardin yangınında olduğu gibi elektrik tellerinden kaynaklanan anız yangını, çoğunlukla tarla sahibinin bile

isteyerek yararına düşündüğü için anız alanını yakması sonucu meydana gelir.

Çiftçimizin düşüncesine göre anız yakma toprağın sürülmesini kolaylaştırır, toprak üzerinde kalan ekin sapları ile toprağın 2-3 cm derinliğindeki yabancı ot tohumları, bitki haşerelerinin yumurta, larva, pupa ergenleri yok edilerek bitki zararlıları belli oranda ortadan kalkar ve bazı bitki hastalıklarının önüne geçilir, yabancı otlar belli oranda azaltılır. Çiftçimizin düşüncesine göre anız yakmanın yararlı olduğunu söyleyebiliriz. Ancak gerçek ne yazık ki böyle değil.

Tarımda toprak verimliliği, üretimi etkileyen en önemli faktördür. Her çiftçi toprağının verimli olmasını ister ve bunun için çaba sarf eder. Bir toprakta ne kadar çok ve çeşitli türde bitkisel ve hayvansal canlı yaşıyorsa toprağın verimliliği de buna bağlı olarak o derecede yüksektir. Diğer bir ifade ile toprağın verimliliği içerisinde barındırdığı canlı türlerine ve bunların miktarına bağlıdır. Bu canlılar bir yandan toprağı havalandırıp kabartırken diğer yandan organik artıkları ile toprağı besler ve verimliliğini artırır.

Anız yakılırken verimli bir toprakta canlıların en yoğun olduğu kısım olan toprağın yüzeyi ve 2-3 cm derinliğindeki bütün canlılar yok olur. Toprak verimsizleşir ve kıraçlaşır. Anız yakılan yerlerde toprağın tekrar eski haline gelmesi için uzun yıllara gereksinim vardır. Anızı yakılan tarlalara ekilen pek çok bitki, besin maddesi eksikliğine bağlı olarak normallerine göre daha kısa, sarı ve cılız kalır, kolayca hastalanır ve verim çok düşer.

Bu etkiler anız yakmanın doğrudan yakıldığı toprakta yol açtığı yan etkilerdir. Bir de son bir haftada örneğini gördüğümüz yangının daha geniş tarım ve ormanlarına sıçrayarak mal ve can kaybına yol açmasıdır.

Görüldüğü gibi anız yakmanın tarımsal üretime sağlayacağı çok küçük bir katkı, telafisi olanaklı olmayan büyük zararlara

yol açmaktadır. Anız yakmak ülkemizde kanunla yasaklanmıştır ve 2024 yılında cezası dekar başına 386.79 TL'dir. Hemen tüm illerde anız yakmayı önlemek için her yıl genelge yayımlanmaktadır. Ancak bu ciddi problemin küçük bir para cezası ile önlenmesinin olanaklı olmadığı gerçek yaşamda çok acı sonuçları ile görülmektedir.

Çare her alanda olduğu gibi eğitimdir. Çiftçilerin konu hakkında bilgilendirilmesi ve eğitilmesi şarttır. Sürdürülebilir bir tarımsal üretim ve anızın yol açtığı çevresel zararları önlemek için anız yakma alışkanlığının kesinlikle bırakılması gereklidir.

3.20. TOPRAK MAHSULLERİ OFİSİ VE SİLOLAR

Köyümüz Karahamza içinden biri büyük diğer küçük iki çay ve yöresel dilde "hark" olarak adlandırılan küçük bir derenin suladığı geniş çayırlık alanlar, yoğun olarak arpa, buğday, fiğ ve patatesin yetiştirildiği tarlalara sahip geniş bir ova üzerinde kurulu, Kars'ın Selim ilçesine bağlı, ilçeye uzaklığı sadece 5 km olan canlı, okur-yazar oranı yüksek ve halkının cumhuriyetin temel ilkelerine candan bağlı olduğu bir köydü çocukluğum ve gençlik yıllarımı yaşadığım altmış ve yetmişli yıllarda. Benim de ilkokul birinci sınıfını okuduğum çok sevimli taş mektebi, hemen yanı başında öğretmenevi, evlerin hepsi toprak damlı, tek katlı ve ahırla bitişik, önlerinde birkaç söğüt ağacı, kangal cinsi bir, iki köpek, bir su kuyusu olan, genelde akrabaların aynı yerde sıralandığı birkaç mahallecikten oluşan sevimli, sıcacık bir köydü.

13 Haziran'ın Toprak Mahsülleri Ofisi (TMO) nin kuruluş günü olduğunu okuyunca hemen şirin köyümüz Karahamza'yı ve hasat mevsimi olan sonbaharda arpa ve buğdayın satıldığı Selim'deki TMO ve köyümüzden metalik parlak renkleri ile görünen dev silindirler şeklindeki SİLOLAR'ı hatırladım.

Birinci Dünya Savaşı'nda tüm dünyada sanayi tesislerinin tahrip olmasından sonra toplumlar tarıma yönelir, aşırı buğday

üretimi olur, ürünlerin sağlıklı bir şekilde depolanması ihtiyacından doğar silolar. Kurtuluş savaşı sonrasında ülkemizde bir yandan sanayi alanında atılım yapılırken bir yandan da köylüyü üretime teşvik etmek ve ürününü değerinden satın alarak ihtiyaç halinde iç piyasaya sürmek üzere 10 Temmuz 1932 tarihinde T.C. Ziraat Bankası buğday alımıyla görevlendirmiş, 1933 Haziran'ında fazla ürünün depolanması için gene Ziraat Bankasına, depo ihtiyacının karşılanması için silo ve ambar gibi hububat muhafaza tesisleri kurma görevi verilmiştir.

Bu faaliyetler sonucunda buğday üretimi daha da artmış, bu yıllarda görülen İkinci Dünya Savaşının işaretleri Ziraat Bankası tarafından yürütülen hububat alım ve depolama işlerinin ayrı bir kuruluş halinde oluşturulmasına vesile olmuş ve böylece 13 Temmuz 1938 tarihinde iktisadi devlet kuruluşu niteliğinde olan TMO kurulmuştur.

3491 sayılı kanunla kurulan TMO'ya; buğday fiyatlarının üreticiler bakımından normalin altına düşmesinin ve tüketici aleyhine yükselmesinin engellenmesi; buğday piyasasının korunması ve düzenlenmesi; gerektiğinde buğday ithalatı ve ihracatı yapması; dünya buğday üretimi ve hareketlerini takip etmesi; gerekli görülecek yerlerde un ve ekmek fabrikaları kurması, uyuşturucu maddelerle ilgili devlet tekelini yürütülmesi ve benzeri görevler verilmiştir. İktisadi devlet kurumu olarak kurulan ve yıllarca bu statüde görev yapan TMO ne yazık ki 1984 de Türkiye'de devlet kurumlarının zarar ettiği gerekçesiyle hızla özelleştirildiği bir dönemde Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname hükümlerine tabi, tüzel kişiliğe ve faaliyetlerinde özerkliğe sahip, sorumluluğu sermayesi ile sınırlı bir İktisadi Devlet Teşekkülü haline dönüştürülmüştür. Doksanlı yılların ortalarına kadar buğday dahil tarımda kendi kendine yetebilen yedi ülkeden biri ve Anadolu'su

tahıl ambarı olan Türkiye ne yazık ki 2022 verilerine göre dünyada en fazla buğday ithal eden 3. ülke olmuştur.

Çarpık kentleşme ve hızlı betonlaşma sonucu boşalan köyler ve üretimden koparılan köylüler, devlet kurumlarının neredeyse tümüyle özelleştirilmesi ve yabancı sermayeye haraç mezat satılması sonucu Türkiye tarımsal üretimde neredeyse tümüyle dışa bağımlı olan bir ülke olmuş, silolar karakılçık, siyez, akbuğday, devedişi gibi yerel türlerle değil genetiği değiştirilmiş ithal buğday türleri ile dolu nostaljik birer yapı, TMO de misyonundan uzak bir kurum haline gelmiştir.

3.21. TÜRKİYE'DE TARIM

14 Mayıs Dünya Çiftçi Günü, Uluslararası Tarım Üreticileri Federasyonu tarafından 1984 yılında başlatılmış ve tüm dünyada kutlanmaktadır. Küresel iklim krizinin yol açtığı kuraklık veya aşırı yağış sonucu yaşanan seller tarım sektörünü derinden etkilemekte. Ek olarak ülkemizde artan maliyetler, özellikle aile çiftçiliğini bitirme noktasına getirmiştir. Çiftçilikte şirketleşme ise kâr amacıyla yola çıktığı için para kazandığı sürece işe devam etmekte, günümüz ekonomik kriz ortamında para kazanamadığı için tarımdan çekilip başka sektöre geçmekte, bu durumda ülkemizi giderek artan oranda tarımda ithalata bağımlı hale getirmektedir.

Daha 20 yıl öncesine kadar tarımda kendi kendine yeten birkaç ülke arasında olan Türkiye, ne yazık ki hızlı çarpık kentleşme, verimli tarım arazilerinin inşaata açılması, kuraklık, sel gibi iklim değişiklikleri, tohumda gübrede dışa bağımlılık, el yakan mazot fiyatları gibi girdilerin artması ve tarımda aile işletmelerine devlet desteğinin azalıp ithalata ağırlık verilmesi ile aile çiftçiliğini bitirme noktasına getirmiştir. Devam edenler ise borç batağı içinde güç bela elde ettikleri ürünleri, kooperatifleşme olmadığı için, değerinden satamamakta, hatta çoğu kez içimiz yanarak izlediğimiz tablolarda yol kenarlarına dökmektedirler. Tarlada 4 kilogramdan zor alıcı bulan patatesi tüketiciler, mar-

ketlerde pazarlarda 25-30 liraya satın almaktadır. Aradaki fark aracıların, kabzımalların cebine girmekte, üreticinin emeği hiç olmaktadır.

İnsan ve hayvan yaşamında beslenmek için temel ihtiyaç malzemeleri olan buğday, fasulye, yeşil mercimek, saman ithal edilmektedir. Tarımda ülkemiz toprağı ve iklim koşullarına uygun ata tohumları ninelerin sandıklarında mendil içinde kalmıştır. İsrail'den ithal edilen ve ömrü bir yıl olan ithal tohumlar nedeniyle tohumda dışa bağımlılık tarımda girdilerin artmasına neden olan önemli kalemlerden biridir. Bir diğer olmazsa olmaz mazottur çiftçi için. Yat mazotundan özel tüketim vergisi (ÖTV) alınmazken çiftçinin mazottaki ÖTV yükü nedeniyle katbekat pahalı mazot kullanmak zorunda kalması sık sık haberlere konu olmaktadır.

Tarım bir ülkenin en stratejik sektörlerinden biridir. Savaş, hastalık, doğal afetler gibi her türlü olumsuz koşulda eğer tarımda kendi kendinize yetiyorsanız zorluğun üstesinden kolayca gelebilirsiniz. Çünkü yaşamın devamı için en temel gereksinim sağlıklı besine ulaşmaktır. Buğday, mısır ve ayçiçeği yağı üretiminde önemli bir ülke ve bizim de ithalatta bağımlısı olduğumuz Ukrayna'da 2022 yılı şubat ayında başlayan Rusya savaşı nedeniyle, ülkemizde ayçiçeği yağı ve ekmek fiyatları hızla artış göstermiş, hatta temininde güçlük çekilecek noktaya gelinmiştir. Oysaki Konya ovası buğday ambarı, Trakya ayçiçeği havzası idi ve bu ürünlerde ve diğerlerinde doğru tarım politikaları uygulansaydı eğer, dışa bağımlı olmak bir yana ihraç yapabilir bir ülke olabilirdik.

Vakit geçmiş değil, akılcı tarım politikası ile aile çiftçiliği desteklenip ülkemiz tekrar 20 yıl öncesinin tarımda kendi kendine yeten birkaç ülkesinden birisi olabilir. Kırsalda tarımın desteklenmesi ve teşviki toplumun kırsal kesimini yerinde istihdam

ederek çarpık kentleşmenin önüne geçecek, genç işsizliği ve tarımda dışa bağımlılığı azaltacak, ülkemizi tarım gibi önemli bir stratejik alanda güçlü bir duruma getirecektir. Yaşamda her şeyin dijitalleştiği bir ortamda gençlerin aile çiftçiliğine özendirilmesi ile onların daha aşina oldukları dijital ortam tarımda uygulanarak verimlilik artacak, kooperatifleşme ile aracılar ortadan kalkıp ürünlerin değerini bulması ile çiftçiler para kazanacak ve çiftçiliğe dört elle sarılacaktır. Emeği ve alın teri ile çiftçiliğe devam eden tüm çiftçilerimizin günü kutlu olsun...

3.22. MADEN KAZALARI KADER MİDİR?

İnsan hayatının ederi yoktur, hiçbir maddi güç onu karşılamak için yeterli değildir. İnsanın yaşam hakkı önce bireysel olarak kendinin, sonra içinde yaşadığı ailenin, toplumun, ülkenin sorumluluğu altındadır ve korunması gerekir. Korunma; her türlü, doğal yıkımın, kazanın, hastalığın oluşmadan önce önlem alınmasını tanımlar. Her zaman sonucu onarmaktan, tedavi etmekten daha kolay ve ucuzdur. Örneğin çok ucuz ve aşıyı içeren bir parça şekerin yenmesi kadar uygulanması kolay olan çocuk felci aşısı yapılarak bütün çocuklar ömür boyu sakat kalmaktan kurtulabilir. Yani felç olmak hiçbir çocuğun doğasında yoktur ve kaderi değildir.

Kuşku yok ki madenlerdeki zor çalışma koşulları, maden tozları, kimyasallar ve patlayıcı gazlar nedeniyle hem çalışanların uzun çalışma dönemi sonrası başta solunum sistemi olmak üzere sağlıkları bazen sakatlık derecesine ulaşan oranlarda bozulabilmekte hem de maden kazaları nedeniyle ölüm ve sakatlıklar olabilmektedir. Tarihi 300.000 yıl öncesine kadar uzanan madencilikte her dönem ve ülkede maden kazaları olmuştur ve olagelmektedir. Kayıtlara geçen en büyük maden kazası, 1942 yılında Çin'de bir kömür işletmesinde kömür tozu patlaması sonucu meydana gelmiş, 1549 kişi yaşamını yitirmiştir.

Maden kazalarının birçoğunun başta grizu patlaması olmak üzere kömür tozu patlaması, göçük, ocak yangınları, su baskı-

nı ve şev kaymaları (şev, düzensiz ya da belirli bir geometriye ve yüzeye sahip yapılara verilen isimdir) olduğu işin uzmanları tarafından bildirilmektedir. Tıpta temel bir kural vardır. Hastalığın etkeni biliniyorsa ya hastalık oluşturmadan önce önlem alınır ya da erken ve doğru tanı ile daha ucuz, daha hızlı ve kolay tedavi yoluna başvurulur. Maden kazalarında da etken bilindiğine göre her birine yönelik önlem almak, felaketi, kazayı ve bunların neden olduğu ölüm ve sakatlıkları önleyebilir. Örneğin Çin dünyada en fazla kömür çıkaran üç ülkeden biridir, bir zamanlar dünyanın en fazla ölümlü maden kazasına sahipken son yıllarda aldığı akılcı önlemlerle bu sayılar son 60 yılın en düşük seviyesine inmiştir.

Dünyada maden kazalarının azalmadığı hatta artış gösterdiği tek ülke Türkiye'dir. Maden kazasının nedenlerini, önlem için yapılması gerekenleri, kaza olduktan sonra kazanın nedenlerini ve iyileştirme çalışmalarını yapacak olanlar maden mühendisleri, iş sağlığı ve güvenliği uzmanları ve işyeri hekimleridir. Yani kadercilikle değil bilimin ışığında, işin uzmanları tarafından sorunlar saptanıp çözüm önerileri uygulanırsa maden kazaları ülke gündeminden çıkabilir.

3.23. VAHŞİ MADENCİLİĞİN YÜKSELİŞİ

Tam da Dünya Çevre Günü'nde, yani doğayı, iklimi korumak için gerekli önlemlerin alınması için farkındalık oluşturulması ve devletlerin bu yönde görevlerini yerine getirmesi gerektiği günde, "Yüzde 47'si İngiliz asıllı şirketlere ait olan Zenit Madenciliğin Kaz Dağlarındaki altın ve gümüş maden alanını büyütme istekleri Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın onayı ile çevre etki değerlendirmesi (ÇED) olumlu kararı verildi" haberi Cumhuriyet gazetesinde yer aldı. Haberden öğreniyoruz, yıkımın, talanın boyutunu. Az değil, tam 380 hektarlık, yani 535 futbol sahası büyüklüğündeki alan, madencilik uğruna tarumar edilecek, bölgeye özgü çok sayıda endemik bitki yok olacak, siyanür tehlikesi de cabası. Daha İliç maden felaketinde can veren işçilerin cenazelerine bile ulaşamamışken bu ne açgözlülük, bu ne vurdumduymazlık!

Kanada, İngiltere kökenli şirketler neden kendi ülkelerinde değil de Türkiye'de bu işi yapıyorlar? Onların vatan toprağı kıymetli de bizimki değil mi? Kime soralım bu soruyu? Kanada hükümetine mi, İngiliz hükümetine mi? Yoksa Türkiye Cumhuriyeti Devleti yöneticilerine mi?

Kaz Dağı'nda bir başka yıkım haberi daha var. Bir madencilik şirketi kazandıkları yetmiyormuş gibi, açgözlülükle kapasite artırma izni istiyor Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakan-

lığı'ndan. Yöre halkı, çevre gönülleri, sivil toplum; ÇED olumlu kararının iptali ve yürütmenin durdurulması için, doğanın ülke topraklarının hallaç pamuğu gibi atılıp çoraklaşmasına itiraz ediyor. Ancak devletin dava konusunda ilgili kurumlarının bilirkişileri, davacı tarafın aleyhine rapor düzenliyor, davacılar bu bilirkişi raporuna itiraz ediyorlar, tabii ki kabul edilmiyor, maden şirketine izin çıkması yakındır.

Dünya Çevre Günü'nde haberler madenle sınırlı değil. Yine aynı gün Cumhuriyet'te okuduğumuz haberde İstanbul Silivri'de rüzgâr enerji santralları kuran bir elektrik üretim şirketinin tarım arazileri ve ormanlık alanları yok edecek kapasite artırım istekleri olduğunu. Yöre halkı haklı olarak karşı çıkıyor, ülkesinin verimli topraklarının yok edilmesine, ülkenin geleceği adına.

Güzel ülkemizin verimli toprakları, ormanları, doğal yaşamı, açgözlülük ve para kazanma hırsı ile her geçen gün yok ediliyor. Mercimekten limona çok sayıda tarım ürünü ve hayvan ithal ediliyor. Tarımsal üretimin sadece yüzde 20'sini sağlayan endüstriyel tarım, mısır ve soya gibi hayvan yemi üretiminde kullanılan ürünler ile toprakları çoraklaştırıyor. Endüstri kaynaklı sera gazı salınımı önlenemeyen bir hızla artıyor, küresel iklim krizi aşırı yağışa bağlı sel ya da kuraklığa yol açıp can ve mal kaybına yol açıyor. Henüz haziran ayı başında ülke 40 dereceyi bulan sıcakla kavruluyor.

Bugün değilse ne zaman durdurulacak bu hoyratlık, bu ülke topraklarını bile isteyerek yok ediş? Ne uğruna?

4. BİLİM VE TARİH

4.1. TASARRUF KÜLTÜRÜNÜN SİMGESİ KUMBARA

Ayın konusu "İnsanın Çoğaltma ve Biriktirme Tutkusu" olunca aklıma şu soru geldi; "hangisi daha masum? insanın çoğaltma ve biriktirme tutkusu mu? tasarruf kültürü mü?" diye.

1920'li yıllar. Dünya II. Dünya Savaşı'ndan, Türkiye Kurtuluş Savaşı'ndan çıkmış. Dünyada ekonomik kriz var. Türkiye varını yoğunu Kurtuluş Savaşında harcamış. Ülkece tasarruf yapılması gerekli. Yerli malı üretilmeli ve tüketilmeli. Bu amaçla "Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti" kurulmuş. Tam da bu dönemde 1928 yılında girer kumbara ülkeye.

Tarihi antik Yunan'a kadar uzanır kumbaranın. Sadece giriş ağzı olan ve içindekilerin çıkması için kırılması gereken toprak kaplardan yapılmıştır ilk kumbaralar. 20. Yüzyılın başında İngiltere'de kullanılmaya başlanmış bugünkü anlamda kumbara. Kilidi anahtarla açılarak içi boşaltıldığı için İngilizce "Breaking Bank" tabiri ile yaşatılmış ki bu deyim bizdeki "kesenin ağzını açmak" halk söyleyişi ile aynı anlama gelmekte.

Kumbara deyince benim aklıma çocukluğum ve ilk gençlik yıllarımda sahibi olduğum metalik renkli üzerinde kulpu altında anahtar deliği ve ön yüzünce İş Bankası logosu olan madeni kumbara gelir. Cumhuriyetle yaşıt olan İş Bankasının kurumsal değerleri arasında yer alan en önemli olgularından biridir kum-

bara ve aynı zamanda genç Türkiye Cumhuriyeti'nin önündeki ekonomik reformlarla eş zamanlı olarak, ülke çapında yaygınlaştırılmaya çalışılan tasarruf bilincinin de simgesidir. Hatta öylesine önemlidir ki o tarihe kadar cami mahyalarına reklam içerikli herhangi bir yazı yazılması mümkün değilken, ilk kez tasarrufu özendirmek amacı ile İş Bankası Kumbarası reklamı yazılır cami mahyasına. Madeni Türk paralarının değerli olduğu yıllarda kumbaralarda biriken paraların sahibi her ne kadar çocuklar gibi görünse de Türk toplumunun önemli bir bölümünü oluşturan dar gelirli ailelerin de kara gün dostu olarak bakılır bu birikime. Damlaya damlaya göl olur deyimi de bu yıllardan kalmadır kanımca.

Yukarıda özetlenmeye çalışıldığı gibi tasarruf kültürü önemli bir insanlık erdemidir. Bir ülkenin tüm vatandaşları bu kültüre sahip olduklarında sadece parayı tasarruf etmek değil suyu, elektriği, gıdayı tasarruf etmek de bu kültürün içindedir ve kendi yağı ile kavrulabilen dışa bağımlılığı olmayan kendi kendine yetebilen ülkelerden söz edilir. Özellikle beslenmenin temeli olan tarım ve hayvancılıkta bir zamanlar kendi kendine yetebilen dünyanın ilk yedi ülkesi içinde sayılan Türkiye ne yazık ki yıllarca üretmeden tüketme politikası ve yaşam tarzı ile samanı bile ithal eder duruma gelmiştir.

Günümüze baktığımızda insanlarda tasarruf amaçlı olmadığına inandığım zapt edilemez bir biriktirme ve çoğaltma tutkusu görmekteyiz. Bu da toplumun tüm kaynaklarının %80 ine sahip olan %10 luk bir azınlığı yaratmakta. Küçük saray benzeri altın varaklı villalar, köşkler, önünde veya garajında birkaç milyonluk lüks araçlar, sayısız yazlık kışlık konut, bankalarda döviz cinsinden mevduat veya güncel olarak bizim telaffuz etmeye zorlandığımız miktarlarda kur korumalı mevduat sahibi azınlık. Bunun yanında derste açlıktan karnı zil çalan çocukla-

rımız, akşam pazar dağıldıktan sonra artıklar arasından yenilebilir bir şeyler bulmak umuduyla çöpleri karıştıran, tanınmamak için başını yere eğen veya yüzünü kapatan ev kadınları ve emekliler…

Tabi birde istifçiler var, biriktirme tutkusundan bahsederken anılması gereken. Sık sık haberlere konu olan, yerli ve yabancı televizyon kanallarında seri programlar yapılan, tıpta "dispozofobi" olarak adlandırıla biriktirme hastalığı, biriktirme bozukluğu veya istifçilik. Biriktirdikleri her hangi bir ekonomik veya kullanım değeri olmayan çerden çöpten şeyler. Çoğu plastik atıklardan oluşan çöp evlerin mimarı istifçilerin yaşadığı bu takıntı derecesindeki biriktirme hastalığı aslında temelinde çocukluk çağındaki duygusal istismar veya fiziksel ihmalden kaynaklanıyor. Bu anlamda çok daha derin incelenmesi gereken önemli bir tıbbi problem. İnsan düşünmeden edemiyor zenginlik biriktirme de bir çeşit doyumsuzluk eserimi diye.

Herhalde insanlık ve tüm canlılar adına biriktirmenin en kutsalı ve naifi; paylaşma ve ortak yaşam kültürü, iyilik, sevgi, saygı ve güzellik biriktirme olmalı, tamda günümüzde ihtiyaç duyduğumuz gibi….

KAYNAKLAR

1. İrfan Yalın, Kumbaranın kültür tarihi – T24https://t24.com.tr 1 Eyl 2019
2. Gökhan Akçura, Bir Kumbara Öyküsü Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008
3. Bir müzenin öyküsü kumbaradan geçer mi? – BirKültür https://www.birkultur.com 20 Kasım 2021

4.2. DÜNYAYI SOĞUTAN BİLİM İNSANI: İKLİMLENDİRMENİN BABASI WİLLİS HAVİLAND CARRİER

20 Temmuz 2023 tarihinde ulusal basında yer alan "Hava sıcaklığının 40 dereceyi aştığı Adana'da bir grup vatandaş, klimanın icat edilişinin 121'inci yıl dönümü nedeniyle Amerikalı mühendis Willis Haviland Carrier anısına tatlı dağıttı" haberi bu yazının yazılmasına vesile oldu.

Günümüzden 121 yıl önce dünya daha sıcak, tüm canlıların yaşaması için daha az rahat bir yerdi. Bu tarihlerde ev, iş yeri, hastane, otel, tiyatro ve mağazalar gibi kapalı alanların konforunu etkileyecek ve dünyayı daha rahat yaşanılabilir bir duruma getirecek önemli bir buluş gerçekleşti. New York eyaletinin Buffalo kentinde genç bir mühendis olan Willis Haviland Carrier 17 Temmuz 1902'de, dünyanın kendi soyadı ile anılan ilk modern iklimlendirme sisteminin dizaynını tamamladı ve önemli bir buluşa imza attı. Bu buluş, nem kontrolüyle iklimlendirme sanayisinin doğuşu anlamına geliyordu. Willis'in anlatımıyla bir iklimlendirme sisteminin dört temel işlevi yerine getirmesi gerekiyordu: sıcaklığı, nemi, hava dolaşımını ve havalandırmayı kontrol etmek ve bunlara ek olarak havayı temizlemek. Geçtiğimiz yüz yılı aşkın süre boyunca Carrier iklimlendirme sistemleri tüm dünyayı soğuttu ve sonraki yıllarda Willis Car-

rier modern iklimlendirmenin babası olarak anılmaya başlandı. 1876 yılında ABD'de orta halli bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Willis çocukluğundan itibaren mekanik araçlara ilgi duydu. Bu ilgisi sayesinde hayatını kaybettiği 1950 yılına kadar çok önemli buluşlara imza attı, birçok patent aldı, kitap yazdı ve kendi ismi anılan Carrier iklimlendirme şirketi yanında başlangıçta Carrier Collage sonra da bir üniversiteye dönüşen Carrier Üniversitesi'ni dünyaya miras olarak bıraktı. Dünyanın yazgısını değiştiren bilimsel çalışmaları ve bilime adanmış yaşamı nedeni ile 1998 yılında Times dergisi tarafından 20. yüzyılı etkileyen en önemli 100 bilim insanından birisi olarak seçildi.

Willis'in yaşamı hakkında anlatılan aşağıdaki anekdot iyi bir eğitimin bilime ve yeni buluşlara giden kapıyı açan en önemli anahtar olduğunu gösteren çok güzel bir örnektir. "Dokuz yaşındayken, bütün çocuklar gibi kesirleri anlamakta güçlük çeken Willis'e, kendiside bir mühendis olan annesi mutfakta bir elmayı önce yarıya, sonra dörde ve sekize bölerek; karşılaştığı her karmaşık sorun karşısında, önce sorunu en küçük parçalarına ayırma ve daha sonra bunları teker teker çözme yöntemini benimsemesine katkıda bulunarak" problemlerin nasıl çözüleceğinin ipucunu vermiş oldu.

Lise bitirme sınavında yazdığı denemede şöyle diyordu Willis: "Koşullar ne olursa olsun, insan güçlü bir iradeyle her istediğini yapabilir". Çözülemeyecek sorunların üstesinden gelmek gibi bir tutkusu olan Willis bu tutkusu sayesinde otobüs, tren, gemi gibi birçok ulaşım aracı dahil tüm kapalı ortamlarda iklimlendirme kullanımını başlatan kişi olarak tarihteki yerini almış oldu.

20. yüzyılı değiştiren en etkili 100 bilim insanından biri olmayı fazlasıyla hak eden Willis Haviland Carrier ülkemiz dahil tüm dünyada yakıcı sıcakların yaşandığı 2023 yazında yer yer

elektrik trafolarını patlatıp kesintiye neden olsa da insanların daha rahat ortamda çalışma, yaşama, sosyal aktivite gösterme, seyahat etme ve uyumasına yaptı katkı nedeniyle; Adana'da bir tatlıcı tarafından halka 5 tepsi kaymaklı kadayıf dağıtılarak anılması kanımca Willis'e dair tarihe düşülmüş önemli bir not olarak yerini alacaktır.

KAYNAKLAR

1. Klimanın mucidi anısına tatlı dağıttı, Cumhuriyet.com.tr 20 Temmuz 2023
2. The Unexpected History of the Air Conditioner https://www.smithsonianmag.com 24 Haz 2019
3. Willis Carrier: Inventor of Modern Air Conditioning, https://www.williscarrier.com
4. Modern Klimanın Keşfinin Öyküsü, Willis Haviland Carrier https://www.tesisat.org 13 Eyl 2018
5. https://www.alarko-carrier.com.tr Dr. WILLIS HAVILAND CARRIER alarko-carrier.com.tr

4.3. ANTİK ÇAĞDAN GÜNÜMÜZE TUVALET KAĞIDININ YOLCULUĞU

6 Şubat yıkıcı deprem afetinde eksikliği en çok hissedilen ve ihtiyaç duyulan malzemelerin başında tuvalet kağıdı yer alıyor. Pandemi döneminde en fazla stoklanan ürünlerden biriydi tuvalet kağıdı. 19. yüzyıldan bu yana hayatımızın içinde yer alan ve günlük yaşantının vazgeçilmezi haline gelen tuvalet kağıdının tarihsel yolculuğuna "tuvalet kâğıdının tarihini bilsek ne olur demeden" ve "tuvalet temizliği için su mu? tuvalet kağıdı mı?" tartışmasına girmeden bir göz atmak istedik.

Gaita ve idrar yaptıktan sonra anal ve genital bölge temizliği (taharet) insanoğlunun günlük yaşam ritüellerinden biri olmuştur tarih boyunca. Antik Roma'da ortası delik önünde taharet için yarık bulunan tuvaletlerin tıpkı bir hamamı çağrıştırır şekilde çevreye yan yana dizildiği umumi tuvaletler neredeyse bir sosyalleşme yeri. Tuvalet ihtiyacı bittikten sonra temizlik ucuna deniz süngeri bağlanmış bir sopa (tersoryum) yardımı ile yapılıyor. Ucundaki sünger sirke veya tuzlu su dolu kovada ıslatılıp taharet yarığından sokularak kullanılan bu aparat umumi tuvalette bulunan herkesin ortak kullanımına açık. Bu dönemde gül suyuna batırılmış yün parçalarının benzer amaçla kullanıldığının kanıtlarından bahsedilmekte. Yıllar ilerledikçe temizlik için taş, kil, yün, meyve veya ağaç kabuğu, mısır koçanı,

seramik parçaları gibi sert cisimler kullanılıyor. Tahriş olmaya çok müsait olan bölgenin sert cisimlerle temizliği, rahatlama sağlaması gereken gaita ve idrar yapılmasını ızdıraplı bir hale getiriyor ve bu nedenle yosun ve yaprak kullanılmaya başlıyor ki bu malzemeler kağıdın tuvalette bir temizlik malzemesi olarak kullanılmasına ilham vermiş olabilir. Çin'de M.S 2. Yüzyılda kağıdın ortaya çıkışı ve Çin İmparatorunun mezarında bulunan pürüzlü kenevir kağıdının tuvalet temizliği için kullanıldığı düşünülse de okunmuş ve kullanılmış kâğıdın temizlik amacıyla ilk kullanımına ilişkin kayıtlar 6. yüzyılda yine Çin'de saptanıyor ve tuvalet kağıdı kullanımında tarihsel kilometre taşını oluşturuyor.

14. yüzyılda Çinliler seri tuvalet kağıdı üretimi yapıyor, hatta İmparator ve ailesi için pirinç bazlı daha yumuşak ve kokulu tuvalet kağıtları üretildiği kayıtlara geçiyor.

1857 yılında, o güne kadar Çin'in tekelinde bulunan tuvalet kağıdı üretimi Amerikalı bir buluşçu olan Joseph Gayetty tarafından New York'ta içine aloe nüfuz ettirilmiş tek yaprak kağıtlar (ilaçlı kağıtlar) paketlenerek ticari bir meta haline dönüştürülüp çağın en büyük nimeti olarak pazarlanıyor. Tuvalet kağıtları 1867'de Philadelphia'da Scott kardeşlerin kurduğu Scott kağıt şirketi tarafından rulo haline getirilerek satışa sunuluyor.

20. yüzyıl başlarında ham kağıttan üretim ile tuvalet kağıdının herkes tarafından kullanılabilecek uzuclukta bir ürün haline dönüştürüyor. Ayrıca bu dönemde daha ucuz sert ve daha pahalı yumuşak tuvalet kağıtları da üretiliyor. Yıllar içinde aradaki üretim maliyeti azaldıkça tüm tuvalet kağıtları yumuşak olarak üretilmeye başlanıyor.

2. Dünya savaşından sonra dünyada tuvalet kağıdına olan ilgi artarken, Türkiye'de ilk üretim 1970 yılında Eczacıbaşı top-

luluğuna ait İpek Kağıt Firması tarafından gerçekleştiriliyor. Sonraki yıllarda giderek artan bir ivme ile Türk toplumunda tuvalet kağıdı kullanımı artmasına rağmen, yapılan araştırmalar kişi başına yılda sadece 10 rulo tuvalet kağıdı kullanıldığını ortaya koyuyor. Bu sayı ABD'de 141. Türkiye'de dini inançlar yanında tuvalet kağıdına erişimde güçlük ve son zamanlarda tuvalet kağıtlarının beyaz, yumuşak ve hoş kokulu olması için kullanılan kimyasal maddelerin insan sağlığı için zararlı etkileri yönündeki basında çıkan haberlerde görece okumuş-yazmış kesimde tuvalet kağıdı kullanımından kaçınmada etkili olabilir. Ancak hijyen konusunda yararı düşünüldüğünde vücudun başka bölgelerinde kullanılmadığı sürece potansiyel bu zararlı etkiler göz ardı edilebilir. Deprem afetinde görüldü ki temizlik için suya ulaşmada güçlük çekildiğinde genital ve anal bölge temizliği için tuvalet kağıdı ve sonrasında el temizliği için kullanılacak ıslak mendiller olası bulaşıcı hastalıklardan korunmada etkili olabilir. Biz bu makalede dışkı ve idrar yaptıktan sonra temizlik için tuvalet kağıdı mı yoksa su ile temizlik mi daha iyi tartışmasına girmeden tarihte birçok buluşun insan ihtiyaçları sonucunda ortaya çıkması ve teknolojiye paralel olarak gelişim göstermesine örnek olması açısından tuvalet kağıdının 1500 yıllık öyküsünü anlatmaya çalıştık.

KAYNAKLAR

1. Joseph Gayetty -Inventor of Toilet Paper http://www.toiletpaperhistory.net
2. Tuvalet kâğıdı nereden çıktı? https://blog.ofix.com.tuvalet-kagidi-nereden-cikti 16 Kas 2022
3. Geçmişten Günümüze Tuvalet Kağıdı – https://arkeofili.com › Arkeoloji 2 Nis 2020

4. Metahan Bozkurt Sirkeli Suyla Temizliyorlarmış!https://onedio.com › 13 Tem 2022
5. En fazla tuvalet kâğıdı tüketen ülkeler belirlendi. https://www.cumhuriyet.com.tr 24 Ara 2018
6. Tuvalet kağidi kullanim oranlari. https://www.marmaris.com.tr › 2016/05/02
7. Herkes kullanıyor ama bu zararını kimse bilmiyor https://www.cnnturk.com 23 Eyl 2022

4.4. TUTKULU BİR AŞKIN ÜRÜNÜ: BİR ÇİFT LASTİK ELDİVEN

2020 Mart ayında COVID-19 pandemisinin başlamasıyla lastik cerrahi eldivenlerin farkına vardı toplum, hijyen amaçlı ve bulaşı önleme düşüncesiyle yaygın olarak kullanıldı ve kullanılmakta. Tarihte lastik eldivenler ne zaman kullanılmaya başlandı diye merak ettiğimizde tutkulu bir aşk öyküsü çıktı karşımıza.

Günümüzde modern tıpta eldiven giymeden ameliyat yada herhangi bir girişimsel işlem hatta enjeksiyon yapmak bile düşünülemez. Eldiven kullanımının amacı ameliyathanelerde ve diğer girişimsel işlem yapılan alanlarda hastalara enfeksiyon bulaşmasını önlemenin yanı sıra ameliyat ve işlemi yapan doktor ve diğer personeli korumaktadır. Ancak bu bilgi ve uygulaması 19. Yüz yıldan önce ne yazık ki yoktu. 1800'lerin sonlarından önce hiçbir cerrah eldiven giymiyordu. Cerrahi eldivenin 1889 yılında kullanılmaya başlanması ameliyat güvenliği üzerinde büyük bir etki yarattı ve sayısız hayat kurtardı. Eldivenlerin kullanılmaya başlanmasının nedeni bir aşk öyküsüne dayanmaktadır. Ancak öyküye geçmeden önce lastiğin hammaddesi kauçuktan ve cerrahi işlemlerin hikayesinden bahsetmek konunun öneminin daha iyi anlaşılması açısından uygun olacaktır.

Lastik eldivenlerin temelini oluşturan kauçuğun keşfi ile başladı hikaye. Doğal kauçuğun başlıca kaynağı olan lateks ka-

uçuk ağacından çıkarılan süte benzer bir madde olup bitkinin kesilen kısmından süzülür ve hava ile karşılaştığında katılaşır. Kullanımına dair en eski kanıtlar antik döneme dayanmaktadır. Tarihi kalıntılardan bu dönemde lateksin bir oyun için top yapımında kullanıldığı anlaşılmaktadır. 1736 da Avrupa'ya taşınan kauçuk, 1770 de kağıt üzerindeki kurşun kalem izlerini silmede (rubbing) kullanılmış ve bu nedenle "silen" anlamında "rubber" kelimesinin karşılığı olarak "kauçuk" adını almıştır.

İlk kauçuk işleme yöntemi "vulkanizasyon" (biçim alması ve geniş bir sıcaklık aralığında dayanıklılık göstermesi için ham kauçuğun kükürtle birleştirilmesi işlemi), 1839 yılında Charles Goodyear tarafından geliştirilmiştir. Bunu takiben kauçuk kullanımı giderek daha popüler hale gelmiş ve 19. yüz yıl sonlarına doğru Hindistan'daki İngiliz ekiciler tarafından Kalküta Botanik Bahçeleri'nde ticari kauçuk ekimi, kauçuğun yaygın olarak bulunabiliyor olması ile giderek artan sayıda ticari ve endüstriyel amaçlı kullanımına olanak sağlamıştır.

Ameliyatların MÖ 3000'li yıllarda yapıldığı tarihi kalıntılardan anlaşılmaktadır. Ancak 19 yüzyıla kadar yaklaşık 5000 yıllık dönemde anestezi ve antiseptiklerden yoksunken insanlık, ameliyat olma ihtimali hastalar için korkunç bir olaydı. Hastalığı hafifletmek için vücudu kesmek, enfeksiyon ve hatta ölüm olasılığını beraberinde getiriyor ve hastalara dayanılmaz bir acı veriyordu. Enfeksiyonun bilinmediği bu yıllarda, temizliğe çok az özen gösteriliyordu. Doktorlar ameliyata girerken siyah, yıkanmamış, kan, irin ve önceki ameliyatlardan kalan maddelerle kirlenmiş önlükler giyiyorlardı. Önlüklerin amacı, hastanın vücut sıvılarının cerrahların kıyafetlerine bulaşmasını engellemekti, hastaya bulaşı önlemek için ise hiçbir önlem alınmıyordu. Anestezi bilinmiyordu. Hasta ameliyat masasında güçlü adamlar tarafından tutulur yada bağlanırdı. Hastayı duyarsız

hale getirme ve vücuttaki acıyı hafifletmek amacıyla hastanın zihnini değiştirmek için afyon, alkol veya hipnoz uygulanırdı. Bu yöntemler ya zayıf bir etki gösterir ya da aşırı dozdan ölebilirdi. Bazı durumlarda bölgeyi mümkün olduğunca uyuşturmak için turnike ya da buz kullanılıyordu. Her durumda, hastanın kendi ameliyatını izlemenin fiziksel ve zihinsel travmasıyla başa çıkması zordu. 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde hastaya verilen acının daha az hissedilmesini sağlamak amacı ile ameliyathanede hıza önem verilmeye başlandı. Bir bacağın kesilmesi üç dakikadan daha kısa bir sürede tamamlanabiliyordu. Uyanık olan hastaya, mümkün olduğunca kısa sürede ameliyat yapmak hissedilen acı süresinin kısalmasına imkanı veriyordu. Yetersiz anestezik maddeler, sıhhi koşulların eksikliği ile birleştiğinde ameliyat hastalar açısından korkunç bir durum haline geliyordu. Hatta bazı hastalar cerrahın bıçağı altına yatmaktansa hastalıklarından ölmeyi ya da intihar etmeyi tercih ediyordu.

16. yüzyıldan itibaren doktorların ve cerrahların insan anatomisi ile ilgili bilgilerinin artması sonucu cerrahların eli güçlense de hala birçok cerrah karmaşık ya da uzun süreli ameliyatlara girişemiyordu. 1800'lerin sonlarında anestezinin yaygın olarak kullanılmaya başlanmasıyla birlikte, hastalar artık ameliyat acısından korkmak zorunda kalmadı. Ancak enfeksiyon tehdidi hala bazıları için ölüm anlamına geliyordu. 1865 yılında, mikroorganizmaların hastalığa neden olabileceğine inanan Joseph Lister'in buluşu ile cerrahi aletlerden, yaralardan ve ameliyathane ortamından karbolik asit kullanılarak bakterilerin uzaklaştırılması ile %50 olan enfeksiyon kaynaklı ölüm oranı %15'e düştü. Ancak bir sorun vardı, karbolik asit tahriş edici bir madde idi ve ellerde kızartı, pullanma ve tahrişe neden oluyordu. Buna çözüm John Hopkins Hastanesi'nin önemli cerrahlarından olan ve tıp tarihinde birçok yeniliğe öncülük eden

William Stewart Halsted'den geldi. 1894 yılında Dr. Halsted'in ameliyat hemşiresi Caroline Hampton'un elleri karbolik asit nedeni ile yara bere içindeydi ve hemşire bu nedenle ameliyathaneden ayrılmak istedi. Hemşiresine aşık olan Halsted bir çare bulmak üzere o dönem suni kauçuğun mucidi Goodyear kauçuk şirketine başvurarak özel bir lastik eldiven üretti. Bu eldiven sayesinde elleri kurtulan Caroline, Halsted'in yanında çalışmaya devam etti ve daha sonra ikili evlendi. O sırada yaygın olan bir dedikodu ünlü cerrahın çok sıkılgan olması nedeniyle ameliyathane dışında hemşireyle konuşmaya veya birlikte olmaya çekindiği, bu nedenle de hemşiresi ile daha fazla bir arada olmak için ameliyatları uzun sürede bitirdiği şeklindeydi. Dedikodunun gerçeklik payı varmıydı bilinmez ama gerçek olan şu ki, bir çift lastik eldiven sayesinde Dr. Hamsted hem iyi bir hemşireyi hastanede ve özel yaşamında tutmayı başarmış, hem de insanlık tarihinin kaderini değiştirecek önemli bir buluşa imza atmıştır.

Yaşamı değiştiren birçok keşfin bir hikayesi vardır, bazen de bu aşktır.

KAYNAKLAR

1. The History of Surgical Gloveshttps://www.pastmedicalhistory.co.uk 19 Eyl 2018
2. History of Surgery – Hartford Stagehttps://www.hartfordstage.org 14 Ocak 2008
3. Özdemir Aktan, Eldiven ve maskenin yüz yıllık hikayesi @t24.com.tr 07 Haziran 2020
4. Tıbbın Öyküsü – Cumhur Ertekin 16 Şub 2022 – TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

4.5. KİMYASAL SİLAHLARIN VE SİYANÜRÜN TARİHTE YOLCULUĞU

Siyanür bir zehir ve kimyasal silahtır. Kimyasal silahlar tarih boyunca kimyasal yapıları nedeniyle evrime uğrasalar da kullanım alanları çok değişmemiştir. Savaşlar, karışıklıklar, isyanlar, terörist ve diktatörlerin eylemleri, zehirlemeler ve idamlar bu tür maddelerin öldürme, yok etme, sakat bırakma amaçlı kullanım alanları arasında sayılabilir. Ancak son 20 yılda toplumumuzun gündemine giren "siyanürle altın arama" faaliyeti bir kimyasal zehir olan siyanürün ekonomik amaçlı kullanımı olarak lanse edilmektedir. Altın dünyanın en kıymetli madenidir. İkinci bin yılda özellikle geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerin altından zengin toprakları emperyalist güçlerin işgali altındadır. Sözde demokrasi ve doğal yaşamı korumayı ilke edinmiş bu emperyalist güçler kendi ülkelerinde bu iddialarını sıkı denetim mekanizmaları ve caydırıcı yasalar ile yerine getirmek zorunda kalırken, başka ülke topraklarını sahibi olan halkların yaşam haklarını hiçe sayarak hunharca tahrip etmekte, çoraklaştırmakta ve zehirli atıklarla etkisi yüzlerce yıl sürecek çevre felaketlerine ve sağlık sorunlarına yol açmaktadırlar.

Kimyasal silahların kullanımı tarih öncesine dayanıyor. Milattan önce 5. Yüzyılda Spartalıların; kömür, sülfür ve ziftin yanması sonucu açığa çıkan dumanla sığınaklarında saklanan

Atinalıları etkisiz hale getirdiklerini görüyoruz. 19. Yüzyılda bilim ve kimyada gelişmelere bağlı olarak 1.Dünya savaşı boyunca klor, fosgen, siyanür ve hardal gibi zehirli kimyasal savaş ajanları, 125 bin ton gibi büyük ölçekte ilk kez kullanılarak 90 000 kişinin ölümü ve 1,3 milyon kişinin uzun dönemli sağlık sorunlarına yol açacak şekilde etkilenmesine yol açmıştır. Bu katliama en büyük katkıyı sağlayan bilim insanı Fritz Haber'dir. Dünyada insanların doymasına ve ölmesine yol açan havadaki azottan amonyağı üretmeyi başaran ve kimyasal silahların babası olarak anılan F. Haber bu buluşu nedeniyle 1918 Nobel Kimya Ödülü'nü almıştır. Kimyasal silah üretmeyi ülkesi adına yurtseverlik olan gören Haber, bu oksimoron düşüncesi ile savaşa karşı olan ve kendiside bir kimyager olan eşi Clara Immerwahr'ın intiharınından da sorumludur.

Yahudi olan F. Haber Hitler iktidarı ile birlikte görevinden istifa ederek önce İngiltere'ye sonra İsviçre'ye geçmiş, sağlığı bozulmuş ve kısa zaman sonrada ölmüştür. Ancak silahların babası olma ünvanı ile neden olduğu katliamlar ölümünden sonrada devam etmiştir. F. Haber'in dolaylı katkılarıyla, asistanı tarafından 1922 yılında geliştirilen ve 19. yüzyıldan beri pestisit ve dezenfeksiyon maddesi olarak kullanılan hidrojen siyanür (HCN) içeren bir zehir olan Zyklon B, Nazi Almanya'sında 1,2 milyon kişinin öldürülmesinde kullanılmış, sonuçta kendiside bir yahudi olan F. Haber buluşu ile kendi ırkından milyonlarca insanın ölümüne neden olmuştur.

Büyük katliamların sorumlusu kimyasal silahlar yakın tarihe kadar zaman zaman diktator yöneticiler tarafından kendi haklarına karşı da kullanılmıştır.

Bir kimyasal olan siyanürün intihar amaçlı kullanıldığı ve hemen ölüme yol açtığı ile ilgili haberler zaman zaman basında yer alır veya yakın çevrede duyulur. Yakın tarihli gündeme gel-

mesi ise İliç'te meydana gelen yabancı bir firmaya ait altın madeni katliamı ile olmuştur. Milyonlarca ton zehir içeren çamur toprağa, suya karışarak hem geniş çaplı çevre yıkımına hemde altında kalan dokuz işçinin yaşamına mal olmuştur. Altın ve gümüş gibi madenlerin kazanımında kullanılan siyanür çabuk etkili, küçük dozlarda bile ölümcül sonuçlara neden olan güçlü bir zehir olarak bilinmektedir. Siyanür, büyük ölçüde Sitokrom-c oksidaz bağımlı hücresel solunumu inhibe eden, maruz kalındığında hızla ölüme neden olan bir toksindir. Altın ve gümüş gibi kıymetli metallerin üretiminde siyanür liçi prosesi uygulanır. Bunun en temel sebebi, siyanür liçinin yüksek verimliliği ve hızıdır. Kıymetli metaller, alkali koşullarda seyreltik siyanür çözeltisinde çözündürülür. Siyanür türleri içinde, bu amaçla kullanımı en uygun olan sodyum siyanür (NaCN) tuzudur. Liç prosesi sırasında, altın siyanürle bileşik yaparak hidrosiyanik asit veya prussik adı verilen sıvı faza geçer. Ortamın pH'nın asitleşmesi durumunda ise NaCN bozunarak gaz formu olan hidrojen siyanüre (HCN) dönüşür ve bu hâliyle çevre ve yaşayan canlılar için tehlike oluşturur. Bundan dolayı güvenlik amacıyla, NaCN'nin bulunduğu ortama kireç ilave ederek pH 10-11 civarında tutulur. Siyanürün altın işletmelerinde kullanılmasının oluşturduğu olumsuzlukların bir bölümü, taşınması sırasında ya da işletme içi kazalardan kaynaklanabilmektedir. İşletme içi kazalar ise siyanür ya da bağlantılı akışkanların işlenmesi ya da işletme içinde borularla iletilmesinde, boru ya da bağlantılarda ortaya çıkan hasarlar ya da atık barajlarının sızma, taşma ya da yıkılması ile çok miktarda siyanürün ve ağır metal yüklü akışkan çamurun yayılmasına bağlıdır. Böylece, işletmeye komşu ve yakın alanlarda içme ve sulama suyu kaynakları etkilenmektedir. Siyanürle altın üretilmesinde oluşan bir diğer tehlikeli durum da işlem çamuru ve suyunda serbest siyanürün hidrojenle

birleşip hidrojen siyanür gazı oluşturması, bunun da havada hızla yayılmasıyla ortama dağılmasıdır. Siyanürün bir diğer önemli etkisi de toprakta hareketsiz duran ağır metalleri, yani kurşun, cıva, antimon ve çinkoyu hareketli hale getirmesidir. Bu ağır metaller toprakta hareketsiz iken, bitki kökleri tarafından alınamazken; hareketli hale geçince, bitki kökleri tarafından alınıp bitkinin bünyesine geçmekte ve bu bitkilerin tüketilmesi ile de toksik etki gösterebilmektedirler.

Siyanür'ün toksik etkisi gaz, sıvı vey katı olma durumuna, miktarına ve vücuda alınma yoluna bağlıdır. Yüksek miktarda siyanür, insanları da kapsayan pek çok hayvan için tehlike arz etmesine rağmen eser miktarda insan vücudunda ve çeşitli yiyeceklerin içinde bulunur. Vücutta depolanmaz, kanserojen değildir. Günümüzde en çok sigara dumanı ve yangın dumanının solunması ile maruz kalınmaktadır. Siyanür kanda bulunan methemoglobin'e geri dönüşümsüz bir şekilde bağlanarak etkinlik gösterir. Bu özelliği kanın dokulara oksijen perfüzyonunu sağlayamaması sonucu hipoksiye ve sonuçta hipoksik şok ve ölüme neden olur. Oksijen mevcuttur fakat kanda taşınamaz. Vücut âdeta oksijen havuzunda boğulur. Siyanür tuzlarının ağız yoluyla alınmasında yavaş emilmeleri nedeniyle zehirlenme yavaş oluşmakta, tedavi ile kişinin kurtarılması mümkün olmaktadır

Siyanürün katı ve sıvı hali toprakla birlikte yeraltı ve yer üstü sulara ve ürünlere bulaşarak guatr, hipertiroidizm, baş ağrısı, çarpıntı, mide-barsak bozukluğu, kulakta uğultu, görme bozukluğu, psikoz ve bazı kişilerde ciltte kırmızı kabarcıklar şeklinde bulgularla kronik zehirlenmeye yol açabilir.

İliç katliamında ne tesadüf ki isminin son üç harfi ile anılan Liç'in içerdiği siyanürle birlikte birçok ağır metalinde çevreye vereceği büyük zararlardan söz edilmektedir. Liçten serbest ka-

lacak siyanürün gaz haline geçmesi ile birlikte hem ani ölümler hem de kronik siyanür zehirlenmesi ve diğer ağır metallerin yol açacağı çevre sorunları ve sağlık problemleri önümüzdeki zaman içinde görülebilecektir.

KAYNAKLAR

1. https://www.afad.gov.tr › kimyasal-olaylarin-tarihcesi
2. Ekinci Y, Hava ile İnsanları Besleyen ve Öldüren Adam Fritz Haber. Bilim ve Teknik Nisan 2014
3. Akçıl A (Çevirmen) Siyanür ve toplum: Kritik bir inceleme (T. I. Mudder ve M.M. Botz Cyanide and Society: A Critical Review) Madencilik, Cilt 47: 27-42
4. Yeniay H ve ark. Siyanür İntoksikasyonunda Yoğun Bakim Yönetimi ve Literatür İncelemesi: Retrospektif Çalişma (https://dergipark.org.tr) Aydın Sağlık Dergisi – 2023, 9: 67- 78
5. https://tr.wikipedia.org › wiki › Siyanür
6. Renklidağ T, Karaman AG. Türk Tabipleri Birliği https://www.ttb.org.tr › Siyanür Zehirlenmesi, 2003
7. Atabey E., Karadeniz M. https://www.herkesebilimteknoloji.com. Altın madenciliğinde kullanılan siyanürü anlamak 16 Eylül 2019

4.6. HİROŞİMA VE NAGAZAKİ'NİN MİRASI: HİBAKUŞALAR

Akkuyu Nükleer Santralinin yapımında rol üstlenen Türk firmasının sözleşmesinin Rusya tarafından feshedilmesi ile, "Nükleer enerji" tamda bugünlerde II. Dünya savaşında Japonya'ya Amerika tarafından atılan ve binlerce insanın ölümü ve binlercesinin sakat kalmasına yol açan atom bombalarının 77. yıl dönümlerine rast gelmiştir. Unutulmaması gerekir ki "Nükleer enerji" dünyadaki en büyük felaketlere yol açmış ve izleri günümüzde de devam eden bir savaş aparatı ve enerji kaynağıdır.

Sene 1945, II Dünya Savaşı devam etmekte. 6 Ağustos sabahı 08.15 sıralarında ABD B29 tipi bir savaş uçağı, Japonya'nın Hiroşima kentine yarıçapı 0.7 metre boyu 3 metre olan uranyum-235 tipi "Little Boy (Küçük çocuk)" ismi verilen tarihin ilk atom bombasını attı. Hiroşima'nın yüzde 70'ini yok eden uranyum katkılı bomba, merkezinde 3 bin santigrat derece ısı oluşturdu. Bomba 1,5 kilometre çapındaki alanda her yeri dümdüz etti ve ilk aşamada 80 bin, 1945 yılının sonuna doğru ise yaklaşık 200 bin insanın ölümüne neden oldu. Çok sayıda kişi tıbbi destek alamadan ölürken, kente yardım götürmeye gidenler de patlama sonrası oluşan radyoaktif yağmura maruz kalarak hayatını kaybetti. Bunun yanı sıra, saldırıyı izleyen yıllarda

radyasyona bağlı hastalıklardan pek çok insan hayatını kaybetti veya sakat kaldı.

Dünyanın ikinci atom bombası gene ABD tarafından ilkinin üzerinden henüz 3 gün geçmişken 9 Ağustos saat 11 de plütonyum-239 tipi "Fat Man (Şişman Adam)" ismi ile Nagazaki`ye atıldı. 250 bine yakın nüfusu bulunan şehrin neredeyse yarısı yok oldu. Bombanın düştüğü yerde binalar, köprüler, yollar yerle bir oldu. Radyasyon seviyesi öldürücü düzeye çıktı. Birçok insan yanarak öldü ya da vücutlarında ağır yanıklar oluştu. Radyoaktif serpinti insanların kör olmasına yol açtı. Nagazaki Belediyesinin verilerine göre, patlama anında ve daha sonrasında ölenlerin toplam sayısı 143 bin 124`e ulaştı.

Atom bombası patlamalarından etkilenen ve kurtulanlara Japonca "ışın yiyen insan" anlamına gelen "Hibakuşa" (Hibakusha) ismi verildi. Hibakuşa'lar yaşadıkları felaket yetmezmiş gibi, felaketin ardında bıraktığı gözle görülen veya görülmeyen izler yüzünden toplumdan dışlandı, çocukları sakat doğacak diye sağlıklı bir insanla evlenme şansları olmadı, işe alınmadı, sosyal hayatta uzak duruldu ve yalnızlığa terkedilip hor görüldüler. Sonraki yıllarda Hibakuşa'lar, bir daha benzer acıların yaşanmaması için kendilerine destek veren aktivistlerle birlikte "nükleer silahsız bir dünya" amacıyla örgütlenmiş ve nükleer karşıtı çalışmalarına dünyanın dört bir yanında devam etmektedirler. Günümüzde sayıları oldukça azalan ve yaşları ortalama 82'ye yaklaşan Hibakuşa'lar, nükleer karşıtı çalışmaları yanında, her ağustos ayında düzenlenen anma törenleri ile 6 ve 9 Ağustos 1945 i belleklerde tazelemeye devam etmektedirler.

Yaşamlarını nükleer tehdidin olmadığı bir dünya için mücadele etmeye adamış olan Hibakuşa'lar deneyimlerini daha genç nesillere aktarmayı misyon edinmiş ve dünya genelinde benzer deneyimi paylaşan başka sivil toplum hareketleri de örgütlen-

miştir. Bunlardan biri benim de üyesi olduğum ve Türkiye Yüksek İhtisas Hastanesi Gastroenteroloji Kliniği'nin uzun yıllar şefliğini yapmış olan rahmetli Hocam Prof. Dr. Leziz Onaran'ın başkanlığını yaptığı Nükleer Savaş ve Silahlara Karşı Hekimler Derneğidir (NÜSHED).

Nükleer tehlike sadece atom bombaları ile değil nükleer santrallerle ve uranyum maden kazaları ile de dünya için büyük tehdit oluşturmaktadır. Hibakuşa ismi günümüzde Hiroşima ve Nagazaki mağdurları dışında diğer nükleer mağdurları için de kullanılmaktadır. Tarihte ikisi çok yakın zamanda ve kitlesel ölüm ve sakatlıklara neden olan 1986 Çernobil/Ukrayna ve 2011 Fukuşima/Japonya olmak üzere aşağıda listelenen birçok nükleer patlama meydana gelmiş ve çok sayıda insanın ölmesi veya sakat kalmasına neden olmuştur. 1945 de Hanford-ABD, 1946 Bikini ve Enewetak Mercanları-Marshall Adaları Cumhuriyeti, 1950 Kiritimati ve Malden Adaları-Kiribati Cumhuriyeti, 1951Nevada Deneme Sahası-ABD, 1954 Novaya Zemlya-Rusya, 1954 Elliot Gölü-Kanada, 1961 Radyum Tepesi-Avustralya, 1966 Palomares-İspanya, 1968 Thule-Grönland, 1969 La Hague-Fransa,1970 Fangataufa ve Moruroa-Fransız Polenezyası Tahiti, 1979 Üç Mil Adası-ABD, 1991 Basra-Irak, 1999 Tokaimura-Japonya. Dileğimiz bu listeye yeni nükleer patlamaların eklenmemesidir.

Fukuşima Felaketi ile birlikte Hibakuşa kelimesi Japonya'da yeni bir anlam kazandı. Çekirdek erimeleri sonucunda oluşan radyoaktif kirlilik mağduru birçok insan, kendilerini "Radyasyon mağduru insan" "Hibakuşa" olarak nitelendirdi. Zira etkileri itibariyle nükleer enerji ile nükleer silahların aynı madalyonun iki yüzü olduğu anlaşılmıştı. Gerek nükleer enerjinin, gerekse nükleer silahların temel ihtiyaç duyduğu madde uranyumdur. Nükleer silah kullanımı ile nükleer santral kazalarında olduğu gibi ham madde olarak kullanılan uranyumun çıkarılması da,

ekolojik anlamda radyoaktif kirliliğe sebep olduğundan, Hibakuşa terimi uranyum madenlerinde çalışanlarla, madenin çıkarıldığı bölgede yaşayanlar için de kullanılagelmiştir. Günümüzde tüm dünyada birçok nükleer karşıtı aktivist, uranyumun ait olduğu yerin altında bırakılması için mücadele yürütmektedir.

Gerek nükleer enerji gerekse nükleer silahların sadece toplu ölümlere değil, çevreye ve insan sağlığına da ciddi zarar verdiği görülmektedir. Bir nükleer santralde meydana gelen kaza, yada üretim veya yeniden işleme tesisinden havaya, toprağa ve su kaynaklarına radyoaktif kirliliğe neden olacak parçacıkların salınması, sadece patlama sırasında değil, sonraki nesilleri de etkileyebilmektedir. Üstelik nükleer endüstrinin sebep olduğu fazla miktardaki nükleer atık sorununa hiçbir uygun çözüm bulunamamıştır, çünkü nükleer atıkların güvenli bir şekilde depolanması ve yüzlerce hatta binlerce yıl muhafaza edilmesi gerekmektedir. Tüm dünya için bu kadar büyük bir tehlike olan, sadece öldürmekle kalmayıp yıllarca devam edecek sakatlıklara ve tehdide neden olan nükleer santraller ve silahlar için bu kadar yatırım ve çaba neden, barış içinde yaşamak varken. Yeni Hiroşima'lar, Nagazaki'ler, Çernobil'ler, Fukuşima'lar olmadan nükleere dur diyelim…

KAYNAKLAR

1. Büşra Selvi Öğütcen. İkinci Dünya Savaşı'nda ABD'nin Hiroşima'ya atom bombası …https://www.aa.com.tr 05.08.2022
2. Nükleer silahsız bir dünya için çalışan 'Hibakuşa'lar – TRT Haberhttps://www.trthaber.com. 9 Ağustos 2021
3. Hiroşima'da 400 güvercin gökyüzüne bırakıldı: Hibakuşalar …https://tr.euronews.com 6 Ağustos 2020
4. Sergi – nükleersiz.org https://nukleersiz.org › sergi

4.7. OPPENHEİMER VE HİBAKUŞALAR

6 Ağustos 2023 Hiroşima'ya atom bombası atılmasının 78. yıldönümünde vizyona girdi Oppenheimer filmi. Bir teorik fizikçinin, bir bilim insanının keşfinin acı sonuçlarını öngöremeyen, ABD Başkanı Truman'ın Manhattan Projesi'nin direktörü, ilk nükleer bombanın mucidi Julius Robert Oppenheimer'ın yaşamöyküsünün filmi. Filim Kai Bird ve Martin J. Sherwin'in yazdıkları, Pulitzer ödüllü "American Prometheus" adlı biyografiyi temel alıyor ve fim bu sekansla başlıyor: "American Prometheus".

II. Dünya Savaşı yılları, tarih 1945 yazını gösteriyor. Müttefik güçler Almanya'yı yenilgiye uğratmış ve olanca dikkatlerini, sonuna kadar savaşmaya hazır 2 milyonu aşkın askerden oluşan birlikler ve intihar saldırısına hazır 9 bin uçağı olan Japonya'ya çevirmişler. Ancak ABD'li uzmanların Japonya'yı istila girişiminin, 500 bin Amerika askeri ile birkaç milyon Japonun ölümüyle sonuçlanabileceğini öngörmeleri böylesine inanılmaz kayıpları göze alamayacak olan Amerikalıları, atom bombasını kullanmaya yöneltir. Daha 1939'da, Albert Einstein ile bazı önemli bilimadamları, ABD başkanına bir atom bombası geliştirmek üzere özel bir araştırma programı önerirler. Japonya'nın1941'de Pearl Harbor'a saldırması ile ABD savaşa girer ve böyle bir kitle imha silahının geliştirilmesine bahane oluşur. 1942'de, ilk çalışmalar Manhattan'daki Columbia Üniversitesi'nde başladığı için

“Manhattan Projesi” diye adlandırılan, son derece gizli bir atom bombası geliştirme programı başlar. Programın başına Oppenheimer getirilir.

Japonların Pearl Harbor baskını sonrası ABD Japonya’ya unutulmayacak bir ders vermek için sivillerin hedef alınacağı ve atom bombasının ilk kez kullanılacağı bir saldırı planlar. “Enola Gay” isimli uçağın taşıdığı 4 tonluk “Little Boy” 6 Ağustos 1945 sabahı saat 8.15 te Hiroşima kentinin üzerinde patlar. Patlamanın yakınındaki zeminin ısısının 9000 dereceyi aşması ile 70 bin kişi o anda yanarak can verir. Bombanın patlamasından sonraki 5 yıl içinde radyasyon yağmurlarından ölen insan sayısı 250 bini bulur. On binlercesi de radyasyonun uzun süreli etkileri ile yaşamları boyunca mücadele etmek zorunda kalır, bunlar “Hibakuşa”lardır. Japonca “patlamadan etkilenen kişi” anlamında kullanılan “hibakuşa”, Hiroşima ve Nagazaki’deki patlamalardan sağ kurtulmuş olan binlerce Japona verilen isimdir. Hibakuşalar sonraki yıllarda kanser ve lösemi gibi, bombayla ilişkili hastalıklardan ölmeye devam eder, tanınmayacak hale gelmiş olan başkalarıysa yıllar boyu acılar içinde yaşar ve işkence çeker.

Robert Oppenheimer atom bombasını icat ederken öngörüsü, icadının masum insanlara karşı kullanılmaması, Hitler’e karşı caydırıcı olmasıydı. Ancak öngörüsü Truman’ın gerçeği ile örtüşmez, yüzbinlerce insanın ölümüne ve sakatlanmasına yol açarak onu derin bir depresyona sürükler. İlk atom bombası patladıktan sonra “Ben artık dünyaları yıkan ölümün ta kendisiyim” söylemi ile neden olduğu trajediyi özetler. 1950 yılında, bir toplantı için Japonya’ya gidip “Hibakuşaların” öyküleri ile yüzleşen Oppenheimer dönüşte tamamen içine kapanır. 1962 yılında gırtlak kanseri teşhisi konulur ve 18 şubat 1967 yılında 62 yaşında hayatını kaybeder.

Oppenheimer'ın ABD Başkanı Harry S. Truman ile yaptığı görüşme sırasında "eline kan bulaştığını" söylediğinde Truman'ın cevabı, "Bombaları atan bendim, siz değil" olur. Nükleer silah ne yazık ki Japon halkının yaşadığı bu unutulmaz drama karşın günümüzde hâlâ, insanlığın sonunu getirebilecek bir tehdit olarak devam etmektedir.

4.8. DOĞUMUNUN 1042. YILINDA BÜYÜK ÜSTAD İBN'İ SİNA'YI ANMAK

Büyük Türk filozofu, bilgini ve hekimlerin büyük üstadı İbn-i Sînâ (Batı'da Avicenna olarak bilinir) 17 Ağustos 980 tarihinde Samani devleti (bugünkü Özbekistan) Buhara yakınlarında Afşana köyünde doğdu, 21 Ağustos 1037'de İran Hamedan'da öldü. Yarım asrı biraz geçen yaşamı boyunca hep bilimsel doğrulardan yana oldu, her şeyin nedenini araştırdı, buna rağmen "bildim ve anladım ki hiçbir şey bilinmemiş ve hiçbir şey anlaşılmamıştır" sözü ile bilginin ve araştırmanın sonsuz olduğunu yaşam felsefi haline getirerek çağının ilerisinde bir bilim insanı oldu.

Doğumunun 1003. Yılı olan 1983 yılından itibaren doğum ve ölüm günleri arası olan bir hafta "İbn-i Sina Haftası" olarak anılmaya başlandı. Büyük üstadı anmak kuşkusuz bir vefa göstergesi, ama önemli olan sadece bir haftada birtakım basmakalıp söylemlerde bulunmakla yetinmeyip gösterdiği bilim yolunda, izinde gitmektir. Günümüzden 11 yüzyıl önce henüz 18 yaşında iken tıbbın pozitif bir bilim olduğunu; üfürük, dua, hacamat, sülük atma gibi dogmalara değil yaşadığı dönem koşullarına göre çok daha ileri görüşü ve düşünce yapısı ile modern tıbba inanmış, konu ile ilgili yazılan kitap ve eserleri okumuş, kendi araştırma ve deneyimleri ile elde ettiği bilgilerle Samani emiri-

ni tedavi ederek, emirin sarayındaki büyük kütüphaneyi kullanma hakkını elde ederek bilgi dağarcığını daha da genişletmiştir. Felsefe, matematik, mantık, geometri, edebiyat, dil alanında da engin bilgi sahibi olan İbn-i Sina her dönemde olduğu gibi ö dönemde de bilim düşmanları tarafından hasım görülmüş, hayatının en önemli kazancı saydığı Samani Emir'inin saray kütüphanesi ateşe verilerek, kendisine kundakçılık iftirası atılmıştır.

Babası da çok önemli bir bilim insanı olan İbn-i Sina henüz 22 yaşında iken babasını kaybetmiş, Samani devletinin sona ermesi ile batıya doğru yola çıkmış, Hazar kıyılarına kadar her kasaba ve şehri adım adım dolaşmış, yolu Isfahana kadar uzanmış, bu yıllarda başta "Tıbbın Kanunu" olmak üzere bir çok önemli esere imza atmıştır.

Latince ismiyle Canon medicinae, Arapça olarak el-Kanun fi el-Tıbb adları ile anılan "Tıbbın Kanunu"; İbn-i Sina'nın 14 ciltlik tıp ansiklopedisidir. Eserin içeriği İbn-i Sina'nın kendi hekimlik deneyimlerine, Orta Çağ İslam tıbbına, antik Yunan hekim Galen'in yazılarına, antik Hint tıp geleneğine ve antik Arap ve Pers tıp geleneklerine dayanmaktadır. Çoğu kez sadece Kanun olarak da anılan bu eser, 19. Yüz yılın başlarına kadar tıbbi otoritesini korumuştur. Gerek Avrupa gerekse İslam topraklarında tıbbi standardı belirleyen Tıbbin Kanunu, Avrupa'da birçok tıp fakültesinde 17. Yüzyıl ortalarına kadar ders kitabı olarak okutulmuştur. Tıbbi prensipleri bugün hâlâ çeşitli tıp fakültelerinde tıp tarihi kapsamında okutulan Tıbbın Kanunu'nun, tıbbi ilaçların dozları, formülleri ve kullanımlarını içeren listelere ait bilgilerin bulunduğu ilk "Farmakope (İlaç bilimi)" olduğu da düşünülmektedir. Fizyoloji çalışmalarında sistematik deney ve ölçümün kullanımı, enfeksiyöz hastalıkların bulaşıcı doğasının keşfi, bulaşıcı hastalıkların yayılımını kontrol altında tutmak için karantina uygulamasının gerektiği, kanıta dayalı tıbbı, de-

neysel tıbbı, klinik deneyleri, randomize kontrollü çalışmaları, nöropsikiyatriyi, psikolojinin fizyolojisini, hastalıklarda risk faktörü analizini, ve belirli hastalıkların tanısında birden fazla hastalık belirtisini bir arada gösteren "sendrom" fikrini ortaya atması ve başlatması açısından hekimlikte ufuk açıcıdır Kanun. Bugünde geçerliliğini koruyan "hastalığın sebepleri bilinmeden sağlığın eski hâline döndürülmesi, iyileştirilmesi mümkün değildir" aforizmasını ilke edinen İbn-i Sina eserinde hastalıkların sebeplerini de çağının koşulları elverdiği ölçüde açıklamıştır. Eserde tıbbi malzemeler başlığı altında yaklaşık 760 ilacın uygulamasına ve etkilerine yer verilmiş; kanserin erken dönemde tanısıyla cerrahi olarak çıkartılabileceği ve geriye kanserli doku bırakılmadığından emin olması gerektiği de vurgulanmıştır. Günümüzde sağlık için büyük tehdit oluşturan iklim ve çevrenin sağlığa etkisi, sağlıklı beslenmenin önemi ve cerrahi müdahalelerde anesteziklerin kullanımından da Tıbbın Kanunu'nda bahsedilmektedir. Görüldüğü gibi Tıbbın Kanunu ile İbn-i Sina bugünkü bilimsel temellere dayanan "Modern Tıbbın" temellerini 11. Yüzyılda ayrıntısı ile ortaya koyan çağının ilerisinde bir bilim insanı, bir hekim, "hekimlerin piri" ve "büyük üstat" dır.

Felsefe, matematik, astronomi, fizik, kimya, tıp ve müzik gibi bilgi ve becerinin çeşitli alanlarında derin bilgisi olan, matematik alanında matematiksel terimlerin tanımları; astronomi alanında duyarlı gözlemlerin yapılması konularıyla ilgilenen İbn-i Sina, astroloji ve sihire itibar etmemiş, yapmış olduğu deneylerle araştırdığı "Dönüşüm Kuramı"nın doğru olmadığını bilimsel olarak göstermiştir. İbn-i Sinâ'ya göre, her element sadece kendisine özgü niteliklere sahiptir ve dolayısıyla daha değersiz metallerden altın ve gümüş gibi daha değerli metallerin elde edilmesi mümkün değildir.

Elli yedi yıllık kısa sayılabilecek bir yaşam süresinde İbn-i Sina yaşının 5 katından fazla 250 nin üzerinde yazılı eseri insanlığa miras bırakmıştır. Ona göre "Hayatın genişliği uzunluğundan daha önemlidir". Kendisi de uzun olmayan bir yaşamı bilimle dolu yaşayarak, 1037 yılında hayata gözlerini yumduğunda miras bıraktığı yüzlerce bilimsel eser ile, ne mutlu ona ki yaşamda anlamlı bir iz bırakmıştır. Ölümünün 985. yılında "Büyük Üstad" a saygı ve minnetle……

KAYNAKLAR

1. M.Şemseddin Günaltay, Büyük Türk filozofu ve Tıb Üstadı İbni Sina – Şahsiyeti ve eserleri hakkında tetkikler, 1937
2. İbni Sina Sözleri – Pek Güzel Sözler https://www.pekguzelsozler.com 26 May 2020
3. İbn-i Sina – Vikipedi, https://tr.wikipedia.org
4. İBN SÎNÂ – TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr
5. İbn-i Sina – Biyografyahttps://www.biyografya.com › biyografi
6. İbn-i Sina Sözleri, Tıp Bilimcisi İbn-i Sina'nın Felsefi Sözleri, https://www.neoldu.com
7. El-Kanun fi't-Tıb – Vikipedi, https://tr.wikipedia.org
8. Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, Tokadi Mustafa Efendi, EL-KÂNÛN Fİ'T-TIB TERCÜMESİ,Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı:98, http://ekitap.yek.gov.tr İstanbul 2018

4.9. 12 MAYIS DÜNYA HEMŞİRELER GÜNÜ'NDE FLORANCE NIGHTINGALE'İ ANMAK

Hemşire kelimesi Farsça hamşīre "sütdaş, kardeş, özellikle kız kardeş" sözcüğünden alıntıdır. Farsça şiir "süt" sözcüğünden hem+ önekiyle türetilmiştir. Türkçe 'de de kız kardeş anlamına gelmektedir. Kelimenin günlük hayatta sözlü kullanımı daha eskiye dayansa da kayıtlara geçmiş tarihteki en eski kaynak XVII. yüzyıl Osmanlı Türkçesi üzerine hazırladığı eserlerle tanınan Lehistan'ın Osmanlı Devleti nezdindeki temsilcisi olan François à Mesgnien Meninski tarafından yazılan ve kendisine büyük şöhret ve saygınlık kazandıran Türk diline dair hazırladığı üç ciltlik Türkçe-Latince (Thesaurus-1680) sözlükte geçmekte ve kız kardeş anlamına geldiği bildirilmektedir. Türkçe 'de ise Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Türkçe Sözlüğün 1. Baskısında (1945) hemşirenin anlamı *"diplomalı hastabakıcı kadın"* olarak açıklanmaktadır

İnsanın en yakını, kız kardeşine atfedilen tanım hemşirelik mesleğinin ne kadar kutsal bir meslek olduğunu göstermeye yeterlidir kanımca. 1893 yılında Lystra Gretter tarafından yazılan, hemşirelerin annesi olarak kabul edilen *"Floarance Nightingale andı"* olarak da bilinen "hemşirelik andı" mesleğin kudsiyetini tam olarak gözler önüne sermektedir. Şöyle and içmektedir hemşireler mezun olduklarında:

"Yüklenmiş olduğum sorumlulukların bilincinde, geliştirdiğim anlayış ve becerilerimle, herhangi bir ırk, inanç, siyasal veya sosyal düzen ayrımı gözetmeksizin, hastalarıma bakacağıma, hayatı korumak, ıstırabı hafifletmek, sağlığı yüceltmek için gereken her türlü çabayı göstereceğime; bakımım altındaki hastaların, bütün değer ve dini inançlarına saygı duyacağıma, bana birileriyle ilgili olarak verilen tüm bilgileri saklayacağıma, hayatı ya da sağlığı tehdit edebilecek her türlü girişimlerden sakınacağıma; sağlık mesleki bilgi ve becerilerimi en üst düzeyde tutmaya çalışacağıma, sağlık ekibinin bütün üyeleri ile işbirliği yapacağıma ve onları destekleyeceğime; bunların tümünü yaparken, uluslararası hemşirelik ahlak yasasının onurunu korumak için gerekecek bütün çabaları sarf edeceğime ve hemşireliğin bütünlüğünü koruyacağıma ant içerim."

İsmini hemşirelik andına veren ve adı hemşirelik ile özdeşleşen Florance Nightingale'in 90 yıllık hayatının özeti: Hastane şartlarının iyileştirilmesi, hemşirelik mesleğinin yüceltilmesi ve yaşam boyu insanlık için verilen mücadelelerdir.

12 Mayıs 1820 tarihinde İtalya'nın Toscana bölgesinin Floransa şehrinde doğar Florance Nightingale, varlıklı ve elit İngiliz bir ailenin ikinci çocuğu olarak. Anne Frances Nightingale ve baba William Shore Nightingale kızları için iyi bir kariyer ve uygun bir evlilik tasarlar. Özellikle babası tarafından eğitimine çok önem verilen Florence; Yunanca, Latince, Almanca, İtalyanca, Fransızca, Matematik ve Tarih konularında bilgili, aydın ve eğitimli bir kadın olarak yetişir. Londra'da "Londra King's Collage" dan mezun olur. Birçok dil bilmesi ve eğitimini en iyi şekilde almasının yanında aynı zamanda fedakar ve çalışkandır. Ailesine hemşire olmak istediğini belirtir. İngiltere'nin Kraliçe Victoria tarafından yönetilen ve tarihe "Victoria dönemi" olarak geçen yıllarında hemşirelik saygın bir meslek değildir ve hemşire ola-

rak çalışan kadınlar daha alt sınıf olarak nitelendirilir ve saygı görmez. Halk hemşirelik mesleğine oldukça uygunsuz anlamlar yükler bu dönemde. Ancak Florance bütün bu toplumsal önyargıları reddederek kendini hayır işleri yapmaya ve hemşireliği kendi başına olabildiğince öğrenmeye ve öğretmeye adar. Bu yıllarda İngiltere'de hastaneler bakımsız, kalabalık ve hijyenik olmadığından ailesi bir hastanede çalışma isteğine karşı çıkar. Bunun üzerine pes etmeyen Florance hastaneleri dolaşıp hastaları gözlemleyerek şartların iyileştirilmesi ile ilgili çalışmalar yapar ve sonrasında hemşirelik eğitimi için Almanya'ya gider. Hasta bakımı ve hastane yönetim temelleri konusunda aldığı iki yıllık eğitimin ardından İngiltere'ye döner ve Londra'nın Harley Sokağı'ndaki kadın hastaların bakıldığı bir hastanede yönetici olarak çalışmaya başlar. Her zaman hemşireliğin kutsal bir görev olduğuna inanan Florance bu konuda ailesinin mesleğini sürekli küçümsemesi ve reddetmesi nedeniyle sık sık depresyona girer ve 1847'de zihinsel bir çöküş yaşar. İyileşmek için gittiği Roma'da politikacı ve savaş sekreteri olan Sidney Herbert ile tanışır ve arkadaş olur. Herbert'in arkadaşlığı ile depresyonu atlatır.

1853- 1856 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya arasında olan ve İngiltere'nin Osmanlı imparatorluğunu desteklediği Kırım Savaşı'nda İngiliz ordusundaki yaralı askerlere bakmak üzere Sidney Herbert' in tavsiyesi ile 38 gönüllü hemşire ve rahibelerle birlikte İstanbul Selimiye'de Selimiye kışlasında kurulan askeri hastaneye gönderilir. Hastanenin bakımsız, insanların sıtma ve çeşitli bulaşıcı hastalıklar nedeniyle öldüğünü gören Nightingale yoğun bir çalışma sonucu, gerekli malzeme ve eksiklikleri gidererek hastaneyi sağlık koşullarına uygun hale getirir. Bu çabalarının sonucunda ölüm oranı yüzde 42'den yüzde 2'ye iner. Savaşın zor koşullarında, gece gündüz

demeden yaralılara baktığı ve geceleri elinde bir lamba ile dolaştığı için askerler ona "Lambalı Kadın" adını verirler.

Bu başarılı çalışmaları basına yansır ve İngiltere'de bilinen biri haline gelir. Ölüm oranlarındaki düşüş ve hastane koşullarının iyileştirilmesi nedeniyle Times gazetesi onu 'melek' ilan eder.

Kırım Savaşı esnasında hayvanlarla olan temasından geçtiği düşünülen bir enfeksiyon nedeniyle hastalanır. Savaşın yarısında ülkesine dönse de bir daha hiçbir zaman tam anlamıyla iyileşemeyen Nightingale hayatının son yıllarında ağır bir depresyon geçirir ve 13 Ağustos 1910 tarihinde Londra'da 90 yaşında hayata gözlerini yumar.

Kendisi için en büyük ödülü ölümünden sonra, doğum günü olan 12 Mayıs'ın her yıl *"Uluslararası Hemşireleri Günü"* olarak kutlanması ile alır.

Türk hemşirelik tarihinde de önemli bir yeri olan Hemşire Florance Nightingale'i, sağlık ordusu içinde en ön safta mücadele veren tüm hemşirelerimizi ve COVID-19 pandemisinde kaybettiklerimizi bu özel gün vesilesiyle saygıyla anıyoruz.

4.10. TÜRK TIP TARİHİNDE ÖNCÜ KADIN DOKTORLAR

14 Mart Tıp Bayramında Dünya ve Türk Tıp Tarihi boyunca görev almış, hizmet vermiş, savaşmış ve bu uğurda can vermiş tüm meslektaşlarımıza saygı, sevgi ve özlemle…

Tıbbın bir bilim dalı olarak kabul edilip temel ilkelerinin yer aldığı, batıl inançlar ve büyülü şifa yöntemlerinin reddedildiği, "Primum non nocere", "Önce, zarar verme!" aforizmasının yer aldığı "Corpus Hippocraticum" adlı eserin sahibi Hipokrates'ı ülkemiz dahil bütün dünya doktorları bilir ve onun yemini ile mesleklerine başlarlar. MÖ 400 lü yıllarda yaşamıştır Hipokrates, Anadolu topraklarında doğmuş, mesleği icra etmiş ve ölmüştür. Yani bizdendir. Kendisinden 500 yıl sonra yaşamış Bergama doğumlu Galenos daha az bilinmekle beraber gene de tanıdık bir isimdir birçok doktor için. Ama acaba tarih kaç kadın doktoru yazdı tıp tarihinde çığır açan veya ilklere imza atan. Sadece kadın doktorlar mı tarihin yazmadığı; kaç edebiyatçı, kaşif, fizikçi, şifacı ya da kimyacı kadını yazdı tarih bugüne kadar. Erkek egemen toplumlarda kadın olmak hatta insan gibi yaşamak insanlık tarihinin her döneminde zor olmuştur ve ne yazık ki günümüzde de oldukça zordur. Yaşamın her noktasında yer alan ve üreten kadınların, sırf tarihi yazanların genelde erkek olmasından dolayı, isimlerinden hiç bahsedilmedi bazı istisnalar dışında.

Dünya Tıp Tarihinde İlk Kadın Doktorlar: Agnodice ve Metrodora

Kadınların doktor olmaları uzun süre yasaktı dünyada. Doktor olmayı çok isteyen Antik Yunanlı Agnodice isimli kadın, saçını kesip erkek kılığına girerek bu yasağı deldi. İskendiriye'deki tıp okuluna girerek kimseye fark ettirmeden tıp eğitimini tamamlayıp doktor oldu ve erkek kılığında mesleğini icra etmeye başladı. Bir gün Atina sokaklarında gezerken doğum sancısı çeken bir kadının çığlığını duydu. Kadına hemen yardım etmek isteyen Agnodice'nin kendisine dokunmasını istemeyen kadını giysilerinin altında sakladığı kadın kimliğini göstererek ikna etti ve sağlıklı bir şekilde doğum yapmasını sağladı. Bu olaydan sonra hamile kadınlar doğum için Agnodice'ye gitmeye başladılar. Agnodice'nin çok müşteri çekmesini kıskanan erkek doktorlar, kendisini hâlâ erkek sandıkları için kadın hastaları baştan çıkarmakla suçlayarak ölüm cezasına çarptırılmasına neden oldular. Bu durumda Agnodice kadın olduğunu itiraf etmek zorunda kaldı. Bu defa da tıp okuduğu ve doktorluk yaptığı için ölüm cezasına çarptırıldı. Bu kararın ardından kadınlar ayaklandı, hatta ölüm cezası veren erkek yargıçların eşleri de tepkilerini gösterdi. Bazı kadınlar "Agnodice idam edilirse biz de onunla birlikte ölüme gideriz" diyecek kadar sert bir direniş gösterdi. Eşlerinin ve diğer kadınların yoğun baskılarına dayanamayan yargıçlar, Agnodice'in cezasını kaldırdı ve bundan sonra sadece kadınlara bakmak şartıyla kadınların da doktorluk yapmasına izin verdi. Böylelikle Agnodice ilk kadın doktor ve jinekolog olarak tarihe adını yazdırdı.

Bir diğer kadın doktor çağının ötesinde bir jinekolog olarak tarihe adını yazdıran Metrodora dır. Tıp tarihinde Hipokrates, Galenos ve Agnodice Antik Yunan'da tarih sahnesine çıkarken Metrodora Roma İmparatorluğunun doğduğu dönemde bir

Mısırlı olarak, jinekoloji alanında yaptığı inanılmaz buluşlarla çağdaşlarının arasında ön plana çıkmayı başarmıştır. Metrodora Yunan ve Roma toplumlarının aksine cinsiyetçi olmayan bir ortamda büyümüş ve oldukça iyi bir eğitim almıştır. Jinekoloji alanında bir araştırmacı ve eğitmen olarak yapmış olduğu çalışmalar, kendi döneminde yaşayan meslektaşları arasında son derece saygın bir yer edinmesine olanak sağlamıştır. Tüm buluşlarını alfabetik sıra içerisinde kayda geçiren Metrodora, kariyeri boyunca jinekoloji ile ilgili olarak çok sayıda tedavi yöntemini kayıt altına almıştır. "Kadın Hastalıkları Ve Tedavileri" kitabı Tıp literatüründe, bir kadın tarafından yazılmış bilinen en eski metindir.

Ortaçağda Avrupa'da kilisenin etkisine giren hekimlik bilgi ve düşüncenin yerine dogmaların etkisine girmiş, kadınlara ise yasaklanmıştır, tek istisnası 11. Yüzyılda İtalya'daki Salerno Tıp Okuludur ve bu arada jinekoloji dersleri bir kadın hekim olan Trota tarafından verilmiştir. 13.-17. Yüzyıllar arasında Avrupa'da hekimlik yapan kadınlar cadılıkla itham edilerek binlercesi ölüm cezası ile cezalandırılmış ve "cadı avı" diye bilinen insanlık tarihinin en karanlık dönemi olarak tarihteki yerini almıştır. Günümüz Dünyasında ise tıp fakültesinde okuma hakkını elde eden ilk kadın Elizabeth Blackwell'dir. Ancak onun da 1849 yılında mezun olmasına rağmen 1853 yılına kadar mesleğini yapmasına izin verilmemiştir.

Osmanlı İmparatorluğunda İlk Kadın Doktor: Zaruhi Kavalcıyan (1877-1969)

Tıp tarihinde kadınlar Antik Yunan ve Mısır'da adlarını duyururken Osmanlı'da kadınların hekimlik yaptığına dair en eski bilgi 15. Yüzyılda cerrahi müdahale yapan "tabibe" minyatürlerinin yer aldığı Sabuncuoğlu Şarefeddin'in "Cerrahiyetü'l Haniyye" isimli eserinde görülmektedir. Osmanlı'da usta-çırak

yöntemi ile yetişen kadın ebeler ve kadın hekimeler yıllarca kadınların sağlık problemlerine çare aramışlardır.

Osmanlı'da Tıp fakültesini bitiren ilk kadın doktoru ise 19. Yüzyıl sonunda Ermeni asıllı Zaruhi Kavalcıyan olarak görüyoruz. Babası Boston Tıp Fakültesi mezunu bir doktor olan Serope Kavalcıyan'dır. Zaruhi Kavalcıyan 1877 yılında Adapazarı'nda dünyaya gelmiş, 1898'de Adapazarı Amerikan Kız Koleji'nden mezun olduktan sonra, aynı yıl Osmanlı'da kadınların tıp okuması yasaklandığı için Amerika'ya giderek İllinois Tıp Fakültesi'nde tıp eğitimini tamamlayarak tekrar Adapazarı'na dönüp bir dönem babasının yanında hekimlik yapmış ve aynı zamanda Amerikan Koleji'nde biyoloji dersleri vermiştir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında aktif olarak hekimlik yaparak, yardım ve bakım kuruluşlarında görev alan Zaruhi Kavalcıyan, daha sonraları İstanbul'a taşınmış, Doktor Kaval ismiyle bir yandan mesleğini sürdürmüş, bir yandan da Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nde ders vermeye devam etmiştir Üsküdar'da 1969 tarihinde vefat eden Zaruhi Kavalcıyan, Feriköy Ermeni Proteston Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir.

Türkiye'de İlk Kadın Doktor Safiye Ali (1894-1952)

Türkiye tarihine bakıldığında kadınlara sağlık alanında eğitim alma hakkı verilen ilk meslek ebeliktir. Ebelik mesleğini eğitimli olarak yapmak isteyen kadınlar, ilk kez 1843 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de eğitim görmüşlerdir. Kadınlara ebelikten sonra 1909 yılında hemşirelik ve hastabakıcılık alanlarında da diploma alma hakkı tanınmıştır. Türkiye'de ilk kadın doktor olarak araştırma yapıldığında Safiye Ali ismi karşımıza çıkmakla birlikte o dönemlerde ülkemizde kadınların tıp fakültelerinde okumaları yasak olduğu için Safiye Ali tıp eğitimini Almanya'da almıştır. 2 Şubat 1894 tarihinde İstanbul'da doğan Safiye Ali küçük yaşta babasını kaybetmiş ve dedesi Emin Pa-

şa'nın konağında büyümüştür. Balkan Harbi'nden çok etkilenen Safiye Ali, Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nde öğrenciyken doktor olmaya karar vermiştir. Ancak bu dönemde de kızlar Tıp Fakültesi'ne kabul edilmediği için 1916 yılında kolejden mezun olur olmaz, devlet bursu ile Almanya Würzburg Üniversitesi Tıp Fakültesine kaydolmuş ve eğitimini tamamlayarak, tek Türk olarak girdiği doktorluk sınavını birincilikle kazanıp doktor olarak İstanbul'a dönmüştür. Ancak kısa bir süre sonra kadın ve çocuk hastalıkları uzmanlık eğitimi için Almanya'ya tekrar gitmiş, burada Dr. Ferdinand Krekeler (Ferdi Ali) ile evlenmiştir.

Tek isteği yurduna dönerek çalışmaya başlamak olan Safiye Ali, Haziran 1923'te Türkiye'nin ilk kadın doktoru olarak çalışma iznini almış ve Cağaloğlu'nda ilk muayenehanesini açarak çalışmaya başlamıştır. Yalnızca muayenehane hekimi olmakla kalmayan Safiye Ali ilk kız tıp okulunda jinekoloji ve obstetrik dersleri vererek, kızlara tıp eğitimi veren ilk kadın akademisyen olarak tarihe geçmiştir. Kadın olduğu için düşük ücretler teklif edenlere, "eşit işe eşit ücret" ilkesiyle karşılık vererek kadın hakları konusunda da aktif olarak rol oynamıştır. Doktorluk yanında Türk Kadın Birliğindeki çalışmaları ve kadın haklarıyla ilgili görüşleri gazetelerde yer almış Türk Kadınlar Birliği'nde Sıhhiye Komisyonu Başkanlığı yapan Safiye Ali fuhuşla mücadele için de çalışmalar yürütmüştür.

Anne sütünün besleyici üstünlüğünü savunan Safiye Ali anneleri emzirmeye teşvik etmiş, eğitimler düzenlemiş ve uygulanışını takip edecek bir sistem kurmuştur. Özverili çalışmalarının başlangıç noktası sayılabilecek Süt Damlası Bakım Evleri sayesinde bütün çocukların süte ulaşmasını sağlamayı ve anneleri bilinçlendirmeyi hedefleyerek, bu sistemin içinde Türkiye'nin ilk pediatri kliniği sayılabilecek nitelikteki Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi Küçük Çocuklar Muayenehanesi'nde anne

adaylarına ve annelere sağlıklı ve modern çocuk bakımı, gebelik ve emzirme ile ilgili eğitim vermiştir. Bunun yanı sıra sütten kesilmiş çocuklar hakkında bilimsel çalışmalar yürütmüş, bilimin yanında insan odaklı bir sivil toplum yapılanması inşa ederek ihtiyaç sahibi genç annelere kundak, çocuk bezi, giysi gibi yardımlar sağlamıştır. Bütün bu çalışmaları gönüllü olarak yapmıştır.

Safiye Ali bilimsel çalışmalarını üç büyük uluslararası kongrede sunarak ülkemizi başarı ile temsil etmiştir. Bunlardan biri olan Londra Kadın Doktorlar Kongresi'nde tek Türk kadın doktor olduğunun altı çizilince, nezaketle Türkiye'deki ebelik eğitiminin İngiltere'dekinden köklü, üstelik teoride ve pratikte daha nitelikli olduğuna dikkat çekmiştir.

Hem iyi ve donanımlı bir doktor, hem bir bilim kadını, hem de gerçek bir yurtsever olarak pek çok yenilik ve hizmete imza atan Safiye Ali yakalandığı meme kanseri nedeniyle hastalığı sonrasında yerleştiği Almanya'da 58 yaşında hayatını kaybetmiştir. Erkek meslektaşları tarafından çekememezlik yüzünden zaman zaman iftira ve karalamalara maruz kalan Safiye Ali genç Türkiye Cumhuriyeti'nde bulunduğu süre içerisinde mesleki becerilerini para kazanmaktan çok toplum yararına kullanarak modern Türk kadınının mücadelesine çok önemli katkıda bulunmuştur.

Safiye Ali ile eş zamanlı olarak öğrenim gören Bedriye Bedri Almanya'da, Semiramis Ekrem ve Hayrünnisa Hanımlar İngiltere'de tıp eğitimlerini tamamlamışlardır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde Tıp Eğitimi Alan Öncü Kadın Doktorlar

Osmanlı İmparatorluğunun yıkılıp, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin kuruluşu ile birlikte kendi ülkelerinde okuyup hekim olmak isteyen Türk kızları kadın hakları savu-

nucularının uğraşları sonucunda 1922 – 1923 ders yılında ilk kez tıp fakültesine kabul edilmişlerdir. 1922 yılında on kız öğrenci Tıp fakültesine kabul edilmiş ve bunlardan altısı 1928 yılında tıp fakültesinden mezun olmuştur. Bu öğrencilerden Dr. Suat Rasim Giz (genel cerrahi, daha sonra Türkiye'nin ilk göğüs cerrahı olmuştur), Dr. Fitnat Celal Taygun (genel cerrahi), İffet Naim Onur (jinekoloji ve genel cerrahi), Dr. Sabiha Süleyman Sayın (çocuk hastalıkları ve sağlığı), Dr. Hamdiye Abdurrahim (Rauf) Maral (dermatoloji, fizik tedavi ve radyoloji) ihtisası yapmışlardır. Dr. Müfide Kazım Küley ise dahiliye ihtisası yapmıştır, kadınların tıp fakültelerine girmesinin mücadelesini yapan en etkin isimlerden biridir ve ilk mezunlar içinde akademik kariyer yapan tek hekimdir.

Tıp Alanında Akademik Kariyer Yapan İlk Türk Kadın Prof. Dr. Fatma Müfide Kazım Küley (1899-1985)

Prof. Dr. Fatma Müfide Kazım Küley; 1904 yılında Sakız Adası'nda doğmuştur. İlk Kadın Türk doktoru, İlk Kadın Klinik Profesörü, İstanbul Tıp Fakültesi İç Hastalıkları Kliniği Gastroenteroloji Bölümü kurucusudur. Müfide Küley'in Babası, Morali Ali Bey'in oğlu askeri hekim Kazım Ali Bey'dir. İlk ve orta öğrenimini Sakız Adası'nda, liseyi Çamlıca Kız Lisesi'nde tamamladıktan sonra İstanbul Darülfununu Tıp Fakültesi'ne kız öğrenci alınmadığı için eğitimine İstanbul Darülfununu Fen Fakültesi Biyoloji Bölümünde başlamıştır. 1921 yılında Fen Fakültesinden mezuniyeti sonrasında, Müfide Küley ve kız arkadaşlarının tıp fakültesine başlama istekleri, İslamcı yayınların başlattığı kampanya ile Sıhhiye Meclisi'nin kadınların hekim olamayacaklarına dair bir mazbata çıkarmasıyla olumsuz sonuçlanmıştır. Fatma Müfide Küley; 1922 yılında on kız arkadaşı ile birlikte yeniden tıp fakültesine başvuru yapmış ve İstanbul Darülfünun Rektörü Prof. Dr. Besim Ömer Akalın'ın desteği ile tıp fakültesi-

ne kabul edilmiştir. Fatma Müfide Küley, tıp fakültesine devam ettiği sırada fen fakültesi mezunu olması sebebiyle; çalışmak ve para kazanmak zorunda olduğu için öğretmen açığını kapamak üzere getirilen "mecburi memuriyet" statüsüne dahil edilmiş ve tıp öğrenimi sırasında Üsküdar Selçuk Hatun Kız Sanat Mektebinde "Malumatı Fenniye, Hıfzısıhha ve Çocuk Bakım Muallimliği" yapmıştır. 1928 yılında tıp fakültesinden başarılı bir şekilde mezun olan Dr. Müfide Küley; 1 Eylül 1929 tarihinde öğretmenlik görevini bırakıp, tıp fakültesinde II. Dahiliye Kliniğinde Prof. Neşet Ömer Bey'in asistanlığını yapmak üzere işe başlamıştır. 1930 yılında Dahiliye Kliniğinin Başasistanı olan Dr. Küley; aynı yıl Tıp Fakültesi Mecmuasında "Dr. Fatma Kâzım-Asistan" imzasıyla ilk makalesi yayınlanmıştır. 1933 yılında "dahiliye mütehassısı" unvanını almaya hak kazanan Dr. Müfide Küley, Kadıköy'de muayenehane açmıştır.

Fatma Müfide Küley, 1936 yılında Haydarpaşa Numune Hastanesi Dahiliye Kliniği'nde iç hastalıkları uzmanı olarak çalışmaya başlamıştır. 1937 ve 1938 yıllarında eğitim almak ve gözlem yapmak amacıyla; Viyana, Berlin, Düsseldorf ve Törnsheide Sanatoryumlarında bulunmuştur. 1943 yılında Prof. Dr. Tevfik Sağlam'ın III. Dahiliye Kliniği'nde doçent olarak göreve başlamıştır. 1945 yılında Türk Tıp Cemiyeti genel sekreterliği, 1949 yılında Türk Üniversiteli Kadınlar Derneğinin kurucu üyeleri arasında yer almıştır. 1952 yılında ilk kadın klinik profesörü olmuştur.1960 İhtilali sırasında Milli Birlik Komitesi tarafından 147 öğretim görevlisi ile birlikte görevinden alınan Prof. Dr. Müfide Küley; 1961 yılında Türk Tıp Cemiyeti başkanı olmuş ve 27 Nisan 1962 tarihinde de tekrar hastanedeki görevine geri dönmüştür. 1963 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinin İç Hastalıkları Kliniğinde gastroenteroloji bölümünü kurarak, 1973 yılına emekliye ayrılıncaya kadar gastroenteroloji bölü-

münü yönetmiştir. 1993 yılında kendisine İstanbul Üniversitesi tarafında onursal doktor payesi verilmiş, 26 Aralık 1995 günü 91 yaşında hayatını kaybetmiştir.

Türkiye'nin İlk Kadın Cerrahı: Operatör Doktor Suat Rasim Gız (1903-1980)

1922 yılında tıp fakültesine ilk kayıt yaptıran ve mezun olan altı kadın doktordan biridir Suat Rasim. 1927 yılında fakülteyi bitirmiş ve 1931 yılında genel cerrahi uzmanı olmuştur. O tarihlerdeki bir gazete kupüründe "26 yaşında 500 ameliyat yapan kadın operatör Rasim kızı Suat" başlığı ile yer almıştır. Aynı haberden anladığımıza göre Şişli Çocuk Hastanesi Hariciye (genel cerrahi) kliniğinde çalışmakta, çalışmakta olan bölümün ihtimam ve temizliği göze çarpmakta ve beş yaşında bir çocuğun mesanesinden bir saat on beş dakika süren ameliyat sonucunda fındık büyüklüğünde bir taş çıkardığı yazmaktadır.

Türkiye'nin İlk Kadın Beyin Cerrahi Uzmanı Dr. Aysima Altınok

1929 yılında Erzincan'da dünyaya gelen Aysima İlkokulu Erzincan'da, ortaöğrenimini İstanbul Kız Lisesinde tamamlamış ve İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden 1952 yılında mezun olmuştur. Bir yıl Cerrahpaşa 3. Cerrahi Kliniği'nde Genel Cerrahi asistanlığından sonra Doç. Dr. Feyyaz Berkay ile Nöroşirürji Departmanı'nın kuruluşundan itibaren üç yıl asistan eğitimi almış, ancak üniversitede Nöroşirürji Kürsüsü kurulmadığı için 1956'da Sağlık Bakanlığı Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde Op. Dr. Hami Dilek ve Op. Dr. Ertuğrul Saltuk yanında eğitimini tamamlayarak 1959 yılında beyin cerrahi uzmanı olmuştur. Türkiye'nin ilk kadın beyin cerrahı olan Aysima Altınok, Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nde göreve başlamış ve klinik şefi olarak görevine devam etmiştir. 1968'de Prof. Dr. Feyyaz Berkay ve Prof. Dr. Bülent Tarcan ile Türkiye'de ilk Nöro-

şirürji Cemiyeti kurucuları arasında yer almış, İstanbul Tabip Odası üyeliği, İstanbul Cerrahi Derneği üyeliği, Nöropsikiyatri Derneği üyeliği, Bakırköy Akıl Hastanesi Vakfı kurucu üyeliği ve başkan yardımcılığı yapmıştır. 1990'da Sağlık Bakanlığı tarafından yılın en başarılı uzman hekimi seçilen Aysima 1992 yılında 38 yılı aşan resmi görevinden ayrılmıştır, Hiç evlenmeyen ve çocuğu olmayan. Dr. Aysima Altınok meslek hayatı boyunca çalışıp kazandığı ne varsa, büyük çoğunluğunu kız çocuklarını okutmaya adamış ve çok sayıda kız çocuğunun idolü olarak ödüllendirilmiştir.

Dr. Hatice Bodur (1902-1993) Kimyager-Tıp Hekimi, İlk Kadın Kulak Burun Boğaz Uzmanı

İstanbul Darülfununu Fen Fakültesi Kimya Bölümünü pekiyi derecesi ile bitirerek kimyager olmuş, Fizik-Kimya-Biyoloji (FKB) bölümünde asistanlık yaparken 1931 yılında da Tıp Fakültesine kaydolmuştur. Mezun olduktan sonra Biyokimya ve Kulak Burun Boğaz alanlarında ihtisas yapmıştır. Türkçe, Almanca ve Fransızca olarak 36 tane makalesi yayınlanmıştır.

Prof. Dr. Kamile Şevki Mutlu (1906-1987) İlk Türk Kadın Patalog

Prof. Dr. Kamile Şevki Mutlu; 1906 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası Avukat Mehmet Şevki Bey, annesi Fatma Rahime Hanımdır. Kamile Şevki Mutlu, 1924 yılında İstanbul Kız Lisesi, 1930 yılında İstanbul Darülfununu Tıp Fakültesinden mezun olmuştur. 1928 yılında öğrenci olduğu dönemde lenfogranülomatoz üzerinde yaptığı araştırmanın bulgularını içeren makalesi Darülfünun Tıp Fakültesi Mecmuasında yayımlanmış ve kendisine akademik bir dergide yazısı yayımlanan ilk Türk bilim kadını unvanını kazandırmıştır. Tıp fakültesini bitirdikten sonra patoloji ihtisasına başlamış, 1931 yılında, yaptığı çalışmalarla ilgili 4. Milli Tıp Kongresi'nde bir sunum yapmış, 1933 yılında eğitim

amacıyla gittiği Almanya‘da Berlin Tıp Fakültesi Patoloji bölümünde iki yıl süreyle çalışmış, 1934 yılında böbreküstü bezi medulla bölgesindeki kromaffin hücrelerinin sitoplâzmalarındaki özel kromaffin granüllerini ortaya çıkaran yeni bir teknik geliştirmiş ve “Şevki Metodu” olarak literatüre geçmiştir. 1935 yılında Almanya’da ki eğitimini tamamlayıp İstanbul’a dönerek Patoloji uzmanı unvanını alarak Türkiye’nin ilk kadın patoloji uzmanı olmuştur. Türkiye’ye döndükten sonra Ankara Numune Hastanesine patoloji uzmanı olarak atanmış ve hastanede patoloji laboratuvarı kurmuştur. Ankara Tıp Fakültesinin kurucu öğretim üyelerinden olan Dr. Kamile Şevki Mutlu; 1945 yılında Ankara Üniversitesine bağlı olarak Histoloji ve Embriyoloji kürsüsüne profesör unvanı ile kurucu başkan olarak atanmıştır. Kurucu öğretim üyesi olarak görev aldığı Ankara Tıp Fakültesinin 19 Ekim 1945 tarihinde gerçekleştirilen açılış töreninde “Morfoloji Bilimlerinin Tıp’daki Önemi” başlıklı ilk dersini vermiştir. Ankara Üniversitesi yönetiminde de görev alan Prof. Mutlu, 1951 yılında Ankara Üniversitesi senatosuna seçilmiştir.

Prof. Dr. Kamile Şevki Mutlu yönetimindeki Ankara Tıp Fakültesi Histoloji ve Embriyoloji Kürsüsünde, 1954 yılında Türkiye’nin ilk elektron mikroskobu laboratuvarını kurmuş, 1955 yılında orijinal mikrograflara dayalı histoloji bilgileri veren “Histoloji” isimli ders kitabını yayınlanmıştır.

Prof. Dr. Kamile Şevki Mutlu; 1959 – 1962 yılları arasında ABD‘nin Pennsylvania eyaletinin Philadelphia kentinde, Pennsylvania Üniversitesi‘nde konuk öğretim üyesi olarak bulunmuştur. 1976 yılında Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesinden emekli olan ve benimde öğrencisi olma şerefine eriştiğim Prof. Dr. Kamile Şevki Mutlu hocam 1994 yılında TÜBİTAK tarafından Hizmet Ödülü‘ne layık görülmüş, 3 Ekim 1987 tarihinde de Ankara’da yaşamını yitirmiştir.

Prof. Dr. Fatma Perihan Çambel (1909-1987) Türkiye'de Patoloji ve Kanserle Mücadelede Öncü Bir İsim

Prof. Dr. Fatma Perihan Çambel, 17 Ağustos 1909 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Babası Mustafa Kemal Atatürk'ün yakın arkadaşlarından eski milletvekili ve Türk Tarih Kurumu kurucularından Hasan Cemil Çambel ve annesi Remziye Hanım'ın dört çocuğundan biridir.

Prof. Dr. Fatma Perihan Çambel, 1928 yılında Amerikan Kız Koleji'nden, 1934 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun olmuştur. 1934-1936 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Tıp fakültesi Patolojik Anatomi, 1936 – 1938 yılları arasında da İç Hastalıklarında asistan olarak görev yapmıştır. 1938-1945 yılları arasında Vakıf Gureba Hastanesinde, 1945 -1948 yılları arasında Ankara Numune Hastanesinde patolog olarak görev yapmıştır.

Prof. Dr. Fatma Perihan Çambel 1947 yılında Türk Kanser Araştırma ve Savaş Kurumu'nun kurulmasına öncülük etmiş, 1948-1949 yılları arasında Washington Üniversitesi St. Louis Tıp Fakültesi ve Barnard Deri ve Kanser Hastanesinde kanser araştırma laboratuvarında araştırmalar yapmıştır. 1949-1952 yılları arasında Florida Gainesville Üniversitesinde; patoloji, onkoloji ve normal ve neoplastik dokuların biyolojisi dersleri ile kanser biyolojisi dersleri öğretim üyeliği yapmış ve profesörlüğe seçilmiş, 1952 yılında Türkiye'ye dönmüştür. 1952- 1963 yılları arasında Ankara Kanser Hastanesinde Patoloji şefliği yapmıştır. Yurt içi ve yurt dışında kanser araştırmalarında aktif bir şekilde rol alarak, deneysel ve bilimsel kanser çalışmaları ile dünya çapında tanınmış. Kanseroloji ve Ekoloji Derneğini (1976) kurmuş, Türkiye Atom Enerjisi Komisyonunda görev yapmıştır. 1983 yılında, Amerikan Kanser Kurumu tarafından "Onursal Üyelik Payesi" ile ödüllendirilmiş, 21 Ocak 1987'de İstanbul'da hayatını kaybetmiştir.

Prof Dr. Türkan Akyol (1928-2017) İlk Kadın Sağlık Bakanı ve Kadın Rektör

12 Ekim 1928'de İstanbul'da dünyaya gelen Türkan Hoca ilk ve orta öğrenimini subay olan babasının görevi nedeniyle Anadolu'nun çeşitli okullarında, lise eğitimini İstanbul'da Erenköy Kız Lisesi'nde tamamladıktan sonra Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesinden 1953'te mezun olmuştur. Aynı fakültenin Göğüs Hastalıkları Ana Bilim Dalı'nda uzmanlık eğitimini almış, 1965'te doçent, 1970'de de profesör olmuştur. Fransa ve Hollanda'da kısa dönem burslu olarak çalışan Akyol, 1959'dan 1962'ye kadar New York'taki Albert Einstein Tıp Fakültesi'nde solunum fizyolojisi ile ilgili çalışmalarına devam etmiştir. Türkiye'nin veremle savaşında, göğüs hastalıkları alanında fakültesinde uzun yıllar görev yapmış, on binlerce doktor ve uzman hekimin yetişmesine katkıda bulunmuştur. Benim de fakültede hocam olmuş ve 1979 yılında mezuniyet töreninde diplomamı elinden alma şansını vermiştir. Üniversitedeki akademik çalışmaları yanı sıra Türk siyasetinde de görev almış, 26 Mart 1971'de Türkiye'nin ilk kadın Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı olarak kabineye girmiştir. 13 Aralık 1971 tarihine kadar bu görevi yürüten Prof. Akyol 1980 yılında Ankara Üniversitesinin ilk kadın rektörü olarak seçilmiş, 1982'de YÖK Kanunu'na karşı çıkması nedeniyle YÖK'ün onayı ile rektörlük görevinden ayrılarak tekrar öğretim üyeliğine dönmüştür. 1983 yılında Prof. Dr. Erdal İnönü'nün davetiyle Sosyal Demokrasi Partisi'nin kurucuları arasına katılmış, 1987'de 18. dönem milletvekilliği seçimlerinde İzmir Milletvekili seçilmiştir. Erdal İnönü'nün Başbakan Yardımcısı olduğu Demirel hükümetinde 1992'de Kadın İşlerinden Sorumlu Devlet Bakanı olarak dışardan atanan Akyol, 25 Haziran 1993 – 27 Temmuz 1994 tarihlerinde 50. hükümette de görevini sürdürmüştür. Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Onur-

sal Üyeliği ve Sosyalist Enternasyonal Kadınları Şube Başkan Yardımcısı görevlerinde de bulunan Türkan Akyol, 1955'te evlendiği okul arkadaşı, meslektaşı Prof. Dr. Turhan Akyol ile 62 yıl boyunca yaşamı paylaşmış, 7 Eylül 2017 tarihinde tedavi gördüğü hastanede 89 yaşında Ankara'da hayata gözlerini yummuştur.

Prof. Dr. Türkan Saylan (1935-2009) Cüzzamla Savaş Öncüsü

Cumhuriyet döneminin ilk müteahhitlerinden Fasih Galip Bey ile evlendikten sonra Leyla adını alan İsviçreli Lili Mina Raiman çiftinin beş çocuğunun en büyüğü olan Türkan Saylan13 Aralık 1935 günü İstanbul'da dünyaya gelmiş, Kandilli İlkokulu ve Kandilli Kız Lisesi'nde ilk, orta ve lise eğitimini tamamladıktan sonra girdiği İstanbul Tıp Fakültesini 1963 yılında bitirmiş. 1964-1968 yılları arasında SSK Nişantaşı Hastanesi'nden Deri ve Zührevi Hastalıklar Uzmanlığını almıştır. 1968 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Dermatoloji Anabilim Dalı'nda Başasistanlığa başlamış,1971'de İngiliz Kültür Heyeti'nin bursuyla İngiltere'de ileri eğitim görmüş 1974'de Fransa'da ve 1976'da İngiltere'de kısa süreli çalışmalar yaptıktan sonra, 1972'de doçent, 1977'de profesör olmuştur. 1982–1987 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Dermatoloji Anabilim Dalı Başkanlığı'nı, 1981–2001 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Lepra Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü'nü yürütmüş, uzun yıllar Türkiye'de Lepra ile savaşta özverili çalışmalar yaparak hem yurtiçinde hem de yurtdışında ismi lepra ile özdeşleşmiştir. 1976 yılında lepra (cüzzam) çalışmalarına başlamış Cüzzamla Savaş Derneği ve Vakfı'nı kurarak lepralı hastalara birebir ulaşmış, hem tıbbı hem de sosyal konularda özveriyle hizmette bulunmuştur. Bu özverili çalışmaları ile 1986'da Hindistan'da "Uluslararası Gandhi Ödülü"

ile ödüllendirilmiş, uzun yıllar Dünya Sağlık Örgütü'nün lepra konusunda danışmanlığını yapmış ve Uluslararası Lepra Birliği'nin (ILU) kurucu üyesi ve başkan yardımcısı görevlerini yürütmüştür. İstanbul Üniversitesinde Dermatopatoloji Laboratuvarının, Behçet Hastalığı ve Cinsel İlişkiyle Bulaşan Hastalıklar Polikliniklerinin kurulmasında yer almış 1981-2002 yılları arasında 21 yıl gönüllü olarak Sağlık Bakanlığı İstanbul Lepra Hastanesi başhekimliğini yapmıştır. 1990'da oluşturulan "İÜ Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezinin kuruluşunda görev almış ve 1996'ya kadar müdür yardımcılığı ile Kadın Sağlığı derslerinin koordinatörlüğünü yapmıştır. Dermatoloji Kliniği öğretim üyesi olarak 2002 yılı sonuna kadar çalışmış ve 13 Aralık 2002'de emekli olmuştur. Emekli olduktan sonra kurucusu ve başkanı olduğu Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği (ÇYDD) çalışmalarına ağırlık vermiş, yol arkadaşları ile birlikte yurdun dört bir yanında kız çocukları başta olmak üzere binlerce öğrencinin çağdaş eğitim almasına iş hayatına atılmasına katkıda bulunmuştur. Yaşamının son 17 yılında bir yandan meme kanseri ile mücadele ederken, diğer yandan Cüzzamla Savaş Derneği ve Vakfı Başkanlığı'nı yürütmüş ve ÇYDD deki çalışmalarına hiç aksatmadan devam etmiştir. Ancak bu yoğun çalışma nedeniyle kanserle mücadeleye yenilerek 18 Mayıs 2009 tarihinde hayata veda etmiştir.

Prof. Dr. Ayhan Çavdar (1939-2019) İlk Pediatrik Onkoloji Bölüm Kurucusu

Türkiye'nin ilk pediatrik onkoloji bölümünü kuran Prof. Dr. Ayhan Okçuoğlu Çavdar 1930 yılında Adana'da dünyaya gelmiş, 1947'de Erenköy Kız Lisesi'ni ve 1953'te Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirdikten sonra, aynı fakültede Pediatri Kliniği'nde uzmanlık eğitimini tamamlayarak, 1961′de doçent, 1966′da profesör olmuştur. Uzmanlık sonrası çalışmalarını ço-

cukluk dönemi kan hastalıkları ve kanserleri konusunda devam ettirerek 450 ye yakın yurtiçi ve yurtdışı yayın yapmış ve çok sayıda ödülle ödüllendirilmiştir. 1975-1982 yıllarında TÜBİTAK tarafından desteklenen Pediatrik Hematoloji ve Onkoloji ve Çinko Eksikliği birimlerini kurmuş ve başkanlıklarında yapmıştır. 1987'de Ankara Üniversitesi Rektörlüğü'ne bağlı olarak Pediatrik Hematoloji ve Onkoloji Araştırma Merkezi'ni kuran Prof. Çavdar 1987-1993 yıllarında bu merkezin başkanlığını yürütmüş, 1993'te Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) kurucu üyesi olmuş ve aynı yıl seçimle TÜBA başkanlığına getirilmiştir. 1997'de Tübitak Eser Elementler Çalışma Grubu'nu kurmuş ve 1997-2002 yılları arasında başkanlığını yürütmüştür. 1997'de ikinci kez TÜBA başkanlığına seçilmiş ve bu görevine de 2000 yılına kadar devam etmiştir. 2000 yılında kendisine Kurucu Başkan unvanı verilmiş ve Şeref Üyesi seçilmiştir.

Öğrencisi olmaktan büyük onur duyduğum ve hayatımdaki idollerden biri olan Prof. Dr. Ayhan Çandar Türk Hematoloji Cemiyeti kurucusu, İnternasyonal Pediatrik Onkoloji Derneği (SIOP) ve Amerikan Pediatrik Hematoloji-Onkoloji Derneği'ne (ASPHO) Türkiye'den seçilen ilk üye, Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) kurucu üyesi ve seçimle gelen İlk başkanıdır. Türkiye'de tıp biliminde birçok ilke imza atan Atatürk ve Cumhuriyet'in ışıklı yolunda yetişmiş Prof. Dr. Ayhan Okçuoğlu Çavdar, 24 Haziran 2019 tarihinde 89 yaşında Ankara'da vefat etmiş ve 28 Haziranda son yolculuğuna uğurlanmıştır.

Son Söz

Bugün kadın doktorların, görevlerini yapabilmeleri bize çok doğal geliyor fakat ilkleri başarmak hiç kolay olmadı. Asırlardır birçok şey için mücadele eden kadınlar, hâlâ pek çok konuda mücadele etmeye devam ediyorlar. Umarız ki bir gün kusursuz eşitlik sağlanır. Doktorluk insan canı ile uğraşmayı gerektir-

diğinden önce can diyen insanoğlu için çok kutsal bir meslek olarak görülmesi gerekir. Ancak 21. yüzyılda ülkemizde doktorlar başta olmak üzere sağlık çalışanlarına uygulanan ve bazen ölümle sonuçlanan şiddet önü alınamaz bir şekilde artmaktadır. Hipokrat "Tıp sanatının sevildiği her yerde insanlık için de sevgi var demektir" özlü sözü ile hem doktorların mesleklerini severek yapmalarını hem de toplumun bu mesleği icra edenlere şiddet değil sevgi göstermeleri gerektiğini vurgulayarak tüm insanlık için sevginin ve barışın yolunun tıp sanatını sevmekten geçtiğini bildirmektedir. Şiddetsiz bir toplumda barış içinde yaşayacağımız ve kutlayacağımız 14 Mart Tıp bayramları dileği ile bu yazıyı şiddete maruz kalarak hayatlarını kaybeden, COVID-19 salgınında savaşta canları pahasına ön cephede mücadele ederek yaşamlarını kaybeden tüm sağlık emekçilerine adıyorum.

KAYNAKLAR

1. İlk Kadın Doktor 'Agnodice'in Film Gibi Hikâyesi. https://www.webtekno.com 23 Oca 2022
2. Çağının Ötesinde Bir Jinekolog: Metrodora. https://aklinizikesfedin.com › Kültür › Biyografiler 29 May 2020
3. https://www.kentsaglikgrubu.com 26 Şub 2017
4. Hayat veren ve yaşatan onlardır: İlk kadın hekimler. https://tarihdergi.com › osmanlilardan-cumhuriyete-sagl…1 Nis 2019
5. Osmanlının ilk kadın doktoru: Ermeni Zaruhi Kavalcıyan https://www.ermenihaber.am 2017/07/14
6. Tıbbın Kurtuluşu: İlk Kadın Doktorlar, https://www.matematiksel.org 16 Kas 2019
7. Sapmaz B, Kaya Z.S. Safiye Ali, Türkiye'nin İlk Kadın Hekimi. https://acilci.net
8. Cumhuriyetin İlk Kadın Doktoru, https://www.kentsaglikgrubu.com 29 Oca 2017

9. İlknur Genç Kuzuca Türkiye' de tipta uzmanlik ve akademisyenlik aşamalarInda cinsiyetçi yaklaşimlar https://dspace.ankara.edu.tr Yüksek Lisans Tezi, 2007
10. Türkiye'nin İlk Kadın Tıp Doktorları kimlerdi? https://www.bilimma.com › turkiyenin-ilk-kadin-doktor…Safiye Ali (1891-1952)
11. Buluşları ve Tedavileriyle Tıp Biliminin Öncüsü Olan 15 Türk …https://onedio.com 7 Eyl 2018
12. Anılar ve Düşünceler: Bir Beyin Cerrahının Yaşamıhttps://www.acibadem.edu.tr › etkinlikler › tip-fakultesi…
13. Aysima Altınok kimdir? Aysima Altınok kaç yaşında, nereli …https://www.haberler.com › Gündem 7 Mar 2021
14. https://www.nobelmedicus.com PROF. DR. FATMA PERİHAN ÇAMBEL (1909-1987) Türkiye'de Patoloji ve Kanserle Mücadelede Öncü Bir İsim
15. Perihan Çambel – Biyografi.infohttps://www.biyografi.info › kisi › perihan-cambel
16. Prof. Dr. Fatma Perihan Çambel – Hipokratisthttp://hipokratist.com › Doktorlar 8 Şub 2019
17. Prof. Dr. Müfide Küley – Hipokratisthttps://hipokratist.com › Doktorlar 22 Oca 2020
18. Prof. Dr. Ayhan Okçuoğlu Çavdar'ı kaybettik – Herkese Bilim https://www.herkesebilimteknoloji.com 25 Haz 2019
19. Türkiye'nin ilk pediatrik onkoloji bölümünü kuran Prof. Dr Ayhan Çavdar…https://www.medimagazin.com.tr 27 Eki 201

4.11. TÜRKİYE'DE LEPRAYI BİTİREN BİLİM İNSANLARI: PROF. DR. TÜRKAN SAYLAN, PROF. DR. ATIF TAŞPINAR, DOÇ. DR. ETHEM UTKU

25 – 31 Ocak Dünya Lepra (Cüzzam) Haftası olması nedeniyle hem leprayı hatırlatmak, hem de ismi Lepra ile özdeşleşmiş Prof. Dr. Türkan Saylan Hocamız başta olmak üzere bu konuda önemli çalışmalar yapmış ve katkıda bulunmuş diğer bilim insanlarını anmak amacıyla bu yazı kaleme alındı.

Toplumu lepra hakkındaki yanlış bilgilerden arındırmak, lepralı hastalara karşı alınabilecek yanlış tavırları, bilgisizlik sebebiyle oluşan korkuları ortadan kaldırarak, hastalığın erken teşhis edilmesini sağlamak amacıyla Dünya Sağlık örgütü (DSÖ) tarafından Ocak ayının son Pazar günü Dünya Lepra Günü ve takip eden hafta Lepra Haftası olarak belirlenmiştir. Haftanın diğer bir amacı da lepralı hastaları topluma kazandırmaktır.

1973-1979 yılları arasında eğitim gördüğüm Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi beşinci sınıfta Deri ve Zührevi hastalıklar (Şimdilerde Dermatoloji veya Cilt Hastalıkları olarak da adlandırılıyor) stajında ilk kez karşılaşmıştım halk arasında cüzzam olarak bilinen lepralı hastalarla. Çoğunun yüzünde, el ve kollarında şekil bozuklukları vardı, hocamız Prof. Dr. Atıf Taşpınar hastaların duyu kaybı nedeniyle sıcağı hissetmedikleri için oluşan yanıklar sonucunda bu şekil bozukluklarının meydana gel-

diğini söylemişti. Atıf Taşpınar hocamız dermatoloji uzmanı olduğu 1963 tarihinden ölümüne kadar (1996) hem dermatoloji hemde lepra alanında ülkemizde ve yurt dışında önemli çalışmalar yaptı. Dermatoloji Stajında gördüğüm lepralı hastalar dışında 43 yıllık hekimlik hayatımda konunun uzmanı olmadığım ve lepranın da ülkemizde hastalıkla savaş sonucu yok olma noktasına geldiği için olsa gerek lepralı hasta ile hiç karşılaşmadım. Ama hastalığı bir isim sayesinde, Türkiye Tıp Tarihinde ismi lepra ile özdeşleşen ve Türkiye'de lepra ile savaş denildiğinde ilk akla gelen isim olan Prof. Dr. Türkan Saylan Hoca sayesinde hiç unutmadım. Hocayı değişik zamanlarda yaptığı konferanslarda dinleme şansım olmuştu. Fiziki olarak ilk karşılaşma ise Profesörlüğe yükseldiğim yılı takib eden akademik yılda hocamızın bir konferans vermek üzere üniversitemize geldiği, 2005 yılı 14 Martında profesörlük cüppe giyme töreninde oldu. Son derece sade giyimli, kızıl kısa saçları ile içimizden biriydi Hoca, iki anlatısı aklımda yer etmiş. İlki beyaz doktor gömleği ile ilgiliydi. Biz profesörlük cüppeleri ile oturuken o bu cüppelerin akademik anlamda bir anlamı varsa da kendisinin her zaman temizliği, dürüstlüğü simgelediği için beyaz doktor gömleğini çok kutsal ve değerli bulduğunu ve hastanede olduğu sürece herzaman gururla giydiğini söylemişti. Diğeri ise yanlış giden şeylerden şikayet etmek yerine onu düzeltme yolunda çaba harcamak gerektiğini ancak o zaman çağdaş bireyler ve toplum olabileceğimiz idi. Kendisi yaşamı boyunca çok önemli iki eserle yaşamında bunu göstermişti. Biri lepra ile bilimsel anlamda mücadele ederek ülkemizde lepranın kökünü kurutması, diğeride kız çocuklarının eğitimine büyük katkısı olması nedeniyle kurduğu ve benimde çalışmalarına aktif olarak katıldığım Çağday Yaşamı Destekleme Derneği idi. Aklımda kalan başka bir anlatıda uzun süre çektiği hastalığı ile ilgili idi. Kendisi meme

kanseri idi. Ameliyat, kemoterapi, ışın tedavisinden bir süre sonra hastalık tekrarlamıştı. Ancak o hiç hastalığına sığınmadan adeta onla dalga geçercesine "kemoterapi günü gidip ilacımı alıyorum biraz beni sarsıyor ama akşam yapacağım konuşmama engel olmuyor" diyerek adeta kansere meydan okuyordu çelik yürekli hocamız.

Lepra oldukça eski bir hastalıktır, tarihi ile ilgili en eski kayıtlar milattan önce 1550 de Mısır papirüslerinde görülür. Tarihi bu kadar eski olmakla birlikte esas olarak ortaçağ Avrupa'sını kasıp kavuran bir hastalıktı lapra, o devirlerde lepralı insanlara dokununca veya onların ortamda bulunması ile hastalığın bulaştığı, hatta lepralı hastaların lanetlenmiş oldukları düşünülerek toplumdan soyutlanıyor, yüzleri ve vücutları tamamen kapatılıyor hatta yaşama alanlarından uzak kuytu bölgelerde ölüme terk ediliyorlardı.

Lepra, esas olarak verem mikrobuna benzer bir bakterinin (Lepra basili) neden olduğu kronik bir enfeksiyon hastalığıdır. Lepra mikrobu ilk olarak 1876'da Norveçli bilim insanı Dr. Gerhard Armauer Hansen tarafından keşfedildiği için "Hansen Hastalığı" olarak ta bilinmektedir. Tek bulaş kaynağı insandır. Özellikle hijyen koşullarının kötü olduğu ortamlarda ağız ve burun salgıları ile uzun süreli yakın temas sonucu bulaşır hastalık. Lepra basili çok yavaş ürediği için alındıktan yıllar sonra hastalık meydana gelir. Bu süre bazen 25 yıla kadar uzayabilir. Ciltte derin yaralardan değişik boyutlarda yumru ve kızarıklıklara kadar değişen deri lezyonlarına ve sinirleri tahrip ederek duyu kaybına yol açar. Özellikle el, ayak, kol, bacak ve yüzde olan duyu kaybı travmalara açık bu bölgelerde yaralanmaya ve şekil bozukluklarına yol açar. Günümüzde uzun süre kullanılan antibiyotiklerle tedavisi mümkündür. Erken tanı ile tedavisi başlanan hastalarda herhangi bir sakatlık veya yan etki meydan

gelmeden hastalık iyileşir. Tedavide tıbbi uygulamalarla birlikte hastaların hayata küsmelerini önlemek de büyük önem taşır. Bu yüzden lepra tanısı konan kişilerin toplumun bir parçası olduğunu unutmadan; yeterli anlayış, sevgi ve desteğin gösterilmesi tıbbi tedavideki başarıya katkı sağlar.

Ortaçağda Avrupa'da hijyen kavramının olmaması nedeniyle çok yaygın olan bu hastalık 19. yüzyıl başında etkeni olan lepra basilinin bulunması ile daha tanınır ve bilinir hale gelmiştir. Hastalığın tanınıp bilinmesi ve antibiyotiklerin keşfi ile hastaların zamanında teşhis ve tedavi edilmesi sonucunda, ortaçağda adeta pandemi halinde seyreden hastalığın sıklığı günümüzde oldukça azalmıştır.

2016 yılında dünya genelinde yaklaşık 250000 kişide lepra görülmüş ve vakaların yarıdan fazlası Hindistan'dan bildirilmiştir. Brezilya ve Endonezya yüksek vaka sayısı olan diğer ülkelerdir. DSÖ ne göre yeni vaka tespit oranı 2016 yılında her 100000 kişide 2.9 dur.

Ülkemizde lepra hastalığı bildirimi zorunlu bulaşıcı hastalıklar kapsamındadır. DSÖ lepra için eradikasyonu yani hastalığın kökünün kazınmasını, hastalık görülme sıklığının 10.000 de 1 vakanın altına indirilmesi olarak tanımlamıştır, ülkemizde de hastalık görülme sıklığı 10,000 de 1 in altında olup DSÖ ye göre hastalığın kökü kazınmıştır. Ülkemizde lepra ile mücadele, ilk olarak Prof. Dr. Mazhar Osman'ın 1919'da Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nde, lepralı hastalar için açtığı özel bölümde başlamış, lepra ile kurumsal olarak mücadeleyi ilk başlatan ise Dünya Sağlık Örgütü Eksperi Prof. Dr. Gay Prieto tarafından Türkiye'deki Cüzzamlıların babası olarak bahsettiği ebfeksiyon hastalıkları uzmanı Doç. Dr. İbrahim Ethem Utku olmuştur. Doç. Dr. İbrahim Ethem Utku 1957 yılında "Cüzzam Savaş ve Araştırma Derneği"ni, 1962'de "Lepra Eğitim ve Araş-

tırma Araştırma Enstitüsü"nü kurarak lepra konusunda modern klinik çalışma ve araştırmaların başlamasına ve eğitim faaliyetlerine öncülük etmiştir. 1962 yılında Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi ile Sağlık Bakanlığı arasında bir protokol hazırlayarak benimde Tıp Fakültesinde okurken girişte sözünü ettiğim ilk lepralı hastaları gördüğüm yer olan Lepra Eğitim ve Araştırma Enstitüsü'nü açmıştır. 24 Temmuz 1964 tarihinde Hakkari yolunda yaşanan bir trafik kazası sonucunda genç yaşta ve en verimli çağında hayatını kaybetmiştir.

Ülkemizde Lepra ile savaşta başarının dönüm noktası Prof. Dr. Türkan Saylan ve arkadaşları tarafından 25 Ocak 1976 yılında 23. Dünya Cüzzam gününde "Cüzzamla Savaş Derneğinin kurulması ve yönetim kurulunun göreve başlamasıyla olmuştur. Derneği kurduğunda genç bir uzman doktor olan Türkan Hoca tüm Anadolu'yu karış karış gezmiş, Mahatma Gandi'nin söylediği "Cüzzamla savaşta, sadece tıbbi tedavi ile değil, hayata küsen insanlara yaşama sevincini yeniden kazandırmakla zafere ulaşılır" sözlerini ilke edinerek hastalara dokunmuş, kucaklamış ve hepsinin terdavisini kendi elleriyle sağlayarak topluma kazandırmıştır. Bu çalışmaları tüm dünyaca tanınmış, takdir edilmiş, DSÖ de lepra konusunda danışmanlık hizmeti vererek, Uluslararası Cüzzam Derneği'nin kurulmasına yardım etmiştir. Bu çalışmaları kendisine 1986 yılında Gandhi Ödülü'nü kazandırmıştır

Cüzzamla Savaş derneği 27 Nisan 2019 tarihinde "Cüzzamla savaşın efsane ismi sevgili Prof.Dr. Türkan Saylan'ın anısını yaşatmak için; tüm dünyaya örnek olan çalışmalarını, tüm belgeleri ile gelecek kuşaklara ulaştırmak üzere Cüzzamla Savaş Derneği Türkan Saylan Lepra Anı Evi'ni ziyarete açıyoruz" başlığı ile hocanın isminin yaşayacağı Lepra Anı Evi'ni açarak vefa borcunu yerine getirdiğini duyurmuştur.

Günümüzde ülkemizde lepra hastalarının tedavi ve takipleri deri ve zührevi hastalıklar klinikleri ve Deri ve Zührevi Hastalıklar Dispanserlerinde yapılmaktadır. Hastalığın tedavisinde kullanılan ilaçlar Sağlık Bakanlığı tarafından ücretsiz karşılanmaktadır.

Dünya Lepra Haftası'nda başta Türkan Saylan, Atıf Taşpınar ve Ethem Utku Hocalar olmak üzere leprayla savaşta emeği geçen tüm hocalarımızı saygı ve rahmetle anıyor, hayatta olanlara sağlık ve uzun ömürler diliyoruz.

KAYNAKLAR

1. Serdar, M. / Ortaçağ Avrupasında Tanrının Laneti Cüzzam ve Cüzzam Evleri Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi. II, (2014): 100-110
2. LEPRA HAFTASI – Afyonkarahisar İl Sağlık Müdürlüğü. https://afyonism.saglik.gov.tr
3. Elif Şahin Hamidi. Cüzzamlılara adanmış bir hayat: Türkan Saylan, Gazete Duvar 25 Ocak 2020
4. Cüzzamla Savaş Derneği. http://www.cuzzam.org.tr TARİHÇE
5. Cüzzamlıların Babası Etem Utku | Cumhuriyet İnsanları Portreleri. https://portreler.fisek.org.tr
6. Lepra Alanında Çalışmış Öncü Hocalar – Cüzzamla Savaş ...http://www.cuzzam.org.tr
7. Ayşe Kulin. Türkan & Tek ve Tek Başına – Everest Yayınları , 2009

4.12. UÇAN PARMAK SABİHA RIFAT GÜRAYMAN'DAN FİLENİN SULTANLARI'NA GİDEN YOL; KADINA CUMHURİYET'İN BİR ARMAĞANI

"İnsan topluluğu kadın ve erkek denilen iki cins insandan mürekkeptir. Kabil midir ki; bu kütlenin bir parçasını ilerletelim, ötekini ihmal edelim de kütlenin bütünlüğü ilerleyebilsin? Mümkün müdür ki; bir cismin yarısı toprağa zincirlerle bağlı kaldıkça öteki kısmı göklere yükselebilsin?"

Mustafa Kemal Atatürk

Kurtuluş savaşı henüz bitmişti, küllerinden yeniden doğmuş çok genç Türkiye Cumhuriyet'i tarih sahnesinde yerini almıştı. Kuruluşun ve kurtuluşun kahramanı Mustafa Kemal Atatürk eğitim, sağlık, ekonomi, ulaşım, sanayi, spor gibi birçok alanda başlatmıştı modern TC'nin çağdaş ve uygar bir ülke olması için gerekli atılımları. Bunları yaparken toplumun yarısını oluşturan kadınların, hem toplum içinde hem de kendileri açısından her alanda sorumluluk ve görev almalarını sağlayacak söylemlerde bulunmuş, kanunlar çıkartılmıştı. Çünkü görmüştü Türk kadınının ferasetli duruşunu, çalışkanlığını ve erkeği ile omuzdaşlığını Kurtuluş Savaşı sırasında. Cumhuriyetle birlikte kadınlar Atalarının güvenini boşa çıkarmamış, çok sayıda öncü kadın Cumhuriyetin başlangıç yıllarında yetişmiş ve gelecek ku-

şaklara ilham olmuştu. Beş Aralık 1934 tarihinde Türk kadınına birçok Avrupa ülkesinden yıllar önce seçme ve seçilme hakkı verilmişti kanunla.

Cumhuriyet döneminde her konuda bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından desteklenen öncü kadınlardan biri Türkiye'nin ilk kadın voleybolcusu 'Uçan Parmak' olarak betimlenen Sabiha Rıfat (Gürayman) Hanım'dı. Sabiha Rıfat Hanım sadece ilk kadın voleybolcu değil, o tarihlerde ismi Yüksek Mühendis Mektebi olan İstanbul Teknik Üniversitesi'nin (İTÜ) de ilk kız öğrencisiydi. Dahası Türkiye'de köprü yapımında görev alan Türkiye'nin ilk kadın inşaat mühendisiydi. Bu nedenle Ankara'nın Beypazarı ilçesinde yer alan "Kemer Köprüsü" yöre halkı tarafından "Kız Köprüsü" olarak isimlendirilmişti.

Sabiha Rıfat Hanım 1910 yılında Manastır'da dünyaya gelmiş, İlköğrenimini Beşiktaş Esma Sultan İlkokulu'nda tamamladıktan sonra 1925'te Nişantaşı Kız Ortaokulu'nu, ardından İstanbul Kız Lisesi'ni bitirmiş, 1927 yılında Yüksek Mühendis Mektebine (İTÜ) girmiş ve o yıl ilk defa kız öğrenci alan okulun ilk kız öğrencisi olmuştur. 1933 yılında mezun olduktan sonra çalışma hayatına Ankara Bayındırlık Müdürlüğü'nde başlamış, daha sonra Bayındırlık Bakanlığı'na geçmiştir. Ülkenin değişik yerlerinde birçok okul, hükümet konağı ve resmi binanın yapımında görev alan Sabiha Rıfat Hanım, Anıtkabir ve TBMM inşaatlarında da uzun yıllar çalışmıştır. İnşaatı sırasında başmühendisliğini yaptığı Anıtkabir'in Hürriyet Kulesi'nde bir fotoğrafı sergilenmektedir. 1939 yılında yüksek mühendis Remzi Gürayman ile evlenen Sabiha Rıfat Hanım, Sabiha Rıfat Gürayman soyadını almış ve 4 Ocak 2003 tarihinde hayatını kaybetmiştir.

Benim dikkatimi ne yazık ki bugüne kadar çekmemiş olan Sabiha Rıfat Gürayman'ı Türk Kadın Voleybol takımının Avrupa Kupası'nı kazanması ve sonrasında bu önemli başarıları sadece

alkışlanacağına ve gurur duyulacağına, ülkemizde giderek daha çok görünür hale gelen, devlet kademelerinde hak etmedikleri birçok kadroda kendilerine kolayca yer bulan ve Türkiye'yi 100 yıl geriye götürmek isteyen gruplar tarafından farklı kimliklerinden dolayı polemik konusu yapılmaları nedeniyle okuduğum haberlerde tanıma fırsatım oldu ve kendi adıma utandım; birçok alanda hele voleybol gibi o yıllarda kadınları için tabu sayılabilecek bir alanda kendine yer bulan bir kadın öncüyü tanımadığım ve bilmediğim için.

Türkiye'de voleybol sporu ilk kez 1919 yılında İstanbul'da Erkek Muallim Mektebi'nde Selim Sırrı Tarcan'ın okulda öğrencilere voleybol öğretmesiyle başlar. Bu sırada eş zamanlı olarak başka okullarda da voleybol oynanmaya başlanır, o okullardan biri İstanbul Kız Lisesi, voleybol oynamaya başlayan kızlardan biri de Sabiha Rıfat Hanım'dır. Yeteneğiyle dikkat çeken Sabiha Rıfat, okulun voleybol takımına seçilir. Türkiye'de 1920'li yılların ikinci yarısında kadınlar arasında ilk spor faaliyetleri Fenerbahçe Spor Kulübü'nde başlar. Atletizm, kürek ve teniste sarı-lacivertli ilk kadın spor takımları kurulur, Türkiye'nin ilk kadın voleybol takımı da 1927 yılında yine Fenerbahçe Spor Kulübü'nde oluşturulur. Fenerbahçe Kadın Voleybol Takımı'na giren Sabiha Rıfat Gürayman ve kaptanlık yaptığı takımı birçok resmi maçta oynayarak galibiyet alır, ancak takım rakip bulamaması nedeniyle kapanmak zorunda kalır. Voleybol oynamaya devam etmek isteyen Sabiha Rıfat, kadın voleybol takımı olmaması ve o zamanlar, kadın sporcuların erkek takımında oynamalarını engelleyen bir kanun maddesi bulunmaması nedeniyle Fenerbahçe Erkek Voleybol Takımı'na girer ve bir erkek takımında forma giyen ilk kadın sporcu olur.

Dünyada ilk kez beş erkek bir kadın oyuncudan oluşan Fenerbahçe Erkek Voleybol Takımı, tüm rakiplerini yenerek şam-

piyon olur. Arkadaşları tarafından "uçan parmaklar" diye adlandırılan Sabiha Rıfat Gürayman, Fenerbahçe'nin ilk "sarı meleği", "filenin ilk sultanı" dır.

Fenerbahçe; Türkiye'de kadın voleybol takımı olan ilk kulüp, Sabiha Rıfat Gürayman ise bir kulüpte voleybol oynayıp şampiyonluk kazanan ilk kadın voleybolcu olarak tarihe geçer. Sabiha Rıfat Gürayman'ı bu vesileyle bir kez daha saygıyla anıyor, kahraman voleybolcu kadınlarımız Filenin Sultanları'na Paris'te 26 Temmuz – 11 Ağustos 2024 tarihleri arasında yapılacak olan 2024 Yaz Olimpiyat Oyunları'nda başarılar diliyoruz.

KAYNAKLAR

1. https://hekimcebakis. Türkiye'nin ilk kadın mühendisi Sabiha Rıfat Gürayman ve Anıtkabir'le bütünleşen hikayesi. 25 Haz 2021
2. https://www.milliyet.com.tr. Tüm dünyayı şaşkına çeviren Türk kadını! İlk o yaptı, adını tarihe yazdırdı…12 Oca 2022
3. http://fenerbahcetarihi.org › sabiha-rifat-gurayman 25 May 2020
4. https://www.cumhuriyet.com.tr. Sinan Meydan 'Uçan Parmaklar'dan 'Filenin Sultanları'na 06 Eylül 2023

4.13. UÇMAYA ADANMIŞ BİR YAŞAM: LEMAN BOZKURT ALTINÇEKİÇ

Dünya Kadınlar Günü dolayısıyla uçmaya hayatını adamış Türkiye'nin ve NATO'nun ilk kadın jet pilotu Hava Kıdemli Albay Leman Bozkurt Altınçekiç" anısına saygıyla……

Türkiye'nin NATO'ya üye oluşunun 70 yıldönümü nedeniyle 18 Şubat tarihli bazı gazetelerde yer alan haberde okudum NATO'nun ilk kadın jet pilotu Albay Leman Bozkurt Altınçekiç'i ve Sarıkamış doğumlu olduğunu öğrendim. Sabiha Gökçen'i yediden yetmişe hepimiz biliyorduk Türkiye'nin ilk kadın pilotu olarak ama ne yazık ki ben dahil herhalde birçok Türk vatandaşı habersizdi Türkiye'nin ve NATO'nun ilk jet pilotu isimsiz kahraman Leman Albaydan.

Hem kadın, hem da Sarıkamış doğumlu olması ilgimi çekmişti, hakkında araştırma yapmaya başladığımda doğrusu biribirinin kopyası bir iki paragraflık haber ve bilgi dışında bir veriye ulaşamadım, özellikle lise eğitimi ve pilotluk kariyeri öncesi yaşamı, ebeveynleri ve Sarıkamış ile ilgisi konusunda.

Milli Kütüphanede herhangi bir arşiv belgesi yoktu hayatı hakkında, internetteki en detaylı bilgi ise Leman Pilotun, kızı "Benim Sevgili Kanserlerim" isimli kitabın yazarı Funda Altınçekiç Aysel'in 2018 yılı İktisat ve toplum Dergisinin 89. Sayısında yazdığı makalede yer alıyordu.

Ülkesine canla başla hizmet etmiş bir Osmanlı subayı olan Dardanel Mehmet ile Azeri kökenli Laçin hanımın beş çocuğunun en küçüğü olan Leman, 10 Mart 1932'de Kars'ın Sarıkamış ilçesinde dünyaya gelir. Baba Dardanel Mehmet, Çanakkale'nin Ezine köyünde doğmuş, neredeyse 12 yıl boyunca cepheden cepheye koşmuş, görev aldığı bir savaşta yaralanmış, yiğit ve etkileyici bir asker, annesi Laçin Hanım güçlü bir aile içinde yetişmiş donanımlı bir kadındır. Aile içinde Yıldız olarak çağırılan Leman'ın Lütfiye ve Huriye adlı iki kız kardeşi ile Yahya Kemal ve Namık Kemal adında iki erkek kardeşi vardır. Erken yaşta, henüz ortaokul yıllarında, çok sevdiği annesini kaybeder. Ortaokul bittikten sonra lise eğitimi için İstanbul'da yaşayan ağabeyi Yahya Kemal'in yanına gider. İstanbul Atatürk Kız Lisesi Fen Bölümü'nde okurken, baba Dardanel Mehmet'in vefat haberi ile bir kez daha sarsılır. Çok erken yaşta yetim ve öksüz kalan Leman'ın sorumluluğunu büyük kardeşleri üstlenir. 1953 yılında liseden mezun olduktan sonra girdiği sınavda İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Mimarlık Bölümünü kazanır, ancak Yahya Kemal ağabeyinin, bu pahalı eğitimi karşılayamayacağını belirtmesi ile mimarlık eğitimini alamaz.

Başarılı bir öğrenci olması yanında iyi bir sporcu olan Leman zeki, cesur ve üretkendir. Cinsiyet eşitsizliği ve ataerkil düzenin dünyanın heryerinde zirvede olduğu bu dönemde döneminin çok ilerisinde hayallere sahiptir, uçmak ister. Okulda bir gün ilan tahtasında gördüğü Türkkuşu'na planörcü arandığını gösteren ilan ile hayatı değişir. Okul için gerekli olan sağlık raporunu aldıktan sonra Türkkuşu'na başvurur ve Atatürk tarafından, 3 Mayıs 1935 tarihinde Ankara'da kurulan Türkkuşu'nun İnönü'deki tesislerinde planör eğitimi alarak hayalindeki göklere kavuşur. Ancak gözü daha yükseklerdedir, daha hızlı ve daha yükseğe uçma tutkusu ile adeta Atatürk'ün ***"İstikbal gökler-***

dedir" özlü sözünü şiar edinerek kısa bir süre sonra Türkkuşu Motorlu Okulu'na öğretmen adayı olarak katılır. 1953-1954 döneminde öğretmenlik eğitimini tamamlar ve uçmanın asıl zevkini burada tattığını söyler. Uçuş eğitimini; model uçak, planör, paraşüt eğitimi, motorlu ve Magister uçuşu ile tamamlar. Uçmak hayaline ek olarak ikinci tutkusu asker olarak uçmaktır. Ancak 1950'li yıllarda sadece Türkiye'de değil tüm dünyada "askerlik erkek işidir" algısı ile orduya kadın alınmaması yönünde eğilim vardır. Bu dönemde zorlu bir hak isteme mücadelesi verir ve 1954 yılında Silahlı Kuvvetler'e kadınların alınması kararı çıkar. Tarihte tüm ezberleri bozan, gelecek nesillere örnek olarak yollarını aydınlatacak kadınlardan birisi olarak Leman, İzmir Hava Harp Okulu'na başvurur ve Ekim 1955 yılında eğitime başlar. Pervaneli uçaklarla eğitimini tamamlayarak 30 Ağustos 1957 tarihinde mezun olur.

Hep daha hızlı ve daha yüksekten uçmak arzusu Leman'ın jet pilotu eğitimini almak üzere Ağustos 1958'de Eskişehir'deki jet eğitim filosuna katılmasını sağlar. Buradaki eğitimini kısa sürede başarıyla tamamlayarak *"Türkiye'nin İlk Kadın Jet Pilotu"* ünvanı ile *"Altın Bröve"* sini alır. Dokuz yıl süreyle F-84 ve T-33 jet uçaklarında uçtuktan sonra Personel Plan Şube Müdürü ve Merkez Şube Müdürü olarak Hava Kuvvetleri'nin karargâh hizmetlerinde çalışır ve kıdemli albay rütbesiyle Hava Kuvvetleri'nden emekli olur. Türkiye'nin ve NATO'nun ilk kadın jet savaş pilotu olmasının yanında uzun yıllar bu unvanı taşıyan tek kadın olarak da dikkat çeker Leman.

Jet savaş pilotu gibi çok zor ve cesaret isteyen bir görevi uzun yıllar başarı ile sürdüren Leman Bozkurt 1959 yılında Eskişehir'de Üsteğmen Tahir Altınçekiç ile evlenir ve Leman Bozkurt Altınçekiç olur, artık hem bir eş hemde annedir sahip olduğu iki çocukla. Emekli olduktan sonra İzmir'de yaşamına devam eder

ve 4 Mayıs 2001 tarihinde oldukça erken sayılabilecek bir yaşta, 69 yaşında yaşama veda eder.

Mücadele dolu hayatı ve azminin genç nesillere ilham kaynağı olması gereken Leman Albay vefatının 21. yıl dönümünü ve Türkiye'nin NATO'ya üye oluşunun 70. yıl dönümü dolayısıyla Milli Savunama Bakanlığı tarafından yayımlanan mesajda *"Gururla paylaşıyoruz ki NATO'nun ilk kadın jet pilotu bir Türk subayıdır. Bizlere bu gururu yaşatan Hava Pilot Albay Leman Bozkurt Altınçekiç'i rahmet, minnet ve saygıyla anıyoruz"* sözleriyle anılır.

Altmış dokuz yıllık yaşamı boyunca büyük bir aşkla ve tutkuyla bağlı olduğu pilotluk mesleğine bakışı kendi sözleri ile şöyledir Leman Bozkurt Altınçekiç'in: *"Özellikle pilotluk deneyimi başta olmak üzere, bu tür bir meslekte yer almış olmanın bana kazandırdığı çok şey var. Bir kadın olarak bu meslekte olmak, kendi içinde birçok zorluğu taşısa da, şurası açıkça söylenebilir ki; bu meslek bana hayatı yönlendirmeyi, farklı yollar denemeyi öğretti. Bunun kadınlar açısından olduğu kadar, erkekler açısından da çok önemli olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla kadınların bu meslek alanında giderek artan biçimde temsil edilmesi ile, toplumun bakışının da değişeceğine inanıyorum."*

KAYNAKLAR

1. NATO'nun ilk kadın jet pilotuydu https://www.hurriyet.com.tr 19 Şub 2022
2. NATO'nun ilk jet pilotu Leman Bozkurt Altınçekiç anıldı ...https://www.aydinlik.com.tr › Gündem 18 Şub 2022
3. https://www.trthaber.com NATO'nun ilk kadın jet pilotu: Leman Bozkurt Altınçekiç 4 May 2021

4. Funda Altınçekiç Aysel, Türkiye Ve Nato'nun İlk Kadın Jet Savaş Pİlotu: Leman Bozkurt Altınçekiç. İktisat ve Toplum Dergisi 2018, 89 S: 66 – 77 www.iktisatvetoplum.com
5. https://www.kadinveotesi.com. leman bozkurt altınçekiç'in hayatı NATO'nun ilk kadın jet pilotu: Leman Bozkurt Altınçekiç. Leman Bozkurt Altınçekiç kimdir, Türkiye'nin ilk kadın jet pilotu kimdir, ilham veren kadın hikayeleri. 4 Ağustos 2019
6. Türkiye'nin ve NATO'nun ilk kadın jet savaş pilotu Leman … Prof.Dr. Fahrettin Öztürk https://haber.aero 21 Aralık 2021
7. https://ankahaber.net MSB, NATO'nun ilk kadın jet pilotu hava pilot albay Leman Bozkurt Altınçekiç'i andı 18.02.2022

5. EĞİTİM, ÖĞRETİM VE AKADEMİ ÜZERİNE NOTLAR

5.1. FİKRİ HÜR, VİCDANI HÜR, İRFANI HÜR NESİLLER

"Öğretmenler, Cumhuriyet sizden fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller ister"

Mustafa Kemal Atatürk (Hâkimiyet-i Milliye: 26.08.1924)

Ulu önder Mustafa Kemal Atatürk 25 Ağustos 1924 tarihinde Ankara'da toplanan Muallimler Birliği Kongresi'nde öğretmenlere hitaben söylemiştir her Türk gencinin sahip olması gerektiğini düşündüğü vasıfları belirleyen yukarıdaki sözleri. Bu sözlerle toplumun fikrine, toplumun vicdanına, toplumun irfanına değil; kendi benimsediği fikre, kendi geliştirdiği vicdana, kendi ürettiği irfana sahip olmasını, yani bir anlamda zamanının ötesinde olmalarını istemiştir gençlerin. Ancak böyle sağlanabilir yeni gelişmeler, keşifler, icatlar, her alanda üretim, zamanın ilerisinde olmayı hedefleyerek. Kuşkusuz dersler de çıkartmak gerekir tarihten, geçmişten; ama tarih tekerrür etmemelidir ki geçmişte yapılan yanlışlar tekrarlanmasın.

Fikir, bireyin beyninde ürettiği soyut bir kavramdır. Sözle, yazıyla veya hareketle ifade edildiğinde somutlaşır, eyleme dönüşür. Birey beyninde oluşan fikrin iyi ya da kötü muhasebesini beyni ve kalbiyle yapar, o zamanda fikir vicdana dönüşür. Üretilen fikrin bireyin kendisi, ailesi, yakın çevresi, içinde yaşadığı

toplum, dünya, tüm canlılar ve evren için getireceği yarar veya zarara vicdan ile karar verir. Her bireyin fikrini sözle, yazıyla veya bir eylemle özgürce ifade edebilmesi gereklidir. Kuşkusuz üretilen fikir eyleme dönüştüğünde başkalarının hakkına, hukukuna, yaşam hakkına, toplumun esenliğine ve huzuruna yararlı olmalı, zarar vermemelidir. Toplum, ülke, kamu otoritesi, hatta bütün insanlık, bireyin fikrini özgürce ifade edilebilmesini güvence altına almalıdır. Özgürlük bireylerin dışarıdan gelecek olan keyfi bir zorlama ile karşılaşmadan hayatlarını kendi değer, inanç, ilgi ve amaçlarına göre düzenleyip yaşayabilmeleridir. İfade özgürlüğü ise kişinin görüş, kanaat, düşünce ve isteklerini başına kötü bir şey gelmeden özelliklede kamu otoritesi tarafından cezalandırılma, başına kötü bir şey getirilme korkusu taşımadan serbestçe ifade edebilmesidir.

Ancak ne yazık ki fikri ifade etme özgürlüğünün baskı görmesi, cezalandırılması, bu yüzden kişinin başına kötü şeyler gelmesi bin yıllardır devam etmektedir. Günümüzden 2500 yıl önce felsefenin babası olarak kabul edilen Antik Yunan düşünürü Sokrates yaşamdaki her şeyin sorgulanmasını; insanlarla iletişimin din, dil, ırk ve cins farkı olmaksızın yapılması gerektiğini söyleyerek yaşadığı dönemdeki birçok dogmaya karşı çıkmıştır. Fikirlerini sözle ve eylemle ifade etmiş yazılı bir eser bırakmamıştır. Hakkındaki bilgiler öğrencisi Platon tarafından kaleme alınan "Sokrates'in Savunması" isimli kitaptan ve dönemdaşı veya sonrası filozofların yazdıklarından elde edilmiştir. Platon, Sokrates sadece düşünceleri nedeniyle ölüm cezasına çarptırılıp baldıran zehri içirilerek öldürüldüğünde "Bu dostumuzun sonuydu ve bence en bilge, en adaletli ve hayatımda tanıdığım en iyi adamdı" sözleriyle hocasına değer biçmiştir. Gustave Flaubert "Düşünceye saldırı insanlığa karşı işlenmiş bir cinayettir. İnsanlık Sokrates'in öldürülmesinin yükünü hala omuzlarında

taşımaktadır" söylemi ile MÖ 4.yüz yılda sadece düşündüğü için, "bildiğim bir şey var ise oda hiçbir şey bilmediğimdir" söylemi ile bütün hayatını, sorarak sorgulayarak doğruyu bulmaya adamış bir düşünürün, baldıran zehri içirilerek öldürülmesinin vicdani sorumluluğunu bütün insanlığa yükleyip, herkesi bir kez daha doğruyu bulma yolunda fikir üretme ve özgürce ifade etme yolunda emek vermeye çağırmaktadır. Sokrates'in kendisi düşünceleriyle ilgili hiçbir şey yazmasa da, hakikati ararken söyledikleri ve yaptıkları dünyayı değiştirirken, bugün hala insanları etkilemeye devam etmektedir.

Günümüzde farklı mı peki fikir üretme ve ifade etme özgürlüğü. Ne yazık ki bu soruya evet diyebilmek zor hatta imkansızdır. Bu konuda hazırlanmış ulusal ve uluslararası yasalar var, bireyin fikir üretme ve ifade etme özgürlüğünü güvence altına alacağı iddia edilen. Ama hepsinin sonunda bir ama ile açıklanan istisnalara baktığınızda yorumu kişiden kişiye değişebilecek somut olmayan ifadeler olduğu görülür. Bu konuda ülkemizin de imzalamış olduğu "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)" nin 10 maddesine göre:

Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamları tarafından müdahale edilmeksizin ve ulusal sınırlar dikkate alınmaksızın, görüş sahibi olma, bilgi ve düşünceleri edinme ve yayma özgürlüğünü içerir. Bu Madde devletlerin yayıncılığı, televizyon veya sinema işletmelerini izin alma koşuluna bağlamasını engellemez.

Bu özgürlüklerin kullanımı, beraberinde ödev ve sorumlukları getirdiği için, ulusal güvenlik, toprak bütünlüğü veya kamu emniyeti menfaatlerine, düzensizliğin veya suç işlenmesinin önlenmesi, sağlık veya ahlakın korunması, başkalarının şöhret veya haklarının korunması, gizli olarak elde edilen bilgilerin açıklanmasının önlenmesi veya

yargı organlarının otorite ve tarafsızlığının sürdürülmesi için yasa tarafından öngörülen ve demokratik bir toplumda gerekli olan formalitelere, koşullara, kısıtlamalara veya cezalara tabi tutulabilir.

Yukarıdaki iki maddede de görüldüğü gibi ifade özgürlüğü kanunla güvence altına alınmış gibi görünse de kamu otoritesince kolayca ifade özgürlüğü kapsamı dışında tutulabilecek yoruma bağlı kısıtlamalar vardır.

Ancak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AHİM), "AİHS nin, Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerin, demokrasi, barış ve adalet fikirlerine ve bunlar temelinde, toplumda yaşayan insanların haklarına ve temel özgürlüklerine saygıya olan derin inancın en somut ifadesi" mottosu ile ifade özgürlüğünü güvence altına aldığını, ifade özgürlüğünün demokratik bir toplumun asli temellerinden biri ve toplumun ilerlemesinin ve her bireyin kendini gerçekleştirmesinin temel koşullarından birini oluşturduğunu ifade etmektedir.

İfade özgürlüğü sadece düşündüğünü ifade etmekle sınırlı değildir. AİHS ifade özgürlüğünün üç unsurunu teminat altına alır:

> Kanaat sahibi olma özgürlüğü;

> Bilgi ve kanaatlere ulaşma özgürlüğü;

> Bilgi ve kanaat açıklama özgürlüğü.

Bu özgürlükler serbestçe, kamu otoritelerinin müdahalesi olmaksızın ve ulusal sınırlamalardan bağımsız olarak kullanılabilmelidir. İfade özgürlüğünün yukarıda sayılan her üç maddesi kamu otoritesi tarafından güvence altına alınan toplumlar "çağdaş toplum" olarak ifade edilmektedir. Çünkü çağdaşlığın gerektirdiği her türlü insanca yaşam şartları, sağlıklı çevre, sağlıklı toplum, kültürel ve teknolojik kalkınma ifade özgürlüğü sayesinde elde edilebilir. Ancak ne yazık ki günümüzde henüz

yeterince çağdaş olmamış ülkelerde ve ülkemizde, birçok örneğine rastladığımız "ulusal birlik ve bağımsızlığı tehdit eden düşünce" söylemi ile çok sayıda öğrenci, gazeteci, yazar, düşünür, akademisyen ve sanatçının ifade özgürlüğü kısıtlanmakta buda ülkelerin çağdaşlaşmaları önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) 2019 yılı başında yayınladığı, AİHS ne taraf 47 devletin 1959-2018 yılları arasında yol açtığı toplam 777 ifade özgürlüğü ihlalinin 321'inin (yaklaşık %41'inin) ülkemiz tarafından gerçekleştirildiğini gösteren istatistik, ülkemizde bu konuda yaşanan sorunun ne kadar ciddi bir boyutta olduğunu ortaya koymaktadır. Bu derece yaygın ve gündemden düşmeyen bir konu olan ifade özgürlüğü, ifade edilen görüşlerin kamu otoritesi tarafından sakıncalı görüldüğünü ortaya koymaktadır. Oysaki, ifade özgürlüğü esasen kamu otoritesi tarafından "sakıncalı" görülen düşüncelerin güvence altına alınması için ortaya çıkmış bir haktır esasında.

İfade özgürlüğü kuşkusuz ırk, cins, din, dil, meslek ve toplumsal statüye bakılmaksızın tüm bireyler için temel bir hak olmalıdır. Ancak toplumu yönlendiren ve gelişmesine katkıda bulunan iki önemli kurumun ifade özgürlüğü çağdaş bir toplum olma yolunda daha da önem arz etmektedir. Bunlardan biri "yazılı ve görsel basın" diğeri "Akademidir". Tarafsız, yansız ve doğruları çekinmeden ifade eden ve topluma sunan bir basın hukukun üstünlüğü ilkesine göre yönetilen bir devlette ayrıcalıklı bir role sahiptir ve bu sorumlulukla yayın yapmak zorundadır.

Akademi ve akademisyenler çağdaş toplumlarda lokomotif görevi yapar. Tersinden bakarsak düşüncesini özgürce ifade eden akademisyenlerin oluşturduğu akademiler sayesinde ülkeler çağdaşlaşır. Akademisyenlerde bu misyonun ağırlığını yeterince taşıyabilmeli, kendilerine sağlanan bu toplumsal ay-

rıcalığı tüm insanlık hatta tüm evren için doğru bir şekilde kullanarak kişisel çıkarlardan ari; bir yandan bilgili, çağdaş düşünceli, üretken bireylerin yetişmesine katkıda bulunurken, diğer yandan da bulundukları yöre ve bölge insanının gelişme, kalkınma ve çağdaşlaşmasına yönelik üretimler yapabilecek fikirler üretebilmeli ve eyleme dönüştürebilmelidir. Kamu otoritesi ise üretkenliğe temel oluşturacak fikirlerin özgürce ifadesinde hiçbir grup veya kişinin etkisi altında kalmadan akademisyene gerekli olan özgürlük ortamını sağlama yükümlülüğünü yerine getirebilmelidir.

KAYNAKLAR

1. Atilla YAYLA İfade Hürriyeti Nedir, Niçin Gereklidir? Liberal Düşünce Dergisi, 2009; 50, 159 – 175
2. Joshua J. Mark, Tercüme Eden: Deniz Yılmaz. Sokrates. Dünya Tarih Ansiklopedisi, 2009
3. Monica Macovei. İfade Özgürlüğü Avrupa insan Hakları Sözleşmesi'nin 10. Maddesi'nin uygulanmasına ilişkin kılavuz İnsan hakları el kitapları, No. 2. Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 88 TBB-İHAUM: 6
4. Ulaş Kıran. İfade Özgürlüğü Nedir? Özneler, Kapsam, İçerik, Araçlar. Sarkaç 2019

5.2. TÜRK EĞİTİM SİSTEMİ: SORUNLAR VE ÇÖZÜMLERİ

Tıp doktoru ve akademisyen olduğum için eğitim ile ilgili okur-yazarlığım genelde tıp eğitimi konusunda oldu. Akademik Akıl'ın bu ay belirlediği konu başlığı "İyi bir eğitim sistemi nasıl olmalı" olunca genel eğitim ile ilgili bir makale yazmayı planladım. Bu konuda kuşkusuz genel bir bilgi birikimi vardı ama akademik anlamda fazla bir okuma yapmamıştım. Konu ile ilgili makale yazmaya karar vermenin, genel eğitim konusunda akademik anlamda bilgilenme fırsatı vereceğini düşünerek internetten bu konuda yazılmış makaleleri okumaya başladım. Bu vesile ile Milli Eğitim Bakanlığı Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı (EARGED) tarafından **"MEB 21. YÜZYIL ÖĞRENCİ PROFİLİ"** başlığı altında yapılan ama genel olarak Türk Eğitim Sistemi üzerine sorgulama, sorunlar ve çözüm önerilerini içeren kapsamlı bir yayını inceleme fırsatı buldum. Akademik anlamda kişisel olarak bilgi dağarcığıma eğitim konusunda çok büyük katkı yapan bu çalışmanın sonuçlarına ve çözüm önerilerine makalede geniş vereceğim. Ama çok üzüldüğümü belirtmem gereken konu 2011 yılında 356 sayfalık bir kitap şeklinde hazırlanan bu kadar kapsamlı bir çalışmanın sonuçlarının pratik yaşamda uygulama alanı bulamayışıdır. Zira eğer 2011'de bu raporda vurgulanan eksikler dikkate alınıp yapılan öneriler

gerçekleştirilse idi belki bugün" Nasıl Bir Eğitim Sistemi" konusunda bir makale yazmaya gerek kalmayacaktı. Anladığımız kadarı ile bu çalışma da pek çok benzeri gibi tozlu kitap raflarında ya da internet ortamında yayınlanmakla kalmış, uygulamaya geçilmemişti. Ülkemizde birçok konuda yapılan yasal düzenlemelere benzer şekilde bu çalışmada bir önceki ayın konusunda yazdığım " Yeni Bir Anayasa Gerekli mi" başlıklı makalemde belirttiğim gibi uygulamada eksiklikler olan raporlar, öneriler ve kanunlar kervanına katılmıştı.

Tüm toplumlar için geçerli olan **"Güzel bir gelecek iyi bir eğitim ile sağlanır"** aforizması güncelliğini her zaman korumaktadır. İyi bir eğitim sistemi mantık üzerine kurulmalı, ezberi dayatmak yerine kişinin istediği konuda bilgiye nasıl ulaşıp o konuda yetkin hale geleceğini gösteren bir sistem olmalıdır. Kuşkusuz iyi bir eğitim sistemi salt bilgiye ulaşma yollarını değil ahlaki eğitimi içine alan değerler sistemini de öğretmelidir. İyi bir eğitim sistemi aynı zamanda belli bir anlayış ve eğitim felsefesine göre yapılmalıdır. Eğitim sisteminde ana bileşenler eğiten ve eğitilen olunca eğitim felsefesi doğal olarak insan felsefesine göre yapılır. Esasında eğitim ve öğretim doğumdan mezara kadar devam eden ve etmesi gereken bir süreçtir. Toplumun tüm bireyleri almak zorunda olduğu formal eğitimler dışında yaşam boyu yeni teknolojiler, çevresel değişimler, sosyal değişimler, mesleki gelişmelere paralel olarak sürekli öğrenme ve eğitilme eylemi içinde olursa ancak, hızla gelişmekte olan 21. yüzyıla ayak uydurulabilir. Ancak bunu yaparken yine eğitimle elde edilecek olan doğal yaşam, çevre, kültürel ve etik değerleri koruma ediniminin de ihmal edilmemesi gerekir.

Bilindiği gibi bir toplum ne kadar gelişmiş ve modernleşmiş olursa olsun çocuklar okuldan önce bir ailenin içine doğarlar. Bu ailenin sahip olduğu sosyal, ekonomik, etnik, dinsel ve kültürel

özellikler, çocuğun okul öncesi dönemde sahip olduğu özellikleri ve tüm okul yaşamı boyunca sahip olacağı özellikleri etkiler. Eğitim sosyolojisi alanında yapılan çalışmalar, ailenin; sosyal, ekonomik, kültürel, dinsel ve demografik özelliklerinin çocukların hem okul öncesi döneminin hem de okul ve eğitim dönemindeki sosyal, psikolojik ve akademik özelliklerini etkilediklerini göstermektedir. İleride bahsedeceğimiz gibi MEB'in çalışmasından elde edilen sonuçlar bu bulguları desteklemektedir.

Her toplumun, her ülkenin kendi insan yapısı, doğası, sosyolojik, kültürel, coğrafi konum, tarihi geçmiş, gelenek ve görenekler, değerleri farklı olacağından doğaldır ki tüm ülkelerin uygulayabileceği tek bir eğitim sisteminden bahsetmek yanlış olur. Bu nedenle oluşturulacak eğitim sisteminin her ülkenin yukarıda bahsedilen özelliklerine göre şekillenmesi gerekir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kuruluş yıllarında toplum çok fakir, savaştan yeni çıkmış, genç erkek nüfus büyük oranda İstiklal Savaşı'nda şehit olmuş halde idi. Okur yazar oranı çok düşük, eğitim sisteminden bahsetmek mümkün değildi. İşte bu şartlarda Mustafa Kemal Atatürk **"En mühim ve feyizli vazifelerimiz millî eğitim işleridir. Millî eğitim işlerinde mutlaka muzaffer olmak lazımdır. Bir milletin hakikî kurtuluşu ancak bu suretle olur. Eğitimdir ki bir milleti ya özgür, bağımsız, şanlı ve yüce bir toplum halinde yaşatır ya da onu köleliğe ve yoksulluğa iter"** söylemi ile yurt genelinde eğitim seferberliği başlatmış, askerde okuma yazma öğrenenler bile öğretmen olarak toplumun okur-yazarlık oranını artırmaya katkı sağlamışlardır. Sonraki yıllarda Atatürk'ün dehası ile hepimizin bildiği devrimler hızla gerçekleştirilmiş ve Cumhuriyetin 10 yılında anayurt demir ağlarla örülebilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası ülkemizi savaşa girmekten koruyabilen ileri görüşlü ve yetenekli yöneticiler sayesinde eğitim

sistemine daha fazla önem verilmiş, tüm Dünya'da ses getiren ve birçok ülkenin beğenisini kazanan, büyük oranda köylü olan Türk Toplumu'nun sosyolojik ve kültürel yapısına uygun olan **"Köy Enstitüleri"** eğitim sistemine entegre edilmiş, köylü çocuklarından yazarlar, sanatçılar, mühendisler, doktorlar yetişebilmiştir. Esas olarak çağdaş bir eğitim yanında üretim, sanat, kültür, tarım, hayvancılık gibi pek çok alanda teorik ve pratik eğitim alan **"Köy Enstitülüler"** ülkenin dört bir yanını aydınlıkları ile aydınlatmışlardır. 1940-1946 arasında köy enstitülerinde 15.000 dönüm tarla tarıma elverişli hale getirilmiş ve üretim yapılmış, 750.000 yeni fidan dikilmiş, 1.200 dönüm bağ oluşturulmuştur. Ayrıca 150 büyük inşaat, 60 işlik, 210 öğretmen evi, 20 uygulama okulu, 36 ambar ve depo, 48 ahır ve samanlık, 12 elektrik santrali, 16 su deposu, 12 tarım deposu, 3 balıkhane, 100 km. yol Köy Enstitülüler tarafından yapılmıştır. Sulama kanalları oluşturularak enstitü öğrencilerinin uygulamalı eğitim gördüğü çiftliklere sulama suyu öğrenciler tarafından getirilmiştir. Tam da Türk toplumunun yapısına uygun olan bu mükemmel eğitim sistemi ne yazık ki çıkar gruplarının hoşuna gitmemiş, çeşitli yalanlar ve karamalarla yıpratılmaya çalışılmıştır. Köy Enstitüleri'nin fikir babası ve kurucusu Hasan Âli Yücel'in 1946'da Milli Eğitim Bakanlığı'ndan ayrılmasından sonra Milli Eğitim Bakanı Olan Reşat Şemsettin Sirer zamanında Köy Enstitüleri, Köy Öğretmen Okullarına dönüştürülmüş, bu okullar da öğretmen yetiştirilmeye devam edilmiş ve kapatıldığı 1954 yılına kadar Köy enstitülerinde 1.308 kadın ve 15.943 erkek toplam 17.251 köy öğretmeni yetişmiştir. Ancak yönetsel ve toplumsal yıpratılmaya daha fazla dayanamayan sistem 27 Ocak 1954'te kapatılmıştır. Köy Enstitüleri'nin, elli yılı aşkın süredir hem Dünya'da hem Türkiye'de ne kadar mükemmel bir eğitim sistemi olduğu konuşulmaya devam etmektedir. Belki de

hiç yeni bir iyi eğitim sistemi aramaya gerek yoktur. Köy Enstitüleri'ni çağın gereklerine uyarlayıp sisteme sokmak en doğru yol olacaktır.

Tıpkı Köy Enstitüleri'nin tüm Dünya'da örnek gösterilen bir eğitim sistemi olması gibi yakın tarihte Finlandiya'nın gerçekleştirdiği ve ülkenin dünya üzerindeki gelişmişlik düzeyine büyük katkı sağlayan **"Finlandiya Eğitim Sistemi"** dünyada çok konuşulan ve örnek gösterilen bir sistem olmuştur. Bu sistem Pası Shalberg tarafından kaleme alınan ve tüm Dünya'da ses getiren 'Finlandiya Eğitim Sistemi" başlıklı kitap sayesinde adını duyurmuştur. **Pası Sahlberg** Finlandiya eğitim sisteminin özünü şu cümlelerle özetlemektedir: "Finlandiyalı çocukların okul yaşamı, Finlandiya'nın bizzat uygulamakta olduğu gençlik ve eğitim politikalarının sonucudur; PISA testlerinin değil. Fin eğitim sisteminde okuma becerileri, bilim ve matematik okur yazarlığı kadar sosyal bilimler, görsel sanatlar, spor ve pratik becerilerin geliştirilmesi de önemli. Finli çocuklar ana okul ve ilkokul hayatları boyunca oyun oynar ve zevk alarak öğrenirler. Finli öğretmenler de, ebeveynler de matematik ve ya fen derslerindeki soyut kavramları öğretmenin en iyi yolunun müzik, drama ya da spor uygulamaları olduğunu düşünür. Akademik ve akademik olmayan öğrenme biçimleri arasında kurulan bu denge çocukların okuldaki mutluluğunu sağlamanın büyülü formülüdür. PISA testleri, okul yaşamının çok önemli olan bazı kıstaslarını değerlendirme dışında bırakıyor". Fin eğitim sistemi incelendiğinde, düşük maliyetler ve kısa okul saatleri ile yüksek akademik başarıyı; bireyselliğe, bağımsızlığa önem veren, öğrencilerine kendi eğitim programını kendi düzenleme sorumluğunu yükleyen eğitim anlayışıyla bol boş zamanı ve eğlenerek öğrenmeyi sağlamaktadır. Zorunlu okula başlama yaşı yedi olan Finlandiya'da çocuklara daha küçük yaşlarda sorumluluk ve öz-

güven veren uygulamalar vardır. Yaşları ne olursa olsun, çocuklar okula kendileri yürüyerek ya da bisikletle giderler, çocukların bağımsız yetişmesini önemseyen Fin kültüründe çocukların okula getirip götüren, ders çalıştıran ebeveynler yoktur. Eğitim müfredatı basit ve genel bir çerçeve tanımlamaktan ibaret olup öğrenciler, kendi ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda kendi eğitim-öğretim programlarını şekillendirme haklarına sahipler. Öğretmenler de öyle. Finli öğrencilere eğitim hayatlarının ilk altı yılında hiçbir şekilde not verilmez. Sekizinci sınıfın sonuna kadar not verme zorunluluğu yoktur ve öğrenciler standardize edilmiş bir sınav sistemine tabi tutulmazlar. Öğretmenler gün boyu sınıfta ortalama dört saat ders verirler, haftada iki saati ise mesleki gelişimleri için eğitimlere katılmak üzere ayırırlar. İlk okulda öğrencilerin ders dışı/teneffüs olarak geçirdikleri zaman toplam yetmiş beş dakikadır ve Türkiye'dekinin 1.5 kartı kadardır. Buda çocuğun sınıftan çıkıp, ihtiyaçlarını giderip, kısa da olsa arkadaşları ile oynayarak rahatlamış olarak diğer derse girmesini sağlayan yeterli bir süredir. Tüm öğretmenlerin en az lisans üstü eğitimi vardır ve üniversite giriş başarıları en yüksek %10'luk dilim içindedir. Öğretmenlik toplum gözünde statüsü en yüksek mesleklerden biridir. Finlandiya halkı öğretmenleri başarılı-başarısız olarak yargılamayan bir kültüre sahiptir. Eksikleri bulunan öğretmenlerin, yeni eğitim-öğretim programlarıyla kendilerini geliştirmesine fırsat tanınır. Hiçbir öğretmenin verimsizlik nedeniyle işten atılma korkusu yoktur.

Öğrencilere ödev verilmez, çünkü öğrenmenin yeri okuldur. Her çocuğa bir birey olarak değer verilir. Çocuklardan biri yeterince iyi öğrenemiyorsa öğretmenleri bunu fark eder ve çocuğun öğrenme programını onun bireysel ihtiyaçlarına göre düzenler. Aynı şey, okula uyum göstermeyen, sıkılan ya da öğrenim durumu programın ilerisinde olan çocuklar için de geçer-

lidir. Öğretmenlerin yüksek eğitim düzeyi, çocukların her türlü gelişimini gözlemleyebilmelerini ve esnek çözümler yaratabilmelerine olanak sağlar.

Okullarda spora önem ve çokça yer verilir. Ama okulların spor karşılaşmaları yapacak takımlar yoktur. Bunun nedeni de rekabet ve üstünlük elde etmeye Fin kültüründe değer verilmeyişidir. Finlandiya'da özel okul yoktur, eğitim harcamalarının tümü devlet tarafından desteklenir, okullar birbirleriyle rekabet etmez, tersine dayanışma içindedirler. Okulların hemen hemen tümünün başarı düzeyi aynıdır. Bu yüzden okulun birinin diğerine göre ayrıcalığı yoktur. Eşitlik kavramına olağanüstü değer verilen Finlandiya'da eğitim herkes için eşit imkanlar sağlamak demektir. Tüm çocuklar zeka ve becerileri ne olursa olsun aynı sınıflarda okurlar. Eğitim öncesinin önemli bir kısmı sınıf ortamı ve öğrenciler için harcanırken; öğretmenler de, yöneticiler de hemen hemen aynı maaşı alırlar. Bu yüzden Finlandiya'da eğitim maliyetleri düşüktür. Buna rağmen öğretmenliğin prestijli bir meslek olması nedeniyle kıdemli bir öğretmen ortalama bir üniversite mezunundan daha iyi maaş alır. Görüldüğü gibi Finlandiya eğitim sistemi son derece basite indirgenmiş, eşitlikçi, öğrenci temelli, uygulaması kolay ve ucuz bir sistemdir. Örnek alınıp ülke şartlarına göre düzenlenerek uygulanabilir. Finlandiya'da Eğitimde hakkaniyet de çok önemlidir. Bir toplum ne kadar eşitlikçi olursa olsun, eğer bu toplumdaki çocuklar farklılaştırılmış okul ve müfredat türlerine tabi kılınıyorlarsa, bu toplumdaki gençler farklı sosyal, kültürel, psikolojik ve akademik özelliklere sahip olacaklardır. Ülkemizde bu durumun yarattığı dezavantaj MEB çalışma sonuçlarına da yansıdığı gibi "Genel Lise, Özel Lise, Anadolu Lisesi, Fen Lisesi, İmam hatip Lisesi, Meslek Lisesi gibi altı ayrı kategoride verilen eğitim Üniversiteye girişte önemli oranda hakkaniyetsizliğe neden olmaktadır.

Finlandiya Eğitim Sisteminden kısaca bahsettikten sonra makalenin bundan sonraki kısmında MEB raporunun bulgularından bahsedilecek ve zaman zaman bunlara atıf yapılarak kendi düşüncelerimize yer verilecektir. Ülkemiz açısından İyi bir eğitim sisteminde eğitimin saç ayakları olan "öğrenci" öğretmen" "aile" ve "yöneticiler" in yerel ve evrensel vatandaşlık bilinci, yaşam ve kariyer konusunda bilinç ve becerilerle, kültürel farklılıkları ve yeterlilikleri kapsayacak şekilde kişisel ve sosyal sorumluluk bilincine sahip olmaları gerekir. Öğrenciler eğitimin "eğitilen" tarafını, aile, öğretme ve yöneticiler de "eğitici" tarafını oluştururlar. Ancak akılda tutulması gereken, iyi ve yetkin eğiticilerin, formal bir eğitim sistemi içinde olunmasa bile yaşam boyu eğitilmeyi benimsemeleri, eğitim almayı ve öğrenmeyi bir yaşam tarzı haline getirmeleri gereklidir.

MEB tarafından yapılan çalışmanın sonuçlarının verildiği rapor bulgularına göz atarsak mevcut eğitim sistemi sorunlarını öğrenci, öğretmen, aile, yönetici açısından ortaya koyabiliriz. Çalışma 2010 mart tarihinde anket uygulaması ile öğrenci, öğretmen, ebeveyn olarak (çocuk üzerinde etkili ve okul ile ilişkisi daha çok olması nedeniyle) anne, okul yöneticileri olmak üzere dört ayrı grupta yapılmıştır. Çalışmanın ayrıntıları okuyucular tarafından kaynaklar bölümünde 1. Kaynak olarak verilen adresten temin edilip okunabilir. Benim yapacağım özette; okullar arasında bakıldığında fen lisesi öğrencilerinin daha çok çalışkanlık ve başarıya önem verdikleri, genel lise ve meslek lisesi öğrencilerinin para, şöhret sahibi olma ve toplumsal değerleri (özellikle dini değerleri) önemsedikleri görülmektedir. Tüm öğrencilerde ortak görüş orta eğitim sisteminin uluslararası standartlardan uzak, öğrenciye yeterli değeri vermeyen, yurtdışında meslek edinmeye veya herhangi bir sanat dalını öğrenmeye olanak vermeyen, Özel ve Anadolu liseleri hariç yabancı dili

yeterli öğretmeyen, özel okullar hariç öğrenci ile iletişim ve öğrenci özgürlüğüne yeterli önem vermeyen öğretmen ve yöneticilerin olduğu bir sistem olduğu şeklindedir. Anneler de benzer konulardan yakınırken annelere okuma yazma bilmeyenden doktora eğitimi alana kadar olan yelpazede bakıldığında eğitim seviyesi yükseldikçe eğitim sisteminden bekledikleri değerlerin öğrencilerin okudukları okul düzeyi ile paralellik gösterdiği görülmektedir. Öğretmenler de ise durum tüm kurumlarda benzer olarak eğitimin kalitesi, öğrencilerin beklentileri, yöneticilerin tutumu açısından olumsuz görünmektedir. Yöneticilerden elde edilen verilere göre mevcut sistemde rehabilite edilmesi gereken konular olmakla birlikte genel olarak sistemden memnun oldukları görülmektedir. Benim oldukça dikkatimi çeken iki konuyu da burada değinmeden geçemeyeceğim. Eğitimden beklentiler konusunda öğrenci ve anne cevaplarında iyi ve saygın bir iş sahibi ve kişi olmak ön planda; şöhret sahibi ve para kazanmak son sıralarda yer alırken; özellikle yöneticilerin para kazanmak ve şöhret sahibi olmayı öğrencilerin eğitimden bekledikleri öncelikler olarak belirlemeleri; diğeri ise eğitim sistemi içinde öğrenciye değer verilmesini öğrenci ve anneler yetersiz bulurken okul yöneticileri oldukça yüksek oranda öğrencilere eğitim sistemi içinde değer verildiğini belirtmeleridir. Bu sonuçlar bazı cevaplarda objektif olmak yerine duygusal ve taraflı cevaplar verdiğini göstermektedir. Ama genel bakış açısı ile değerlendirirsek mevcut eğitim sisteminin uluslararası standartlardan yoksun olduğu görülmektedir. Bu eksikliklerin düzeltilmesi için eğitimin tüm paydaşlarına görev düşmektedir. Makalenin bundan sonraki kısmında eğitim sisteminin bileşenleri olan öğrenci, öğretmen, okul ve yöneticilerde "İyi bir eğitim sistemi için aranan özellikler" MEB raporunda belirtilen bazı düşünceler, bu konuda eğitimciler tarafından yazılan makale-

lerden edinilen izlenimler ve kendi bakış açımızla anlatılmaya çalışılacaktır.

İyi bir eğitim sisteminde olması gereken "Öğrenci Profili":

Öğrencinin iletişim becerisi olmalı, etkili iletişim kurabilmelidir. Grup halinde çalışma, işbirliği yapma, problem çözme, sorunlarının üstesinden gelme, araştırma yapabilme, bilimsel ve akılcı düşünme becerilerine sahip, araştıran ve sorgulayan olmalıdır. Bilgiye ulaşabilmeli, bilgiyi yönetebilme becerisine sahip olabilmelidir. Teknolojiyi etkili ve verimli kullanabilmeli, teknoloji kullanımında seçici olmalı, kendini yenileyebilmelidir. İnsanlığın ortak değerlerine sahip olmalı ve onlara değer vermelidir. Öğrenciler, felsefe eğitimi dahil tüm alanlarda bilgiyi alanında yetişmiş öğretmenlerden almalıdırlar. Demokratik tutuma sahip olmalı, insani ve ahlaki değerlere önem vermeli, öğrenmenin yaşam boyu devam etmesi gerektiğinin bilincinde olarak bu süreci yaşam boyu sürdürmelidir. Analitik düşünebilmeli ve öğrendiklerini sentezlemeyi ve yaşamda uygulaması gerektiğini bilmelidir. Türkçeyi gramer kuralları dahil doğru öğrenmeli ve kullanabilmelidir. Yapılan araştırmalar kendi dilini iyi bilen kişilerin yabancı dili daha kolay öğrendiğini göstermektedir. Sadece ders odaklı değil, çok yönlü olabilmeli ve en az bir sanat dalında kendini yetiştirmelidir. Hoşgörülü olmalı; farklı din, cins, milliyet, kültür gibi farklılıkları zenginlik olarak görmelidir. Öğrenme yol ve yöntemlerini, bilgiye nasıl ulaşacağını, kütüphaneyi nasıl kullanacağını bilmeli, doğruluğundan emin olmadığı bilgiyi sorgulamadan kabul etmemelidir. Sınıf ve okul yönetimi ile ilgili kararlara katılabilmelidir

Kendisi ile barışık, yurttaşlık bilincine sahip ve her türlü fanatizmden uzak olmalı, kendine güvenmelidir. Öz disiplini olmalı, kendi davranışlarının sorumluluğunu üstlenebilmelidir. Öğrenmeye açık olmalı, olaylara farklı açılardan bakabilmeli,

çok yönlü düşünebilmelidir. Yaratıcı düşünme becerilerine sahip olabilmeli ve bu özelliği ile fark yaratabilmelidir. Dünya ve ülke sorunlarına duyarlı ve barışçıl düşünceleri olan, ortak aklı içselleştirmiş dünya vatandaşı olabilmelidir. Zamanı iyi kullanmayı, verimli ve etkin çalışmayı, öğrenme yol ve yöntemlerini bilmeli, bilimsel okur-yazar olmalıdır. Kuşkusuz hiçbir öğrenci bu profili doğuştan gelen yetileri ile sağlayamaz. Bunun için yetkin eğiticilere ve eğitim alacakları sağlıklı ortamlara ihtiyaçları vardır.

İyi bir eğitim sisteminde olması gereken "Öğretmen Profili":

MEB raporunda yetişkin bir öğretmen şöyle tanımlanmaktadır; **"İyi bir öğretmen mesleğini benimsemeli,** öğrencilerin yetkin bir öğrenenler topluluğu olduğuna inanmalıdır. Öğretmen; "hadi size şunu anlatayım" dan çok, "hadi şunu birlikte bulalım" söyleminden şaşmamalıdır. Öğretmen, geleceğin, sorgulayıcı öğrenme yöntemleri üzerine kurulacağı gerçeğini kabullenmelidir. Aşırı bilgi yüklemekten çok, neyin nerede bulunacağını bilmenin daha yararlı olacağını unutmamalıdır. Öğretmen, başta öğrencileri olmak üzere herkese karşı saygılı ve demokratik bir kişiliğe sahip; toleranslı, sabırlı, yaratıcı, arkadaşça ve esnek olmalıdır. Çağın öğretmeni, şeffaf, açık kafalı, evrensel kültür, ekonomi, enerji ve çevre sorunlarına duyarlı olmalıdır. İletişimi güçlü olmalı, iyi bir konuşmacı olduğu kadar, iyi bir de dinleyici olmalıdır. Entelektüel etkinliklere açık, ancak rutinci ve çok tekrarlayıcı olmaktan da kaçınmalıdır. Öğretmen her öğrencinin ayrı bir kişilik olduğunu kabul etmeli, onları heveslendirmekte ve hayal güçlerini zenginleştirebilmekte usta olmalıdır. Öğretmen, öğrencilerini soru sormaya teşvik etmeli, her sorunun bir ışık olduğunu bilmeli ve her sorunun bir meşale olduğu gerçeğini aklından çıkarmamalıdır. Öğretmen, çocuğu seven,

ona saygı duyan bir yaklaşım içinde olmalı, çocukta korku duygusu yaratacak hiç bir davranış içinde olmamalıdır. Yüz yılımızın öğretmeni, öğrenciyi, Eğitim-Öğretim etkinliğinin tam merkezine yerleştirmeli, ezber ve aktarma hegemonyasından kesinlikle kaçınmalıdır. Öğretmen, ulusal dil ve kültürü, kıskançlık derecesinde korumalı, ulusal tarih ve değerlerin bilincinde olmalı, bunlardan olumlu çıkarımlarda bulunabilmelidir. Öğretmen, sıcak bir öğrenme iklimini, soğuk bir öğrenme iklimine dönüştürmemek için öğrencilerinin, hayal gücü, düşünce, mizah oyun ve hobilerini asla küçümsememelidir". Ancak tüm bu özellikleri kendinde toplaması gerektiğini düşündüğümüz öğretmenlerin liyakatın esas alındığı, adam kayırmacılığının olmadığı, ideoloji, cinsiyet, kimlik farklılıklarından azade, mutlu, huzurlu ve sağlıklı bir çalışma ortamına, kendilerinin ve ailelerinin yaşam gereksinimlerini karşılayacakları ek iş aramalarını gerektirmeyecek bir ücrete, ihtiyaçları olduğunu unutmamak gerekir.

İyi bir eğitim sisteminde olması gereken "Etkili Okul Profili":

Öğrenci, öğretmen ve yöneticinin verimli çalışabileceği Etkili okul, öğrencilerin bilişsel, duyusal, psikomotor, sosyal ve estetik gelişimlerinin en uygun biçimde desteklendiği, üst düzeyde bir öğrenme çevresinin yaratıldığı okul olarak tanımlanabilir. Her öğrencinin eşit oranda eğitim ve öğretim hakkına sahip olması düşüncesinden hareketle okulun da "etkili okul" olması amaçlanır ve yapılmalıdır. Etkili okul olmak daha fazla kaynağa sahip olma anlamına gelmez, mevcut kaynaklarla daha iyi sonuçlara ulaşmayı ifade eder. Etkili okul sistemini Edmonds'ın (1979) geliştirdiği ve genel olarak "etkili okul formülü" ya da "beş etken formülü" diye adlandırılan yaklaşım belirlemiştir. Bu yaklaşıma göre, öğrenci başarı düzeyindeki farklılıklar beş temel etken ile ilişkilidir:

"1. Disiplin sorunlarından arındırılmış ve öğrenmeye uygun bir okul iklimi.

2. Okul yöneticisinin güçlü bir öğretimsel liderlik özelliğine sahip olması, amaçları belirlemesi, disiplini sağlaması, sık sık sınıf gözlemi yapması ve öğrenme için özendirici koşullar oluşturması.

3. Temel beceri dallarına, özellikle; matematik ve okumaya ağırlık verilmesi.

4. Öğretmenlerin, tüm öğrencilerin başarabileceği beklentisine sahip olması.

5. Öğrenci başarı düzeyinin sık aralıklarla değerlendirilmesi ve bunun için de öğretim amaçlarının açık olarak tanımlanması"

Edmonds'ın önerdiği bu beş ögeye aşağıdaki ögeleri de eklemek mümkündür ve kanımızca sağlıklıdır:

- Öğrenciyi okul ortamından uzaklaştırıp soğumasına ve öğrendikleri pekişmeden unutmasına yol açan bizdeki gibi iki uzun dönem ve uzun yaz tatili yerine üç dönem ve kısa tatiller olmalı, okula gidilen iş günü sayısı artırılmalı
- Okul öncesi eğitime sistemde mutlaka yer verilmeli, ana okulundan itibaren kişilik gelişimi, kendine güven duyma, topluma ve çevreye karşı sorumlu olma konusunda yaşına uygun değerler eğitimi verilmeli
- İlkokulda Türkçeye ağırlık verilmeli, kendi dilini yeterli ve kaliteli öğrendikten sonra yabancı dil eğitimi başlamalı
- Aşırı merkeziyetçi sistemden vazgeçilip yerel özellikleri bilmesi bakımından eğitim sisteminde paydaş olarak yerel yönetimlere inisiyatif verilmeli
- Okul çocuk için sokaktan ve aileden daha cazip hale getirilmeli

- Dersler heyecanlı, uygulamalı, canlı, zevkli ve eğlenceli olmalı
- Öğretilenlerin niçin öğrenildiğinin sorgulanabileceği bir ortam yaratılmalıdır

İyi bir eğitim sisteminde olması gereken "Etkili ve Güçlü Yönetici Profili":

Etkili okulu oluşturmada atılacak en önemli adımlardan birisi okul yöneticisinin liderlik özelliğidir. Etkili okulu oluşturma, yönetme ve sürdürmede, okul yöneticisinin bir lider olarak önemli bir yeri olduğu, birçok araştırmacının üzerinde birleştiği bir konudur. Okul yöneticisinin, öğrenci ve öğretmenlerle kurduğu iyi ilişkiler öğretmen ve öğrencinin verimini artırmaktadır. Etkili bir yönetici başarıyı vurgular, öğretim stratejileri oluşturur, düzgün bir okul atmosferi hazırlar, sıklıkla öğrenci gelişmelerini izler ve değerlendirir, eğitim ve öğretimi koordine eder ve öğretmenleri destekler. Mükemmel liderlik özelliklerine sahip, okulu ile ilgili görüşlerini açıkça ortaya koyan, okulda değerler sistemi oluşturan, okulun kültürünü şekillendiren, stratejik plan yapabilen, kaliteyi ve başarı konusundaki beklentileri yükseltmeyi özendiren, etkili dinlemeyi bilen, öğretmen ve öğrencilerin düşüncelerine önem veren ve onlara her konuda yardımcı olan, çalışanlarını motive eden, her zaman coşkulu ve iyimser olan, her türlü başarıyı destekleyen ve ödüllendiren, çalışanlarına güvenen, personelini olumsuz dış etkenlerden koruyan, personeli tarafından desteklenen, sorumluluk sahibi, davranışlarıyla örnek oluşturan, okuldaki her türlü olayla ilgilenen, öğretmenlerini gelişmelere hazırlayan, öğrencilerle birebir iletişim kuran, okul içinde her yerde sıkça görünen bir etkili yöneticinin yönettiği okulda iyi bir eğitim ve öğretim çok daha etkin, verimli ve kolay sağlanır. MEB'in çalışmasında öğrencilerin yöneticilerde en istemedikleri davranış biçiminin

katı kurallar ve disiplin uygulamaları olduğunu ve iletişim kurulamaması olarak görülmektedir ve öğrenci başarısını azaltan önemli faktörlerden biridir. Bundan dolayı eğitim sistemimizin başarılı olması için öğrenci ve öğretmenleri ile korkutmadan iletiş kurabilen ama düzen ve disiplinden de taviz vermeyen etkin yöneticilere ihtiyaç vardır.

İyi bir eğitim sisteminde olması gereken "Etkili Aile Profili":

Eğitim sistemimizde "Etkin Aile profilinde" en büyük eksiklik MEB anket çalışması sonuçlarında görüleceği gibi aile içi iletişimsizlik ve ailenin çocuğu yeterince tanıyamamasıdır. Türkiye gerçeğinde hepimizin bildiği gibi aileler çocuklarını tanımak için çaba göstereceğine, çocuğun geleceğini etkileyecek en önemli etken olan iyi ve uygun eğitimi kendi deneyimlerine göre planlamakta, ailelerin çocuklardan beklentileri çoğu kez çocuğun kapasite ve eğilimi ile örtüşmemektedir. Bu nedenle uygun okula gönderilmeyen çocuğun başarısı düşmektedir. Ailelerde çocuğu mutlu ve severek yapacağı bir iş ortamına hazırlayacak uygun eğitimi almasından ziyade onu belirli okullara gönderme isteği vardır ve çocuklarını toplumda saygın bir pozisyon ve gelir edebilecek "geleceğe yatırım" olarak görmektedirler. Oysaki ailenin okula katılımı, yapacağı gönüllü etkinlikler ile aile içi iletişimi sağlamak, çocuğa karşı aşırı korumacı yada ilgisiz olmadan yüklenebileceği sorumluluklar vermek, öğrencinin verimini artıracak; ail- okul işbirliği, ailenin evde çocukla doğru iletişimi ve ilgisi iyi bir eğitim sistemine önemli katkı yapacaktır.

Sonuç

Sonuç olarak ülkemizde uygulanan güncel eğitim sistemi, 21. Yüzyıl uluslararası eğitim standartlarına ulaşma konusunda kısmi iyileştirmeler olmakla birlikte, esasen ezberci akade-

mik eğitimi esas alarak sınav ve test ağırlıklı olması, edinilen bilginin gerçek yaşamda nasıl kullanılacağının öğretilememesi nedeniyle çok yönlü ve kalıcı bilgi edinmeyi sekteye uğratmaktadır. Bu durumda eğitim sistemimizin; yaratıcı ve yenilikçi düşünme ve bunlara açık olma, eleştirel düşünebilme ve problem çözme, karar verme, öğrenme yol ve yöntemlerini öğrenme, öğrendiklerini gerçek yaşamda kullanabilme, bilgi okur-yazarlığı, bilgi ve iletişim teknolojileri okur-yazarlığı, iyi iletişim becerileri, Türkçeyi iyi öğrenip doğru kullanma, bir yabancı dili temel düzeyde öğrenme, takım çalışmasına yatkınlık ve en az bir sanat dalı ile ilgilenmeye olanak sağlayacak iyileştirmelere ihtiyacı vardır.

KAYNAKLAR

1. Milli Eğitim Bakanlığı Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı (EARGED) MEB 21. yüzyıl öğrenci profile
2. Özgür Bolat Eğitim sistemi nasıl olmalı? https://www.hurriyet.com.tr › 14 Tem 2018
3. Pası Sahlberg, Eğitimde Finlandiya Modeli, 2018
4. https://www.egitimpedia.com Dünyanın En Şaşırtıcı Eğitim Sistemi: Finlandiya
5. Özgür Bolat Finlandiya'dan eğitim adına ne öğrenebiliriz?
6. Serdarhan Musa Taşkaya. Nitelikli bir öğretmende bulunması gereken özelliklerin öğretmen adaylarının görüşlerine göre incelenmesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 33 Yıl:2012/2 (283-298 s.)
7. M. Akif Helvacı Etkili Okul ve Etkili Okul Müdürüne İlişkin Öğretmen Görüşleri Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (2011) 4/2, 41-608.
8. Emin KARİP Kemal Koksal. Etkili Eğitim Sistemlerinin Geliştirilmesi Dergipark, 6, 1996

5.3. DEVLET BİLİME KÖSTEK DEĞİL DESTEK OLMALI

Makalenin başlığını 7 Nisan 2022 tarihli Herkese Bilim Teknik Dergisi'nin Özlem Yüzak tarafından kaleme alınmış **"bilimde siçrama yapmanın bir yolu yök'ten bağımsız bilim enstitüleri"** başlıklı makalesi nedeniyle "Devlet Bilime Köstek Değil Destek olmalı" olarak seçtim. Özlem Yüzak'ın makalesinde dünyaca tanınmış bilim insanı Harvard Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Gökhan Hotamışlıgil ve ekibinin Yıldız Holding desteği ile Harvard'da kurulan ve sekizinci yılını geride bırakan Harvard Sabri Ülker Bilim Merkezi'nde yaptığı üç önemli buluşa değinerek özerk araştırma merkezlerinin önemli ve gerekliliğinden bahsedilmektedir. Yıldız Holding Yönetim Kurulu Başkanı Ali Ülker Türkiye'de de bağımsız bir bilim enstitüsü kurmak istediklerini ancak Yüksek Öğretim Kurumu mevzuatına göre bilimsel enstitülerin sadece üniversite bünyesinde faaliyet gösterebilmeleri nedeni ile buna izin verilmediğini ve mevzuatta düzenlemeye ihtiyaç olduğunu bildirmekte, "Merkezin 10. Yılında artık Türkiye'de bağımsız bir enstitü kurarak biz de evrensel bilime katkı sağlamayı diliyoruz" sözleri ile temennisini dile getirmektedir. Bu benzeri bilimi kısıtlayıcı yasalar ne yazık ki ülkemizde bununla sınırlı değildir. Çok güncel olması nedeniyle bu haberle başladım yazıya. Devlet ve yönetim erki tara-

fından çok sık rastlanır bilimi kısıtlayıcı tutumlara ülkemizde. Oysa bilimsel özerklik diye bir özgürlük alanı olmalıdır bilimin gelişebilmesi için.

Antik çağın önemli düşünürlerinden Diyojen Kinizm felsefesini benimsemiş önemli bir filozoftur. Çok zeki, hiçbir maddi değerde gözü olmayan, ancak fikirlerini özgürce dile getiren biridir Diyojen. Sinoplu zengin bir kuyumcunun oğluyken babasının kalpazanlığı sonunda aile fakirleşir ve Sinop'tan Atina'ya sürülür. Diyojen buradan Korintos'a (Korint) geçer ve ömrünün geri kalan kısmını burada geçirir. Yaşamını tüm maddi değerlerden arınmış olarak açık havada yaşamakta, düşünmekte ve düşüncelerini hiçbir kısıtlama olmaksızın dile getirmektedir. Aristoteles'in öğrencisi olan Makedonya kralı Büyük İskender felsefeye meraklı, filozoflara değer veren bir hükümdardır. Bir gün Diyojen'i ziyaret etmek için Korint'e gelir ve açık havada uzanmış güneşlenmekte olan Diyojen'e bir dileği olup olmadığını sorar. Güneşini kesen Büyük İskender'e Diyojen'in yanıtı tarihe mal olmuş ünlü aforizması *"Gölge etme başka ihsan istemem"* ile olur. Esasında verdiği cevabın asıl hali işaret parmağıyla güneşi göstererek, "Benden bana veremeyeceğin şeyi esirgeme" şeklindedir. Daha sonraları Büyük İskender'in bu olay üzerine *"Ünlü imparator Büyük İskender olmasaydım 'Diyojen' olmak isterdim"* dediği tarihe geçmiştir. Bu tarihi hikayeden kıssa güneş metaforu ile gücünüzün yetmeyeceği bir şeyi yapacak birileri var ise onlara engel olmayın başka bir iyiliğe gerek yok dersi çıkartılabilir. Bu dersten hareketle bilimi ve uygulayıcısı bilim insanlarını birtakım yasal kalıplar içine sıkıştırmanın gölge yapmaktan başka bir şeye yaramayacağıdır.

Devlet ve yönetim erki bilime ve bilime insanlarına köstek değil destek olmalı, yani onları bilimsel düşünce ve bilim üretme sürecinde özgür bırakmalı, ihtiyaçları ölçüsünde de yardım-

cı olmalı ve işlerini kolaylaştıracak düzenlemeleri yapmalıdır. Bilime yatırım yapan ve bilim insanlarını destekleyen ülkelerde yaşamın her alanında işler daha kolay yürür. Toplum daha sağlıklı, daha mutlu, daha huzurlu yaşar. Ancak unutulmamalıdır ki savaşlar ve silahlarda bilimsel gelişmenin bir ürünüdür. Hemen yanı başımızda devam etmekte olan Ukrayna-Rusya savaşında binlerce masum insanın ölümüne yol açan, şehirleri, tarihi, doğayı, hatta güzelim Karadeniz'i içindeki canlıların yaşayamayacağı hale getiren en modern silahlar, füzeler, bombalar, mayınlardır. Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk bu yok edişlerin önlenmesi için söylemiştir *"Ulusun yaşamı tehlike ile karşı karşıya kalmadıkça, savaş bir cinayettir"* ünlü sözünü. Öte yandan bilimsel gelişme sayesindedir ki 2 yıla yakın bir süredir tüm dünyayı kasıp kavuran, milyonlarca insanın ölümüne yol açan COVID-19 pandemisinde 10 ay gibi kısa bir sürede koruyucu aşının geliştirilip uygulanmaya başlanması ve daha yıllarca devam edebilecek bulaşıcı bir hastalığın hızını kesmesidir. Tarihte de sıtma, trahom, verem, veba, kızamık, çocuk felci gibi birçok hastalık aşı ve koruyucu önlemler ile kontrol altına alınabilir hale gelmiştir.

Bilimsel düşünce ve gelişme ezberci değil sorgulayıcı bir eğitim sistemi ile kazanılabilir. Türk eğitim sistemini gözden geçirdiğimizde genelde öğretmen odaklı, sınavları geçmeye yönelik ezberci bir eğitim sisteminin uygulandığını görmekteyiz. Kuşkusuz istisnalar vardır ama bunlar kaideyi bozacak düzeyde değildir. Bilimde öncü ülkeler arasına girmek istiyorsak öncelikle temel eğitim politikası; öğrenciyi merkeze alan sorgulamadan bir şeyin kabul edilmemesi gerektiğini önceleyen bir sisteme everilmelidir. Bilim üreten kurumlar özerk olmalı, liyakata önem verilmeli, devlet işleyişi bilimsel göstergelere göre yürütülmelidir. Buna eğitim, ekonomi, sağlık, güvenlik, kültür, sanat

dahildir. Bugünlerde ülkemiz çok zor ekonomik koşullar altındadır, toplumun önemli bir kesimi yeterli beslenme için sağlıklı gıdaya ulaşmada problem yaşamaktadır. Bu sadaka kültürü ile çözülebilecek bir sorun değildir. Yöneticilerin şapkayı önlerine koyup bilim insanlarından destek alarak yanlışı nerede yaptıklarını bulmalı ve bilimsel doğrulara göre çözümler üretmelidirler. Aristoteles'in söylediği gibi **"İlim iyi zamanlarda servet, kötü zamanlarda sığınak ve iyi bir yol göstericidir."**

KAYNAKLAR

1. HBT Dergi 316. sayı – 14 Nisan 2022
2. Büyük İskender ile Diyojenin karşılaşma hikâyesi ve Diyojenin ...https://legionehistoria.wordpress.com › 2019/06/04 › b...4 Haz 2019
3. https://www.egitimsistem.com/bilimin-onemini-anlatan-ozdeyisler-74281h.htm

5.4. BİLİM DİLİ OLARAK TÜRKÇE'NİN KISITLILIKLARI VAR MI? YABANCI SÖZCÜKLERİ KULLANIRKEN AMACI AŞIYOR MUYUZ ve NEDEN?

Bilim dili olarak Türkçe'nin kısıtlılıkları üzerine bir makale yazmayı planlarken çevrimiçi katıldığım bilimsel bir toplantının kolaylaştırıcısı (moderatörü), Türkiye'nin en eski üniversitesine bağlı Tıp Fakültesinin, bilimselliğinden zerre kadar kuşku duymadığım kıdemli öğretim üyesi bir meslektaşımın aşağıda yazdığım Türkçe'de çok güzel karşılıkları olduğu halde İngilizce 'sini kullanmayı tercih etmesi nedeniyle başlığa, bilim dili kullanırken amacı aşar şekilde mi yabancı sözcükleri kullanıyoruz ve nedenleri ne olabiliri de eklemeyi uygun gördüm.

Meslektaşımın kullandığı sözcüklerden dikkatimi çeken birkaç tanesini Türkçe karşılıkları ile yazdıktan sonra olası nedenleri tartışmaya çalışacağım. Case (olgu), data (veri), audience (dinleyici), step (adım), prosedür (işlem), flare'i azaltmak (flare atak demek) İngilizce bir kelime Türkçe takı ve tamamlayıcı bir sözcük almış; benzer şeklide abuse etmek (abuse : kötüye kullanma, suiistimal) tam bir anlam kargaşası "kötüye kullanmak etmek" gibi.

Özellikle doksanlı yıllarda ülkenin üst düzey yöneticileri ya da akademisyenlerinin konuşmalarda yaygın olarak İngilizce kelime kullanma özentisi vardı. Hepimizin hafızasındadır sanı-

rım, rahmetli Süleyman Demirel'in "tartışma" yerine "diskü-syon" şeklinde söylediği "discussion" ı tercih etmesi. Kanımca bu birazda konuşmanın daha etkileyici olacağını sanma amaçlı idi. Sonrasında kısmen azalsa da yukarıda örneğini verdiğim şekilde hala devam etmekte Türkçe karşılığı olan yabancı kelimeleri kullanma alışkanlığı. Hastanelerde ve üniversitede özellikle genç kuşak arkadaşlarımın yaygın olarak kullandıkları iki yanlış kullanımlı İngilizce kelimeden de bahsetmek, belki okurlar arasında olabilecek genç meslektaşlarımın bu yanlıştan vazgeçmelerine sebep olur. Birisi hastayı hastaneye yatırmak anlamına gelen "hospitalize etmek" diğeri de "full dolu". Hospitalizasyon un zaten kelime anlamı hastaneye yatırmak iken siz "hospitalize etmek" dediğinizde "hastayı hastaneye yatırmak etmek" şeklinde, ya da "full dolu" dediğinizde "dolu dolu" şeklinde maksadı aşan yanlış kelimeleri kullanmış oluyorsunuz, hem de tam Türkçe karşılıkları varken.

Çoğunluğu İngilizce olan yabancı kelimeleri kullanma alışkanlığı kanımca üç ana nedenden olmakta:1- Uzun yıllar yurtdışında yaşamış olmak nedeniyle oluşan alışkanlık, ki bunun tam tersi güzel örnekler de var, uzun süre Amerika'da yaşamış ama Türkçe'yi çok özenli ve güzel konuşan ve konuşmasına hiç İngilizce kelime katmayan birçok bilim insanımız var, 2- İngilizce kelime kullanarak konuyu daha iyi bildiğini ve yabancı kaynakları yakından takip ettiğini göstermek, 3.Konuşmanın daha etkileyici olacağını sanmak.

İngilizce kelimelerin maksadı aşan şekilde yanlış ve gereksiz kullanımını burada özetledikten sonra esas değinmek istediğim konuyu "bilim dili olarak Türkçe'nin kısıtlılıkları var mı?" konusunu irdelemek isterim.

Bir dilin bilim dili olarak kullanılabilmesi dünya genelinde kabul görmesi için bilim alanında yeni teknolojiler ve keşiflere

imza atmak, söz sahibi olmak gerekir. Günümüzde hemen her alanda kullanılan en önemli teknoloji bilgisayar olup yaşama getirdiği kolaylıklar tartışılmaz bir gerçektir. Ülkemizde de tabiri caiz ise toplumun hemen her kesiminde yediden yetmişe herkesin kullanıcı olarak bilgisayar ile ilişkisi vardır. Çok sayıda bilgisayar terimi kelime anlamı tam olarak bilinmese de ne anlama geldiği iyi kötü anlaşılabilmektedir. Örneklemek gerekirse çoğunluk tarafından kullanılan, çoğu kez de gezip gördükleri, yiyip içtikleri mekan ve zamanların fotoğraflarını paylaştıkları "facebook" kelimesinin, kelime anlamının bilindiğini veya ne anlama geldiğini merak edip öğrenmek isteği olduğunu sanmıyorum. Ama kurucusu ve isim babası olan Mark Zuckerberg'i dünya milyonerleri arasına katan bir sosyal iletişim ağı olan "faceboook" dünyanın dört bir yanında aynı isimle kullanılmaktadır. Tweeter benzer şekilde.

PDF ve JPG de çok kullandığımız kısaltmalar ve ne yazık ki tam karşılayacak Türkçe kısaltmaları yok. İngilizce "Portable Document Format" ın kısaltılmışı olan PDF'nin Türkçe karşılığı "taşınabilen belge biçimleri" olarak ifade edilmektedir. PDF türü belgeler tüm platformlar arasında taşınabilen, aktarılabilen, yazdırılabilen sayısal bir dosya biçimi şeklinde ki belgelerdir. JPEG veya JPG ise 1990'ların başında standartlaştıran uluslararası bir kuruluş olan Joint Photographic Experts Group'un kısaltmasıdır. Dünyanın bütün dillerinde kabul görmüş bu ifadeleri Türkçe kullanmaya kalkışmak kanımca boşa çabalamak olacaktır.

Bilim dili derken kendi alanım olan tıptan çoğu Latince kökenli sayısız yabancı kelime örneği vermem mümkün on yıllardır yaygın olarak kullanılagelen. Ayrıca bu kelimeler hemen tüm dünyada aynı şekilde kullanıldığı için artık tıpta eğitim dili olarak kabul görmüş ve hiçbir ülke kendi diline çevirerek kullan-

ma girişiminde bulunmamıştır. Örneğin akciğerleri dinlerken doktorun duyduğu normal olmayan sesler, ki bu gene yabancı kökenli bir kelimeye Türkçe eklenerek "patolojik ses" olarak tarif edilir, "ral" olarak adlandırılır ve Türkçe karşılığı yoktur. Benzer olarak "patoloji, kolonoskopi, gastroskopi, sistoskopi, bronkoskopi, bronşit, gastrit, endometrit, rinit, myokardit, epidemi, pandemi, hijyen gibi çoğu halk tarafından da kullanılan tıbbi terim İngilizcedir ve kelime olarak Türkçe karşılığı yoktur. Örnekleri sayısız artırmak mümkündür ve kanımca bu durum tüm bilim dalları için geçerlidir. Hal böyle olunca özellikle bilim dilinde dünyaca kabul görmüş, iletişimde ve eğitimde kolaylık sağlayan yabancı kelimeleri Türkçeleştirmeye çalışmak gereksiz bir uğraş olacak ve toplumda da kabul görmeyecektir. Örneğin dilimize yerleşmiş Arapça kökenli bir kelime olan tedavinin karşılığı iyileştirmedir, bir zamanlar Türk dilini zenginleştirmek adına yapılan Türkçeleştirme girişimleri sırasında "sağaltım" kelimesi olarak sözlüklere girmiş, ancak ne bilim dilinde ne günlük kullanımda yer bulamamıştır. Ancak bu yazılanlardan da yanlış anlam çıkarılmamalıdır. Türkçe karşılığı olan her yabancı kelimenin de mutlaka Türkçe'si kullanılmalıdır, çünkü dil bir milletin kimliğidir. Mustafa Kemal Atatürk 1930 yılında "Milli his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin milli ve zengin olması milli hissin inkişafında başlıca müessirdir. Türk dili dillerin en yaygınlarındandır, yeter ki bu dil şuurla işlensin. Ülkesinin yüksek istiklalini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır" sözleri ile aslında meramımızı tam olarak anlatmaktadır. Türkçe karşılığı varken yabancı kelime kullanmak ülkemizin bağımsızlığına nasıl ki ihanetse, tüm dünyada bilimde yaygın olarak kullanılan ve Türkçe de tam karşılığı olmayan yabancı kelimeleri zorla Türkçeleştirmeye kalkışmakta zaman kaybı olacaktır.

5.5. BİLİMSEL HAKEMLİK: YARGILAMA DEĞİL, BİLİME ve AKADEMİSYENE KATKI

Arapça'dan dilimize girmiş olan hakem sözcüğünün Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde dört ayrı anlamı vardır: 1-Tarafların aralarındaki anlaşmazlığı çözmek için yetkili olarak seçtikleri ve üzerinde anlaştıkları kişi, yargıcı, 2- Belirli bir konudan iyi anlayan kimse, 3- Seçme ve karar verme yetkisi bulunan kimse 4- Spor karşılaşmaları ve yarışmalarını kurallara uygun ve yansız olarak yöneten kimse. Bu tanımlamalardan ikincisi ve birazda belki üçüncüsü bilimsel hakemlik için geçerli olsa da kanımca ikinci biraz eksik, üçüncü de amacını aşmış görünmektedir, zira her ne kadar makalenin bilimsel olup olmadığının seçilmesinde rol oynasa da hakem, yayımlanması konusunda "yayımlanabilir" tavsiyesi verir ama karar verme yetkisi yoktur. Bu nedenle bilimsel hakemliği, bilimsel bir çalışmanın bulgularını, yeterlilik, önem ve orijinallik açısından, konunun uzmanları tarafından değerlendirme işlemi olarak tanımlamak mümkündür. Hakemlik; araştırma makaleleri, özel sayı makaleleri ve temalı derleme makalelerinin yayımlandığı bilimsel dergilerde yapılır.

Bilimsel bir yazının bilimsel bir dergide yayımlanabilmesi için belirlenmiş kurallar vardır. Yazı önce konu ile ilgili derginin, editörü tarafından yayın ilkelerine uygun olup olmadığı konusunda değerlendirilir. İlgili derginin yazım kurallarına uygun olmayan bilimsel yazı editör tarafından reddedilir. Edi-

törce kabul edilen yazı daha önce belirlenmiş konunun uzmanı en az iki hakeme gönderilir. Yazının hakeme gönderilme nedenleri arasında, editörün iş yükü nedeniyle dergiye sunulan çok sayıdaki makaleye yeterli zaman ayıramaması, kendi görüşü dışında farklı uzman görüşlerine de ihtiyaç olması, editörün sınırlı uzmanlığı dikkate alındığında derginin kapsamına giren her konuda fikri ve bilgisinin olmayacağı sayılabilir. Hakemler tarafından incelenen yazı ya reddedilir, ya küçük düzeltmeler sonucu yayımlanabilir oluru alır, ya büyük düzeltmeler ile hakem tekrar değerlendirmek ister, ya da yayımlanabilir oluru aldıktan sonra yazı "bilimsel makale" olarak yayımlanır. Hakemlik kurumu derginin bilimsel kalitesinin ölçütlerinden biridir. Hem makale sahibine, hem yayına hem de hakemin kendisine katkıları vardır. Bu nedenle değerli ve onurlu bir görevdir, herhangi bir maddi karşılığı olmadan yapılır. Hakkıyla yapıldığında oldukça zaman alıcı bir iştir. *"Yoğun işlerimin arasında bir de hakemlikle uğraşamam"* denilmemesi gereken, akademisyenin ya da bilim insanının asli görevlerinden biridir.

Bilimsel hakemlik üç şekilde olur; Tek-kör inceleme: hakemlerin kimlikleri açıklanmaz. Ancak hakemler yazarların kim olduğunu görebilir; *Çift kör inceleme:* hem yazarın hem de hakemlerin kimlikleri açıklanmaz; yazarın hakemlerin kim olduğunu bildiği ve hakemlerin de yazarların kim olduğunu görebildikleri *Açık hakem incelemesi* olarak. Hakemin tarafsız değerlendirme yapması ve makale sahibinin hakemden herhangi bir istekte bulunmaması, yani yazar ile hakem arasında iletişim kurularak sürece etkisini ortadan kaldırdığı için, bilimsel hakemlikte en uygun yöntem çift kör yöntemdir.

Bilimsel hakemlik bir eleştiri kurumu olarak değerlendirilmemelidir. Konu ile yeterli bilgi ve deneyimi olması gereken hakem kendisine gönderilen makaleyi sadece okumak ve

hakkında fikirlerini belirtmekle yetinmemeli, makaleye konu çalışmanın dayandığı temelleri, konunun bilimsel önemi ve özgünlüğünü, kullanılan yöntemi, elde edilen sonuçları ve istatistiksel değerlendirmeyi, sonuçların tartışılması ve konu ile ilgili literatürü bilimsel temellere dayandırarak ayrıntısı ile gözden geçirmeli, saptadığı yazım ve dil hatalarını, eksikleri veya amacı aşan fazlalıkları ayrıntılı bir şekilde satır numarası ile belirtmeli, ne şekilde düzeltileceği konusunda yazara yol göstermelidir. Unutulmamalıdır ki hakemlik akademik eğitimin önemli bir parçasıdır. Sadece eleştirmek değil, eksiklerin nasıl düzeltileceği konusunda yazara mentörlük yapmayı gerektirir. Eleştiriler olumlu olmalı, olumsuz eleştirler ile yazarın motivasyonu kırılmamalıdır. Hakemin yapacağı katkılar ile hem makalenin hem de derginin bilimsel değeri artacaktır.

Kuşkusuz bilimsel hakemlik sadece yazara, makaleye ve dergiye katkı yapmaz; hakemin kendisine de önemli katkı sağlar. Hakem kendi makalelerini yazarken okuyucunun bakış açısını dikkate almaya başlar ve bu sayede kendi makaleleri de daha çok okuyucuya ulaşır, akademik dünyada tanınırlığı ve deneyimleri artar. Hakemin kendi alanı ile ilgili tüm dergileri okumak için yeterli zamanı olmayabilir; hakemlik, hakemin son araştırmalardan ve gelişmelerden haberdar olmasını sağlar. Makalelerde okuduğu araştırmalardan elde ettiği deneyimler planlayacağı projelere yardım eder. Hakemin yazara yapacağı mentörlük, eğitici vasfını geliştirmesine katkı sağlar.

Sonuç olarak; bilimsel dergilerde hakemlik; dergide iyi araştırmaların yayımlanmasını sağlamak için bir filtre görevi görür, araştırmanın geçerliliği, önemi ve orijinalliğini belirlemeye yardımcı olur, iyileştirme için sunulan öneriler yayın için sunulan araştırmanın kalitesini arttırır. Hakemlik sürecinin sonunda hem yazar, hem de hakem öğrenir.

KAYNAKLAR

1. Bilimsel dergilerde hakemlik (2022) – kampusula.com https://www.kampusula.com › Akademik Kariyer28 Mar 2022
2. Hakem Yönergesi – EMO Bilimsel Dergi – DergiPark https://dergipark.org.tr › pub › emobd › page
3. Söyüncü S. NASIL HAKEM OLURUM? – ATUDER http://file.atuder.org.tr › _atuder.org
4. Hakemlerin Özellikleri ve Sorumlulukları – Pikom https://pikom.bingol.edu.tr › dergimiz › hakemlerin-oz…
5. Doğan Y Bilimsel yayınlarda hakemlik süreci https://www.turkbiyokimyadernegi.org.tr

5.6. AKADEMİDE BİLİMSEL ÜRETİMİN ANAHTARI: ORTAK ÇALIŞMA KÜLTÜRÜ

Ne güzel söylemiş şair "DAVET" şiirinde "Yaşamak bir ağaç gibi tek ve hür ve bir orman gibi kardeşcesine, bu hasret bizim…"

Sadece akademide değil, iş dünyası ve diğer çalışma alanlarında da hasretini çektiğimiz şey üretimin temeli olan özgür düşünceye getirilen pranga ve adeta tek bir ülke olmuş küresel dünyada kapitalizmin kıskacına sıkışmışlığın yol açtığı daha çok kazanmak, ön planda olmak, sözünü dinletmek, iktidar olmak ve ben olmanın dayanılmaz ağırlığının engel olduğu birlikte çalışma kültürü.

Fransızca "discipline" sözcüğünden köken alan "disiplin" kelimesinin Türk Dil Kurumu sözlüğünde esas anlamı "Bir topluluğun, yasalarına ve düzenle ilgili yazılı veya yazısız kurallarına titizlik ve özenle uyması durumu, sıkı düzen, ve kişilerin içinde yaşadıkları topluluğun genel düşünce ve davranışlarına uymalarını sağlamak amacıyla alınan önlemlerin bütünü olarak tanımlanmakla birlikte, üçüncül anlamda da "Öğretim konusu olan veya olabilecek bilgilerin bütünü, bilim dalı" olarak açıklanmaktadır. O halde akademik hayatta esas anlamı "bilim dalı "olan "disiplin"de kuşku yok ki her bilim dalı kendi alanında uzmanlaşmayı ana hedef olarak belirleyecektir. Ancak hiçbir bilim

dalının diğeri olmadan sürdürülebilir bir gelişme göstermesi mümkün değildir. Örneğin matematik olmadan fiziğin gelişmesinin mümkün olmayacağı gibi. Bilimsel anlamda, bilim dalları arasındaki birliktelik basitçe bir araya geliş değildir. Esas olarak uzmanlaştıkları alanlarda sınırlarını ortadan kaldırmadan ve bu sınırlara karşılıklı saygı göstererek birbirlerini besleyip geliştirecek fikirleri, üretimleri paylaşmak ve bunlardan yeni fikirler, üretimler ortaya koymaktır. Birlikte çalışma kültürünün üretime dönüşünün en iyi örneklerinden biri gastroenterolojide özellikle ince bağırsak hastalıklarının tanısı için kullanılan kablosuz endoskopi olarak adlandırabileceğimiz "kapsül endoskopi" nin hikayesidir.

Kapsül endoskopinin klinik gastroenterolojide kullanımı 2001 yılında olmuş, ancak düşünceden uygulamaya uzanan yolculuk 20 yıl önce, 1981 yılında, İsrail Savunma Bakanlığı'nın elektro optik tasarım bölümünde kıdemli mühendis olarak çalışan ve tıbbi görüntülemeye ilgisi duyan Gavriel Iddan ile başlamıştı. Iddan İsrail'deki görevinden izne ayrılarak iznini Boston'da tıbbi görüntüleme alanında faaliyet gösteren Elscint şirketinde X-ray ve ultrason görüntüleme üzerine çalışmak üzere kullanmıştı. İsrailli bir gastroenterolog olan komşusu Eitan Scapa da iznini Boston'daki bir tıp kurumunda geçirmekte idi. Birbirleriyle arkadaş olan iki bilim insanı kendi alanları ile ilgili bilgileri paylaşmaya başladı. Iddan gastrointestinal sistemde fiber optik kullanımı hakkında bilgi edinirken, Scapa, Iddan'a mevcut fiber optik teknolojisi ile çalışan endoskoplarla ince bağırsağın tıbbi inceleme için ulaşılmaz olduğunu anlattı. Bu tıbbi zorluğun farkına varan Iddan soruna çözüm üretmek için kafa yormaya başladı. Bu arada, dijital görüntülemede kullanılan "yük bağlaşımlı cihaz" (İngilizce; Charge Coupled Device) yaygın kullanımı ile CCD veya CCD sensörü olarak adlandırılan

görüntüleme çipleri piyasaya çıkmıştı. On yıllık düşünme sürecinden sonra, Iddan CCD teknolojisini kullanarak minyatür bir kamera ile standart endoskopların ulaşamadığı ince bağırsakları görüntülemenin mümkün olacağını düşündü ve elektrikle göbek kordonuna bağlı CCD minyatür kamera ile bunu yapmayı denedi. Ancak ince bağırsağın uzunluğu bu seçeneği engelledi. Iddan vazgeçecek değildi, düşünmeye ve araştırmaya devam etti, göbek bağını kesip bunun yerine CCD kameraya mini bir verici takmayı ve cihazın bağırsak içinde kendi başına hareket etmesine izin vermeyi planladı. Ancak, CCD elemanlarının çok fazla enerji tüketmesi, minyatür piller ile en iyi ihtimalle 10 dakikalık iletim süresine izin veriyordu. Bu sürede altı metre uzunluğundaki ince bağırsakları incelemek mümkün değildi. Üstelik kapsül yeterli ve iyi görüntüyü nasıl sağlayacaktı, ince bağırsak içindeki salgılar ve kalıntılar kameranın yüzeyini kapatıp görüntüyü engelleyebilir miydi? Bu nedenlerle ince bağırsağın kapsülle incelenmesi muhtemelen saatler sürecek ve hasta ile doktoru ekran başında uzun süre meşgul edecekti. Hastayı ve doktoru uzun bir muayeneden kurtarmak ve ekran başında geçirilmesi gereken süreyi sınırlamak nasıl mümkün olabilirdi? 1993 yılında Iddan, sistemi üç parçaya bölmek gibi parlak bir fikir ortaya attı. Birinci bölüm: kamera ve vericisi. İkinci bölüm: hastanın karın yüzeyine yerleştirilen bir sensör dizisine bağlı bir kayıt cihazı. Üçüncü bölüm: kayıt cihazında depolanan bilgileri işleyerek doktorun boş zamanlarında makul bir süre içinde inceleyebileceği bir çalışma oluşturan yazılım paketi. Enerji tüketen CCD kamera sorunu neredeyse tesadüfen çözülmüştü. Iddan, optik mühendisliği üzerine bir dergi okurken Eric Fossum'un bir makalesine rastladı. Makalede Fossum Silikon çip (CMOS -complementary metal oxide semiconductore) kullanımı tarif ediliyordu ve CMOS'un CCD'nin yerini alacağını öngörü-

yordu. Çünkü CMOS la, CCD'lerin sadece yüzde biri kadar enerji tüketmeleri başta olmak üzere birçok sorun çözülecekti. Fossum'unda ekibe katılmasıyla taşlar yerine oturmaya başlamış ve aparatın bileşenleri daha da minyatürleştirilmişti. Tasarımın gerçeğe dönüştürülmesi için fonları olan bir organizasyona ve çalışan bir kapsül kamera için gerekli unsurları yaratacak çok yenilikçi mühendislerin uzmanlığına ihtiyaç vardı. 1994 yılında Gavriel Iddan, tam olarak bunu yapan, yani gerekli fonları toplayan ve yetenekli fizikçi ve mühendisleri işe alan Gavriel Meron ile tanıştı. Meron'un ekibinde birçok yetenekli mühendis vardı. Gavriel Iddan'ın 1997'de patent aldığı orijinal sistem çok hantal olan ve çok faza enerji tüketen bir CCD çipi öngörüyordu. Isıtılmış bir filament tarafından üretilen ışık çok fazla enerji tüketiyordu, çok zayıftı ve yeterince hızlı açılıp kapanmıyordu. Optik tasarım uygun değildi. Meron minyatür kamera elemanlarını piyasadan alamayacağını anlamıştı. Ekibinin bunları yaratması gerekecekti. Ekibindeki Dov Avni'nin uzmanlık alanı analog videoydu. O da uzun yıllarını Gavriel Iddan'ın çalıştığı İsrail Savunma Bakanlığı'nın Ar-Ge birimi olan Rafael'de geçirmişti. Avni'ye yeni bir görüntüleyici, bir ışık kaynağı yaratma ve tüm bileşenleri minyatürleştirme görevi verildi. Iddan, Meron'a CMOS çipli görüntüleyicinin teknik zorluklarını çözdüğünü bildirdiğinde, Meron harekete geçmeye hazırdı. Meron'un ekibi Princeton'da bulunan ve görme, video ve yarı iletken teknolojisi araştırmalarına adanmış bir enstitü olan Sarnoff Corporation'a danıştı. Sarnoff Corporation'ın önde gelen araştırma uzmanı, CMOS teknolojisiyle keskin görüntüler elde etmenin imkansız olacağını, çünkü vücut sıcaklığında rastgele fotonların varlığı nedeniyle sinyal alma oranının çok düşük olacağını söyledi. Ancak Avni, Tower Semiconductor'daki (Migdal Haemek, İsrail) mühendislerin bu sorunu çözdüğünü biliyordu. Onlar Avni'nin

tasarımını doğruladılar. Birlikte bu özel sorunun üstesinden gelen CMOS görüntüleyicileri üretmek için bir süreç geliştirdiler. Ardından Meron 1998 yılında Given Imaging'i kurdu. Şirketin misyonunu "yutulabilir tek kullanımlık elektronik kapsül geliştirmek, üretmek..." olarak tanımladı. Avni ve ekip arkadaşı Oded Koren, Nakamura'nın LED buluşunu optik bir cihaz için ışık kaynağı olarak kullanan ilk kişilerdi. Bu sayede mikrosaniye düzeyinde enerji tasarrufu ve yönetimi sağlandı. Optik kubbe, ışık yansımasını önlemek için elipsoid bir şekil aldı. İsrail'de bu faaliyet tüm hızıyla devam ederken, Birleşik Krallık'ta Paul Swain bağımsız olarak mini kameralardan kablosuz iletim denemeleri yaptı ve bir domuzun midesinden bir video ekranına canlı görüntüler göndermeyi başardı. Meron, Swain ile 1997 yılında Birmingham'daki Avrupa Gastroenteroloji Haftası'nda (UEGW) tanıştı. Güçlerini birleştirmeye karar verdiler, çünkü Swain, İsrail'de elde edilen muazzam başarının farkındaydı, ve denemenin kendi üzerinde yapılmasını istedi. Böylece Paul Swain, dünyada kapsül endoskopu yutan ilk insan olma onurunu elde etti. Bu olay Ekim 1999'da Dr. Scapa'nın Tel Aviv yakınlarındaki Ramat Hasharon'daki ofisinde gerçekleşti. Eitan Scapa, Paul Swain ve Given Imaging ekibinin neredeyse tamamı (8 ila 10 kişi) bodrum katında toplanmış, gözlerini ekrana dikmişlerdi. Küçük bir drama gerçekleşti. Kapsül Paul Swain'in midesinde üç saatten fazla durdu ve ince bağırsağa geçemedi. Scapa, Swain'e sakinleştirici vermeden bir endoskop yutturdu ve snare adı verilen kement ile kapsülü on iki parmak bağırsağına geçirdi. Böylece hastalara yardımcı olmak isteyen bir mühendisin hayali gerçekleşmiş oldu.

Günümüzde ülkemiz dahil dünyanın dört bir yanında ince bağırsak hastalıklarının tanısında yaygın olarak kullanılan kapsül endoskopinin klinik kullanıma geçme hikayesi; ego yarışı

yapmadan, insanlık yararına birlikte bir şey üretmek isteyen, sabırla ve inatla düşünen ve çalışan bir mühendisin öngörü ve liderliğinde farklı bilim dallarından bilim insanlarının birlikte çalıştığı bir ekibin başarısıydı.

KAYNAKLAR

1. Değirmenci K. Sosyal Bilimlerde Disiplinlerarasılığı ve Disipliner Ayrımları Yeniden Düşünmek Akdeniz İletişim Dergisi; Sayı15, 2011, 72 – 80
2. Samuel N. Adler The history of time for capsule endoscopy Ann Transl Med. 2017 May; 5(9): 194. doi: 10.21037/atm.2017.03.90

5.7. AKADEMİK KÜLTÜRDE DEĞERLER NEYDİ, NELERİ KAYBETTİK

"Önce doğruyu bilin, ancak doğru bilinirse yanlış da bilinir; önce yanlış bilinirse doğruya hiç bir zaman ulaşılamaz" demiş Farabi. Bizde önce akademik kültürde değerler neydi bilirsek kaybettiklerimizi daha kolay anlarız.

Akademi, en geniş tanımıyla yükseköğrenim kurumu anlamına gelir. Günümüzde bilim, edebiyat ve sanat konularını tartışmak için bir araya gelen üyelerin oluşturduğu kurumlara da akademi denilmektedir. Yükseköğrenim kurumu ise günümüzde üniversite ile eşanlamlıdır, bu nedenle akademi ile üniversiteyi birbiri yerine kullanmak yanlış olmaz. Akademide kariyer yapan kişiler akademisyen olarak adlandırılır, ülkemizde doktora ve sonrasında hak edilerek elde edilmesi gereken doktor öğretim görevlisi, doçent ve profesörler akademik kadroyu yani üniversite öğretim görevlilerini oluşturur. Öğretim görevlileri, öğrenciler ve yöneticilerden oluşan bir topluluktur akademi. Her toplulukta olduğu gibi akademinin de bir kültürü vardır ve bu kültür çerçevesinde hareket etmek akademinin sağlıklı olarak işlev görmesi ve kök salması için en temel şarttır.

Akademinin misyonu geleneksel olarak bilgiyi üretme ve yayma, meslek edinme için gerekli eğitimi verme, genel kültür kazandırma, topluma hizmet etme ve günümüz dünyasında da

yukarıdakilere ek olarak küresel ekonomiye katkı sağlamaktır. Kendisine yüklenen bu görevleri hakkıyla yerine getirebilmesi için akademinin, uluslararası düzeyde yetenekleri keşfedecek bir ortam ile öğretim ve araştırma olanakları açısından yeterli kaynağa ve yönetim açısından bürokratik engellerin olmadığı ve kaynakların planlı bir şekilde yönetildiği bir yapılanmaya sahip olması gereklidir. Yani akademinin, yani üniversitelerin; akademik özgürlük, mali ve yönetsel özerkliği bulunmalıdır. Kuşkusuz toplumsal değişimler doğrultusunda üniversitelerin işlevlerinde ve özelliklerinde değişim olması kaçınılmazdır. Tarihsel gelişime bakıldığında eğitim odaklı birinci kuşak üniversiteler, eğitim ve araştırma odaklı ikinci kuşak üniversiteler ve son olarak da ülkelerin ekonomi ve sosyal kalkınmasına katkı sağlama odaklı üçüncü kuşak üniversitelerden söz edilmektedir. Birinci kuşak üniversitenin; evrensel gerçeklerin geleceğe taşınmasını hedefleyen *Ortaçağ üniversitesi,* ikinci kuşak üniversitenin; köklerini aydınlanma hareketinde bulan, aklın özgürleşmesini hedefleyen ve bu dönemin ilkelerini bilgi yaratmak ve bilim üretmekte kullanan *kültür üniversitesi,* günümüz üniversitesini tanımlayan *girişimci ve yenilikçi üçüncü kuşak üniversitenin* ise küreselleşmenin etkisiyle şekillenen bilimsel araştırmaların ürüne dönüşümü ve rekabeti esas aldığı görülür. Bu tarihsel gelişimden görüleceği üzere işlevleri ve özellikleri zamanla değişmekle birlikte üniversitelerde değişmeyen en temel özellik, akademik özgürlük, mali ve yönetsel özerkliktir. Akademik özgürlük, *"akademik bir çevre üyelerinin tek tek ya da toplu halde bilgiyi araştırma, inceleme, tartışma, belgeleme, üretme, yaratma, öğretme, anlatma veya yazma yoluyla edinmelerinde, geliştirmelerinde ve iletmelerindeki özgürlükleri"* anlamına gelir. Mali ve yönetsel özerklik ise *"yükseköğretim kurumlarının iç işleyişlerine, mali işlerine ve yönetimlerine ilişkin*

kararlar almada ve eğitim, araştırma, ve diğer ilgili faaliyetlerde kendi politikalarını oluşturmada devlet ve toplumun tüm diğer güçleri karşısındaki bağımsızlıkları" olarak tanımlanır. İşte akademide kültürel değerleri esas olarak;, akademik özgürlük, mali ve yönetsel özerklik oluşturmaktadır. Ancak böyle bir ortam bilim yuvası olması gereken üniversiteleri gerçek kimliklerine kavuşturur. Tek başına bilim insanlarının sabrı, özverisi, kendisini adamışlığı, bilim yuvasını oluşturmada başarı ve sonuç almak için yeterli değildir. Ülke yönetimlerinin çağdaş bilim politikası ve bilime yapacağı olumlu katkı da gereklidir üniversitelerin bilim yuvası olmaları ve misyonlarını eksiksiz yerine getirebilmeleri için. Ülke yönetimlerinin; evrenin ve gezegenin geleceğini belirleyen kararları, bilimden ne anladıkları ile doğrudan ilişkilidir. Yönetimlerin bilim insanları ve bilim kurumlarına verdiği değer, bilimsel çalışma ortamının hazırlanması ve bilime ayrılan bütçe ile özdeştir. O halde akademik kültürel değerlerin tek başına akademik yapı tarafından korunması mümkün değildir. Ülke yönetiminin de akademiyi içselleştirerek anlamına uygun politikalar ve işlevler üretmesi gereklidir.

Ülkemizde son 20 yıla baktığımızda şimdiye kadar tanımlamaya ve çerçevesini çizmeye çalıştığımız akademik kültürde büyük değer kaybı yaşandığını görmekteyiz. Her yıl değiştirilen ve hangi bilimsel veri esas alınarak yapıldığı bilinmeyen üniversiteye giriş sınav sistemi, "Her İl'e bir üniversite" anlayışı ile binası ve öğretim üyesi olmayan üniversite veya yüksek okulların açılması, yarar- zarar ön çalışması yapılmadan açılan fakülte, yüksek okul veya bölümler ve bunlara yeterli öğrenci başvurmadığı için ya kapatılma veya atıl hale geçmeleri ile boşa yapılan harcamalar hem ülke ekonomisine büyük zarar vermekte hem de akademiyi çağdaş bilimsel ölçütlerden uzaklaştırmaktadır.

Bir diğer önemli değer kaybı da akademik kültürde akademik unvanların çok kolay kazanılması ve diğer kurumlarda da gözlendiği üzere liyakatın ortadan kalkarak adam kayırmacılığın en üst seviyeye çıkmasıdır. Sadece bireylere akademik unvan kazandırmak amacı ile açılmış öğrencisi olmayan devlet üniversitesi vardır ülkemizde. Uluslararası derecelendirme kriterlerine göre hiç atıf almamış ve etki faktörü sıfır olan yayınlarla dosyalar hazırlanıp herhangi bir sınava girmeden doçent olunmakta, beş yılını dolduran doçentlerde ciddi bir bilimsel kriter, örneğin "kitap yazma" gibi, doçent olduktan sonra etki faktörü yüksek orijinal makale yayınlama gibi, olmadan profesörlüğe yükselmektedirler. Ülkemizde son yıllarda siyasetin bilime girmesi ile çoğu mevcut siyasi erke yakın görüşü olan veya kendisini öyle gösteren hiç öğrenci görmemiş, ders anlatmamış, ulusal ve uluslararası bilime katkı sağlamamış çok sayıda doçent ve profesör olduğu görülmektedir. Ne yazık ki kazanılan bu akademik unvanların akademiyi çağdaş seviyeye yükseltecek hak ederek kazanılmış unvanlar değil, bireysel çıkar amaçlı kullanılan unvanlar olduğu da bilinen bir diğer gerçektir. Bunu destekleyen bir diğer uygulama ise yeni yapılan bir düzenleme ile birçok özel hastanenin vakıf üniversiteleri ile afiliye olarak orada çalışan doktorlara herhangi bir ciddi bilimsel araştırma, eğitim ve öğretim yapmaksızın, akademik değeri olmayan masa başı yayınlarla doçent, profesör gibi akademik unvan kazandırılarak, bu akademik unvanlar sayesinde sosyal güvenlik kurumundan tahsil edilen doktor muayene ücretlerinin artırılıp özel hastaneler lehine çıkar sağlanmasıdır.

Akademisyenlerdeki bu bilimsel değer kaybı akademinin yönetsel özerkliğinde de görülmektedir. Rektörlerin üniversite öğretim üyelerinin seçimi ile değil siyasi erk tarafından atanması, ülkemizin en üst düzey bilimsel kurulu olması gereken

"Türkiye Bilimler Akademisi'nin" sıfır uluslararası yayını olanlardan oluşturulması, akademinin yönetsel özerklik kültüründe değer kaybına yol açan en somut örneklerdir ve yönetim erkinin, bilime ve akademiye bakışını göstermektedir. Ülke yönetim erkinin bilimsel özerkliğe baskısının diğer somut örnekleri de COVID-19 pandemisinde yaşanmıştır. Sağlık Bakanlığı tarafından pandeminin başında doğru bir yaklaşımla ülkemizin önemli akademisyenlerinden oluşturulan bilim kurulu kararlarının yönetim erki tarafından uygulanmasında karşılaşılan zorluklar, birçok üyenin kendi kararlarına değer verilmemesi ve yönetim tarafından ortaya konulan kararlara imza atmalarının istenmesi nedeniyle bilim kurulundan ayrılmaları ve binlerce COVID-19 vakası görülen ülkemizde yapılacak klinik araştırmaların Sağlık Bakanlığı iznine tabi olması nedeniyle uluslararası etki faktörü yüksek bir dergide yayın yapılamamasına neden olmuştur. Görüldüğü gibi yönetim erki ve onların atadığı bilim kurumu yöneticileri akademik değerler ve ilkeleri göz ardı ettiğinde ülkenin bilimsel değeri uluslararası düzeyde önemli oranda sekteye uğramaktadır. Yönetim erkinin akademik ilke ve değerleri göz ardı ederek açtığı alt yapısı ve öğretim üyesi eksik çok sayıda yüksek öğrenim kurumu işsiz mezunlar ordusunu yaratmaktadır. Üniversite ve yüksek okul mezunlarının işsiz kalması öğrencileri ve ailelerini üniversite eğitiminden caydırmakta veya olanağı olan aileler çocuklarını eğitim için yurtdışına göndermektedirler. Hatta bazı aileler liseden itibaren çocuklarını yurtdışına göndermekte bu durumda ülkemizden önemli oranda beyin göçüne yol açmaktadır. Akademideki bu değersizleştirme ne yazık ki önümüzdeki yıllarda ülkemizde zeki, çalışkan, pozitif bilime inanan insan kaynağının kaybına yol açacak; Hatay ve Reyhanlı'da canlı örneğini gördüğümüz çoğunluğunun Suriyelilerin oluşturduğu eğitimsiz, çok çocuklu, ucuz emek ve

işgücü ile yaşamını sürdüren mülteci nüfusun ülke geneline yayılmasına yol açacaktır.

Sonuçta yanlışın neresinden dönülürse kardır anlayışı ile yönetim erkinin sağduyu ile hareket ederek Yüksek Öğretim Kurumlarının, Akademik kültürel değerlere sahip, bilgi mabedi olduğu kadar geleneği, kültürü ve birikimi olan üst düzey kurumlar olduğunu kabul etmesi kaybolan değerlerin yeniden oluşmasında en önemli etkendir. Bunun sonucunda oluşacak akademik özerklikle kurumsal yapı olarak bir üst otorite yada dışarıdan gelen baskılara boyun eğmeyen bir ortamda sadece unvan taşımayı amaç edinmemiş akademik kültürü içselleştirmiş akademisyenler yetişecektir. Kuşkusuz bu akademik kültürel değerleri özümsemiş akademisyenlerin görev aldığı akademik kültürel değerleri oluşmuş yüksek öğretim kurumlarından iş bulma sorunu olmayan öğrenciler mezun olacak, yapılan bilimsel çalışma ve araştırmalar katma değer oluşturarak bölge ve ülke teknoloji ve ekonomisine, kültürüne, eğitimine çok önemli katkıda bulunacaklardır.

KAYNAKLAR

1. Akcan Tüfekci, A., Malkoç, S., Kızıltan, Ö. (2018). Akademisyenlere göre akademi ve akademik kültür. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18 (1), 569-591
2. Osman İnci Yeni Nesil Rektörler ve Akademik Kültür Erozyonu, Bellek yayınevi 2016

5.8. AKADEMİSYENDE MOTİVASYONU SAĞLAYAN EN ÖNEMLİ ETKEN AKADEMİDE LİYAKATDIR

Üniversite veya yüksek okulda ders veren anlamına gelen akademisyenin tanımı aslında bundan çok daha fazlasıdır, eğer hakkıyla yapılabilirse. Örneğin tıp fakültesindeki bir akademisyen; hizmet sektöründe görev yapan bir doktordur; araştırma yapan bir araştırmacı ve bilim insanıdır; araştırma sonuçlarını gerektiğinde diğer sektörlerle örneğin ilaç sektörü, medikal firmalarla paylaşıp üretime sokulmasına yol açan veya bizzat kendisi üreten bir üreticidir, makale veya kitap yazan bir yazardır; deneyimlerini, araştırma sonuçlarını, yıllar içinde edindiği bilgileri derslerinde, kongrelerde, sempozyumlarda anlatan bir öğretmen, bir hatiptir. Bütün bu vasıfları bünyesinde barındıran insan ancak gerçek anlamda akademisyen olur ve buda uzun yıllar süren bir zaman diliminde ortaya konulan emekle gerçekleşir ancak.

Yukarıda bahsedilen birçok görevi uzun bir zaman diliminde ve kesintisiz olarak layıkıyla yerine getirmesi gereken akademisyen bu çabalarının karşılığı olarak sırasıyla araştırma görevlisi, doktor, doktor öğretim üyesi, doçent ve profesör şeklinde bir hiyerarşik düzenleme içinde akademik unvan kazanır, kazanması gerekir. Aynı zamanda akademisyen bu çalışmaları yaparken belli bir yaşam standardında ve refah düzeyinde yaşa-

yabilecek gelir de elde etmelidir, işini geçim derdi düşünmeden zevkle, şevkle ve layığı ile yapabilmesi için. Yani akademisyenin motivasyon kaynağı çalışmalarının karşılığı olan akademik unvanı almak ve geçim derdine düşmeyecek bir gelir sahibi olmaktır, bu istekler yapılan işin karşılığı olarak algılanmamalıdır, çünkü her meslekte olduğu gibi çokta insani isteklerdir.

Akademik yükselmede olmazsa olmaz akademik yeterliliktir. Bunun içinde yeterli ve kaliteli yayın yapmak; primer mesleğinde örneğin doktor ise yeterli mesleki deneyime sahip olmak; öğrenci, araştırma görevlisi, yüksek lisans ve doktora öğrencisi yetiştirmek; toplumsal kalkınma ve gelişmeye katkıda bulunacak bilimsel çalışmalar ve gerektiğinde önderlik yapmak; sözün özü çok çaba sarf etmek ve emek gerekir. Yani akademisyenlik bugünden yarına olacak bir iş, bir meslek değildir.

Buraya kadar yazılanlar olması gerekenlerdir. Ancak pratik uygulamada ya da güncelde böyle midir işin aslı, bu büyük bir soru işaretidir. Sık sık basında yer alan haberlerden öğrendiğimiz adrese teslim akademik kadrolar, haklı bir gerekçe gösterilmeden işine son verilen akademisyenler, yöneticilerden hatta son yıllarda tanık olduğumuz öğrencilerden gelen mobbing uygulamaları hatta bazen ölümle sonuçlanan şiddete varan davranışlar da cabası.

Son 20 yılda kamuda adam kayırmacılığın doruğa çıktığı, arkanız, dayınız olmaz ise işe girmeden tutun meslekte gereken hiyerarşik yükseltmelerde hakkınız olanı elde edemediğiniz bilinen bir gerçektir. Yine bu yıllar içinde Türkiye Cumhuriyeti'nde üniversite giriş sınavlarından, tıpta uzmanlık sınavlarına kadar çalıntı sorularla üniversiteye giren, uzman olan veya unvan elde eden binlerce insan olduğunu biliyoruz. Yani kuvvetli bir torpiliniz olması yeterlidir, işe girmede, iş hayatınızda yükselmede, akademik hayatta unvan almakta; sizin çok çalışmanıza,

yıllarca dirsek çürütmenize gerek yoktur benim ülkemde.

İşin bir başka boyutu da akademik yükselmede esas olan yayınlar konusundaki etik dışı uygulamalardır. Siz yıllarınızı verip göz nuru dökerek makale, tez, kitap yazmaya çalışırken; parayla makale yayınlayan dergiler, gerçek katkısı olmayan akademisyenlerin yer aldığı çok yazarlı makaleler, yapılmış gibi gösterilen uydurma verilerle yazılan masa başı makaleler ve parayla yazdırılan tezler akademik çevrede sıkça rastlanan uygulamalardır. Öyle gizli saklı da değil, internet ortamında reklamı yapılarak…

İşte yukarıda birkaç örneğini sıraladığımız olumsuz davranışla elde edilen akademik yükseltmeler işi hakkıyla yapan gerçek akademisyenlerde motivasyon eksikliğine yol açmaktadır. Ancak umutsuz da olmamak gerekir, halen Türkiye'de bir akademik hayattan bahsedilebiliyorsa oda birkaç yurtsever akademisyenin özveri ve sabırla işlerini yapmaya çalışmalarının sonucudur. Umarız ki akademik yaşamdaki bu kötü gidiş böyle devam etmez, liyakatin gözetildiği, emeğin, deneyimin ve çalışmanın ön plana alındığı, evrensel anlamda akademik yaşama geri dönülür.

5.9. İYİ BİR AKADEMİSYEN İÇİN HER YER AKADEMİ

"Nasıl bir akademisyen?" konu başlığında makale yazmak için okuma yaparken 4 Ağustos 2021 tarihli Cumhuriyet gazetesi'nin son sayfasında "Açık liseden dünya üniversitelerine" başlıklı bir haber ilgimi çekti ve okuduğum bu haber "İyi Bir Akademisyen İçin Her yer Akademi " konu başlığını seçmeme vesile oldu. Haberin içeriği şöyle idi: Alp Batu Çavuşoğu isimli bir genç arkadaşımız kişisel gelişim ile ilgili kendine daha fazla zaman ayırabilmek için lise eğitimini "Açık Lise" de tamamlamış. Eğitim süresi boyunca okul dersleri dışında ekonomi okur-yazarlığı kazanabilmek için üniversitelerin halka ücretsiz açık derslerine katılmış, iki yıl boyunca haftanın belirli günleri bir fırında çalışmış, keman çalıyor, balık tutuyor ve yüzüyormuş. Açık öğretim lisesinde zorunlu dersler dışında çok sayıda seçmeli ders alan Alp, matematik, istatistik, mikroekonomi, makroekonomi, kıyaslamalı politika sınavlarını başarıyla tamamlamış; "Collage Board SAT ve Advanced Placement" sınavını da vererek İngiltere'deki Warwick Üniversitesi ve King's Collage of London, Hollanda'daki Amsterdam ve Tilburg Üniversiteleri ve Rusya'daki HSE-ICEF Üniversite' lerinden kabul almış. Kendisine kariyer planının ne olduğu sorulduğunda öğrenci gözüyle Akademi ve Akademisyende aradığı özellikleri ve kariyer planını şu şekilde

belirtmiş ”Prestijli, gelenek ve değerleri olan, uluslararası vizyonu ve çok kültürlü bir sosyolojik yapısının yanında, teoriyi toplumsal meselelerle bağdaştırabilen, üstün eğitim standartlarına haiz, kaliteli akademisyen ve araştırmacılara sahip bir üniversitede lisans eğitimi alarak, yüksek lisansı da yine Avrupa'daki prestijli bir üniversitede tamamladıktan sonra, doktora ve sonrasındaki disipliner ve disiplinler arası farklı çalışmalarıma Amerika'daki ekonomi üzerine en iyi üniversitelerden birinde devam etmek istiyorum. Amacım, kalkınma ekonomisi, bilgi ekonomisi, finans, uluslararası ekonomi, kurumsal finans ve örgütler gibi konuların bir veya birkaçı üzerinde uzmanlaşarak, içinde yaşadığım ve hızlı değişmekte olan toplumu anlayabilmek, toplumun karşılaştığı karmaşık meselelere toplumsal değişimi ve gelişimi tetikleyen kalıcı ve yönlendirici çözümler sunarak katkıda bulunabilmek, Türk milletinin yararına ve insanlığın ilerlemesi yönünde etkili fikir ve icraatlara imza atabilmek”. Alp arkadaşımızın açık lise okuduğu sırada kendi isteği ile yaptığı ve sonunda üniversiteye kabulünü sağlayacak ekonomi alanındaki derinlemesine okur-yazarlık, edindiği hobiler, eğitim ve öğrenim için bir okul binasının çokta şart olmadığını, kişisel yeti ve becerilerin kariyer sahibi olmada temel etmen olarak her şeyin üzerinde olduğunu gösteren çok güncel ve güzel bir örnektir. Yine öğrenci gözüyle saptadığı ve amaçladığı “teorik bilgiyi toplumsal meselelere çözüm üretmek için kullanmak, yani pratiğe dökmek, özelde kendi halkının genelde tüm insanlığın yararına ve ilerlemesine katkı yapacak fikir ve icraatlara imza atabilmek” aforizması iyi bir akademisyenden beklenen özellikleri çok güzel bir şekilde özetlemektedir.

Akademisyen kelimesinin etimolojisine bakıldığında Fransız'ca “yüksek okul, bilimsel kuruluş” anlamına gelen “académie” kelimesinden türediği görülmektedir. Akademi kelimesi-

nin geçmişi ise MÖ 4. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Platon'un (Eflatun MÖ 429-347). eski Yunanca'da Akademía sözünden alıntı ile Atina'da "Akademia" isimli bir semtte kurduğu felsefe okulunun adıdır. İtalyanca **"academia"** bilimsel kuruluş anlamına gelen sözcük, Marsilio Ficino'nun 1439'da Florans'da kurduğu "Platonik Akademi" olarak kendine yer bulmuş, 1635"te kurulan Fransız Akademisi" sözcüğü ile de belleklere kazınmıştır. Akademisyen kelimesi Türkçe'de "öğretim üyesi veya öğretim elemanı" olarak karşılık bulmuştur.

Akademisyenlik mesleği ise "üniversitelerde veya bunun gibi yüksek öğrenim kurumlarında uzmanı olduğu alanla ilgili araştırmalar yapan, bilimsel konular üzerinde çalışan ve eserler üreten, alanı ile ilgili öğretim faaliyetlerini doğrudan yürüten kişi" şeklinde tanımlanır. Akademisyenler, üniversitelerde öğretmenlik görevini yerine getiren ve kalan zamanlarında uzmanı oldukları branşlarda bilimsel araştırmalar yapıp, çalışmalar üreten ve bunları toplumsal yarar için pratik kullanıma sunan ve uygulayan kişilerdir. Bir yandan öğretirken bir yandan da öğrenirler, yani akademisyenlik yaşam boyu devam eden ve yaşam tarzı haline getirilmiş bir öğrenme ve öğretme sürecidir. Mesai saati ve emeklisi yoktur. Akademik yaşam için bir okul, bir akademi, bir bina şart değildir. Hele günümüzde bilgiye ulaşmanın bu kadar kolay olduğu bir dönemde tabiri caiz ise dağ başında da akademisyenlik yapılabilir. Akademisyenlik yedi gün yirmi dört saat ve yaşam boyu devam etmesi gereken bir meslektir. Bu tanımlara bakıldığında akademisyenliğin iki önemli ayağı olduğu görülür:

1. Öğretmek ve öğrenmek, **2.** Öğrendiklerini ve yaptığı araştırmaların sonuçlarını makale haline getirip yayınlayarak meslektaşları ile paylaşmak ve elde ettiği sonuçları insanlık yararı için kullanmak. Bu nedenle bir ülkenin gelişmesinde ve kalkın-

masında bilim ve teknolojide yol almasında akademisyenlerin rolü oldukça önemlidir. Bu önem COVID-19 pandemi süresinde bir kez daha görülmüştür. Prof. Dr. Uğur Şahin ve Dr. Özlem Türeci akademik yaşamlarında elde ettikleri bilgileri ve araştırma sonuçlarını aşı uygulaması şeklinde insanlığın yararına sunmuşlardır. Amerika'da çalışmalarında devam eden Türk bilim insanı Prof. Dr. Aziz Sancar bir yandan doktorluk yaparken, diğer yandan laboratuvarında araştırmalarına devam etmiş, binlerce öğrenci yetiştirmiş ve kanserde gen tedavisi konusunda yaptığı özgün çalışmalar ile Nobel bilim ödülünü kazanmıştır.

Ülkemizde Yüksek Öğretim Personel Kanununa göre üniversitelerde görev yapan öğretim elemanları üç gruba ayrılır. Buna göre profesör, doçent ve doktor öğretim üyeleri, öğretim üyeleri sınıfını; öğretim görevlileri ile okutmanlar öğretim görevlileri ve okutmanlar sınıfını; araştırma görevlileri ise öğretim yardımcıları sınıfını oluşturmaktadır.

Yasal mevzuatta açıkça ifade edilmese de üniversite öğretim üyeliği için ilk basamak araştırma görevliliğidir ve araştırma görevliliği kadrosu öğretim üyeliği kadrolarının kaynağını oluşturur. Akademik kadronun asıl kaynağını teşkil eden araştırma görevlilerinin yetiştirilerek ileri kademelere hazırlanmasının üniversiteler için hayati önemi vardır. Akademisyenlerin öğretmen olarak görevi bir yandan lisan eğitimi vermek iken, diğer yandan da yeni akademisyen yetişmesinin yolunu açacak olan araştırma görevlilerini yetiştirmektir. Nitelikli akademisyen olmanın temeli araştırma görevlilerinin iyi yetişmesidir. Bunun için gerekli standartları düzenleyen ve her bakan veya hükümet değiştiğinde değişmeyecek olan yasal düzenlemelere ihtiyaç vardır. Ne yazık ki günümüz Türkiye'sinde bu yasal düzenlemelerin dünya ölçeğinde olduğunu ve uygulandığını söylemek zordur ve ülkemizde akademik yaşamda liyakatın yerini adam

kayırmacılık almış bunun sonucu olarak da akademinin başarısı dünya ölçeğinde çok alt basamaklara inmiştir.

Akademik yaşamın temeli olan araştırma görevlilerinin eğitim sürecine, dünya üniversiteler sıralamasında ilk sıralarda yer alan üniversitelerin programlarına baktığımızda asgari olması gereken nitelikleri şu şekilde görmekteyiz: Araştırma görevlisi kadrosunun ana rolü üniversitenin ulusal ve uluslararası alandaki saygınlığına katkıda bulunmaktır. Araştırma görevlisi eğitim ve araştırma alanında kendini geliştirmeli ve üniversitedeki projelere danışmanlarının rehberliğinde katkıda bulunmalıdır. Araştırma görevlilerini deneyimli bir öğretici haline getirmek için öğretme yöntemlerini geliştirmeye yönelik sertifika programları, profesyonel kişisel gelişim programları ve topluluk önünde konuşma eğitimi gibi etkinlikler düzenlenmekte, internet üzerinden seminerler verilmektedir. Bilimsel gelişim yanında çalışma disiplin ve düzeni açısından da, çalışma saatlerinden öğrencilerle ilk karşılaşmada nasıl davranılacağına kadar oldukça ayrıntılı bir bilgilendirme yapılmaktadır. Bunlara ek olarak araştırma görevlileri en az lisans düzeyinde eğitim verebilecek durumda olmaları için öğretim üyeleri tarafından belirlenen bazı başlangıç derslerine girerek ders verme konusunda tecrübe kazanmaktadırlar Ülkemizde araştırma görevlilerinin iş tanımı, iş doyumu ve yaşam koşulları konusunda yapılan çalışmalarda genel olarak araştırma görevlilerine angarya işler yaptırıldığı, araştırma, makale yazma ders anlatma, sunum yapma konusunda yeterince eğitim almadıkları, kendilerine değer verilmediği, ödüllendirme sisteminin olmadığı, üstleri tarafından psikolojik tacize maruz kaldıkları görülmektedir.

Araştırma görevlileri bugünün öğrencileri yarının akademisyenleridir. Bilim insanı olma yolunda ilk basamakta durmaktadırlar. Bu nedenle esas görevleri araştırma, inceleme yapmak

ve bunları makale haline getirip yayınlamak olan araştırma görevlilerinin ülkemizdeki mevcut koşullar dikkate alınarak, iş tanımlarındaki belirsizlikler giderilmeli, çalışma koşulları daha olumlu hale getirilerek araştırmalarına yeterli zaman ayırabilmeleri sağlanmalı, başarıları ödüllendirilerek, iş doyumları artırılmalı ve akademik yaşam özendirilmelidir.

KAYNAKLAR

1. Cumhuriyet Gazetesi 4 Ağustos 2021 Sayfa 16
2. Saadet Aylin Bayar, Volkan Bayar. Akademisyen ve Öğrencilerin Araştırma Görevliliğine İlişkin Metaforik Algıları. Eğitimde Politika Analizi Dergisi Temmuz, 2012, Cilt 1, Sayı, 1, s. 26-48 29

5.10. AKADEMİYE BULAŞAN YOLSUZLUK

Geçtiğimiz ay yayınlanan Avrupa Yolsuzlukla Mücadele Grubu (GRECO) Raporu'nda, Türkiye'nin milletvekilleri, hâkim ve savcılarla ilgili yolsuzluğun önlenmesi konusundaki tavsiyeleri yerine getirme performansının yine kötü olduğu uyarısında bulunulduğu medyada yer aldı. Avrupa Konseyi bünyesinde faaliyet gösteren GRECO 2022 yılı raporunda Türkiye, 48 ülke içinde tavsiyeleri yerine getirme konusunda başarısız olan 10 ülke içinde yer almış. Rapora göre Türkiye 2022'de GRECO tarafından milletvekili, hâkim ve savcılarla ilgili yapılan 31 tavsiyenin ortalama yüzde 51.6'sını yerine getirmemiş, yüzde 38.7'sini kısmen yerine getirmiş ve yüzde 9.7'sini ise tamamen uygulamış. Rapor, Türkiye'nin yolsuzlukla mücadelede sınıfta kaldığının ortaya konulması malumun ilanı oldu.

Son zamanlarda yaşanan basın özgürlüğü üzerindeki baskılar, haksız tutukluluklar, güzellik merkezleri aracılığı ile aklanan kirli paralar ile aklın alamayacağı kadar elde edilen zenginlikler, sporda çok bilinen antrenör ve oyuncuların karıştığı bir bankanın aracılık ettiği büyük vurgun ve soygun, dünyanın pek çok ülkesinin mafya lideri ve çetelerinin Türkiye'ye yerleşmeleri ve aralarında çıkan kanlı çatışmalarla birinin öldürülmesi, zaman zaman bunların yakalandığına ve suç örgütlerinin çökertildiğine dair İçişleri Bakanlığı tarafından basına yapılan

açıklamalar ile ülkede ne çok suç örgütünün barındığını gösteren haberler, ne olursa olsun daha fazla zengin olma hırsı ve paranın tüm ahlaki değerlerden önde olduğu günümüz Türkiye'sinde nedense bu sınıfta kalma bizleri hiç şaşırtmadı. Dahası devleti yönetenler bu konuyu görmezden gelmekte ya da sadece vitrin önündekiler göstermelik tutuklanıp sorunun kökenine inmeye gerek bile duyulmamakta.

Tüm bu yolsuzluk olayları yaşanırken bir de ne görelim işin ucu akademiye uzanmış. Yok bu kadarı da olmaz denilecek bir haber "Pamukkale Üniversitesi'nde, yabancı öğrencilerin tıp ve diş hekimliği gibi fakültelere usulsüz kaydedildiği tespit edildi." Usulsüzlüğün nedeni puanı yetmediği halde para karşılığı tıp ve diş hekimliği gibi insan sağlığı ile ilgili iki çok önemli fakülteye yabancı uyruklu öğrencilerin kayıt edilmesi. İşlem aracı kurumlar ile üniversite arasında gerçekleştiriliyor, öğrenci işleri memuru rüşvet ile kontenjandan fazla öğrenciyi kaydediyor, konu anlaşılınca memurun görevine son verilip kontenjan fazlası öğrencilerin kayıtları siliniyor. Kamuoyunun skandaldan haberi tıp fakültesine kayıt yaptıran, ancak kaydı silinen ve başarılı olduğunu ileri süren Irak uyruklu bir öğrencinin dava açması ile oluyor.

Yerel mahkeme üniversitenin en tepesindeki yönetici olan rektör hakkında dava açmak için YÖK'ten izin istese de bu reddediliyor. Daha sonra kamuoyu baskısı ile YÖK buna izin veriyor ancak rektör hâlâ görevinin başında. Yani sorunun kökenine yine inilmiyor ve gündeme bir futbol kulübünün başkanının hakem dövmesi gibi başka konular servis edilerek bu önemli konu da halının altına süpürülüyor. Durum böyle olunca Türkiye hemen tüm kurumları ile yolsuzluk çukuruna her gün biraz daha batıyor.

Akademi; bir ülkenin iyi yetişmiş insan gücüne kaynaklık eden ve bilim üreten, üretmesi gereken en önemli kuruluşudur.

Bilim ve sanat Charles Darwin'in dediği gibi "Bir kuşun iki kanadı gibidir. Bu iki kanadı kullanabilen toplumlar uçar ve özgür olurlar. Uçamayanlar ise tavuk olur. 'Tavuk toplum', önüne atılan bir avuç yemi gagalarken arkadan yumurtalarının alındığının farkında bile olmaz". Tavuk toplum olmamak için bilim yuvası olan/olması gereken akademide öğrenci alımında, atamalarda, akademik kadro alımlarında bilimsel liyakat etkili olmalı; adam kayırmacılık, torpil ve paranın lafı bile geçmemelidir. Ancak ülke o zaman ahlak temelli bir yönetim ve ahlak değerlerinin hâkim olduğu kurumlara kavuşabilir.

5.11. NEDEN, NASIL BİR ÜNİVERSİTE?

Dört bin yıllık geçmişi olan Üniversite Kurumu'nun 21. yüzyılda **"nasıl bir üniversite"** diye sorgulanması, ülkemizde "Üniversite kurumu" açısından içinde bulunduğumuz durumun hiç de iç açıcı olmadığını düşündürtmektedir. Bu makalede üniversite tanımlandıktan sonra ülkemizde ve dünyada Üniversite Kurumunun tarihsel süreçte gelişimi gözden geçirilecek ve güncel durum irdelenerek olması gereken yapılanma ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Üniversite, yüksek düzeyde eğitim, öğretim, bilimsel araştırmalar ve yayın yapan fakülte, enstitü, yüksekokul ve benzeri birim ve bölümlerden oluşan, bilimsel özerkliği ve kamu tüzelkişiliği bulunan öğretim kurumudur. **Tüzel kişiliği olması nedeniyle** yasalar karşısında bağımsız bir kişilik varsayılır, varlık ve borçlara sahip olma hakkı vardır ve çeşitli ticari ve sosyal amaçları yerine getirmek için bir araya gelmiş gerçek kişilerden oluşur.

Günümüzde üniversite eğitiminin temel amacı bir yandan eğitim ve öğretim ile bireylere meslek kazandırma iken diğer yandan yaptığı bilimsel araştırmalar ile üretime katkıda bulunmaktır.

Tarihsel sürece bakıldığında üniversite geçmişi milattan önce (MÖ) 2000'lı yıllara kadar uzanmaktadır. Bu dönemlerde üniversitelerin amacı dinsel veya siyasi otoriteye eleman

yetiştirmek iken, MÖ 5. yüzyılda Eflatun, 3. yüzyılda Aristo ile modern anlamda yükseköğretimin kökenleri atılmış, M.S 425 yılında Doğu Roma İmparatoru ll. Theodosius tarafından İstanbul'da hukuk, tıp, aritmetik, geometri, astronomi ve hitabet dersleri verilen zamanının en büyük üniversitesi açılmıştır.

Avrupa'da meslek öğrenmek isteyen öğrenciler tarafından ilk kez bu amaçla 1088 yılında Bologna Üniversitesi, 1160 yılında Katolik kilisesi tarafından ruhban sınıfı yetiştirmek için Paris Üniversitesi kurulmuştur. Paris Üniversitesinde kilise ile öğretmenler arasında anlaşmazlık ortaya çıkmış ve üniversiteden ayrılan öğretmenler 1167 yılından günümüzde dünya üniversite sıralamasında 4. Olan Oxford Üniversitesi'ni kurmuşlardır. Avrupa üniversitelerinin ilk örnekleri olan bu üniversitelerdeki öğretmenler ile siyasi otorite arasında zaman zaman anlaşmazlık baş göstermiş ve her anlaşmazlıkta yeni bir üniversite ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede 1204 yılında Venedik, 1209 yılında Cambridge ve 1220 yılında da Pauda Üniversitesi kurulmuştur.

Türklerde yükseköğretim XI. yüzyılda kurulan medreseler ile başlamıştır. Bu dönemde Selçuklu Türkleri, dini ve doğa bilimlerinin beraberce öğretildiği Nizamiye medresesini kurmuşlardır. Osmanlı döneminde ilk medrese 1335 yılında Sultan Orhan zamanında İznik Orhaniyesi olarak açılmıştır. Osmanlı İmparatorluğunda eğitim, öğretim ve bilime en fazla önem verilmesi Fatih Sultan Mehmet ile olmuştur. Kendisi de pozitif bilimler, sosyal bilimler ve sanatsal faaliyetlerde çok iyi eğitim almış olan Fatih Sultan Mehmet hemen İstanbul'un fethinin ertesinde eğitim ve öğretim çalışmalarına başlamış, bu konulara önemli oranda kaynak ayırmış, Ayasofya ve Zeyrek Medreslerini hayata geçirmiştir. Avrupa üniversitelerinde eğitim öğretim kilisenin kontrolü altında din eğitimine dayanmasına rağmen, Türklerin, Selçuklu, Osmanlı ve daha pek çok değişik dönem-

lerde kurduğu çeşitli yapılanmalardaki üniversiteler de pozitif bilimlerin öğretilmesi amaçlanmıştır.

Günümüzdeki örgütlenme ve yapılanmaya sahip üniversiteler ise Türkiye'de, 1863'te kurulan Dârülfünunla başlar. 2020 verilerine göre ülkemizde 131 devlet üniversitesi ve 78 vakıf üniversitesi olmak üzere toplamda 209 üniversite vardır ve her 100 bin kişiye düşen üniversite sayısı 2.2'dir. Bu oran bazı İskandinav ülkeleri ve ABD de 10 civarındadır. Kuşkusuz sayılar ve oranlar bazen hiçbir şey bazen de çok şey ifade eder. Eğer sayıların içini doldurursanız çok şey ifade eder. Yani nicelik yanında nitelik çok önemlidir. Son 20 yılda pıtrak gibi tüm illerimizde, çoğu kez yerleşkesi ve öğretim elemanı olmadığı için gerçek amacı olan bilim üretemeyen, nitelikli meslek elemanı yetiştiremediği için binlerce işsiz üniversite mezunu veren veya bilimsel proje yapamadığı için üretime katkıda bulunmayan üniversiteler yüksek okullar açılmıştır. Birçok fakülte ve yüksekokulda yeterli verimlilik araştırması yapılmadan açıldığı için yeterli öğrenci başvurusu olmadığından kapanmıştır.

Yukarıda anlatılan dünya ve Türkiye'deki Üniversite Kurumu'nun tarihsel gelişiminden günümüze baktığımıza gelişmenin tamamlanmış ya da geriye düşmemiş olması beklenir. Dünyadan ayrı düşünmek küresel çağda çok mümkün olmamakla birlikte son 20 yılda ülkemizdeki üniversite kurumunun uluslararası derecelendirme kurumlarındaki sıralamalara göre giderek gerilemesi bunun irdelenmesini ön plana çıkartmaktadır. Dünyada üniversiteleri değerlendirmede farklı derecelendirme kurumları olmakla birlikte bunların için en objektif ve doğru değerlendirmeyi yapan kurumlardan biri Quacquarelli Symonds (QS) şirketi tarafından çeşitli akademik kriterlere göre yapılan ve yayınlanan" QS Dünya Üniversiteleri Sıralaması" ismi ile bilinen üniversite başarı sıralamasıdır. 2004 yılında ilk kez yayınlanan

liste 3.000 üniversiteye yer vermiş ve bu üniversiteler arasından "En İyi 400 " listesi oluşturmuştur, günümüzde bu liste genişletilerek 700 üniversitenin bulunduğu liste yayınlanmaktadır.

QS Dünya Üniversiteleri Sıralaması oluşturulurken araştırma, öğretim metotları, mezun olunduğunda iş bulma oranı ve uluslararası görünüm olmak üzere 4 kriter ele alınmaktadır. Yüz üzerinden değerlendirme yapılırken kullanılan kriterlerin değerlendirilme oranları aşağıdaki gibidir:

- Akademik itibar (%40)
- Mezunların istihdam edilebilirliği (%10)
- Fakülte / öğrenci oranı (% 20)
- Fakülte başı atıf oranı (% 20)
- Uluslararası Öğrenci Oranı (% 5)
- Uluslararası Akdemik Kadro (% 5)

Belirlenen kriterler doğrultusunda QS Dünya Üniversiteleri Sıralaması listesine göre dünyanın en iyi üniversitesi; Massachusetts Institute of Technology (MIT) olup, MIT, Stanford Üniversitesi ve Harvard Üniversitesi listede değişmeyen ilk üçe girmektedir., 12. Yüzyılda Paris üniversitesinden kilisenin baskı ve hegemonyası nedeniyle ayrılan öğretim üyelerinin kurduğu Oxford Üniversitesi ise dünya sıralamasında dördüncü, İngilterede ise en iyi üniversitesi olmaya devam etmektedir.

Peki Türkiye dünyanın en iyi 1000 üniversitesi sıralamasında ne durumda; 2010 yılında dört üniversite ilk 500 içinde yer alırken 2020 yılında sadece Koç Üniversitesi (Sıralaması:451) ilk beş yüz içinde yer almakta, diğer üniversiteler ise Bilkent Üniversitesi(501-520 aralığında), Sabancı Üniversitesi (521-530 aralığında), Ortadoğu Teknik Üniversitesi (591-600 aralığında), Boğaziçi Üniversitesi (651-700 aralığında), İTÜ (651-700 aralığında), Ankara Üniversitesi (801-1000 aralığında), Hacettepe Üniversitesi (801-1000 aralığında) ve İstanbul

Üniversitesi (801–1000 aralığında) kendine yer bulmaktadır. MIT'in dünyanın en iyi üniversitesi olmasında akademik ve finansal özgürlük ile üst düzeyde bilimsel veri üretmenin yanında en iyi öğrenciyi seçme çabasıdır. Örneğin 2020 yılında 20 bini aşkın başvurudan sadece 10 bin öğrenci başvuru kriterlerini sağlamış, bunlardan da sadece 1400 ünün üniversiteye girme şansı olmuştur. MIT başvurusunda birçok zorlu sınav ve başarılı bir transkript yanında benim en çok dikkatimi çeken aday öğrenciye ikisi 100'er kelimelik, üçü ise 200-250'şer kelimelik uzunlukta olacak şeklide 5 adet makale yazdırılmasıdır. Yazılan bu makaleler aday öğrenciyi tanımak ve MIT için uygun biri olup olmadığını anlamak için kullanılmakta ve bu nedenle çok büyük önem taşımaktadır. Ayrıca daha üniversiteye başlamadan aday öğrencinin bilimsel bilgiyi yazıya dökme becerinin ölçülmesi akademik hayatın olmazsa olmazı olan yapılan çalışmaların makale haline getirilip dünya bilim ortamına sunulması ve kabul görmesi için de elden gelen tüm çabanın gösterilmesine giden yolun ilk adımlarının atılmasına olanak sağlamaktadır.

Ülkemizde Üniversite Kurumunun dünyanın en iyileri arasına girmesi için yapılacaklar çok zor değildir. Milli eğitimimiz okul öncesinden başlamak üzere yeni baştan düzenlenerek araştırma ve incelemeyi önceleyen bir yapıya evrilmeli ve üniversiteye gelen öğrenci "Üniversite Kurumu" amacına yönelik nitelikleri taşımalıdır. Üniversite Kurumu kendisini oluşturan öğrenciler ve öğretim üyeleri tarafından yönetilmeli, devlet kurumu veya özel sektör sadece finansal destek sağlamalıdır. Üniversitelerde bulunduğu bölge veya şehrin coğrafi, sosyolojik, tarihi, kültürel ve tarım, hayvancılık, sanayi, hizmet sektörü gibi dayandığı ekonomik sistemlere göre fakülte veya yüksek okul açılmalı, ülke kaynakları verimli olmayacak kurumsal yatırımlar için harcanmamalıdır.

5.12. 2022'DE TIP FAKÜLTELERİNDE 671 KONTENJAN BOŞ, GENÇLER NEDEN DOKTOR OLMAK İSTEMİYOR?

15 Ağustos'ta 2022 yılı Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS) sonuçları açıklandıktan sonra tercih ve yerleştirmeler yapıldı, Türkiye'deki 208 üniversitede bulunan 36 vakıf (3 KKTC, 1 Azerbeycan), 86 devlet üniversitelerinde olmak üzere 122 tıp fakültesinde toplam 671 kontenjanın boş kaldığı yani öğrenciler tarafından tercih edilmediği basına yansıdı. Bu sayı 3 yıl önce 2019 yılında devlet üniversitelerinde sadece 1, vakıf üniversitelerinde 100 olmak üzere 101 idi, 3 yılda boş kontenjan sayısındaki artış tıpkı enflasyonun 10 aydaki artışına benzer şekilde 6 kattan fazlaydı.

Türkiye Tıp Fakültesi sayısı bakımından dünyada beşinci sırada. 330 milyon nüfusu olan Amerika Birleşik Devletleri'nde 154 tıp fakültesi varken 85 milyon nüfuslu Türkiye'de bu sayı 122, yani her 664 bin kişi için 1 tıp fakültemiz var. Üniversite sayısı da benzer durumda. 2002 yılında Türkiye'de 93 olan üniversite sayısı füze hızı ile 20 yılda 208'e, üniversiteli öğrenci sayısı 1 milyon 890 binden 8 milyonun üzerine çıkmıştır. Peki sayılarda ABD'yi bile geçmişken tıp fakültelerinde kontenjanlar neden Türkiye'de bu sene boş kaldı. Bunu açıklayabilmek için tıp fakültelerinin eğitim durumunu gözden geçirmek gerekir.

İyi bir tıp eğitimi için üç temel unsur vardır: 1-Teorik ve pratik eğitime uygun altyapı, yani yeterli ve donanımlı derslik, laboratuvar ve hastane. 2- Yeterli sayıda, tecrübeli, donanımlı ve çağı takip eden öğretim üyesi 3- Bilimin hemen tüm kollarını içeren zor tıp eğitimini alacak kapasitede öğrenci.

Türkiye'de hiçbir plan program yapılmadan tıp fakültesi açıldığı malum. Son 15 yılda tüm cumhuriyet tarihinin iki katından fazla tıp fakültesi açılmıştır. Birçoğunun ayrı bir eğitim ve araştırma hastanesi (EAH) yoktur, vakıf üniversitelerinin çoğu özel hastanelerle afiliye olurken, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Tıp fakülteleri de eğitim hastanesi olarak birçoğu devlet hastanesinden dönüştürülmüş Sağlık Bakanlığı'na bağlı EAH'ni kullanmaktadır. Yani tıp eğitiminin olmazsa olmazlarından olan altyapı yetersizdir. Çoğu tıp fakültesinde akademik geçmişi ve yeterli uzmanlık deneyimi olmayan doktorlar öğretim üyesi kadrosuna atanarak ders vermektedir. Son olarak yıllarca YKS de en yüksek puan alan zeki, çalışkan ve parlak öğrencilerin tercih ettiği tıp fakültelerini 2022 de bu öğrencilerin tercih etmediklerini görüyoruz. Zeki, çalışkan ve parlak öğrencilerde beyin göçü lise yıllarından başlamakta üniversitede artan ivme ile devam etmektedir. Bu yıl YKS de tıp fakülteleri için başarı sırası 50.000 olarak belirlenmiştir. Yani başarı sıralamasında ilk 50 binin altında olanlar tıp fakültelerini tercih edemeyeceklerdir. Bu seçmede yüksek bir rakam gibi görünse de farklı tıp fakültelerinin taban puanlarına baktığımızda en yüksek puan 536 ve 532 ile İstanbul'da iki vakıf üniversitesine ait, başarı sıralamaları sırası ile 51 ve 92 dir. Türkiye'nin en eski ve köklü üniversitesi İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi İngilizce bölümü 516 taban puanı ile 495 başarı sıralamasında. Devlet üniversiteleri içinde Sağlık Bilimleri Üniversitesi 408 taban puan ve 36629 başarı sıralaması ile sonuncu iken, bu

sayılar vakıf üniversitelerinde daha da iç acıtıcı. İstanbul'daki bir vakıf üniversitesinin tıp fakültesi, 392 taban puan ve 49963 başarı sıralaması ile öğrenci almakta. Altı yıllık tıp eğitimi sonunda 536 puanla tıp fakültesine giren öğrenci ile 392 puanla giren arasında hiçbir fark olmayacak ve her ikisi de pratisyen doktor olarak mezun olup, aynı maaş ve koşullarda zorunlu hizmete gidecek ve bunu tamamladıktan sonra ancak diplomalarını alabileceklerdir. Taban puan ve başarı sıralamasındaki rekor düşüşe rağmen 2022 yılında 671 Tıp Fakültesi kontenjanı boş kalıyor. Bunun temel nedeni son 20 yılda Cumhuriyet tarihinin hiçbir döneminde olmadığı kadar, devlet otoritesinin hekimi toplum nezdinde değersiz kılması, ekonomik ve çalışma koşulları açısından iyileştirici herhangi bir adım atmamasıdır. Bir başka temel nedende yönetim erkinin bu tavrından cesaret alan, hekimin hizmet sunduğu kesimin de, toplumsal şiddetin artmasına paralel olarak sağlık çalışanlarına uyguladığı ve çoğu kez ölümle sonuçlanan şiddettir.

Son yapılan artışlardan sonra bile bir pratisyen ve yeni mezun uzman hekim, enflasyonun %128 olduğu bir dönemde açlık sınırının biraz üzerinde, yoksulluk sınırının biraz altında bir gelire sahiptir. Emekli hekimlerin durumu daha da vahimdir. Kırk üç yıl aktif hekimlik, EAH de şeflik, üniversitede öğretim üyeliği yapmış ve kıdemli profesör olarak emekli olmuş iç hastalıkları ve gastroenteroloji ihtisası olan bir emekli hekimin son temmuz artışından sonra maaşı 18.200 TL dir. Bu nedenle birçok emekli hekim geçinebilmek için özel hastane veya polikliniklerde çalışmaya devam etmektedir. Çalışma koşulları da çok ağır çoğu kez insanca yaşamaya izin vermeyecek derecede kötüdür. Özellikle asistanlık döneminde mesai kavramı yoktur, sınırsız nöbet tutabilir asistan doktor. Son çıkan düzenlemeyle birlikte, hekimlerden 5 dakikada bir hasta bakması istenmektedir.

Bir hastanın doktor odasına giriş ve çıkışı bile en az 5 dakika zaman alırken; hastayla tanışma onda güven ortamı yaratma, hikayesini dinleme, tam bir fizik muayene, tetkik isteme, olası tanıları ve tetkikleri hastaya anlatma, ya da reçete yazıp önerilerde bulunma dünya standartlarında en az yarım saattir. Bütün olumsuz çalışma koşullarını bir kenar bıraksanız bile, siz hekime 5 dakikada bir hasta bakın hem de hastayı memnun edin, doğru tanı koyun yerinde tetkik isteyin ve doğru tedavi edin diyemezsiniz. Üstüne üstlük memnun olmayan hastalara başhekimlikten cumhurbaşkanına kadar uzanan her yönetim kademesinde şikayet yolunu açacaksınız. Doktor hastaya gözünün üstünde kaşın var diyemeyecek ve yaptığınız her işlemle ilgili olabilecek komplikasyonlar kötü tıbbi uygulama sayılacak ve bundan ekmek yemeyi bekleyen avukatların hastaları yönlendirmesi ile mahkemeler de çile çekeceksiniz. Kusura bakmayın siz bu koşullarda ne hekimlerin yurt dışına gidişini engelleyebilirsiniz, nede boş kontenjanları doldurmayı.

Sonuç olarak Türkiye'deki 122 tıp fakültesinin altyapı ve öğretim üyesi açısından yeterliliği gözden geçirilmeli, her yere gecekondu tıp fakültesi açmak yerine mevcut tıp fakülteleri yeterli alt yapı, bilimsel nitelikli, yeterli akademik kadro ile güçlendirilmelidir. Buradan mezun olacak doktorlar için de güvenli ve huzurlu bir çalışma ortamı ve insanca yaşam koşullarının sağlanacağı yasal düzenlemeler ivedilikle yapılarak Tıp fakültelerinin boş kalması ve beyin göçü önlenmelidir.

KAYNAKLAR

1. Tıp Fakültelerinin Mevcut Durumuna Güncel Bakış https://ato.org.tr 25 Tem 2022

2. Geçen seneye göre iki kat arttı…Tıp fakültesi kontenjanları boş https://medimagazin.com.tr › Güncel 17 Ağu 2022
3. Mühendislik, tıp ve hukuk boş kaldıhttps://www.birgun.net › Güncel 16 Ağu 2022
4. Tıpta İlk Kez Bir Kontenjan Boş Kaldı,https://www.memurlar.net › 19 Eyl 2019
5. Tıp Fakültesi 2022 Taban Puanları ve Başarı Sıralamaları https://www.universitego.com
6. Prof.Kaynak'tan tıp eğitimi tepkisi, https://www.gazeteduvar.com.tr 18 Şub 2022
7. Tıp fakültelerinin sayısı artıyor, niteliği azalıyor;https://t24.com.tr 23 Tem 2022
8. Tıp Programı Bulunan Tüm Üniversiteler YÖK Lisans Atlası https://yokatlas.yok.gov.tr

5.13. DOÇENTLİK BAŞVURU KRİTERLERİ YİNE DEĞİŞTİ

Üniversitede akademik kadroyu profesör, doçent ve doktor öğretim üyesi oluşturur. Profesörden önceki aşamada bulunan öğretim üyeliği doçentliktir. Ne doktor öğretim üyesi ne de profesörlüğe başvuru kriterleri ne hikmetse doçentlik kadar değişikliğe uğramaz Türkiye'de. Neredeyse her on yılda bir değişikliğe uğrayan doçentlik başvuru kriterlerinin hangi bilimsel çalışmalar sonucunda değiştirildiği bilinmez, tıpkı akademik kadro ilanlarında belirlenen kriterlerin neye göre yapıldığı bilinmediği (!) gibi. Aslında ikincisi yani akademik kadro ilan kriterlerinin neye göre yapıldığı resmen açıklanmasa da adrese teslim kadrolar olduğu, yani alınması istenen kişinin özelliklerine göre ilana çıkıldığı bilinen bir gerçektir. Geçmiş yıllarda doçent olma kriterlerinden çıkartılan ve kanımca akademisyenlikte çok önemli olan iki değişiklikten biri üniversitede ders anlatma yeterliliğinin saptandığı "doçentlik dersi" anlatma, diğeri de daha yakın tarihte kaldırılan sözlü sınavdı. Günümüzde sadece kriterlere uygun dosya hazırlamak ve jürinin de onay vermesi halinde doçent olunabilmekte, ancak bu kriterlerde amacın "daha bilimsel olmak" olduğu savıyla sık sık değişikliğe uğramakta.

Doçentlik başvuru kriterlerinin gene neden değiştirildiğini, değişikliği yapan kurum olan Yükseköğretim Kurulu'na (YÖK) bağlı üniversitelerarası kurul (ÜAK) genel sekreteri Prof. Dr. Abdulkerim Çalışkan'a sorarsanız cevap "Temel amaçlarının yayınlarda kaliteyi artırarak eğitime katkı ve adaylara kendi uzmanlık alanlarına ait kabiliyet ve eserleriyle farklılıklarını ortaya koyabilecekleri ortam sağlamak" şeklindedir. Oldukça iyi niyetle verilen bu cevabın kriterlerde yapılan değişikliklere bakıldığında çokta gerçekçi olmadığı görülecektir.

9 Ağustos 2023 tarihinde ÜAK tarafından duyurulan doçentlik başvuru şartlarında yapılan değişikliklerden en çok tepki çeken ve nedeni tam anlaşılamayanı "Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ortak Veri Tabanı (YÖKSİS) veri tabanına kayıtlı olan ve editörlük için üniversitesinden izin almış profesör unvanlı öğretim üyelerinin editör olduğu kitap kabul edilir" maddesidir. Burada sorunlu iki kavramdan biri kitabın editörünün mutlaka profesör ünvanlı olması diğeri de bağlı olduğu üniversiteden izin alma zorunluluğudur. Akademisyenlik özgürlük ortamında yapılması gereken bir iştir, bilimsel çalışma da özerk ve özgür ortamda yapılır. Bilimsel çalışma yapmak, makale veya kitap yazmak ya da editörlük yapmak hiçbir akademik unvanın tekelinde olacak bir bilimsel eylem değildir. Adam kayırmacılığın en üst düzeyde olduğu son 20 yılda Türkiye'de nice profesör unvanı alan kişi vardır ki gerçek bir bilimsel üretimden yoksun; nice doktorasını bitirdiği, hatta doçent olduğu halde kadro verilmeyen ve "araştırma görevlisi" kadrosunda çalıştırılıp; ders anlatma, tez yönetme, dergi veya kitap editörlüğü yapma, ulusal ve uluslararası birçok bilimsel proje yürütme gibi üniversitenin her türlü akademik üretimini sırtlanan. Şimdi sorarlar size; nasıl oluyor da yıllarını bilimsel üretime adamış ama kadro verilmediği veya sırtını dayayacağı kuvvetli bir siyasi yakını

olmadığı için hâlâ profesör olamamış, daha da vahimi doçent olduğu halde hâlâ araştırma görevlisi kadrosunda çalışan bu akademisyenlerin editörü olduğu kitapları bilimselliği yetersiz diye doçentlik başvuru kriterlerinden çıkartıyor; merdivenin basamaklarını hızla tırmanıp akademik bilimsel yeterliliğe ulaşmadan unvan sahibi olmuş profesörlerin editör olduğu kitapları bilimsel kabul edip puanlıyorsunuz diye...

5.14. BİR GARİP ÖNLÜK GİYME TÖRENİ

Başlıkta yer alan beyaz önlük giyme töreninin duyurusu kendisini "dünyanın en büyük sağlık üniversitesi" olarak tanımlayan Sağlık Bilimleri Üniversitesi (SBÜ) rektörü Prof. Dr. Kemalettin Aydın tarafından "X" de yer alan "Irk, dil, din, cinsiyet ayrımı yapmadan mazlum coğrafyaların mazlum insanlarına eğitim ve öğretim vermek bize inancımızdan ve ecdadımızdan gelen yükümlülüktür. Görevimiz sayın cumhurbaşkanımızdan, sorumluluğumuz insanlığımızdan" paylaşımı ile duyurdu. Aynı bilgi adı geçen üniversitenin internet sayfasının ilanlar bölümünde, aşağıda gürüldüğü üzere, geçen kadar yer almaktaydı, ancak kanımca sosyal medyada yaygın dolaşım ve tepkiler nedeniyle ilandan kaldırılmış.

Merak ettik bu tıp fakültesi ne zaman ve nasıl açılmış, akademik kadroda kimler var, hangi sınavla öğrenci alıyor, mezunlar nasıl istihdam edilecek, kimlere hizmet verecek diye...

6 Şubat 2021 tarihinde Anadolu Ajansı duyurmuş "Cumhurbaşkanı kararıyla Suriye'nin kuzeyindeki Çobanbey beldesinde tıp fakültesi ve sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu kurulacak" haberi ile yakın tarihlerde yandaş medyada da yer almış bu karar. Öğrenci alımına 2023-2024 eğitim öğretim yılında başlayacağı, kimlerin başvuracağı, sınavın nasıl yapılacağı da Sağlık Bilimleri Üniversitesi'nin internet sayfasında şu şekilde ilan edilmiş:

“Sağlık Bilimleri Üniversitesi (SBÜ) Çobanbey Tıp Fakültesi’ne 2023-2024 Eğitim Öğretim Yılı’nda yazılı ve sözlü mülakat sınavı yapılarak öğrenci alınacak olup, Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınavı başvurusu 02 Temmuz-06 Ağustos 2023 tarihleri arasında online olarak https://basvuru. sbu.edu.tr/ yapılacaktır. Çobanbey Tıp Fakültesi mülakat başvurusuna lise diploması olmayan adaylar için lise bitirme sınavları sonunda elde edilen Bakalorya (IB) Sonuç Belgesi (ilmi-sayısal veya edebisözel) olanların başvurusu kabul edilecektir. Sağlık Bilimleri Üniversitesi Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınavı’na başvurduğu halde yazılı sınava girmeyen adaylar mülakat sınavına alınmayacaktır. SBÜ Çobanbey Tıp Fakültesi Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Yazılı Sınavı Suriye’de bulunan Çobanbey, Azez ve Elbab sınav merkezlerinde 16 Ağustos 2023 tarihinde (Suriye saati ile) 11.00’de yapılacaktır”.

Merak ettiğimiz soruların yanıtları kısmen de olsa bu ilanda cevap buluyor. Ancak soru sormaya devam ediyoruz. Türkiye neden başka bir ülkenin küçük bir beldesinde tıp fakültesi açmış, bunun için o devletten izin almış mı? Aldı diyelim, kendi ülkesinde çok sayıda gecekondu tıp fakültesi altyapı ve akademik kadrodan yoksunken bu yatırımı neden başka bir ülkede yapmış? Diyelim ki çok yardım sever bir milletiz ama YÖK e bağlı SBÜ, neden YÖK tarafından yapılan merkezi sınav sistemi dışında yazılı ve sözlü mülakatla öğrenci alıyor? SBÜ Çobanbey Tıp Fakültesi’nin (ÇBTF) akademik kadrosu ve eğitim programı nedir. Bu sorunun cevabına normalde ulaşmak çok kolaydır, açarsınız ÇBTF internet sayfasını orada hepsi yer alır, biz de açtık ÇBTF nin internet sayfasını “akademik yapıyı” tıkladık altı boş, “eğitim bilgileri”ni tıkladık, “ders müfredatı” açıldı, “1. sınıf” yazıyor, içerik yok!

Sonuç; “Giderlerse gitsinler” söylemi ile değersizleştirilip ülkesinden ayrılmak zorunda kalan binlerce iyi yetişmiş doktorun boşattığı kadrolar, görülmekte ki altyapı ve akademik kadrodan yoksun böyle bir tıp fakültesinde Türkçe eğitim alacağı bildirilen, yetersiz eğitim alacağı şimdiden belli olan yabancı uyruklu doktorlar ile doldurulacak... Vay hasta olanın haline...

6. BİRAZ DA SAĞLIK

6.1. PANDEMİNİN BİRİNCİ YILINDA İNSANLIĞIN COVID-19 İLE SINAVI

2019'un son günlerinde Çin'de ortaya çıkıp 70 gün gibi kısa bir sürede tüm dünyayı etkisini altına alan Severe Acute Respiratory Syndrome Coronavirus-2 (SARS-CoV-2) nin neden olduğu Coronavirus Disease-19 (COVID-19) salgını, 11 Mart 2020 tarihinde dünya sağlık örgütü tarafından pandemi olarak ilan edildi. Türkiye'de de eş zamanlı olarak ilk vaka açıklandı. Çin'de, İran'da ve İtalya'da hızla yayılım gösterip sınırlarımıza kadar dayanan salgının bize uğramayacağı gibi yanlış bir algı hem vatandaşlarımızda hem de yöneticilerde mevcuttu. Bu nedenle kapı komşumuz İran'la sınırlar kapatılmamış, yurtdışından dönenler için, Umre hacıları dahil herhangi bir karantina önlemi alınmamıştı.

İlk vakanın resmen açıklanması ile toplum ve yöneticilerde ne yapacağız paniği başladı. Neyse ki Ocak 2020'de saygın bilim insanlarından oluşan bir bilim kurulu oluşturulmuştu; onların yol göstericiliğinde önce okullar kapatıldı, sonra da toplumsal hareketliliği azaltıcı kısıtlamalar hayata geçirildi. Evden çalışma gibi daha öncesinde belli sektörler dışında bilinmeyen bir çalışma modeli başladı. Yurtdışı ve yurtiçi seyahat kısıtlaması ile birlikte trafik azaldı. Bunun sonucunda doğaya karbon salınımının azalması ile dünyayı birlikte paylaşmamız gereken ancak

insanlık tarafından hoyratça ve bencilce tahrip edilen doğal yaşam bileşenleri, her türlü bitki ve hayvan, yeniden yaşam alanlarına kavuşmaya başladı. Boğazdan yunus sürülerinin geçmesi haberlere konu oldu. Esasında pandemiye yol açan SARS-CoV-2'nin insana bulaşma nedeni doğal yaşamın bozulması, tüm dünyaya bu kadar hızlı yayılma nedeni de dünyanın kocaman bir köy haline gelmiş olmasıydı.

Doğadaki her varlığın hissedebileceği gerçeğini yadsıyan, bu nedenle doğal yaşama tecavüzü hak gören insanlık için pandeminin sonuçları çok ağır oldu ve olmaya devam ediyor. İlk vakanın tespitinden sonra geçen 14 aylık sürede tüm dünyada 120 milyondan fazla insan enfekte oldu ve 2.5 milyondan fazla insan hayatını kaybetti. SARS-CoV-2'nin hastalık yapmadan konakladığı yarasalardan insana nasıl bulaştığı hala gizemini koruyor. Doğal bağışıklık sistemlerindeki değişiklikler ve vücutlarındaki bazı fonksiyonel farklılıklar nedeniyle yarasalarda hastalık yapmayan virüsün, yarasalardan virüsü alan yılan, yaban gelinciği gibi bir aracı konakla teması sonucu insanları enfekte ettiği düşünülüyor. Çin'in Hubei Eyaleti'nin Wuhan kentindeki yaban hayvan pazarında doğal yaşamlarından kopartılıp tüketilmek üzere pazarda satılan aracı hayvanların ve doğal yaşam alanından kopartılan virüsün insanlardan öç almasıydı bu salgın belki de. Pandeminin ilk üç ayı, tüm dünyada insanların doğal yaşamı görme ve anlama duygularını harekete geçirdi. Boğazdan geçen yunuslar, kuş seslerin yeniden duyulması, trafik ve insan hareketliliğindeki azalma doğaya nefes aldırdı. İnsanlara evde daha az tüketerek yaşanabileceğini, dayanışmayı, el temizliğini, sarmaş dolaş olmanın çok da gerekli olmadığını, maske takmayı öğretti. Kısıtlamalar nedeniyle evlerde geçirilen zaman, balkonları çiçekler ve yeşilliklerle donattı. İnsanlar bitki yetiştirmeyi öğrendi, bahçeli evler kıymete bindi.

Haziran ayı ile birlikte başlayan ve "yeni normal" olarak adlandırılan süreçte kısıtlamalar kalktı, seyahatlerin başladı. Kazanımlarımızı çabucak unutup sanki pandemi yokmuş gibi eski düzene dönülmesinin faturası çok ağır oldu; Eylül ayından itibaren hem dünyada hem de Türkiye'de vakalar hızla artmaya başladı, insanlığın doğa ile verdiği sınavın başarısız olduğunu hisseden virüs daha hızlı yayılım gösterecek formlara evrildi ve değişim gösteren çok sayıda mutant virüs yaşamımıza girdi. Pandeminin birinci yılını geride bırakırken üç milyona yakın vatandaşımız enfekte oldu ve otuz bine yakın insanımız COVID-19 nedeniyle yaşamını kaybetti.

Benim de içinde olduğum 1946–1964 arası doğan "bebek patlaması kuşağı" nın çok iyi hatırlayacağı gibi, henüz köylerin boşalıp kente yoğun göçün yaşanmadığı, kırsal yaşamın devam ettiği yıllarda, birçoğumuzun yetiştiği ailelerin bahçeli evleri, bahçelerinde tavuk başta olmak üzere çeşitli kümes hayvanları ve kedi, köpek gibi evcil hayvanları olurdu. Yumurta marketten, evcil hayvanlar "pet shop" dan alınmazdı. Bahçelerde gezinen tavukların eti biraz zor pişerdi ama bir başka lezzetli olurdu. Ne zamanki tavuklar çiftliklerde kafeslerde yetiştirilmeye başlandı, bizler de "Kırım Kongo Kanamalı Ateşi" olarak bilinen ve bahar yaz aylarında birçok vatandaşımızın hayatını kaybetmesine yol açan başka bir ölümcül bulaşıcı hastalıkla tanıştık. Nedeni kenelerdi. Daha önce de keneler vardı, ancak serbest dolaşan tavuklar keneleri yiyerek doğal dengeyi sağlıyor ve hastalık yapmalarını önlüyordu. Bu basit örnek bile doğada yaşamın insan eliyle bozulmadığı sürece bir denge ve uyum içinde devam ettiğini ve her canlının kendine ait ortamda başkasına zarar vermeden yaşadığını göstermektedir. İnsanlar dışındaki canlılar hayatta kalacak kadar tüketmekte ve mevsimlere uygun bir yaşam sürdürmektedir. Örneğin görkemli derecede iri gövdele-

ri nedeniyle çok fazla besine ihtiyaç duyan ayılar kış aylarında uykuya yatmakta ve depoladığı vücut yağları ve hareketsiz yaşam ile kalori ihtiyacını sınırlandırmaktadır.

Kuş veya kedi besleyenler bilir, onlar verdiğiniz yemekten bir miktar yedikten sonar kenara çekilir ve diğer arkadaşlarının da yemesine fırsat tanırlar. Bu davranış biçimi, insanlığın yeterince geliştiremediği paylaşımcılığa güzel bir örnek oluşturmaktadır. Bu örneklerden anlaşılacağı gibi insanlığın doğadan öğreneceği çok şey vardır, bütün bu örnekler yakınımızda ve günlük yaşamın içindedir. Bizler baktıklarımızı görmeyi, çevremizi hissetmeyi, tüm canlıların hissedebildiklerinin farkında olmayı becerebildiğimiz zaman daha yaşanılır bir dünya yeniden oluşabilir. Aksi takdirde daha çok ve ölümcül pandemilerle karşılaşmamız kaçınılmaz olacaktır.

Teknoloji akıl almaz bir hızla gelişiyor, bu sayede COVID-19'a karşı daha önce hayal bile edilemeyecek kadar kısa sürede aşı geliştirildi. Ancak dünyadaki gelir adaletsizliği nedeniyle milyarlarca insan belki bu aşılara ulaşamayacak, pandeminin yarattığı yoksulluk nedeniyle bir o kadar insan beslenme yetersizliği sonucu başka hastalıklara yakalanacak ve ölecek. Teknoloji ne kadar gelişirse gelişsin, bizler hakça paylaşımı öğrenemediğimiz sürece milyonlarca insan açlık, susuzluk ve salgın hastalıklar nedeniyle hayatını kaybetmeye devam edecektir. Toplumlara, ülkelere hiçbir şey kazandırmayan anlamsız savaşlar ve silahlara harcanan milyarlarca dolar ile tüm dünya halkları sağlıklı beslenme, temiz su, eğitim ve sağlık hakkına kavuşabilir. Bunu başaracak olan biz insanlarız. Ancak başarmak için önce istemek gerekir.

KAYNAKLAR

1. www.who.int, Coronavirus Disease (COVID-19) Pandemic, 19 Mart 2021
2. Kırdar S. Koç B.T. SARS-CoV2 Virüsünün Potansiyel Rezervuarları ve Yarasalarla Bulaşabilecek Diğer Zoonotik Virüsler, J Biotechnol and Strategic Health Res. 2020;4(2):89-97 DOI:10.34084/bshr.746516
3. T.C. Sağlık Bakanlığı COVID-19 Bilgilendirme Platformu, 19 Mart 2021

6.2. SAĞLIK TEHDİT ALTINDA İSE HİÇBİR ŞEY EN ÖNEMLİ DEĞİLDİR

Türkiye'nin en önemli sorunu nedir sorusunun cevabı zamana, kişiye, içinde bulunulan ortama göre değişir. Birkaç ay öncesinde benim bu soruya yanıtım eğitim iken bugün küresel ölçekte tüm insanlık için bir tehdit unsuru olan COVID-19 pandemisidir.

Bizde çok anlamlı bir atasözü vardır: **"her şeyin başı sağlık"** diye. Çok basit gibi görünen bu kısa cümle son 15 ayda yaşadıklarımızın bir özetidir adeta. Sağlık **"kişinin ruhen ve bedenen tam bir iyilik halinde olması"** olarak tanımlanır. COVID-19 pandemisi hem bedenlerimizi hem ruhlarımızı etkiledi. Birincil olarak bedenimizi etkileyen hastalıktan dünya üzerinde 21 Nisan 2021 tarihi itibari ile 142 milyon doğrulanmış vaka saptanmış ve üç milyondan fazla insan yaşamını kaybetmiştir. Kendisinin ve yakınlarının hastalığa yakalanma kaygısı, işini kaybetme, evde kapalı kalma, ekonomik problemler, eğitimin aksaması gibi çok sayıda toplumsal problemler her yaşta insanın ruhsal durumunu etkileyerek anksiyete, depresyon, intihara eğilim gibi birçok psikolojik bozukluğa yol açmıştır.

Günlük yaşanan bu problemler yanında, ne zaman biteceği belli olmayan pandeminin uzun dönemde de etkileri devam edecek görünmektedir. Örneğin bir yılı aşkın süredir anaoku-

lundan üniversiteye kadar eğitimin okullarda yüz yüze değil internet aracılığı ile uzaktan yapılması nedeniyle kayıp kuşaklar yetişecektir. Hatta ülkemizde özellikle kırsal kesimde internete erişimin olmaması nedeniyle çok sayıda çocuk eğitimsiz kalacaktır. Pandemiden önceki dönemde de eğitimin birçok açıdan yetersiz olduğu, araştırarak öğrenmek yerine ezbere dayalı olduğu hepimizce bilinmektedir. Ancak okula gidememek bu durumu bile arar hale getirmiştir. Üniversitelerde özellikle pratik eğitimin çok önemli olduğu tıp, diş hekimliği, mühendislik gibi fakültelerden pandemi döneminde yeterli pratik eğitimi alamadan mezun olacak çocuklarımız yarının doktorları, diş hekimleri, öğretmenleri, mühendisleri olacaklar. Canlarımızı onlara emanet edeceğiz. Binalarımızı onlar yapacaklar, çocuklarımızı onlar eğitecekler. Sonuçların ne olacağını kestirmek çok zor olmasa gerek. Yanlış tanı ve tedaviler, depreme dayanıksız binalar, eğitilmemiş çocuklar ile daha da kaybedilecek kuşaklar. Peki çözümü var mı bu durumun? Bu sorunları şimdiden ön görüp gelecek için çözüm önerilerinin planlanması ve özellikle eğitimdeki aksamaların telafisinin mutlaka pandemi sonunda yapılaması gerekir. Aksi halde etkisi tsunami gibi yıllarca devam edecek olan toplumsal sorunlara yol açacaktır.

COVID-19 pandemisinin eğitimi sekteye uğratması yanında bir diğer çok önemli toplumsal etkisi ekonomi alanında olmuştur. Çok sayıda insan işini kaybetmiş, birçok işyeri kapanmış, çok sayıda aile sosyal yardımlar olmadan hayatını idame ettiremez hale gelmiştir. Fabrika çarkları döndürülmeye çalışılsa da turizm, yeme içme sektörü gibi çok sayıda insanı istihdam eden sektörler iflasın eşiğine gelmiş, hatta iflas etmiş ve birçoğu kapanmak zorunda kalmıştır. Ekonomik sıkıntılar orta ve alt gelir grubunu daha çok etkilemiş, yoksulluk açlık sınırına dayanmış, intiharlar, aile içi şiddet ve kadın cinayetleri artmıştır. Fabrika

çarkları döndürülmeye çalışılırken fabrikatörler ne pandemiden nede ekonomik darboğazdan etkilenmemiş, çarkları döndüren emekçiler bir yandan toplu taşıma, toplu çalışma nedeni ile hastalık riski ile kefen koltukta işe gitmek zorunda kalırken bir yandan hastalığı ailelerine bulaştırmış ve salgın günlük ortalama 60 bin vaka ve 350 civarında vefat ile önü alınamaz bir hal almıştır.

Tıpta **"Hastalığı önlemek tedavi etmekten her zaman daha ucuz ve kolaydır"** şeklinde bir aforizma vardır. Son derece doğru olan bu yaklaşım da aşılanma sayesinde çok sayıda bulaşıcı hastalık önlenmiş, kanser erken tarama programları ile pek çok kanser erken dönemde teşhis edilerek yaşamlar kurtarılmıştır. Günümüzde gelişmiş ileri teknoloji sayesinde COVID-19'a karşı aşı çok kısa bir zamanda geliştirilmiş ve insanlığın hizmetine sunulmuştur. Aşıyı etkin olarak uygulayabilen İsrail, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerde hastalık büyük oranda kontrol altına alınmış ve toplumsal hareketliliği azaltıcı kısıtlamalar beli bir program içinde yavaş yavaş kaldırılmaya başlanmıştır. Ülkemizde ise, zamanında gerekli bağlantıların yapılamaması nedeniyle aşı temininde çekilen güçlükler nedeniyle tabiri caiz ise aşılama kaplumbağa hızı ile sürmektedir. Yavaş aşılama bir yandan virüsün mutasyona uğramasına imkan verirken diğer yandan da bulaş riskinin artması nedeniyle artan hasta sayısına ve sağlık sisteminin aşırı yüklenmesine yol açmaktadır. Sağlık sistemindeki aşırı yüklenme sağlık emekçilerinde bıkkınlık ve tükenmişliğe yol açmakta, hastayı tedavi etmenin maliyeti ise aşı için yapılacak harcamanın kat be kat üzerinde olmaktadır. Çözüm bellidir. Yeterli dozda aşı ivedilikle temin edilmeli ve en kısa zamanda toplumun en az yüzde yetmişi aşılanmalıdır. Bu sağlanamadığı takdirde yoğun bakımlarda hasta seçmek, hastaları tedavi etmek için ye-

terli ilaç bulamamak durumunda kalabiliriz. Pandemi dışında ülkemizde çok sayıda sorun vardır ve her biri de tek tek ele alındığında en önemlidir. Yetersiz ve kalitesiz eğitim, çarpık yapılaşma, betonlaşma, sulak alanların hızla azalması, küresel ısınma, insani değerlerin bozulması ve toplumsal yozlaşma, yargıya güvensizlik, gelir dağılımındaki adaletsizlik, gençlerin geleceği yurtdışında görmesi ve beyin göçü, beş milyonu aşkın mülteci nüfusunun topluma entegrasyon sorunu, terör, komşularımız dahil dış ilişkilerde yaşanan sorunlar, adam kayırmacılık, liyakatsizlik, kadın cinayetleri, ekonomik darboğaz, işsizlik, tarım ve hayvancılıkta kendine yeten ülkemin şimdi dışa bağımlı olması, plansız ve programsız çarpık kentleşme, köylerin yok olması, üretime değil tüketime dayalı bir ekonomik sistem bu sorunlardan en sık bahsedilenler ve anket şirketleri tarafından yapılan anketlerde toplumun en önemli gördüğü sorunlardandır. Bir kısmı küresel ölçekte bütün ülkeler için bir sorun iken bir kısmı bizim ülkemize özgü sorunlardır. Her birinin kendine has çözüm yöntemleri vardır kuşkusuz. Her biri bir makaleye konu olacak kadar önemlidir. Ama genel bir bakışla, doğaya saygı, birbirimize saygı, önce üretim esas alınarak, planlı ve programlı bir yönetim şekli ile toplumsal birliğimizi sağlayarak ve **"bilgi sahibi olmadan fikir sahibi olmamak"** düsturuyla eğitime gerekli önemi vererek tüm sorunlarımızın üstesinden gelebiliriz.

6.3. COVID-19 PANDEMİSİ BİTTİ Mİ? BU NE RAHATLIK?

2019 Aralık ayından beri Dünya'da iki yüz milyona yakın kişiyi enfekte eden ve dört milyonu aşkın insanın ölümüne yol açan SARS-COV-2 virüsünün neden olduğu COVID-19 pandemisi; virüsün mutasyonlarla güçlenmesi, bulaşıcılığını artırması ve geliştirilen yeni tedaviler ve aşılara direnç kazanması sonucu hız kesmeden devam etmektedir. Ülkemizde bugüne kadar 5.5 milyon aktif vaka saptanmış, elli bini aşkın vatandaşımız hayatını kaybetmiştir. Ekim 2020 tarihinde faz III çalışmalarını tamamlayarak acil kullanım onayı alan aşılar ne yazık ki hızlı ve yaygın aşılama sağlanamadığı için virüsün güçlü mutant tiplere evrilmesi sonucu bulaşıcı önlemede etkinliği başlangıçta %90 üzerinde olan Phizer-BioNTech te bile %60'lara düşmüş durumdadır. Ülkemizde başlangıçta aşılamanın etkinliği düşük olan SİNOVAC ile yapılması ve yeterli hızda uygulanamaması, Mart 2021' de vaka sayısı artarken yapılan kontrolsüz gevşetmeler sonucu günlük 60 bini geçen vaka sayısı ve 400'e yakın ölüm nedeniyle daha sıkı önlemler alınmak zorunda kalınmış, aşılanmaya hız verilmiştir. Bunun sonucu ve mevsim gereği günlük vaka ve ölüm sayısı düşmekle birlikte hala aktif vaka sayısı 5 binin üzerindedir ve günde kırka yakın vatandaşımız hayatını kaybetmektedir. Phizer-BioNTech ile hızla devam eden

aşılama toplum bağışıklığını sağlama açısından oldukça iyi bir gelişmedir. Ancak özellikle sosyal medyada dolaşan aşı ile ilgili bilimsel kanıtı olamayan yanlış bilgi ve aşı karşıtı kampanyalar da aynı hızla devam etmektedir. TRT'de aşılama ile ilgili kamu spotlarına yer verilmesi gerekli ancak yeterli değildir. Aşı olunması yönünde daha fazla bilgilendirme ve kamu spotuna tüm yazılı ve görsel basın organlarında ve iletişim kanallarında geniş yer verilmelidir, belki de toplum sağlığını tehdit eden aşı karşıtı paylaşım yapanlar veya aşılanmayanlar için yasal yaptırım getirilmelidir. Unutulmamalıdır ki bir zamanlar ülkemizi kasıp kavuran be birçok insanın ölümüne yol açan tüberküloz (verem hastalığı) yaygın ve zorunlu aşılama sonucu tek tek vakalar halinde görülür hale gelmiştir.

Bir Temmuz 2021 tarihi itibariyle vaka sayısı ve ölümlerin azalması ve aşılanmanın hızlanması ile kısıtlamalar önemli önemli gevşetilmiştir. Kısıtlamaların gevşetilmesinin sosyal yaşamımıza yansıması ise gözlemlerime göre **"hastalık bitti, her şey normal döndü"** dercesine tam bir toplumsal rahatlamaya yol açmış görünmektedir. Toplu aktiviteler, düğünler, nişanlar, nikahlar, yeme içme mekanlarında dip dibe oturmalar, maskenin zorunlu yerler dışında tamamen hayatımızdan çıkması hız kesmeden devam etmektedir. Halbuki konunun uzmanı bilim insanları son zamanlarda bulaş hızı çok yüksek olan Delta varyantının büyük tehlike arz ettiğini sonbaharı beklemeden dördüncü pikin görülebileceğini bildirerek toplumu ve yöneticileri uyarmaktadır. Bu kritik süreçte savaşı virüsün kazanmaması için toplum ve sorumlu vatandaşlar olarak tüm kişisel hijyen önlemlerine azami derecede uymamız ve aşı karşıtı söylemlere itibar etmememiz gerekmektedir. Aksi halde meydana gelecek dördüncü dalgayı artık ne ülke ekonomisi nede sağlık sistemi kaldıracak durumda değildir.

6.4. 1-7 NİSAN ULUSAL KANSER HAFTASI, 7 NİSAN DÜNYA SAĞLIK GÜNÜ

Herkesin ailesinde, çevresinde, arkadaşlarında veya kendinde kanserle yüzleşme olmuştur herhalde. Ama hiçbirimiz doktorlardan o lanetli kelimeyi duymak istemeyiz nedense. Kanser hastasından önce yakınları girer genelde doktorun odasına ve "ne olur kanser olduğunu kendisine söylemeyin" diye ricada bulunur doktordan. Peki neden lanetlidir bu kelime, neden kanser kelimesini duyunca yıkılır hasta ve yakınları, doktor hasta ve yakınlarına nasıl söyleyeceğini bilemez hastanın kanser olduğunu.

Kanser (cancer), latince yengeç demektir. Muhtemeldir ki yengeçin yan yan yürüyüşü ve avını kıskaçlarıyla yakalayıp, kemirerek yavaş yavaş öldürmesine benzer şekilde kanserli dokunun bir organdan başlayıp diğer organlara doğru yengeç yürüyüşüne benzer şekilde yan yan ilerleyerek (metastaz yaparak) kemirip yok etmesi ve ölümle sonuçlanması nedeniyle bu isim verilmiştir. Sonunun ölüm olduğu bilinen bir hastalık doğal olarak herkeste korku yaratmaktadır. Kanser korkusu olarak adlandırdığımız bu durum bir yandan hastalığın geç teşhis edilmesine yol açarken, diğer yandan da hastanın ruhsal durumunu bozarak bağışıklık sistemini çökertmekte ve tedaviye cevabı azaltarak kötü sona gidişi hızlandırmaktadır.

35-40 yıl öncesine kadar kanser, hastalarda çoğu kez ileri evrede tanı konulması nedeniyle tedavisi olmayan bir hastalık olarak bilinirdi halada büyük toplum kesimlerinde böyle bilinmektedir. Daha çok ameliyatla kanserli doku veya organın çıkartılması şeklindeki cerrahi tedavi bu ileri evre hastalarda mümkün olmaz ve halk arasında "açılıp kapatılmış" şeklinde yorumlanırdı. Aynı şekilde etkili kemoterapi (kanserin ilaçla tedavisi) ve radyoterapi (kanserin ışınla tedavisi) henüz yeterince gelişmediği için hastalar ameliyat olsalar bile hastalığın tekrarlamasını önleyici tedavi alamadıklarından bir süre sonra hastalık tekrarlar ve ameliyatın hastalığı yaydığına ve kansere bıçak vurulmaması gerektiğine inanılırdı. İşte bu yanlış inanışlara karşı topluma kanser konusunda doğru bilgiler vermek, toplumsal farkındalık yaratmak ve kanser araştırmalarını desteklemek amacı ile 1947 yılında Ankara'da kurulan Türk Kanser Araştırma ve Savaş Kurumu Derneği'nin önerisi ile 1956 yılından itibaren her yıl 1-7 Nisan arası Kanser Haftası olarak anılmaktadır. Sağlık otoriteleri, yazılı ve görsel medya, sağlık çalışanları, sivil toplum örgütleri bu hafta içinde; kamu spotları, bildiriler, konferanslar, açık hava toplantıları gibi çeşitli etkinliklerle halkı bilgilendirmeye, hastalığa dikkat çekmeye çaba göstermektedirler. Bütün bu çabaların amacı hastalığı önlemek veya erken teşhis etmek olup ana tema olan "Kanserden korkma, geç kalmaktan kork" söylemini merkeze alarak sağlık politikaları üretmektir. Bu politikaların temeli kanseri önlemek veya erken teşhis etmek için Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından belirlenen kriterlere göre gerekli sağlık taramalarını yapmaktır.

Kanserin oluşumunda genetik faktörler yanında çok sayıda çevresel faktörden bahsetmek mümkündür. Genetik geçiş gösteren kanserler arasında meme, kolon (kalın bağırsak), yumurtalık kanseri sayılabilir. Çevresel faktörlerin başında sigara gel-

mektedir. Sigara akciğer kanseri başta olmak üzere vücuttaki birçok kanserin oluşmasında zemin hazırlar veya katkıda bulunur. Sağlıklı gıdaya ulaşamama, gıda güvenliğinin sağlanamaması, obezite başta olmak üzere beslenme bozuklukları, birtakım çevresel zehir ve toksinler kanser oluşmasına katkıda bulunan çevresel faktörlerdir. Bu kanser yapıcı etkenlerden kaçınarak kanserden korunma sağlanabilir ve buna birincil korunma denir. Birincil korunma kanser oluşumu öncesinde dikkat edilmesi gereken durumları kapsar. Sigara kullanmamak, pasif içicilikten korunmak, alkol tüketiminden kaçınmak, egzersiz yapmak, kilo kontrolü sağlamak, meyve ve sebzeden zengin beslenmek, işlenmiş gıdalardan, doymuş ve trans yağlardan uzak durmak, güneş koruyucu (UVA ve UVB) kullanmak ve aşırı güneşten sakınmak, solaryumdan uzak durmak, hepatit B virüsüne karşı aşılanmak birincil korunma içinde yer almaktadır.

Kanserde erken tanı için "Kanser tarama programlarına" katılarak tarama testi yaptırmak ikincil korunma olarak tanımlanır. Meme kanseri, kalın bağırsak kanseri veya rahim ağzı kanseri gibi bazı kanserlerde risk gurubundaki bireyler için kanser tarama programları mevcuttur. Meme kanseri taramasında 40 yaş üstündeki kadınlar için yıllık mamografi ile takip önerilmektedir. Kalın bağırsak (Kolorektal) kanserlerinde 45 yaş üstündeki bireyler için her yıl gaitada gizli kan bakılması, 5 yılda bir fleksible sigmoidoskopi ya da kontrol kolonoskopi yapılması önerilmektedir. Ailesinde kolon kanser veya polip hikayesi varsa ona göre tarama testleri daha erken yaşta başlayabilir ve bunlarda ilk test mutlaka kolonoskopi olmalıdır. Ayrıca iltihabi bağırsak hastalığı olan hastalarda hastalık bütün kalın bağırsağı tutmuş ve hastalık süresi 10 yılı geçmişse kanser riski aratacağından belli aralıklarla tarama kolonoskopisi ve kalın bağırsağın bütün bölümlerinden biyopsi alınması önerilmektedir.

Rahim ağzı (Serviks) kanserinde kadın hastalıkları ve doğum uzmanları tarafından jinekolojik muayene ve smear kontrolü yapılmalıdır. Bu amaçla takipler 25 yaş sonrasında başlayıp, 25-65 yaş arasında 5 yılda bir HPV (Human Papilloma Virus) ya da her 5 yılda bir HPV ve 3 yılda bir smear testi ile değerlendirme yapılması önerilmektedir. Hepatit veya sirozlu hastalarda ya da Hepatit B virüs taşıyıcılarında karaciğer kanser riski arttığı için altı ayda bir karaciğer ultrasonografisi ve alfa fetoproptein (AFP) isimli bit tümör belirtecine bakılması gereklidir.

Kansersiz bir yaşam mümkün değilse de çevresel faktörleri düzelterek ve risk gruplarında gerekli tarama testlerini yaparak kanseri azaltmak veya erken teşhis etmek mümkündür. Unutulmamalıdır ki kanser tedavi edilebilir bir hastalıktır ve erken tanı hayat kurtarır.

Kanser haftası ile çakışan bir diğer sağlıkta farkındalık günü DSÖ nün kuruluşu olan 7 Nisan Dünya Sağlık Günü, 7-13 Nisan günleri de "Dünya Sağlık Haftası"dır. Bu yıl DSÖ, Dünya Sağlık Günü ve haftasının temasını "Evrensel sağlık" (Universal health) olarak belirlemiştir. "Evrensel Sağlık" sloganının amacı yeryüzünde yaşayan tüm bireylerin maddi sıkıntıyla karşı karşıya kalmadan, ihtiyaç duydukları sağlık hizmetlerini almaları anlamına gelir. Evrensel sağlığın kapsamı; sağlığın teşviki ve geliştirilmesi, korunma, tedavi, rehabilitasyon, palyatif bakım ve temel sağlık hizmetleridir. Görüldüğü üzere kanserde olduğu gibi genel olarak hastalıklardan korunma yani "Koruyucu Hekimlik Hizmetleri" genel sağlıklı olmanın ana temalarından birini oluşturmaktadır. Hastalıklardan korunmanın önemi COVID-19 pandemisinde bir kez daha ortaya çıkmış ve koruyucu aşının geliştirilip uygulanabilmesi ile hem hastalık kontrol altına alınabilmiş hem de ölümler ciddi oranda azaltılabilmiştir. Bu nedenle sağlık politikaları belirlenirken çok pahalı ve ulaşılabi-

lirliği daha zor olan tedavi edici hekimlikten ziyade koruyucu hekimlik hizmetlerine öncelik vermek temel amaç olmalı, sağlığın insanlar için en temel yaşam hakkı olması nedeniyle tüm bireylerin eşit ve ücretsiz olarak sağlık hizmetlerine ulaşabilmeleri sağlanmalıdır.

6.5. 8 MAYIS DÜNYA YUMURTALIK (OVER) KANSERİ FARKINDALIK GÜNÜ

Kadın hastalıkları ve doğum uzmanı olmadığım için yumurtalık kanseri hekim olmayan veya hastalık ile tanışmamış birisi kadar ilgimi çekmişti hekimlik hayatım boyunca, ta ki 2015 yılı Temmuz sonuna kadar. İki yaş küçüğüm, kız kardeşimi 10 ay kadar önce kabızlık şikayeti nedeni ile tetkik etmiştim bir gastroenterolog ve iç hastalıkları uzmanı olarak. Kan değerleri, ultrasonografisi normaldi, sadece B12 değeri düşüktü ve onu da yerine koyma tedavisi ile düzelttikten sonar şikayetleri azaldığı için daha fazla ayrıntılı tetkike gerek görmemiştim, dahası aklıma hiç kanser gelmediği için yada doktorların çoğunda olduğu gibi ben veya yakınlarım sanki kanser olmazmış saplantısı ile bu yönden daha ileri tetkik yapmayı düşünmemiş hele hele yumurtalık kanseri aklımın ucundan dahi geçmemişti. Normalde bu durumda 50 yaşını geçtiği için kalın bağırsak kanseri açısından bir kolonoskopi yapmam gerekirken bunu da yapmamıştım, kardeşime kıyamamıştım bu zorlu tetkiki yapmak için. On ay sonra karın alt kısımlarında karın ağrısı başlayan kardeşim birkaç yıl önce buna benzer şikayet ile böbrek taşı teşhis edildiği için ürolojiye başvurmuştu, orada yapılan tetkiklerde enfeksiyon bulgusu olarak hafif bir CRP ve lokosit yüksekliği dışında ultrason dahil anormal bulgu olmayınca

nedense bu kez aklıma tomografi çektirmek geldi, tüm karın bölgesinin ilaçlı tomografisi çekildi, sol yumurtalık bölgesinde yumuşak doku artışından bahsediyordu, enfeksiyonu gösteren kan değerleri de hafif yüksek olunca daha çok kalın bağırsağın divertikül denilen parmaksı çıkıntılarının iltihabı olabileceğini düşündürüyordu, ancak net bir bilgi vermiyordu ve MR önerilmişti, bu kez istemeden de olsa kanser olabileceğini düşündüm ve radyolog arkadaştan ultrasonla bu bölgeye tekrar dikkatlice bakmasını rica ettim, bakıldı ve anormal bir bulgu olmadığı söylendi. Ancak içime kurt düşmüştü, MR çekilmeliydi mutlaka. Kardeşime bunun gerekliliğini uygun bir dille anlattım. MR çekildi, raporu geldiğinde uzun süre açıp okuyamadım korkumla yüzleşmemek için. Nihayet tüm cesaretimi toplayıp raporu okuduğumda sol yumurtalıktan başlayıp komşu kalın bağırsak ve karın zarına yayılan kanserden bahsediyordu, çalışma masasının üzerine yığıldım, nasıl yani diyordum, kardeşim kanser mi oldu, neden o? içim yanıyordu, ne yapacağımı kiminle paylaşacağımı bilememiştim. Herhalde yarım saat kadar bu şok ile yaşadım, sonar doktor olduğumu hatırladım, kardeşimi, çocuklarını ve eşini uygun bir dille bilgilendirmem ve tedavi için planlama yapmam gerektiğini düşündüm. Jinekolojik onkoloji (kadın hastalıkları kanseri) uzmanı olan sınıf arkadaşımı telefonla aradım, randevu aldım. Sonra da kardeşimin evine giderek yeğenlerime ve eşine uygun bir dille hastalığı ve tedavinin en az bir yıl kadar sürebileceğini bu dönemin biraz zorluk içinde geçebileceğini anlattım ama yeğenlerimin şu sözlerine nasıl cevap vereceğimi bilemedim ”teyze ama sonunda annem iyileşecek değil mi?”. Evet uzun hastalık dönemi başlamıştı hepimiz için, önce çok büyük bir ameliyat sonrasında uzun süre kemoterapi, 1 yıl sonra bağırsak tıkanıklığı, bu nedenle 2. bir ameliyat, tam hastalık bitti derken 10 ay sonra nüks, tekrar kemoterapi, 3

ay sonra karaciğer metastazı, safra yollarında tıkanıklık, bunun için safra yollarına stent, içinde akıllı ilaç olan 3. kemoterapi, sık sık kemoterapinin yan etkileri nedeniyle hastaneye yatış, 1 yıl sonra vücudun en büyük toplar damarında pıhtıya bağlı tıkanıklık bu nedenle bacaklarında ve karnında göğsüne kadar çıkan şişlik, tıkalı toplar damara stent takılması, sonrasında geçmeyen karın ağrısı, tekrar hastaneye yatış ve 15.günde, hastalık başladıktan üç yıl sekiz ay sonra kardeşimin yaşama arzusu ve biz ailesinin çabaları sonuç vermediği için henüz 60 yaşına yeni girdiğinde yaşama elveda. Geriye bende kalan bir yıl önce şikayeti başlayan kardeşimde doktor olmama rağmen kanseri düşünmediğim için, hastalığın ileri evrede teşhis edilip tedavi şansını önemli oranda kaybetmesine yol açan suçluluk duygusu ve vicdan azabı.

İşte bu acı tecrübe sırası ve sonrasında yumurtalık kanseri hep dikkatimi çeker oldu ve konu ile ilgili her türlü bilimsel makale, hastalığın sosyal yönü, yazılı ve görsel basında yer alan haberlerle ilgilenmeye başladım ve bu vesileyle "8 Mart Dünya Yumurtalık Kanseri Farkındalık Günü" de bu konuya dikkat çekmek ve farkındalık oluşturmak için bu makaleyi yazmaya karar verdim.

Dünyada kadın kanserleri arasında 7. sırada yer alan yumurtalık kanseri, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, 40 yaş üstü kadınlarda meme kanserinden sonra 2. sırada görülmektedir. Ülkemizde her yıl yaklaşık 4 bin kadında teşhis edilen yumurtalık kanseri, jinekolojik kanserler arasında rahim kanserinden sonra 2. sırada gelmekte, herhangi bir belirti vermeden sinsice ilerlediği için genellikle geç dönemde teşhis edilmektedir. Teşhis hastaların büyük çoğunluğunda ileri evrede konulduğu için yumurtalık kanseri en ölümcül kanserler arasında yer almaktadır. Erken teşhis edildiğinde yüzde 80-90 oranında başarılı

tedavi sonuçları elde edilebilmesi nedeniyle, erken teşhis için her yıl yapılacak düzenli jinekolojik kontrol büyük önem taşımaktadır.

En sık görülen belirtiler karında basınç hissi ve şişkinlik, kasıkta dolgunluk veya ağrı, uzun süreli hazımsızlık, gaz veya bulantı, bağırsak alışkanlıklarında kabızlık gibi değişiklikler, mesane alışkanlıklarında sık sık idrara çıkma ihtiyacı dahil değişikliler, iştah kaybı veya erken doyma, vajinal kanama ve kilo kaybıdır. Bu gibi genel belirtiler nedeniyle hastalar sıklıkla önce dahiliye polikliniklerine başvurdukları için tanı ve tedavide gecikme yaşanmakta ve bu nedenle her üç yumurtalık kanserinden ikisine ileri evrede tanı konulabilmektedir.

Kalıtsal gen mutasyonları, ailede yumurtalık kanseri hikayesi olması, daha önce başka bir kansere yakalanmak, ileri yaş ve hiç hamile kalmamış olmak risk faktörleri arasında yer almaktadır. Erken yaşta ve çok sayıda doğum yapan kadınlarda ve en az bir yıl doğum kontrol hapı kullanmış olanlarda yumurtalık kanserinin daha az görüldüğü bildirilmektedir.

Tanıda jinekolojik ve karın muayenesinde ele kitle gelmesi ve karında birikmiş sıvıya bağlı şişkinlik tespit edilmesi önemli ise de, genellikle bu bulgular hastalık ilerlediğinde saptanır. Hastalığın erken dönemlerinde muayene bulguları genellikle normaldir.

Tanı ve evrelemede karın ve pelvik bölgeye yönelik ultrasonografi, tomografi (CT), MR ve PET-CT gibi radyolojik incelemeler önemlidir. Bu yöntemlerle normal anatomik yapıdan farklı olan ve yumurtalıklardan kaynaklanan çeşitli boyutlardaki kistler ve/veya kitleler, karın boşluğunda sıvı birikimi, karın boşluğunda bulunan diğer organlarda veya akciğer gibi uzak organlarda metastazı gösteren tümoral kitle ve büyümüş lenf bezleri tespit edilebilmektedir.

Tanı ve takipte kullanılan bir diğer test ise CA 125 kan testidir. Yumurtalık kanseri olan hastaların çoğunda kanda CA 125 düzeyi birkaç kart yüksek bulunur. Tedavi sonrası hastalık nüksü açısından takipte radyolojik görüntüleme yöntemleri yanında bu testte kullanılmaktadır.

Bazen de tanı için laparoskopi (karın içinin kapalı ameliyatla incelenmesi) veya laparotomi (karnın açık ameliyatla incelenmesi) gerekebilir. Kanser dokusuna benzer doku içeren komplike kistleri olan hastalar doku tanısı için ameliyat edilip, şüpheli olan kitle etrafa yayılmadan tam olarak çıkartılarak hem patolojiye gönderilip doku tanısı elde edilebilir hem de kitle bütünüyle çıkartıldığı için tedavi yapılmış olur. Eğer patolojik tanı yumurtalık kanseri olarak gelirse evreleme cerrahisi denilen ve jinekolojik onkoloji uzmanlarının gerçekleştirebildiği geniş bir ameliyat yapılarak hastalığın yaygınlığını tespit edilip, geride hiç tümör kalmadığından emin olmak gerekir.

Yumurtalık kanseri tedavisi genelde karın içindeki birçok organı içine alan geniş bir ameliyat ve kemoterapi kombinasyonu içerir. Ameliyatta çoğunlukla her iki yumurtalık, fallop tüpleri, rahim ve çevredeki lenf düğümleri, yumurtalık kanserinin sıklıkla yayıldığı ve omentum diye bilinen karın yağ dokusu katmanı, karın zarı (periton), diyafram, mesane dış yüzeyi, bazen kalın bağırsağın sigmoid kolon olarak adlandırılan sona yakın kısmı, karaciğer, dalak ve apendiksin alınmasını içerir. Yumurtalık kanseri cerrahisinde amaç geride hiç tümör dokusu bırakmamaktır. Hastaların çoğunda kalın bağırsağın sol alt kısmı çıkartıldıktan sonar bağırsak karın dışına alınır, kolostomi olarak adlandırılan bu ameliyatta hastanın dışkılaması bu yolla olur. Kolostomi bakımı ve torba sistemi konusunda hasta ve yakınları eğitilir. Kemoterapi büyük ve geniş hacimli yumurtalık tümörlerine etki edemediği için tümörün mümkün olduğunca

çıkartılmasıyla (tümör yükünün azaltılması) kemoterapinin daha etkin olması sağlanır ve hastanın yaşam süresi uzar.

Tedavinin bu zor ve komplike oluşu, yumurtalık kanseri tedavisinin bu konuda eğitim almış jinekolojik kanser cerrahisi uzmanları (Jinekolog Onkolog) tarafından yapılmasını gerektirir. Ameliyat sonrası genellikle altı kür kemoterapi uygulanır. Kemoterapiye mümkün olduğunca ameliyat sonrası en erken dönemde başlanmalıdır.

Eğer tümör erken evrede, küçük ve yumurtalıkta sınırlı ise, laparoskopi veya robotik cerrahi ile rahim, yumurtalıklar, omentum (Karında yağ dokusu) ve lenf bezlerinin çıkartıldığı standart ameliyat yeterli olabilir, böylece hastanın iyileşme süresi açık ameliyata göre çok daha hızlı olacağı için kısa sürede kemoterapiye başlanması mümkün olur.

Yumurtalık kanseri tedavisi gören hastaların büyük bir kısmında kanser ilk 5 yıl içinde tekrarlar. Bu nedenle hastalar tedavi bitiminden sonra 3-4 ay aralıklarla 5 yıl boyunca takip edilmelidir. Eğer yumurtalık kanseri genç ve henüz çocuk doğurmamış bir hastada çok erken evrede tespit edildiyse hasta olmayan diğer yumurtalık ve rahim bırakılarak hastanın çocuk sahibi olma yeteneğinin ve hormon üretiminin korunabilmesi mümkün olmaktadır.

İleri evrede tedavisinin oldukça güç olduğu görülen yumurtalık kanserinde özellikle risk grubundaki kadınlarda düzenli yıllık jinekolojik muayenelerin yapılması erken tanı için önemlidir. Ayrıca yukarıda belirtilen çoğu yumurtalık kanseri dışı organlarla ilgili yeni ortaya çıkan şikayeti olan kadınlarda yumurtalık kanseri düşünülmesi ve buna göre tanı araçları kullanılarak kanseri erken evrede teşhis etmek, daha kolay ve hastalığı tamamen yok edici "küratif tedavi" ye imkan verir.

KAYNAKLAR

1. 8 Mayıs Dünya Yumurtalık Kanseri Günü: https://www.cumhuriyet.com.tr , 8 Mayıs 2022
2. 8 Mayıs Dünya Yumurtalık Kanseri Günü – Beşiktaş Belediyesi. https://besiktas.bel.tr , 2014
3. Hasta Rehberi Yumurtalık Kanseri – Deutsche Krebshilfe https://www.krebshilfe.de › Patientenleitlinien, 2018
4. 8 Mayıs Dünya Yumurtalık (Over) Kanseri Farkındalık Günü https://www.bioinforange.com

6.6. 19 NİSAN DÜNYA KARACİĞER GÜNÜNDE: SAĞLIKLI BİR YAŞAM İÇİN SAĞLIKLI BİR KARACİĞER

Meslektaşlar Tıp Fakültesinde öğrenci iken daha öğrenirler, karaciğerin vücudumuzun fabrikası olduğunu ve karaciğersiz bir yaşamın mümkün olmadığını. Vücutta yedeği olmayan iki yaşamsal organ vardır; biri kalp diğeri karaciğer. Akciğerler ve böbreklerde yaşamsal organlardır ama yedekleri vardır. Örneğin anne bir böbreğini kronik böbrek yetmezliği olan çocuğuna verdiğinde diğer böbreği ile sağlıklı bir yaşam sürer, ya da bir akciğeri hastalık nedeniyle alınan (pnömonektomi) kişi diğer akciğer akciğeri ile sağlıklı bir yaşam sürebilir. Ama kalp veya karaciğersiz bir yaşam ne yazık ki mümkün değildir. Bu nedenle sağlıklı karaciğeri korumak ya da hasta olduğunda uygun tedaviyi görmek hayati önem taşır. Konunun önemine dikkat çekmek ve tüm dünyada karaciğer konusunda farkındalık yaratmak için "19 Nisan Dünya Karaciğer Günü" olarak belirlenmiştir.

Karaciğer, toksinleri filtrelemekten sindirim ve metabolizmaya yardımcı olmaya kadar vücutta 500'den fazla önemli işlevi sessizce yerine getiren isimsiz bir kahramandır. Bir yandan çeşitli proteinleri sentezleyen bir fabrika gibi çalışırken bir yandan da vücut için zararlı olan birçok atığın vücuttan atılmasını sağlayan bir baca görevini görür. Bunun yanında zor zamanlar-

da kullanılmak üzere bazı besin ögelerini depolar, ürettiği safra ile yağların emilimini sağlar ve adeta bir deterjan gibi bağırsaktaki zararlı bakterilerin temizlenmesine yardım eder. Bu kadar önemli bir organ olmasına rağmen, karaciğer sağlığı genellikle ihmal edilmekte ve çoğu kez yaşamı tehdit eden önemli karaciğer hastalıklarına yol açmaktadır. Avrupa Karaciğer Hastalıkları Derneği (EASL) verilerine göre 2017 yılında dünya genelinde 1,5 milyar insanda kronik karaciğer hastalığı mevcuttur ve her yıl 2 milyon insan bu nedenle hayatını kaybetmektedir.

Tüm Dünya'da ve ülkemizde kronik karaciğer hastalıkları, siroz ve karaciğer kanserinin en sık nedeni Hepatit B ve C virüsüdür. Ülkemizde fazla olmasa da özellikle batı toplumlarında alkole bağlı karaciğer hastalıkları da azımsanmayacak oranlardadır. Bir başka tehlikede karaciğer açısından 21. Yüzyılın pandemisi olan obezite ve buna bağlı olarak gelişen yağlı karaciğer hastalığıdır. Hepatit B etkin aşısı ve yaygın aşılama ile son yıllarda ülkemizde azalma eğilimine girmiştir. Hepatit C hastalarında 2-3 aylık gibi kısa bir sürede ağızdan alınan ilaç kombinasyonu ile %90 üzerinde tedavi elde edilebilmesi ve temel geçiş yolu olan kan ile kan ürünlerinde kullanım öncesi hepatit C nin araştırılması; hepatit C nin kontrolünü sağlama yönünde önemli gelişmeler olsa da hala çok sayıda vakanın siroz gelişinceye kadar saptanamaması nedeniyle önemini korumaktadır. Her iki viral hepatit, bulaşa neden olacak bütün vakaların saptanıp tedavi edilmesi ile ancak toplumdan temizlenebilir. Bugün olduğu gibi benzer sağlıkla ilgili farkındalık günlerinde hem sağlık otoriteleri ve çalışanlarının hem de hastaların konuya ilgi göstermeleri hastalıkların toplumlardan temizlenmesine katkı yapacak önemli adımlardan biridir.

Karaciğeri hastalıklardan korumada önemli bir görev kişinin kendisine düşmektedir. Sağlıklı ve düzenli beslenme, hijyen

kurallarına uyum bu görevin temelini oluşturur. Her ne kadar karaciğer vücuttan toksinlerin ve zararlı ürünlerin temizlenmesinde önemli rol oynasa da örneğin alkol tüketiminin bağımlı hale gelmesi ya da gelişigüzel bitkisel ilaç kullanımı, komşu önerisi ile kimyasal ilaç kullanımı, doğadan toplanan ve kontrolü yapılmamış mantarların yenmesi sonucu ani gelişen karaciğer yetmezliği veya kronik karaciğer hastalığı, siroz ve karaciğer kanserine yol açarak ölümle sonuçlanabilmektedir. Farmakolojik analizi yapılmamış hiçbir bitkisel ürün bu nedenle koruyucu veya tedavisi edici olarak kullanılmamalıdır.

Karaciğer üzerine olumsuz etkisi olan bir diğer konu şişmanlık ve obezitedir. Şişmanlık ve obezite bir yandan tip II diyabet ve kalp damar hastalıklarına yol açarken diğer yandan da önce karaciğeri yağlandırmakta, önlem alınmaz ise yağlı hepatit, karaciğer sirozu ve karaciğer kanserine yol açarak ölüme neden olabilmektedir. Hareketsiz yaşam, ayak üstü kalorisi yüksek besin değeri düşük yiyeceklerle beslenmek, şekerli gazlı içecekleri tüketmek, çağımızda obezitenin en önemli nedenleridir. Bütün Dünya'da sağlıklı beslenmeye örnek gösterilen Akdeniz tipi beslenme; yani sebze, meyve ve zeytinyağı esaslı bir beslenme ve gün içinde yapılacak 20-30 dakikalık bir yürüyüş ile karaciğerimizi koruyabilir, sağlıklı bir yaşam sürebiliriz. Yarın yaparım demeden hemen bugün karar verip başlayalım, sağlıklı bir yaşam için paketlenmiş, besin değeri düşük kalorisi yüksek, katkı maddesi içeren yiyeceklere, gazlı şekerli içeceklere hayır, hareketli bir yaşama evet, sağlıklı yaşama ve karaciğer merhaba….

6.7. 28 TEMMUZ "DÜNYA HEPATİT GÜNÜ" FARKINDA OL, HEPATİT OLMA

Yunanca karaciğer anlamına gelen "hepar" dan türeyen "hepat" köküne, iltihaplanma anlamına gelen "itis" son ekinin ulanması ile oluşan **"hepatit"** karaciğer hücrelerinin iltihaplanması ile oluşan bir hastalıktır. Dünya genelinde ve ülkemizde en fazla hepatit virüsleri denilen bir grup virüs hastalığa neden olur, bunun yanında alkol birçok ilaç, ülkemizde özellikle aktarlarda satılan yada komşu tavsiyesi ile kullanılan "şifali bitkiler!" hepatit virüsleri dışındaki bazı virüs ve bakteriler, mantar enfeksiyonları ve otoimmün hastalıklar nedeniyle de meydana gelebilir.

Hepatit yanlış olarak halk arasında ve hatta bazen tıbbi otoriteler tarafından "sarılık" ya da "bulaşıcı sarılık" ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Hepatit bir hastalık iken sarılık birçok karaciğer ve safra yolu hastalığı ve bazen de kan hastalıklarında görülebilen bir bulgu (semptom) dur. Hepatit hastalarının önemli bir kısmında hastalık herhangi bir belirti vermeden ve sarılık görülmeden geçirilir. Bu nedenle sarılık ve hepatiti eş anlamlı olarak kullanmak doğru değildir. Sarılıkla seyreden "akut hepatit" dışında hepatitli hastaların çoğunda herhangi bir şikayet olmaz; tanı çoğu kez başka bir nedenle yapılan kan tetkikleri ile yada kan bağışında bulunanlarda yapılan tarama amaçlı hepatit virüs araştırması ile konulur.

Hepatit virüsleri içinde alfabetik sıraya göre bugüne kadar tanımlanmış, yaptıkları hastalık tablosu, virüslerin yapıları ve tanı testleri ortaya konmuş Hepatit A (HAV), B (HBV), C (HCV), D (Delta- HDV)) ve E (HEV) virüsleri vardır. Virüsün bulaşması ile birlikte hastalık belirtileri ortaya çıkıp birkaç hafta devam eden klinik tablo "akut viral hepatit" olarak adlandırılırken, hastalığın altı aydan daha fazla devam edip karaciğerde fibrozis dediğimiz nedbe dokusu gelişmesine yol açan tablo "kronik viral hepatit" olarak adlandırılır. Kronik viral hepatitli hastaların bir kısmında zamanla karaciğer sirozu ve karaciğer kanseri gelişir ve karaciğer nakli yapılamaz ise ölümle sonuçlanır.

Hepatit A ve E virüsü fekal-oral dediğimiz ağız-dışkı yolu ile bulaşır ve kronikleşmez iken; hepatit B, C ve D kan yoluyla geçer, kronikleşir, karaciğer sirozu ve karaciğer kanserine yol açar.

Ciddi klinik sonuçlara ve ölüme yol açan ve tüm dünyada karaciğer hastalıklarının en sık nedeni olan hepatit B ve C virüsleridir. Bu makalede daha çok bu iki virüsün yol açtığı hepatitlerden korunma ve farkındalık oluşturma stratejileri üzerinde durulacaktır.

Kısa bir tarihçeye göz atacak olursak ilk kez 1965 yılında Avusturalya'da Blumberg tarafından hepatit B virüsünün yüzeyindeki hastalık yapıcı belirteç (antijen) Avusturalya antijeni olarak tanımlanmış, sonrasında ve günümüzde İngilizce "Hepatitis B Surface Antigen" kelimelerinin ilk harfleri alınarak kısaca "HBsAg" olarak kullanılmaya başlanmıştır. Delta virüsü 1977 yılında İtalya' da Rizetto tarafından hepatit B'li hastalarda saptanmış, noksan virüs olması nedeniyle hastalık yapabilmesi için HBV ihtiyaç duyduğu gösterilmiştir. 1989 yılına kadar kan yoluyla bulaştığı ancak etkeni HAV veya HBV olmayan bir grup virüsün yol açtığı hepatitli hastalar olduğu görülerek "ne A ne B hepatiti" anlamına gelen "Non A Non B Hepatit" olarak ad-

landırılmış, virüslerin genetik yapılarını deşifre eden teknolojik gelişmeler sayesinde bu hepatitin etkeni de 1989 yılında saptanarak HCV olarak adlandırılmıştır.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) verilerine göre toplam dünya nüfusunun %3 ü, yani yaklaşık olarak 120-130 milyon kişi HCV ile enfektedir ve her yıl yaklaşık 3-4 milyon yeni vaka beklenmektedir. Dünyada her üç kişiden birinin HBV ile karşılaştığı ve yaklaşık 250 milyondan fazla kişide HBV enfeksiyonu olduğu bilinmektedir. Dünyada her yıl 1 milyondan fazla kişinin viral hepatitlere bağlı siroz ve karaciğer kanseri gibi komplikasyonlar nedeniyle yaşamını yitirdiği tahmin edilmektedir. Ancak ne yazık ki tüm dünyada viral hepatiti olan 325 milyon insandan neredeyse 300 milyonu hepatit B veya hepatit C olduğunun farkında değildir. Ülkemizde de çoğu henüz tanı almamış 3,5 milyon hepatit B hastası, 750 bin hepatit C hastası olduğu tahmin edilmektedir. Günümüz şartlarında HBV enfeksiyonunun aşı ile önlenmesi, hepatit B ve C'nin etkin tedavileri mümkündür. Tedavi ve toplumsal koruma için, viral hepatitli hastaların saptanması gerekir. Bunun için geliştirilecek küresel ve ulusal farkındalık programlarına ihtiyaç vardır. Bu amaçla DSÖ 2016 yılında 194 ülkenin katılımıyla 2016-2021 yılları arasında uygulanacak olan bir "toplumdan hastalığı yok etme" (eliminasyon) programı başlatmıştır. Bu programın hedefi 2030 yılına kadar viral hepatitlere bağlı ölümlerin %65, yeni vaka sayısının ise %90 azaltılmasıdır. Bu hedefe ulaşmak için DSÖ tarafından öncelenen konular; yeni doğan bebeklerde HBV aşılaması, HBV taşıyıcısı annelerden bebeklere geçişin engellenmesi, güvenli kan ve kan ürünleri nakli, güvenli enjeksiyonlar, damar içi ilaç kullanıcılarında enjektör paylaşımının engellenmesi, kronik HBV ve HCV hastalarının tanı ve tedaviye ulaşımının sağlanması olarak seçilmiştir. Belirlenen hedeflere ulaşmak için öncelikle

hem sağlık çalışanları hem de toplumda viral hepatitlerle ilgili farkındalığın arttırılması ve risk gruplarının belirlenerek bu kişilerde tarama çalışmalarının yapılması, tesbit edilen hastaların tedavi edilmesi özellikle önem taşımaktadır.

Küresel ölçekte farkındalığı artırmak için DSÖ tarafından 28 Temmuz **"Dünya Hepatit Günü"** olarak belirlenmiştir. Bugün aracılığı ile viral hepatitler konusunda toplumun eğitimine daha fazla yer verilmesi, ulusal taramaların artırılması ve toplumun bu taramalara katılımının sağlanması amaçlanmaktadır. DSÖ'nün viral hepatit eliminasyon hedeflerine ulaşabilmek için ülkemizde de Sağlık Bakanlığı tarafından 2018 yılında, 2018-2023 yılları arasını hedefleyen **"TÜRKİYE VİRAL HEPATİT ÖNLEME VE KONTROL PROGRAMI"** yayınlanmıştır. Bu program çerçevesinde; toplumun viral hepatitlerin bulaş yolları ve korunma konularında bilgilendirilmesi, yüksek riskli grupların tanımlanması ve bu kişilerde viral hepatit taramalarının gerçekleştirilmesi, ülkemizdeki gerçek hasta sayısının belirlenmesi için taramanın etkin şekilde yapılması, hastaların tespiti sonrası tedavi için doğru yönlendirilmelerinin sağlanması amaçlanmaktadır. Tüm bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için konu ile ilgili tüm sağlık birimlerinin koordine çalışması büyük önem taşımaktadır.

2019 yılı Aralık ayından itibaren tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 pandemisi nedeniyle özellikle pandeminin başlangıcındaki birkaç ay "Viral Hepatitlerin Önlenme ve Kontrol Programları" tüm dünyada ve ülkemizde kesintiye uğramıştır. Aşılama ile kontrol altına alınmaya çalışılan COVID-19 pandemisi ile mücadele devam ederken; tüm dünyada milyonlarca insanın siroz ve karaciğer kanseri gibi ölümcül hastalıklara maruz kalmasına yol açan HBV ve HCV önleme ve kontrol programları etkin bir şekilde uygulanmalıdır.

Bugün 28 Temmuz 2021 "Dünya Hepatit Günü" nedeniyle sağlık otoriteleri tarafından yazılı ve görsel basın aracılığı ile toplumda viral hepatit farkındalığını artırmak için bilgilendirme toplantıları, afişler, kamu spotları yayınlanmalıdır. Tüm sağlık çalışanları, özellikle aile hekimlerinin konu ile ilgili farkındalıkları artırılmalı, hastanelerde yapılacak her türlü girişimsel işlem ve ameliyat öncesi, kemoterapi veya bağışıklık sistemini etkileyecek ilaçlarla tedavi olacak tüm hastalarda hepatit B ve C için çok basit testler olan HBsAg, anti HBc, anti, HBs ve anti HCV bakılmalı, pozitif çıkan vakalar için laboratuvarlarda uyarı sistemi olmalı ve hastalar bilgilendirilerek tedavi için ilgili branş doktorlarına yönlendirilmelidir. Sağlık Bakanlığı Viral Hepatiti Önleme ve Kontrol Programında ayrıntısı ile bahsedilen hepatit B ve C için risk grupları taranmalı ve gerekenlerde hepatit B aşısı yapılmalı, tesbit edilen hastalar tedavi edilmelidir. Günümüzde hepatit C için ağızdan alınan ilaçlarla üç aylık bir tedavi ile %95'ten fazla tam iyileşme mümkündür. Hepatit B için ağız yolu ile alınan ilaçlarla tedavi imkanı vardır, ancak şimdilik virüs parçacıkları tümüyle karaciğerden temizlenemediği için tedavi süresi belli değildir, ömür boyu tedavi önerilmektedir. Ancak hücresel düzeyde yapılan ileri çalışmalar ile virüs parçacıklarını karaciğer hücresinden temizleyecek ilaçların geliştirilmesi ile daha etkin tedavi imkanı sağlanacaktır.

Tüm dünyada ve ülkemizde başarı ile yürütülen hepatit B aşılama programına kesintiye uğramaksızın devam edilmelidir.

Sağlık otoriteleri başta olmak üzere küresel ve ulusal ölçekte viral hepatitlerin farkında olunmalı, önleme ve tedavi programlarına gereken uyum gösterilmelidir.

KAYNAKLAR

1. WHO releases first-ever global guidance for country validation of viral hepatitis B and C elimination WHO Departmental news 25 June 2021
2. Kronik viral hepatitler önlenebilir ve tedavi edilebilir hastalıklardır. pandemide viral hepatitleri unutmayalım! KLİMİK Derneği Viral Hepatit Çalışma Grubu 28 Temmuz 2020
3. TÜRKİYE VİRAL HEPATİT ÖNLEME ve KONTROL PROGRAMI PROGRAMI TC Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, Bulaşıcı Hastalıklar Dairesi Başkanlığı ve Aşı İle Önlenebilir Hastalıklar Dairesi Başkanlığı 2018-2023. Ankara 2018
4. AKUT VİRAL HEPATİTİN TARİHÇESİ Prof Dr Süleyman YALÇiN KLIMİK Derg 1(1): 4-5 (1988)
5. Morozov VA, Lagaye S. Hepatitis C virus: Morphogenesis, infection and therapy. World J Hepatol 2018; 10(2): 186-212 [PMID: 29527256 DOI: 10.4254/wjh.v10.i2.186]
6. Hepatits D. World Health Organisation 27 July 2020

6.8. 28 TEMMUZ DÜNYA HEPATİT GÜNÜNDE; BİR HAYAT BİR KARACİĞER İÇİN GEREKLİ OLAN TEST, TEDAVİ VE AŞI

Dünya Hepatit Günü nedeniyle Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), viral hepatit için test ve tedavinin yaygınlaştırılması çağrısında bulunarak, mevcut enfeksiyon eğilimlerinin devam etmesi halinde hastalığın 2040 yılına kadar sıtma, tüberküloz ve HIV'in toplamından daha fazla insanı öldürebileceği uyarısında bulunmuştur.

Hepatit karaciğer hasarına ve kansere neden olmakta ve her yıl bir milyondan fazla insanın ölümüne yol açmaktadır. Hepatit enfeksiyonları içinde hastalık ve ölümlerin çoğunun nedeni hepatit B ve C dir. Bu makalede hepatit B nin ülkemizde daha sık görülmesi ve aşısının olması nedeniyle önlenebilir bir hastalık olduğu için hepatit B den bahsedilecektir.

2021 yılında DSÖ nün yayınladığı raporda dünya çapında hepatit B enfeksiyonlu 296 milyon kişinin tahmin edildiği ve bunların sadece %10 nun teşhis edildiği, buz dağının altında tanı almamış %90 lık bir grubun bulunduğu vurgulanmaktadır.

28 Temmuz 2023 dünya hepatit gününde hala bu rakamlar geçerli olup kronik hepatit B ile yaşayanların sadece %10'una teşhis konulmakta ve enfekte olanların sadece %2'si hayat kurtaran ilaçları almaktadır. Hepatit B için test ve tedavi hizmetleri DSÖ bölgeleri genelinde düşük olmakla birlikte; teşhis ve tedavi

edilmemiş hepatit B enfekte nüfusun tahmini küresel yükünün neredeyse %90'ı üç DSÖ bölgesinde yaşamaktadır: Bunlar Batı Pasifik (%36 ve %38), Afrika (%30 ve %28) ve Güneydoğu Asya Bölgesi (%22 ve %21) dir. Parantez içindeki rakamlar sırasıyla teşhis ve tedavi edilmemeiş hastaların oranını göstermektedir. Avrupa ve Amerika da tanı almamış ve tedavi edilmemiş hepatit B vakalarının oranı ise sırasıyla sadece %4, %4.4; %2.2, %5 olup yukarıda bahsedilen üç dezavantajlı bölge ile kıyaslanamayacak oranda düşüktür. Ülkemiz için özel bir rakam olmamakla birlikte Doğu Akdeniz bölgesi için verilen %15.7 ve % 6 içinde yer almakta, hepatit B tanısı ve tedaviye erişim üç dezavantajlı bölgeye göre daha iyimser oranlar görülmektedir. Hepatit B aşısına erişim için benzer bölgelerde benzer oranların geçerli olabileceğini söylemek mümkündür.

DSÖ'nün Dünya Hepatit Günü kampanyası, "Bir hayat, bir karaciğer" teması altında, uzun ve sağlıklı bir yaşam için karaciğeri hepatite karşı korumanın önemini vurgulamakta ve iyi bir karaciğer sağlığının, kalp, beyin ve böbrekler de dahil olmak üzere, çalışmak için karaciğere bağlı olan diğer hayati organlara da fayda sağladığını belirtmektedir.

DSÖ Genel Direktörü "Hepatiti önlemek, teşhis etmek ve tedavi etmek için her zamankinden daha iyi araçlara sahip olmamıza rağmen, dünya çapında milyonlarca insanın teşhis edilmemiş ve tedavi edilmemiş hepatitle yaşadığını" belirterek, "DSÖ'nün , hayat kurtarmak ve hepatiti sona erdirmek için giderek daha uygun maliyetli tedavi edici ilaçlar da dahil olmak üzere bu araçların kullanımını genişletmek için ülkeleri desteklemeye kararlıdır" ifadesiyle viral hepatitle savaşımda DSÖ nün umut verici tutumunu dile getirmiştir.

DSÖ, ülkelerin 2030 yılına kadar hepatitin ortadan kaldırılması yolundaki ilerlemelerini izlemek için yeni bir rehber

paylaşacağını duyurarak, hedeflerin DSÖ kapsamındaki ülkelerde; Hepatit B ve C'den kaynaklanan yeni enfeksiyonları ve ölümleri azaltmak: hepatit B ile yaşayan tüm hamile kadınların tedaviye erişimini sağlamak, doğumda bebeklerine hepatit B aşısı yapmak, hepatit B ve/veya hepatit C ile yaşayan kişilerin %90'ına teşhis etmek ve hepatit teşhisi konulan tüm kişilerin en az %80'ine tedavi sağlamak olduğunu bildirmiştir. Ayrıca tüm dünyada hepatit B ve C dahil kan transfüzyonu ve enjeksiyon kaynaklı zararları azaltmak için de uygun kan transfüzyonu ve güvenli enjeksiyonlar için harekete geçilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerde hepatit B nin en sık nedeni hepatitli anneden çocuğa hepatit B bulaşmasıdır (Vertikal geçiş). Anneden çocuğa hepatit B geçişini ortadan kaldırmanın tek yolu tüm hamile kadınların hamilelikleri sırasında hepatit B için test edilmeleri, pozitif çıkmaları halinde tedavi görmeleri ve yeni doğan bebeklerine de aşı yapılması gerekmektedir.

Aşılama yoluyla çocuklarda hepatit B enfeksiyonlarının azaltılması, genel olarak viral hepatit enfeksiyonlarının sınırlandırılması için kilit bir müdahaledir. Göçlerle demografik yapısı değişen ve kocaman bir ülke haline gelen dünyada, Hepatit B oranlarının çok yüksek, aşıya erişimin çok az yada hiç olmadığı Batı ve Orta Afrika'daki pek çok ülkenin yenidoğan aşılama programlarının hızlandırılması DSÖ başta olmak üzere tüm sağlık örgütlerinin ana hedefi olmalıdır.

Ülkemizde pandemi döneminde oluşan aşı karşıtlığı Sağlık Bakanlığı tarafından her türlü bilgilendirme araçları (televizyon, afiş, broşür gibi) kullanılarak hızla bertaraf edilip, hepatit B aşısı dahil tüm yenidoğan ve çocukluk aşıları zaman kaybetmeden hızla uygulanmalıdır.

DSÖ de 28 Temmuz 2023 Dünya Hepatit Günü temasında sağlıklı bir yaşam ve karaciğer sağlığını korumak için hepatit testi yapılmasını, teşhis konulursa tedavi edilmesini ve hepatit B'ye karşı aşı olunmasını önermektedir.

KAYNAKLAR

1. WHO ReportViral hepatitis B and C policies in countries and burden of disease in WHO regions, 2023
2. Global progress report on HIV, viral hepatitis and sexually transmitted infections, 2021. Accountability for the global health sector strategies 2016–2021: actions for impact. Geneva: World Health Organization; 2021
3. WHO launches "One life, one liver" campaign on World Hepatitis Day https://www.who.int 28 July 2023

6.9. YAĞLI KARACİĞER HASTALIĞI SİROZ OLMADAN DA KARACİĞER KANSERİ YAPABİLİR

4-8 Kasım 2022 tarihleri arasında Washington DC ABD de yapılan, hem yüzyüze hem de çevrimiçi katılma olanağı olan Amerikan Karaciğer Hastalıkları Kongresi'ne (AASLD The Liver Meeting) Türk Karaciğer Hastalıkları Araştırma Derneğinin katkısı ile çevrim içi katılma olanağı buldum. Karaciğer hastalıklarının tanı, tedavi, önlem ve izlem konularında çok sayıda konferans, panel, hastaların katılabildiği ve soru sorabildikleri hasta oturumları yapıldı ve bilimsel niteliği üst düzeyde bildiriler sunuldu. Oldukça yoğun olan programın hepsini takip etmek mümkün değildi, daha çok kendi ilgi alanım olan konuları ve merak ettiklerimi izledim ve dinledim. Çevrim içi toplantıların teknik olarak kalitesi üst düzeydeydi ve evinizde çayınızı kahvenizi yudumlayarak hatta saat farkı nedeniyle toplantılar bizde akşam yemeği saatlerinde olduğundan mutfakta yemek yaparken sizden kilometre uzaktaki toplantıları takip etmek büyük keyif veriyordu. Bu dünya genelinde 5 milyon insanın yaşamına mal olan COVID-19 un insanlığa kazandırdığı bir nimetti,

Yurtiçi ve yurtdışı birçok karaciğer toplantısına katılma fırsatım olmuştu bugüne dek ve hemen çoğunda işlenen konular HBV (hepatit B virüsü), HCV (hepatit C virüsü) ve HDV (hepa-

tit Delta virüsü) nin yol açtığı hepatit, siroz, karaciğer kanseri ve bunların tedavileri hakkında idi. Ancak son 10 yılda dünya genelinde yaygın olarak uygulanılan hepatit B aşısı ile HBV ve HBV varlığında hastalık yapabilen HDV ile ilişkili hastalıkların kontrol altına alınabilmesi ve hepatit C de 2-3 ay gibi kısa bir sürede hastalığın % 90 üzerinde tedavi edilebilmesi sonucu bu toplantıda fazla sayıda oturum yağlı karaciğer hastalığına ayrılmıştı.

Çağımızda epidemi halini alan obezite; hipertansiyon, kalp damar hastalıkları, tip 2 diyabet ve yağlı karaciğer hastalığına yol açmaktadır. Ülkemiz obezite açısından Avrupa'da birincidir. ABD de de önemli bir sorun olduğu toplantının içeriğinden anlaşılmaktadır. ABD de her dört kişiden birinde yağlı karaciğer hastalığı olduğu ve bu hastalarında beşte birinde, bazı yayınlarda üçte birinde yıllar içinde karaciğer sirozu ve karaciğer kanseri geliştiği bildirilmektedir.

Ülkemizin de ABD den kalır yanı yoktur doğrusu. Geleneksel Anadolu ve Akdeniz tipi beslenmeden uzaklaşıp batı tipi beslenme olarak adlandırılan "fast food" ile beslenme, bol şeker içeren meyve suları ve gazlı içecekler, kültürümüzde olmayan kremalı ve soslu yemekler, zararlı yağlarla hazırlanmış ve çok sayıda katkı maddesi içeren paketli beslenme ürünleri ne yazık ki toplumumuzu obezite endemisi ile karşı karşıya getirmiştir. Artan bireysel araç sayısı, neredeyse binaların içine girercesine park edilip yürümekten bizi alıkoymakta, bir kat aşağı ineceğimiz zaman bile asansör kullanma alışkanlığının getirdiği hareketsiz yaşam obeziteyi katmerlendirmektedir.

Yağlı karaciğer hastalığı önce karaciğer hücrelerinde yağ birikimi ile başlamakta, sonra karaciğer iltihaplanmakta yani yağlanmaya bağlı hepatit olmakta, takiben de karaciğer sertleşmeye başlayarak siroz ve karaciğer kanseri gelişmektedir. Hat-

ta son yayınlarda ve atıf yaptığım bu kongrede sunulan bilgiler siroz olmadan da yağlı karaciğer hastalığının daha az oranda da olsa karaciğer kanserine yol açabileceğini göstermektedir. Alkol, sigara, obezite, diyabet, hipertansiyon, kan yağları yüksekliği (hiperlipidemi), erkek cinsiyet ve ileri yaş yağlı karaciğer hastalığı karaciğerde kanser gelişimini kolaylaştırmaktadır.

Karaciğer kanseri genelde geç dönemde tanı konulduğu ve çoğu kez zeminde siroz hastalığı olduğu için dünya genelinde tüm kanserler içinde kanser ölümlerinden 4. sırada sorumludur. Tanıdan sonra beklenen yaşam süresi 6-20 ay olup, 5 yıllık yaşam oranı sadece % 10 dur. Tedavi konusunda yeni gelişmeler olmakla birlikte geç tanı nedeniyle henüz yüz güldürücü sonuçlar elde edilebilmiş değildir.

Karaciğer kanserinde geç tanı ve tedavi güçlükleri nedeniyle kanseri önleyici tedbirler almak ve risk faktörlerini azaltmak güncel olarak yapılması gerekenlerdir. Özellikle çağımızın epidemisi obezite ve onunla ilişkili metabolik sendromu düzeltmek yağlı karaciğer hastalığının yol açacağı karaciğer kanserini önlemede önemle üzerinde durulması gereken konudur. Sigara ve alkolü kesmek, Akdeniz tipi beslenme, hareketli yaşam, kilo almamak yağlı karaciğer hastalığı ve onun ölümcül komplikasyonu olan karaciğer kanserinden korunmada kişisel olarak yapılması gereken en basit önlemlerdir.

6.10. 29 MAYIS DÜNYA SİNDİRİM SİSTEMİ SAĞLIĞI GÜNÜ

İlk kez 29 Mayıs 1958 yılında Washington DC de yapılan Dünya Gastroenteroloji Kongresinde gerçekleştirilen "Dünya Sindirim Sistemi Sağlığı Günü (World Digestive Health Day-WDHD)" uzun süre ihmal edilmişken, 2004 yılından sonra nihayet, tüm dünyada Dünya Gastroenteroloji Örgütü (WGO) tarafından "Dünya Sindirim Sağlığı Günü (WDHD)" olarak kutlanmaktadır. Amaç; dünya çapında sindirim hastalıkları veya bozukluklarının önlenmesi, yaygınlığı, teşhisi, yönetimi ve tedavisi konusunda farkındalığı artırmaktır. Bunun için her yıl farklı bir tema seçilerek konu dünya çapında bir halk sağlığı kampanyası olarak kutlamaktadır. Bu yılki tema; **"Sindirim Sağlığınız: Öncelik haline getirin" ("Your Digestive Health: Make It A Priority")** dir.

Peki sindirim sistemi sağlığı neden önemlidir ve önceliklidir:

Sindirim sağlığına öncelik vermek, genel refahı ve yaşam kalitesini artırmak için çok önemlidir. Sindirim sistemi, vücut fonksiyonlarının sürdürülmesi ve genel sağlığın desteklenmesi için gerekli olan hayati besinleri emerek beslenmeye açılan bir kapı görevi görür. Sindirim sağlığını bir öncelik haline getirerek, bireyler refahlarını önceden önlem alarak (proaktif olarak)

yönetmek için kendilerini güçlendirir, gastrointestinal bozukluklar ve ilişkili komplikasyon riskini azaltır. Dengeli ve besleyici bir diyet, sindirim sağlığını destekleyen yaşam tarzı seçimleriyle birleştiğinde yalnızca fiziksel sağlığı iyileştirmekle kalmaz, aynı zamanda zihinsel ve duygusal dengeye de katkıda bulunur.

Ayrıca, sindirim sağlığına öncelik verilmesi, sağlık hizmetlerine proaktif bir yaklaşımı teşvik ederek olası sorunların erken tespit edilmesini ve müdahale edilmesini sağlar, böylece uzun ömürlülük ve sağlıklı yaşamı teşvik eder. Nihayetinde, sindirim sisteminin genel sağlıktaki önemli rolünün farkına varan bireyler, bütünsel sağlığa doğru bir yolculuğa çıkabilir ve hayatın tüm yönleriyle tam anlamıyla ilgilenip tadını çıkarabilirler. Tıp Fakültesi öğrencilerine eğitimleri sırasında öğretilen bir özlü söz (aforizma) vardır: "Sağlığı korumak tedavi etmekten hem daha kolay hem de daha ucuzdur" diye. O halde sindirim sistemi sağlığını nasıl koruyabiliriz.

Sindirim Sistemi Sağlığını korumak için yapılması gereken önleyici önlemler (proaktif yaklaşım) nedir?

Genel olarak sağlıklı bir yaşam için olmazsa olmazımız yeterli miktarda içilebilir temiz su, temiz, güvenli ve yeterli gıdayı almaktır. İçtiklerimiz ve yediklerimiz vücudun yapı taşları olan ve yaşamın devamını sağlayan mineraller, vitaminler, protein, yağ ve karbonhidratları içermelidir, ne bir eksik ne bir fazla. Besinlerin ve içeceklerin eksiklikleri kadar fazlalıkları da zararlıdır, kuşkusuz. Örneğin karbonhidrat ve yağları fazla tüketmek hazımsızlık, bağırsak düzensizliği veya reflü gibi çeşitli sindirim sistemi bozuklukları yanında, obezite ve bununla ilişkili başta yağlı yağlı karaciğer hastalığı olmak üzere bir dizi metabolik bozukluğa yol açarken, gereğinden fazla alınan A ve E vitamini gibi yağda eriyen vitaminler karaciğeri yağlandırabilir, prostat kanserine yol açabilir. Gündelik beslenmede en fazla tüketilen

karbonhidratlar; başta rafine şeker ve bundan yapılan her türlü tatlı olmak üzere meyvelerde bulunan früktozdur. Şekerli ve gazlı içeceklerde yaygın tüketimi ile önemli bir karbonhidrat kaynağıdır. Karbonhidratlar sağlıklı bir yaşam için gerekli olan bağırsak mikrobiyotası ve bağırsak bütünlüğünü bozan besin kaynaklarıdır. Kontrolsüz antibiyotik kullanımı da bağırsak mikrobiyotasını bozan ülkemize özgü bir diğer önemli etkendir. Sağlıklı bireylerde doğumdan itibaren bağırsaklarda sağlığı koruyucu mikroorganizmalar gelişmeye başlar. Bağırsak mikrobiyotası olarak adlandırılan bu yapı çevresel faktörler, beslenme şekli, antibiyotik kullanımı gibi etkenlerle bozulur ve sağlıklı mikroorganizmaların yerini patojen bakteriler alır. Bağırsağın doğal yapısı olan sıkı bileşkelerin bozulması ile de bağırsak geçirgenliği artar ve bu patolojik organizmalar ve toksinleri vücudun tüm organlarına yayılarak iltihabi bağırsak hastalıkları, irritabl bağırsak sendromu, yağlı karaciğer hastalıkları, kolon kanseri gibi pek çok sindirim sistemi hastalıkları yanında; migren, otizm, depresyon, anksiyete bozukluğu, şizofreni, Alzheimer ve Parkinson hastalığı gibi psikiyatrik ve nörolojik hastalıklara kadar değişen vücudun hemen tüm organlarını ilgilendiren pek çok hastalığın oluşmasına katkıda bulunur.

Genel vücut sağlığı için bu kadar yaşamsal önemi olan sağlıklı bir bağırsak mikrobiyotası için yapılması gereken sağlıklı ve yeterli beslenmedir. Bunun içinde aşırı karbonhidrattan kaçınmak başta gelir. Sonrasında, sebze, bakliyat ve ölçülü meyve tüketimi hem mineral ve vitamin hem de bağırsakların sağlıklı çalışması için gerekli olan lif desteği için gerekli ve öncelikli besinlerdir. Bunların yanında yoğurt, kefir, lahana turşusu gibi fermente ürünler; siyah çikolata (ölçülü), badem ve yaban mersini gibi polifenol içeren gıdalarda sağlıklı bağırsak mikrobiyotası oluşmasına katkıda bulunan besinlerdir. Kuşkusuz sağlıklı bir

yaşam için sağlıklı ve yeterli beslenme yanında hareketli yaşam da önemlidir.

Dünya sindirim sistemi sağlığı gününde son sözde şöyle olsun "sağlam kafa sağlam vücutta bulunur" atasözünü destekler nitelikte; ilerleyen yaşlarda dahil başkalarına bağlı kalmadan sağlıklı bir yaşam için "sağlıklı bir sindirim sistemi" ve "sağlıklı bir bağırsak mikrobiyotası" gereklidir. Bozulanı yapmak çoğu kez zordur, bu nedenle sindirim sistemi ve bağırsak mikrobiyotası bozulmadan onu koruyalım, ömür boyu sağlıklı yaşayalım…

KAYNAKLAR

1. https://www.worldgastroenterology.org › History of WGO | World Gastroenterology …1958 in Washington, DC
2. https://wdhd.worldgastroenterology.org/ongoing-wdhd-campaigns/wdhd-2024

6.11. SİGARAYA ELVEDA YAŞAMA MERHABA

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından, sigaranın zararlarını önlemek için sigaranın bırakılması yönünde toplumsal farkındalık oluşturmak amacıyla 1987 yılından beri her yıl 9 Şubat, "Dünya Sigarayı Bırakma Günü" olarak anılmaktadır. Pek çok hastalıkta insanlar ellerinde olmayan nedenler yüzünden hasta olurlar. Bunlar içinde genetik ve çevresel faktörler sayılabilir. Halbuki sigara ve türevi tütün mamullerinin kullanımı insanların kendi iradeleri ile satın alıp kullandıkları en önemli sağlık bozucu ancak önlenebilir etkenlerden biridir.

Sigara kullanımı, akciğer kanseri başta olmak üzere pek çok kanserin gelişiminde, kalp, damar hastalıklarının ve KOAH (kronik obstruktif akciğer hastalığı) başta olmak üzere birçok solunum yolu hastalığının ortaya çıkmasında temel etken olduğu gibi, reflü, sindirim bozukluğu, bağırsak alışkanlıklarında değişiklik şeklinde sindirim sistemi problemine neden olan; birçok fiziksel, çevresel, sosyal ve ekonomik olumsuz sonuçlara yol açan ciddi bir halk sağlığı sorunudur.

Sigara kullanımı doğrudan yukarıda adı geçen pek çok hastalığa neden olarak sağlığı bozmak ve ölüme yol açmakla kalmıyor pek çok çevre sorununa yol açarak hem sağlığı dolaylı olarak etkiliyor hem de çok önemli toplumsal ve ekonomik kayıplara yol açıyor. DSÖ'nün verilerine göre, tütün yetiştirmek

için her yıl dünyada yaklaşık 3 milyon 500 bin hektar ormanlık alan yok ediliyor. Tütün yetiştirmenin özellikle gelişmekte olan ülkelerde ormanların yok edilmesine neden olduğu ve tütün üretiminin %90'ının düşük ve orta gelirli ülkelerde yapıldığı ve bu ülkelerde özellikle ekonomik getiriler nedeniyle tütün üretiminin teşvik edildiği biliniyor. Tütün üretimi ve kullanımının çevresel etkilerinin gezegenin kıt olan kaynakları üzerinde ciddi bir baskı oluşturduğu, yıllık 84 megaton karbondioksit eşdeğeri sera gazı salınımına neden olan olarak ekosistem üzerinde büyük bir zarar oluşturduğu vurgulanıyor. Dünya çapında her yıl 4,5 trilyon sigara izmariti düzensiz bir şekilde doğaya atılıyor. Doğaya karışan izmaritler zehirli atık üretiyor ve binlerce kimyasalın havaya, suya ve toprağa karışmasına neden oluyor. DSÖ tarafından raporlanan bütün bu olumsuz etkiler yanında ülkemizde yazın sık sık tanık olduğumuz söndürülmeden atılan sigara izmaritlerinin neden olduğu orman yangınları, binlerce yıllık kadim ormanlarımızı, asırlık ağaçlarımızın çok kısa zamanda yanıp küle dönüşmesine, ormanda yaşayan çok sayıda canlının ve yaban hayatının yok olmasına neden olmaktadır.

Sadece tütün üretiminin yüzde 90'ı düşük ve orta gelirli ülkelerde yapılmakla kalmıyor, dünyadaki 1 milyarın üzerindeki aktif sigara kullanıcısının % 84'ü gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde yaşıyor. Dünyada her yıl 8 milyondan fazla kişi tütün ürünü kullanımından kaynaklı kalp krizi, kanser, damar hastalıkları, hipertansiyon ve solunum yolu hastalıkları gibi nedenlerle hayatını kaybediyor. Bu can kayıplarından 1 milyondan fazlası ise sigara dumanına maruz kalmaktan yani pasif içicilikten kaynaklanıyor. Sigara kaynaklı ölümlerin gelecek 8 yılda iki katına çıkması öngörülüyor.

COVID-19 pandemisinin hala tüm dünyada ciddi bir sağlık sorunu olduğu bu günlerde sigara içme ile COVID-19 arasında

hem virüs ile bulaşma hem de hastalığın seyri açısından olumsuz yönde oldukça yakın ilişki olduğu 2 yıla yakın süredir devam eden pandemi sürecinde yapılan bilimsel çalışmalarda gösterildi. Sigara içilmesi sırasında maske takılmaması, birden fazla kişinin bir araya gelerek sigara içmesi ve sigara içme sırasında muhtemelen virüs ile bulaşan ellerin ve sigaraların ağız ve yüze temasının artması, sigara içenlerin COVID-19'a yakalanma riskini artırmaktadır. Toplumumuzda sanki sigaradan daha az zararlıymış gibi özellikle gençler tarafından sıklıkla kullanılan nargile, sadece COVID-19 açısından değil, hepatit, tüberküloz, herpes gibi diğer bulaşıcı hastalıklar bakımından da büyük risk faktörüdür. Onlarca kişinin nefes alıp vermesinden dolayı marpucun içinde ve duvarlarında oluşan mikrop ve bakteri tabakası, solunum yoluyla kolayca bir kişiden diğerine geçebilmektedir. KOAH, astım, kalp damar hastalıkları gibi pek çok kronik rahatsızlık, tütün ürünü kullananlarda kullanmayanlara göre daha sık görüldüğü için, tütün kullananların virüse yakalanmaları halinde hastalık sürecinin uzun ve ağır seyretmesi, zatürre, damarda pıhtı oluşması, kalp kası ve zarının iltihaplanması gibi yan etkilerin gelişmesi ve ölüm oranında artış riskini beraberinde getirmekte, sigara içen COVID-19 hastalarında; zatürre gelişme, hastanede yatma, yoğun bakım ve solunum destek cihazına ihtiyaç duyma riski, sigara içmeyen hastalardan 14 kat daha fazla olmaktadır. Yani sigara hem COVID-19'a yakalanma sıklığını artırmakta hem de hastalığın daha şiddetli seyretmesine yol açarak daha fazla ölüme yol açmaktadır. İnsanları sevmeyen Corona virüsun sigarayı sevdiği unutulmamalıdır.

Sigara içmenin bir diğer ciddi olumsuz etkisi halk arasında inme olarak bilinen felç riskini en az 2 kat artırması ve günde içilen tek bir sigaranın bile risk artışına yol açmasıdır. Bu nedenle "kahvenin yanında günde bir sigara içiyorum oda benim

keyfim" demenin bir keyfin ötesinde hayatın kalan kısmını felce bağlı sakat olarak ve kalitesiz bir yaşam şeklinde geçirileceği gerçeğinin bilinmesi gerekir. Hatta sadece pasif içicilik ile bile inme riskinin yüzde 30 oranında arttığı ve elektronik sigaranın da bu konuda önemli bir risk oluşturduğu yapılan bilimsel çalışmalarda gösterilmiştir.

Sigaranın herkes tarafından bilinen en ciddi ve önemli yan etkisi kuşkusuz akciğer kanseridir. Sigara içen birisinin, başka hiçbir sebep aramadan akciğer kanseri olabileceğini kabullenmiş olması gerekir. Bilindiği gibi sigara içende binlerce zararlı madde vardır, bunlar içinde elli tanesinin kansere yol açtığı gösterilmiştir. Sigaranın sadece akciğer kanseri değil, yemek borusu, ses telleri, yutak, ağız içi, pankreas, karaciğer, kalın bağırsak gibi pek çok organ kanserine yol açtığı ya da kanser oluşmasına katkıda bulunduğu bilinmektedir. Her ne kadar günde tek bir sigara içimi ve pasif içicilik sigaranın neden olduğu birçok yan etkiye neden olabilirse de erken yaşta sigaraya başlama, sigara içilen sürenin uzunluğu ve miktarı yan etkilerin kat be kat artmasına neden olmaktadır. Akciğer kanserli hastaların % 93-95 inin sigara içen, içmiş bırakmış veya dumana maruz kalmış kişiler olduğu görülüyor. Hiç sigara içmemiş ve sigara dumanına maruz kalmamış kişilerin bütün akciğer kanseri vakaları arasındaki oranı ise sadece %5-7 arasındadır. Bu nedenle sigarayı içenler kadar içip bırakanlarda ve pasif içicilerde de akciğer kanseri meydana gelebiliyor. Sigarayı 20 yıl kullanan birisinin, sigarayı bıraktıktan sonra 30 yıl geçse bile akciğer kanseri olma riski hiç sigara içmemiş birine göre hala yüksek olmakla birlikte bu risk aktif sigara içicilere göre 10 kat daha az olmaktadır.

Akciğer kanseri açısından pasif içicilerin aktif sigara içenlere benzer riski altında olduğunun anlaşılması ile tütünle mücadelede ilk uluslararası anlaşma "Tütün Kontrolü Çerçeve

Sözleşmesi (TKÇS)" 21 Mayıs 2003 tarihinde DSÖ'nün 56. Dünya Sağlık Asamblesinde kabul edilmiş, ülkemizde de 30 Kasım 2004 tarihinde Resmi Gazete'de yayımanıp yürürlüğe girmiştir. Ülkemiz Sözleşmeyi imzalayan 43. ülke konumunda olup günümüzde 182 ülke sözleşmeye taraftır. Bu sözleşme çerçevesinde zaman içinde ülkemiz dahil dünyada birçok ülkede başlangıçta otobüs ve uçaklarda günümüzde ise tüm kapalı ortamlarda ve hastane önleri gibi pek çok kamusal alanın önlerinde dumansız hava sahası olarak adlandırılan kısımlarda sigara içilmesi yasaklanmıştır. Ülkemizde 2008 yılından beri kapalı alanlarda sigara içilmesi yasaktır. Ancak bu kısıtlamalara rağmen sigara içimi toplumda yüksek oranlarda devam etmektedir. Tütün ve mamullerinin zararları konusunda en bilgili ve dolayısı ile duyarlı olması gereken doktorlarda bile Türk Tabipler Birliği tarafından yapılan yakın tarihli bir çalışmaya göre çalışmaya katılan doktorların %19 halen her gün düzenli olarak sigara içmeye devam etmekte, %25 i ise sigara kullanmayı bıraktıklarını bildirmektedir. Yani doktorların yarısından fazlasının yaşamlarının bir döneminde sigara kullandıkları görülmektedir. Benzer şekilde tıp öğrencileri arasında da tütün kullanımının yaygınlığı dikkati çekmektedir.

Kuşkusuz yasaklar sigara alışkanlığını ortadan kaldırmada etkin olmakla birlikte yeterli değildir. Bu konuda toplumsal farkındalığın artırılması gereklidir. Sigara ile mücadelede en etkin yöntem kişilerin sigaraya hiç başlamamalarını sağlayacak önlemlerin küresel ölçekte hayata geçirilmesidir. Buda ancak tütün üretiminin yasaklanması ile sağlanabilir. Ancak kapitalist düzende tütün kartellerinin gücü ile mücadele etmenin ne kadar zor olduğu da bilinen bir gerçektir. Bu nedenle zararın neresinden dönülürse kardır özdeyişinden hareketle ile 9 Şubat sigarayı bırakma gününde dünyanın bir numaralı kanserojen

maddesi olarak kabul edilen sigarayı bırakmak kişinin kendisi, ailesi, ülke ve dünya ekonomisi ve sağlıklı bir çevre için zorunludur ve bir yurttaşlık görevidir. Sigara tiryakilerinde yardım almaksızın sigarayı bırakmak zor olabilir. Bu durumda sigarayı bırakmaya karar veren kişiye yardımcı olacak kurum ve sağlık profesyonelleri vardır. Sağlık Bakanlığının 177 numaralı sigarayı bırakma danışma hattı ve Yeşilay Danışmanlık Merkezinin 115 numaralı hatları bu konuda 7 gün 24 saat yurttaşlara yardımcı olmaya hazırdır. Ülkemizde Sağlık Bakanlığına bağlı 500 e yakın sigarayı bırakma merkezi vardır. Bu merkezlerde sağlık profesyonelleri sigarayı bırakacak kişiye gerek psikolojik açıdan gerekse sigarayı bırakınca oluşacak yoksunluk durumunda kullanacakları ilaçları vermek konusunda destek olmaktadırlar.

Özetle söylemek gerekir ise tütün ve mamullerinin kullanılmasını önlemede üç ana unsur vardır: 1- Başlamama 2-Bırakma 3- Pasif etkilenmenin önlenmesi. Bu üç temel unsuru hayata geçirmede dünyada yaşayan her bireyin ve tüm kamu otoritelerinin sorumluluğu vardır. 9 Şubat Sigarayı Bırakma Günü dolaysıyla herkese sigarasız ve COVID siz bir yaşam dileğiyle….

KAYNAKLAR

1. https://hsgm.saglik.gov.tr 9 Şubat Sigarayı Bırakma Günü – Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü
2. 9 Şubat & 31 Mayıs Dünya Sigarayı/Tütünü Bırakma Günü 2021 – Gençlik Danışma Birimi (GEDAB) | Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
3. https://www.solunum.org.tr 9 Şubat Dünya Sigarayı Bırakma Günü – TÜSAD
4. http://www.ssuk.org.tr 4207 Sayılı Kanun ile 5727 Sayılı Kanun… – SSUK – Sigara ve
5. https://havanikoru.saglik.gov.tr Türkiye'de Tütünle Mücadele Süreci – Dumansız Hava Sahası

6. Aslan D, Şengelen M, Erişgen G Hekimler arasında tükenmişlik durumu ve ilişkili faktörler. https://www.ttb.org.tr
7. E Balogh, Z Wagner, N Faubl Tobacco Smoking and Smokeless Tobacco Use among Domestic and International Medical Students in Hungary. Use & Misuse, 2021

6.12. SİNDİRİM SİSTEMİ SAĞLIĞI ANNE SÜTÜ İLE BAŞLAR

29 Mayıs Dünya Sindirim Sistemi Sağlığı Günü (World Digestive Health Day: WDHD 2023). Dünya Gastroenteroloji Organizasyonu ve Avrupa Gastroenteroloji Derneği bu yılın sloganını "Sağlıklı sindirim sistemi sağlıklı bağırsaktan başlar" *(Your Digestive Health: A Healthy Gut From the Start)* şeklinde duyurarak sağlıklı bağırsağın önemini dünya çapında vurgulamış oldu. Sağlıklı bağırsak, ikinci beyin olarak adlandırılan bağırsakta ki yararlı mikroorganizmaların oluşturduğu "bağırsak mikrobiyotası" ile olur. Esasında sağlıklı bağırsak mikrobiyotası sadece sağlıklı sindirim sistemi için değil vücudun tüm sistemlerinin sağlıklı olması için gereklidir. Yapılan bilimsel çalışmalarda, günümüzde obeziteden, yağlı karaciğere; başta kalın bağırsak kanseri olmak üzere birçok kansere; bağışıklık sisteminin yeterince işlev yapamamasına; kalp damar hastalıklarından Alzheimer ve demansa kadar birçok hastalığın oluşumuna bozulmuş bağırsak mikrobiyotasının katkıda bulunduğu gösterilmiştir.

Bağırsak mikrobiyotasının oluşumu doğumla birlikte başlar, yaşam boyu devam eder. Yeni doğan bebeği anne sütü ile beslemek sağlıklı mikrobiyota için en önemli unsurdur. En az ilk altı ay anne sütü ile beslenen bebeklerin beslenme eksikliği veya kötü beslenmeden (malnutrisyon), korundukları bağışıklık

sistemlerinin daha güçlü olduğu ve bu nedenle enfeksiyonlara karşı daha dirençli oldukları bilinmektedir. Bebeklikten çocukluk ve ergenlik dönemine kadar sağlıklı beslenme uygulamalarının oluşturulması, hayatımız boyunca sağlıklı bir sindirim sisteminin sağlanması için çok önemlidir. Birçok çalışma, yaşamın ilk yıllarında doğru beslenmenin, obezite, diyabet, inflamatuar hastalıklar ve belirli kanser türleri gibi bulaşıcı olmayan hastalıkların önlenmesi de dahil olmak üzere, yaşamın ilerleyen dönemlerinde sağlık açısından önemli ölçüde olumlu bir etkiye sahip olabileceğini ortaya koymuştur. Günümüzde sindirim sistemi hastalıkları ve kanserler sakatlık ve erken ölümlere neden olmanın yanı sıra sağlık sistemi harcamaları ve üretim açısından toplumlarda önemli oranda ekonomik kayıplara da yol açmaktadır. Yalnızca 2019 yılında, Avrupa genelinde tahmini 72 milyon sindirim hastalığı vakası görülmüş olup, bu vakalarla ilişkili doğrudan maliyet 25,3 milyar Euro'dur. Toplumda maddi manevi önemli kayıplara yol açan bu hastalıkları ve yüklerini etkili bir şekilde önlemek yaşamın erken dönemlerinde başlar; bu olumsuz gidişi tersine çevirmek ve gelecek nesillerin sağlığını korumak için en başından itibaren alınabilecek önlemlere odaklanmak kritik önem taşımaktadır.

Bağırsak sağlığı ve sindirim hastalıklarının gelişiminin insan mikrobiyotası ile yakından ilişkili olduğunu yukarıda belirtmişik. Her ne kadar genetik değişkenlik insan mikrobiyotasının bileşimine önemli bir katkıda bulunursa da; beslenme şekli, ilaçlar ve stres gibi çevresel faktörler mikrobiyotayı büyük ölçüde etkiler, ve bu durumda yukarıda belirttiğimiz gibi bireylerin potansiyel olarak sindirim sistemi hastalıkları dahil birçok hastalığa yakalanma riskini artırır. Mikrobiyotayı etkileyen en önemli faktörlerden biri olan beslenme, yaşamın erken dönemlerinde, özellikle de ilk 1000 günde çok önem kazanmaktadır.

Çok sayıda çalışma, iyi gelişmiş bir yetişkin mikrobiyotasının oluşturulmasında yalnızca anne sütüyle beslenmenin ve bebeklik döneminde çeşitli gıdalarla tanışma yaşının çok önemli bir rolü olduğunu göstermiştir.

Avrupa Pediatrik Gastroenteroloji, Hepatoloji ve Beslenme Derneği (ESPGHAN) ve Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), yaşamın ilk 6 ayında sadece anne sütü ile beslenmeyi ve hem anne hem de çocuk tarafından karşılıklı olarak istendiği sürece emzirmeye devam edilmesini önermektedir. Anne sütü, sağlıklı gelişim için gerekli olan biyoaktif peptitler, besinler, vitaminler ve minerallerin bir karışımını içerdiğinden, bebeklerde en uygun beslenme kaynağı olarak kabul edilir. Emzirmenin faydaları bebeklik döneminin çok ötesine uzanmaktadır; inflamatuar ve otoimmün hastalıkların, astımın, belirli kanser türlerinin, Tip 1 diyabetin ve şu anda dünyanın karşı karşıya olduğu en acil halk sağlığı problemlerinden biri olan obezitenin daha az görülmesi de dahil olmak üzere çeşitli uzun vadeli sağlık sonuçlarıyla ilişkilidir. Dünyanın düşük gelirli toplumlarında gelir dağılımı eşitsizliği ve sağlıklı gıdaya ulaşım güçlüğü nedeni ile özellikle bebek ve çocuklarda emzirmenin çocukları yetersiz beslenmeye karşı korumak için en uygun maliyetli müdahalelerden biri olduğu ve anne sütüyle beslenen bebeklerin bulaşıcı hastalıklardan korunup bunlara bağlı ölümlerin azaldığı bildirilmektedir. Ancak bu kanıtlara rağmen, günümüzde emzirme oranları hem yüksek hem de düşük gelirli ülkelerde Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tavsiyelerinin oldukça altında kalmaktadır. Bu durum, dünya genelinde başarılı bir anne-bebek emzirme ilişkisini destekleyen ve motive eden eğitim ve tanıtım stratejilerine acil ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Uzun vadeli hastalıkların önlenmesinde dikkate alınması gereken bir diğer husus da yer fıstığı, yumurta ve kabuklu de-

niz ürünleri gibi alerjen gıdaların erken yaşta verilmesidir. Son yıllarda, gıda alerjilerinin sıklığının arttığı ve batı ülkelerindeki bireylerin %10'unu etkileyen, önemli bir sağlık sorunu haline geldiği bilinmektedir. Ülkemiz de de hekim olarak her yaştan insanda alerjik problemlerle daha sık karşılaştığımızı söylemek mümkündür. Yakın tarihte yapılan bir çalışmada çoklu alerjen gıdaların erken yaşta verilmesinin, yaşamın ilerleyen dönemlerinde gıda alerjisi gelişme riskini azaltacağını göstermiştir. Bu nedenle bebeklerde emzirme yanında alerjen gıdalara da 4 aylık gibi erken bir dönemde başlanması önerilmektedir

Bebeklerde tamamlayıcı gıdalar (anne sütü veya bebek maması dışındaki katı ve sıvılar) 4 aydan sonra verilmeye başlanmalı, ancak çocuk 12 aylık olana kadar tam yağlı inek sütü ana içecek olarak kullanılmamalıdır. Araştırmalar, fazla miktarda inek sütü tüketen bebeklerde demir eksikliği ve demir eksikliği anemisi riskinin arttığını göstermektedir. Bu yüksek risk muhtemelen, inek sütündeki düşük demir içeriği ve demir emiliminin azalması yanında, demir açısından zengin diğer gıdaların diyetten çıkarılmasından kaynaklanmaktadır

Günümüzde teknoloji yanı sıra tıp alanında da baş döndürücü gelişmelere rağmen; sindirim sistemi hastalıkları ve kanserle mücadelede görülen yetersizlik, kanıta dayalı önleyici yöntemlerin daha fazla benimsenmesi gerektiğine işaret etmektedir. DSÖ tarafından Dünya Sindirim Sağlığı Günü için seçilen ve başlangıçtan itibaren sağlıklı bir bağırsağın korunmasının önemine odaklanan tema doğrultusunda, sağlık otoriteleri, sağlık profesyonelleri, sivil toplum kuruluşları çok geç olmadan sağlıklı mikrobiyotanın korunması konusunda harekete geçilmesini sağlamanın yollarını araştırmalıdır.

Hararetli bir seçim ortamının gölgesinde kalan Dünya Sindirim Sistemi Sağlığı Günü'nde ülkemizde bu konuda ilerleme

kaydedilmesi için, sindirim sağlığının etkin bir şekilde ele alınmasını ve en başından itibaren değerlendirilmesini sağlamak üzere, tartışılan önleyici tedbirlere öncelik verilmeli ve ulusal sağlık otoriteleri bu konuyu gündemine almalıdır. Bu erken harekete geçiş, önümüzdeki on yıllar boyunca özelde sindirim sistemi sağlığı genelde bütüncül sağlık üzerinde somut faydalar sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

1. Ranaan Shamir World Digestive Health Day 2023 www.ueg.eu
2. Today, we celebrate World Digestive Health Day worldgastroenterology.org

6.13. SAĞLIK SİSTEMİMİZİN DEĞERLENDİRİLMESİNDE 4 MART DÜNYA OBEZİTE FARKINDALIK GÜNÜNE BAKMAK

Obezite günümüzde özellikle sosyoekonomik açıdan dezavantajlı toplumlarda çocukluktan itibaren her yaşta genel sağlığı ciddi oranda olumsuz yönde etkileyen ciddi bir halk sağlığı problemidir. Obezitenin ciddi bir halk sağlığı problemi olduğuna dikkat çekmek ve toplumda farkındalık yaratmak için ilk kez 2010 yılında Avrupa'da obezite farkındalık günü (EOD) organize edilmiş ve yılın kampanyası ödülü almıştır. 2015 yılında Dünya Obezite Federasyonu'nun bir girişimi olarak, insanların sağlıklı bir kiloya ulaşmalarına ve bu kiloyu korumalarına yardımcı olmak ve obezite krizini tersine çevirmek için daha geniş, küresel bir temelde pratik çözümleri teşvik etmek ve desteklemek amacıyla Dünya Obezite Günü (WOD), başlatılmıştır. Bu tarihten itibaren her yıl 4 Mart'ta Dünya Obezite Günü farklı bir temayla toplumsal dikkatleri obeziteye çekmeye çalışmaktadır.

Obezite, Dünya Sağlık Örgütü tarafından "vücutta sağlığı bozacak ölçüde anormal veya aşırı yağ birikmesi" olarak tanımlanmaktadır. Vücut ağırlığının (kg) boy uzunluğunun (m) karesine bölünmesi ile hesaplanan "Vücut Kütle İndeksi"nin (VKİ) 25'in üzerinde olması fazla kiloluluk, 30'un üzerinde olması ise obezite olarak değerlendirilmektedir. Fazla kiloluluk ve obezitenin

nedenlerinin birçoğu önlenebilir durumlardır; temel nedeni ise tüketilen ve harcanan kalori arasındaki dengesizliktir. Fazla kilolu veya obez olmak hipertansiyon, hiperlipidemi, kalp-damar hastalıkları, inme, tip 2 diyabet, bazı kanser türleri, kas-eklem hastalıkları ve solunum sistemi hastalıkları gibi pek çok hastalık için riski arttırır.

Ülkemizde de her ne kadar yazılı ve görsel basında bu konuya hiç yer verilmemiş olsa da TC. Sağlık Bakanlığı ve bağlı kurumlar internet sayfalarında konuyu ayrıntısı ile önerilerle paylaşmışlardır. Sağlık Bakanlığı sayfasında konu ile ilgili yapılan paylaşım şu şekilde ve oldukça yerindedir. "4 Mart Dünya Obezite Günü diğer özel günler gibi toplumda farkındalık oluşturmak ve konuya dikkat çekmek için önemli bir fırsat yaratmaktadır. Her yıl olduğu gibi bu yıl da Bakanlığımız ve 81 İl Sağlık Müdürlüğü, 4 Mart'ta Dünya Obezite Günü için belirlenen "Sağlıklı Beslen, Egzersiz Yap, Sağlıklı Kiloda Kal" ve "Haydi, Obezite ve Gençliği/Yaşlılığı/Egzersizi Konuşalım" temaları çerçevesinde etkinlikler planlanmaktadır. Ülkemizde 2010 yılında uygulanmaya başlanan "Türkiye Sağlıklı Beslenme ve Hareketli Hayat Programı Yetişkin ve Çocukluk Çağı Obezitesinin Önlenmesi ve Fiziksel Aktivite Eylem Planı" güncellenerek uygulanmaya devam etmektedir. Ayrıca Bakanlığımız tarafından uygulanmakta olan "Türkiye Diyabet Programı" ve "Türkiye Aşırı Tuz Tüketiminin Azaltılması Programı" da sağlıklı beslenme ve obezite ile mücadeleye doğrudan ve dolaylı katkıları olan programlardır. Obeziteden korunma ve obezite ile mücadelede en önemli iki unsur; sağlıklı beslenmek ve fiziksel aktivitenin artırılmasıdır. Fazla kilolu ve obez bireyler, beslenme ile ilgili konularda doğru bilgi edinmek ve diyet tedavisi almak için İlçe Sağlık Müdürlükleri, Toplum Sağlığı Merkezleri ve Sağlıklı Hayat Merkezlerinde verilen beslenme/obezite danışmanlığı hizmetinden yararlanabilir."

Bu yıl Dünya Obezite Organizasyonu (WOF) tarafından obezite ilgili günümüzde ve önümüzdeki 10 yıl için paylaşılan rakamlar ürkütücü boyutlardadır ve konunun ne kadar büyük bir halk sağlığı problemi olduğunu gözler önüne sermektedir. Rakamlar ve WOF'un obezite günü teması, öngörü ve önerileri şöyledir: "2022 yılında, aşırı kilo küresel olarak 5 yaşın altındaki yaklaşık 37 milyon çocuğu etkilemiştir, 5-19 yaş arası 390 milyondan fazla çocuk ve ergen aşırı kiloludur; bunların 160 milyonu obezite ile yaşamaktadır ve daha da vahimi bunların %75'i düşük ve orta gelirli ülkelerde yaşamaktadır. 2035 yılında dünya çapında obezite ile yaşayacak insan sayısı 1,9 milyar. Aşırı kilo ve obezitenin 2035'teki tahmini küresel ekonomik etkisi 4.32 trilyon dolar. Çocukluk çağı obezitesinin 2020 ve 2035 yılları arasında %100 oranında artması ve 2035 yılına kadar her 4 kişiden 1'inin obezite ile yaşıyor olması beklenmekte. Bu durum, çocuklar için besleyici diyetler sunmakta başarısız olan bir gıda sistemini ve obeziteye bağlı yandaş hastalıklar ortaya çıkmadan önce obeziteyi ele almakta başarısız olan sağlık sistemlerini yansıtmakta; sağlıksız gıdaların yaygın pazarlamasından yetersiz sağlık hizmeti kapsamına kadar ekonomik, sosyal ve yapısal eşitsizlikle daha da kötüleşmekte; bu da dünya çapında pek çok çocuğun sağlığı desteklemeyen, aksine kilo almayı teşvik eden ortamlara maruz kaldığı anlamına gelmektedir. Fazla kilo ve obeziteden etkilenen pek çok gencin günlük yaşamlarında karşılaştıkları önyargı ve damgalanma da ruh sağlıklarına ve öz saygılarına zarar vermektedir. Bu yıl 4 Mart Dünya Obezite Günü, obezite krizine karşı birleşik bir eylem günü olup kampanya UNICEF, WHO ve Dünya Obezite Federasyonu'ndan oluşan Küresel Obezite Koalisyonu tarafından desteklenmekte "Obezite Hakkında Konuşalım ve gençleri konuşturalım" teması ile küresel bir gençlik hareketini ateşlemek amaçlanmaktadır.

Böylece gençlerin ne istediği ve bu isteklerin nasıl yerine getirileceği belirlenebilecek, BM kuruluşları, akademi, sivil toplum ve hükümetlerde çalışan karar alıcılar da sürece dahil edilerek çözüm önerilerinin hayata nasıl geçirileceği tartışılacaktır."

Sağlıkla ilgilki organizasyonlar, kuruluşlar, karar vericiler yıukarıda örneğini gördüğümüz gibi birçok olumlu toplantılar yapaıp, kararlar alırlar, ancak birçok konuda olduğu gibi bunların hayata geçirilmesi problemli olur, aksar ve uygulanmaz. İşte bir örnek: "2022 yılında DSÖ'ne Üye Devletler, 2030 yılına kadar DSÖ'nün obeziteyi durdurmaya yönelik hazırladığı Hızlandırma planını kabul etti. Ne yazık ki bugüne kadar 195 üye ülkeden sadece 31'i, planı uygulayarak obezite salgınının durdurulmasına öncülük etti".

DSÖ tarafından hazırlanan obeziteyi önleme hızlandırma planının hedefleri şunlardı: *Emzirmenin teşviki, korunması ve desteklenmesi de dahil olmak üzere, yaşamın 1. gününden itibaren sağlıklı uygulamaları destekleyen eylemler

*Yiyecek ve içeceklerin çocuklara zararlı şekilde pazarlanmasını önlemeye ilişkin düzenlemeler;

*Okulların yakınında yağ, şeker ve tuz oranı yüksek ürünlerin satışını önlemeye yönelik girişimler de dahil olmak üzere okul gıda ve beslenme politikaları

*Sağlıklı beslenmeyi teşvik etmeye yönelik maliye ve fiyatlandırma politikaları; beslenme etiketleme politikaları

*Sağlıklı beslenme ve egzersiz konusunda halk eğitimi ve bilinçlendirme kampanyaları *Okullarda fiziksel aktivite standartları;

*Obezitenin önlenmesi ve yönetimi hizmetlerinin birinci basamak sağlık hizmetlerine entegrasyonu".

Obesiteyi önlemek ve sağlıklı nesiller yetişmesini sağlamak için çok yerinde ve uygun olan yukarıdaki önerilerin yasal ze-

mine oturtulması için devletler eyleme geçmeli ve uygulanmasını sağlamalıdır.

Obesite oluştuktan sonra çeşitli ilaçlar yada hem maliyetli hem de ciddi komplikasyonları olabilecek obezite ameliyatlarına başvurmadan, Sağlık Bakanlığı tarafından belirlenen ve benimde hepsini desteklediğim sağlıklı bir yaşam ve obeziteyi önlemek ve yönetmek için temel öneriler aşağıda sıralanmıştır:

"•Küçük yaşlardan itibaren vücut ağırlığı, kan basıncı, kan şekeri düzeyi, kan yağları ve kemik sağlığını olumlu yönde etkileyecek sağlıklı beslenme alışkanlığı kazanılmalıdır.

•Beden kütle indeksinin 20,0-24,9 kg/m^2 arasında olması sağlanmalıdır.

•Sağlıklı bir vücut ağırlığının korunması sürdürülebilir olmalı, sık kilo alıp vermekten kaçınılmalıdır.

•Besin çeşitliliği artırılmalı, her öğün her besin grubunda yer alan besinlerden biri seçilerek gereksinim kadar tüketmeye özen gösterilmelidir.

•Toplam ve doymuş yağ alımı azaltılmalıdır.

•Yemeklerde, tereyağı, margarin, kuyruk veya iç yağı gibi doymuş yağlar yerine bitkisel sıvı yağlar (zeytinyağı, ayçiçek yağı, mısırözü, soya yağı vb.) tercih edilmelidir.

•Şeker alımı azaltılmalı, tüketilen basit şeker miktarı günlük alınan toplam enerjinin %10'unu geçmemelidir. Eklenmiş şeker içeren pastane ürünleri, hamur işleri, tatlı, çikolata ve hazır paketli ürünlerin tüketimi azaltılmalıdır.

•Şeker eklenmiş içeceklerden de sakınılmalı, meyve suyu yerine meyve tüketilmelidir. Hazır paketli meyve suyu kullanılacak ise eklenmiş şeker içermeyen, %100 meyve suları tercih edilmelidir.

•Glisemik indeksi (karbonhidratların kan şekeri düzeyine olan etkisi) yüksek olan besinler daha düşük glisemik indeksli

alternatifleri ile değiştirilmelidir. Örneğin; beyaz ekmek, pirinç pilavı, beyaz un yerine esmer ekmek, bulgur pilavı ve esmer un tercih edilmelidir.

•Sebze, meyve, tam tahıl, kuru baklagil ve yağlı tohum tüketimiyle posa alımı artırılmalıdır.

•Sebze ve meyveler mevsiminde tüketilmeli ve günde en az 400 gram sebze ve meyve tüketilmelidir.

•Haftada en az iki kez (300-500 gram) balık tüketmeye özen gösterilmelidir.

•Her gün 2-3 su bardağı süt ve/veya yoğurt tüketilmelidir.

•Hazır paketli ürün tüketimi sınırlandırılmalıdır.

•Uygun pişirme yöntemleri kullanılarak yemeklere eklenen yağ miktarı azaltılmalıdır. Besinleri kızartmak yerine haşlama, buharda, ızgarada, fırında veya mikrodalga fırında pişirme yöntemleri tercih edilmelidir.

•Tuz, tuzlanmış ve tuz içeriği yüksek besinlerin (turşu, salamura besinler, zeytin vb.) tüketimi azaltılmalı, yemeğin tadına bakmadan tuz ilavesi yapılmamalıdır.

•Sıvı tüketimi artırılmalı; günde en az 8-10 su bardağı (2,5-3 litre) su tüketilmelidir. Vücut ağırlığına göre günlük 35 ml/kg sıvı tüketilmelidir.

•Düzenli yemek yeme alışkanlığı edinilmeli ve geç saatte yemek yemekten kaçınılmalıdır. Ev dışında yemek yeme sıklığı azaltılmalı, ev dışında yenildiğinde az yağlı yemekler tercih edilmelidir"

Sonuç olarak obezite ve yetersiz beslenmeyi önlemenin esası; gıda güvensizliğini azaltmak, tüm toplumların özellikle sosyoekonomik açıdan dezavantajlı toplumların temiz su ve sanitasyona (yaşam için gerekli olan besin ürünleri ve çevre için temiz ve hijyenik bir ortamın oluşturulması ve bunun sürdürülebilir hale getirilmesi) erişimini iyileştirmek ve yaşamın ilk

gününden itibaren temel beslenme ürünlerine evrensel erişimi sağlamak için tarım, sosyal koruma ve sağlık alanlarında rol oynayan tüm sektörlerin ortak çaba içine girmesini teşvik etmeyi gerektirir.

KAYNAKLAR

1. https://woday.eu About World Obesity Day and World Obesity Day Europe, 2024
2. https://www.worldobesityday.org, 4 March 2024World Obesity Day
3. https://www.worldobesity.org › World Obesity Federation
4. https://www.who.int ›World Obesity Day 2024 – Obesity & Youth: Young people …
5. https://www.saglik.gov.tr › 4-mart-dunya-obezite-gunu4 Mart Dünya Obezite Günü,2024
6. https://hsgm.saglik.gov.tr › 4-mart-dunya-obezite-gunu,2024

6.14. ARALIKLI ORUÇ SAĞLIK İÇİN YARARLI, AMA HERKESTE ve HER DURUMDA GÜVENLİ Mİ?

2 Ocak 2023 tarihli bir gazetede "Tedavi değil işkence" başlığı ve "bir anne alternatif tıp adıyla çocuğunu 15 günde bir 36 saat aç bırakıyor" alt başlığı ile verilen haberde 7-8 yaşında olduğu tahmin edilen bir kız çocuğunun eridiğini gösteren fotoğraf ve annesinin uyguladığı işkenceye varan sözde alternatif tıp uygulamaları (yüzüne sülük atma gibi) içleri sızlatan bir haberdi ve bu makalenin yazılmasına neden oldu.

Son birkaç yıldır tıbbi literatür ve diyet programlarında adına sıkça rastladığımız "aralıklı oruç" (intermittent fasting) bazı metabolik yararları olduğu gösterilmiş bir tür programlı beslenmedir. Özellikle son 20 yılda giderek artan oranda hareketsiz yaşam ve kalori değeri oldukça yüksek atıştırmalıkların özellikle akşam ve gece saatlerinde tüketilmesi başta obezite olmak üzere bir dizi metabolik sorunu beraberinde getirmiştir. Tip II diyabet (T2DM), hipertansiyon, karaciğer yağlanması, kalp damar hastalıkları bunlardan en sık görülen ve yaşamsal önemi olanlarıdır. Ne yazık ki sadece erişkinler değil zamanının çoğunu bilgisayar veya akıllı telefonlarla geçiren, kalorisi

yüksek atıştırmalık yiyecek ve içecekleri bolca tüketen, sokakta oynama kültürünü kaybettirdiğimiz çocuklarımızda risk altındadır obezite ve ilişkili metabolik hastalıklar açısından.

Sürdürülebilir sağlıklı bir yaşam için gerekli olan; yeterli ve dengeli beslenme ve hareketli bir yaşamdır. Bu basit iki kurala uyan bireyler için herhangi bir beslenme programına ihtiyaç yoktur, zorunlu beslenme programı gerektiren sporcular gibi bazı gruplar ve şeker hastalığı gibi hastalıklar dışında. Son zamanların modası aralıklı oruç dahil birçok popüler beslenme programı veya diyetler; kilo vermek ve daha sağlıklı bir vücut yapısına sahip olmak için birçok insanın başvurduğu yöntemlerdir. Hekimlik hayatımda edindiğim bir tecrübe bu diyetlerin herhangi biri ile kısa sürede kilo vermeyi hedefleyen insanların diyeti bıraktıktan sonra hızla eski kilolarına ulaştıkları hatta çoğu kez eskisinden de fazla kilo aldıklarıdır. Yaşamları boyunca hep kilo verme derdinde olan, sürekli diyetisyene giden ve ne zaman karşılaşsanız diyet yaptığını söyleyen insanlardır genelde bu bahsettiklerim. Burada uzun uzun bu diyet programlarından bahsetmek yerine, özetle söylemek gerekir ise sağlıklı bir yaşam; ideal kiloda olmak ve bunu korumak için yaşam boyu yeterli ve dengeli bir şekilde sağlıklı beslenme alışkanlığı edinmek ve hareketli bir yaşam sürdürmekle mümkündür. Yeterli ve dengeli beslenmeden kasıt yağ, protein, karbonhidrat, mineral ve vitaminleri içeren olabildiğince mevsiminde ve taze, güvenilir besin öğeleri ile hazırlanmış yiyecek ve içecekleri ihtiyacımız kadar tüketmektir. Vücudun bazal kalori ihtiyacı dahil harcadığımız kaloriyi karşılayacak miktarda kalori değerinde besini iyice çiğneyerek ve mideyi aşırı doldurmaktan kaçınarak daha çok günün hareketli saatlerinde tüketerek, endokrin veya metabolik bir bozukluk yoksa herhangi bir diyet uygulamaya gerek kalmadan kilo alınmaz ve yaşam boyu ideal kiloyu koru-

mak mümkündür. Ancak çağımızın koşullarında gerçek yaşam verilerine bakıldığında bu basit formül birçok bahane ileri sürülerek uygulanmamaktadır. Bunun sonucu olarak ortaya çıkan obezite ve ilişkili metabolik hastalıklar ülkemiz dahil birçok ülkenin önemli sağlık problemlerinden biridir ve tedavi maliyeti de oldukça yüksektir. Obezite ve ilişkili metabolik hastalıkları önlemenin en ucuz ve kolay yolu yukarıda da bahsettiğimiz gibi sağlıklı beslenme ve hareketli yaşam ise de bunu uygulayabilen insan sayısı azdır ve birçok insan diyet uygulamalarına başvurmaktadır. Bu uygulamalardan biri olan aralıklı oruçtan bazı tedavi edici yanları da gösterilmesi nedeniyle ve yukarıda bahsettiğim basında çıkan haber dolayısıyla yanlış uygulamalardan kaçınmak için ayrıntılı bahsetmeye çalışacağım.

Tıbbi literatür arama motoru olan "pubmed" e "intermittent fasting" anahtar kelimeleri ile girildiğinde son on yılda aralıklı oruçla ilgili 2025 makale çıkıyor. Yani konu sadece popular basını değil gerçek bilimsel basınını da yakından ilgilendirmekte. Anlatacaklarım bu bilimsel yayınlar ışığında ve kendi hekimlik deneyimlerim doğrultusunda olacaktır.

Çağımızın salgını olan metabolik sendrom (MS), özellikle karın ve bel bölgesini tutan santral obezite, insülin direnci, kan yağları yüksekliği, hipertansiyon gibi metabolik bozuklukların bir bileşkesi olarak tanımlanır. MS; aynı zamanda T2 DM, kardiyovasküler hastalıklar, inflamatuvar ve pıhtılaşma hastalıkları, yağlı karaciğer hastalığı, safra taşı hastalığı ve üreme bozuklukları içinde risk faktörlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde MS prevalansının %22-35 olduğu tahmin edilmektedir. ABD'deki yetişkinlerin yaklaşık %35'i ön-diyabet hastasıdır ve bunların %15-30'u müdahale edilmediği takdirde 5 yıl içinde T2DM geliştirecektir. Dünya genelinde T2DM insidansı, artan obezite prevalansı ile ilişkili ola-

rak epidemik seviyelere yaklaşmaktadır. ABD de yetişkinlerin %75'inden fazlasının 2030 yılına kadar aşırı kilolu veya obez olacağı ve bunların ~%25'inin ≥35 kg/m2 vücut kitle indeksi ile tanımlanan şiddetli obeziteye sahip olacağı tahmin edilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre, yılda 17,9 milyon kişi yani tüm nedenlerden ölenlerin yaklaşık üçte biri kardiyovasküler hastalıklar nedeniyle hayatını kaybetmektedir. Ülkemizde de benzer bir tablo vardır ve obezite açısından Türkiye Avrupa'nın birincisidir.

MS gelişimine katkıda bulunan değiştirilebilir ve değiştirilemez risk faktörleri vardır. Değiştirilebilir risk faktörleri arasında sigara, obezite, hipertansiyon, kan yağları bozuklukları, sağlıksız beslenme, fiziksel aktivite eksikliği ve diyabet yer almaktadır. Bu risk faktörlerinin kontrolü ölüm oranının azaltılmasına katkıda bulunur. Sigaranın bırakılması, fiziksel aktivitenin artırılması veya normal vücut ağırlığının korunması gibi yaşam tarzı düzenlemeleri kardiyovasküler hastalık riskini azaltır. Dünyada artan obezite sorunu ile birlikte, diyet değişiklikleri önemli bir değiştirilebilir faktör olmuş ve kalori ve vücut kütlesini azaltmayı hedefleyen yeni ve etkili diyet çözümleri arayışının devam etmesine yol açmıştır. İşte bu çözümlerden birisi de son yıllarda adı diyet listelerinde sıkça geçen aralıklı oruçtur.

Açlıkla hastalıkların tedavisinin geçmişi antik çağa uzanmaktadır. Modern tıbbın babası Hipokrat *"To eat when you are sick, is to feed your illness"* yani "hasta olduğunuzda yerseniz hastalığınızı beslersiniz" aforizması ile açlıkla tedavi konusunda tarihe not düşmüştür. Antik Yunan'da açlığın bilişsel fonksiyonları düzelttiği, Antik Yunan yazarlarından Plutarkhos'un oruç tutmanın ilaç kullanmaktan daha iyi olduğunu yazdığı bilinmektedir. Toksikolojinin kurucusu ve Hipokrat ve Galen ile

birlikte modern Batı tıbbının üç babasından biri olan Philip Paracelsus *"Oruç en büyük ilaç ve içimizdeki hekim"* diye yazmıştır. ABD'nin kurucularından Benjamin Franklin (1706-1790) *"İlaçların en iyisi istirahat ve oruçtur"* şeklinde söylemi ile oruç hakkında fikrini ortaya koymuştur. Bilinen bir gerçekte oruçun yaygın olarak ruhani amaçlarla neredeyse her büyük dinin bir parçası olmaya devam ediyor olmasıdır. Bu bağlamda oruç esasında İslam kültüründe 15 asırdan beri var olan bir ibadet biçimidir. İslamiyet te oruç farz olarak Ramazan ayında, sünnet olarak üç aylarda ve nafile zamanlarda; hem günün belli zaman diliminde aç kalarak nefsi terbiye etmek, vücudu fazlalıklardan ve kötülüklerden arındırmak hem de açların halinden anlayarak yardımlaşma kültürünü özümsemek ve yerine getirmektir. Ancak felsefesi bu olan dini görev olarak oruç tutmak ne yazık ki günümüzde biraz amacından sapmış olarak lüks restoran, otel veya tatil yerlerinde belli bir zaman aç kaldıktan sonra, daha akşam ezanının bitmesi beklenmeden, iftar duası edilmeden, hatta besmele bile çekilmeden adeta kıtlıktan çıkmışçasına 3-5 dakika içinde iftar ve sahurlarda ziyafet sofralarında tıka basa yiyip içmek şeklinde, yada oruç tuttuğunu adeta herkese göstermek istercesine çıkar amaçlı da uygulanabilmektedir. Birçok kişiden de duymuşluğum vardır "bir ay ramazan tuttum bir gram bile kilo veremedim diye", kuşkusuz yukarıda tanımladığım şekilde bir oruç ile ne kilo verilip vücut arındırılabilir, ne de orucun felsefesine uygun bir ibadet yapılmış olur.

Son zamanlarda sadece MS tedavisi için değil kanser hastalarında da fazla beslenmenin kanser hücrelerini de besleyip medikal tedavinin etkinliğini azaltacağı düşünülerek tamamlayıcı tedavi olarak aralıklı oruç önerilmektedir.

Bilimsel anlamda aralıklı oruç günün belli zamanlarında veya haftanın belli günlerinde aç kalıp, kalan zamanlarda bes-

lenme şeklinde tanımlanabilir. Bu zamanlamanın birkaç şekli olmakla birlikte en çok uygulananları; ya günün 16 saati aç kalıp 8 saatinde beslenme (16/8), yada haftanın 5 günü normal beslenip 2 günü kısıtlı kalori (en fazla günde 500 kalori veya bir öğün yeme) almak şeklindedir. Açlık dönemlerinde kalori ihtiyacı vücut yağlarının yanması ile sağlandığı için kilo vermede etkili olur. Ancak unutulmaması gereken açlık dönemini takip eden yeme döneminde aşırı kalori alınmasına yol açacak şekilde yenilip içilirse yakılan yağların yeri daha fazlasıyla doldurulur ve program amacına ulaşmamış olur. Bu nedenle 8 saat ile sınırlı olan yeme içme döneminde ölçüyü kaçırmamak gerekir. Açlık dönemlerinde su yeterince tüketilmelidir. Şekersiz veya süt ilavesiz çay, kahve ve bitki çayları içilebilir.

Uzman kontrolünde yapıldığında aralıklı orucun ciddi bir yan etkisi olmamakla birlikte hipoglisemi (kan şekeri düşüklüğü), halsizlik ve baş dönmesi olabilir. Özellikle ağızdan şeker ilacı veya insulin kullanan hastaların bu konuda uyarılması gerekir. Yaşlı hastalarda bu durum düşme sonucu yaralanma ve kırıklara yol açabilir. Yine hipoglisemi bazı kalp damar sorunlarını da tetikleyebilir. Buna ek olarak, yeterli protein alınmaz ise aralıklı oruç kas kaybına yol açabilir.

Aralıklı orucun uygulanmaması gereken gruplar ve hastalar vardır. Hormonal dengesizlikleri olanlar, hamile ve emziren kadınlar, çocuklar, ileri yaştakiler, bağışıklık sistemini baskılayıcı ilaç kullanmak zorunda olan organ nakli hastaları dahil olmak üzere bağışıklık yetersizliği olanlar, yeme bozukluğu olanlar veya demans hastaları aralıklı oruçtan kaçınmalıdır. Makale girişinde atıfta bulunduğumuz gazete haberinde yer aldığı gibi özellikle çocuklarda; beslenme bozukluğuna, zihinsel ve bedensel gelişme geriliğine yol açacağından aralıklı oruç kesinlikle uygulanmamalıdır.

Sözümüzü az yemenin kerameti ile bitirelim. Hekimlerin piri İbn-i Sina'ya sormuşlar "hastalıkların önemli nedeni nedir" diye, üstadın cevabı "bir yediğini sindirmeden yeniden yemektir" olmuş…

KAYNAKLAR

1. Welton S ve ark. Intermittent fasting and weight loss: Systematic review. Can Fam Physician. 2020 Feb;66(2):117-125
2. Patterson RE, Sears DD. Metabolic Effects of Intermittent Fasting. Annu Rev Nutr. 2017 Aug 21;37:371-393
3. Dong TA. Ve ark. Intermittent Fasting: A Heart Healthy Dietary Pattern? Am J Med. 2020 Aug;133(8):901-907
4. Varady KA ve ark. Clinical application of intermittent fasting for weight loss: progress and future directions. Nat Rev Endocrinol. 2022 May;18(5):309-321
5. Patikorn C Intermittent Fasting and Obesity-Related Health Outcomes: An Umbrella Review of Meta-analyses of Randomized Clinical Trials. JAMA Netw Open. 2021 Dec 1;4(12):e2139558..
6. Vasim I, Intermittent Fasting and Metabolic Health Nutrients. 2022 Jan 31;14(3):631

6.15. DÖRDÜNCÜ YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE DIŞKI NAKLİ, HER DERDE DEVA MI?

Son yıllarda yazılı ve görsel basında dışkı nakli (DN) ile iyileşen pek çok hastalık konusunda bilgi paylaşıldığını görüyoruz. Öyle ki bu hastalıkların çoğu bağırsak dışı organları ilgilendiriyor. Metabolik sendrom; insülin direnci; obezite; demans, multipl skleroz (MS), otizm, Parkinson hastalığı gibi nöro-psikiatrik hastalıklar; yaşlanma karşıtı ve bir tür cilt kanseri olan melanom, sıra dışı olmaları nedeniyle basında daha çok yer almış. Bu yazıların bir çoğu tek vakalar üzerinden "dışkı nakli ile ....hastalık iyileşti" şeklinde ciddi bilimsel kanıttan yoksun bilgiler. Kuşkusuz günümüzde bilimsel olarak, beyin- bağırsak ilişkisinin iyi anlaşılmış olması, bağırsağın içinde çok çeşitli türde 100 trilyon bakteri barındırması (normal bağırsak florası veya fekal mikrobiyota olarak adlandırılır) ve merkezi sinir sisteminden daha fazla sinir hücresine sahip olması nedeni ile ikinci beyin olarak tanımlanması ve bazı bağırsak hastalıklarında ciddi başarı elde edilmesi DN'nin bir tedavi şekli olarak kabul görmesini sağlamıştır. Ancak unutulmamalıdır ki vücudumuzdaki toplam hücre sayısından kat be kat fazla hücre içeren dışkının bir insandan diğerine nakledilmesi biyolojik bir nakildir, kontrolsüz yapıldığında vericiye ait birçok olumsuz faktörün ve hastalığın alıcıda ortaya çıkmasına neden olabilir. Hatta nakledilen bakterilere

bağlı ciddi enfeksiyon nedeni ile ölüme bile yol açabildiği literatürde bildirilmektedir. Bu nedenle bu makalede bilimsel anlamda DN'nin hangi hastalıklarda uygulanacağı anlatılacaktır.

Sağlıklı birinin dışkısındaki bakterilerin, bir başka kişiye nakli olarak basitçe tanımlayabiliriz DN'ni. Litearürde veya basında "fekal mikrobiyota transplantasyonu" veya "fekal transplantasyon" isimleri ile de anılmaktadır. Tamamen sağlıklı, antibiyotik dahil herhangi bir ilaç kullanımı öyküsü olmayan18-65 yaş arası bireyler, gerekli kan ve gaita tetkikleri ile herhangi bir enfeksiyon veya bağırsak hastalığı olmadığı saptandıktan sonra dışkı verici olabilirler. Alınan dışkı örneği birtakım işlemlerden geçirildikten sonra posasından arındırılıp elde edilen sarı renkli sıvı ya ağızdan on iki bağırsak parmağa gönderilen sonda ile, ya kolonoskopi yaparak kalın bağırsağın en son kısmı olan çekuma enjekte edilerek yada son zamanlarda ticari olarak satılan dışkı kapsülleri ile uygulanabilir. Yapılan çalışmalarda en etkili yöntemin hazırlanan dışkının kolonoskopi yoluyla kalın bağırsağa bırakılması şeklinde olduğu gösterilmiştir. Verici dışkısı çoğunlukla taze olarak kullanılmakla birlikte dondurulmuş şekilde de kullanılabilmektedir. Dışkı naklinin tarihsel yolculuğunda başlangıçta dışkı bekletilip fermantasyona uğratılarak daha fazla bakteri elde edilerek yapıldığı kaynaklarda belirtilmektedir.

Tarihsel sürece bakıldığında DN, dördüncü yüzyılda ilk kez antik Çin tıbbında "sarı çorba" ismiyle kullanılmış, şiddetli mikrobik ishal tedavisinde. On sekizinci yüzyılda veterinerler kullanmış. İkinci dünya savaşında deve dışkısı ciddi ishali olan askerlerde olumlu sonuçlar vermiş. İlk bilimsel makale ise 1958 yılında antibiyotik kullanımına bağlı bağırsaklardaki normal bağırsak florasının kaybolup patojen Clostridium Difficile (CDI) bakterisinin neden olduğu "psödomembranöz kolit"li (PMK) bir hastanın DN ile başarılı tedavisi ile tıbbi literatüre geçmiş.

İlk randomize kontrollü çalışmanın (RKÇ) sonuçları 2013 yılında tekrarlayan veya diğer tedavilere dirençli PMK'li hastaların istatistiksel olarak anlamlı oranda düzelmesi şeklinde raporlanmış. Takip eden yıllarda aynı hastalık grubunda %90 üzerinde başarılı sonuç elde edilmesi tekrarlayan ve dirençli PMK'de DN'linin tam tedavi sağlayan bir yöntem olarak kabul edilmesini sağlamış ve Amerika Birleşik Devletleri Gıda ve İlaç Dairesi (FDA) tarafından onay verilmiştir. **Bugün için DN'linin bilimsel olarak kanıtlanmış tek kullanım alanı tekrarlayan veya diğer tedavilere dirençli PMK'dir.**

İnflamatuar bağırsak hastalıkları (İBH) (Ülseratif kolit ve Crohn Hastalığı) DN'nin kullanılabileceği ön görülen ikinci hastalık grubudur. İBH da DN'linin etkinliği konusunda RKÇ dahil birçok çalışma yapılmıştır. Ancak sonuçlar çelişkilidir. Bir kısmında kontrol grubu ile karşılaştırıldığında tedavi grubu ile bir fark bulunmazken bazılarında Crohn hastalığında daha etkin olduğu, bir kısmında da yeni teşhis edilmiş ülseratif kolitte daha etkin olduğu bildirilmektedir. İBH da DN'nin etkinlik ve güvenliği konusunda daha kapsamlı ve standardize edilmiş RKÇ'ın sonuçlarına ihtiyaç vardır.

Kronik fonksiyonel kabızlık ve irritabl bağırsak sendromu (İBS) DN'nin yararlı olduğuna dair vaka serilerinin yayınlandığı diğer bağırsak hastalıklarıdır. Bu konu ile ilgili yapılmış randomize kontrollü çalışmaların bir kısmı olumlu sonuç bildirirken, diğerlerinde olumlu sonuç alınmadığı hatta şikayetleri arttırdığı bildirilmektedir. Bağırsakların yavaş hareketine bağlı kronik kabızlıklı hastalarda DN'nin etkinliği konusunda yapılan bir RKÇ da hastaların yarısında şikayetlerde düzelme olurken hemen hepsinde işlemle ilgili yan etkiler gözlendiği bildirilmektedir. Her iki hastalıkta DN nin etkinlik ve güvenliğini gösterecek daha kapsamlı RKÇ ihtiyaç vardır.

Obezite, metabolik sendrom ve insülin direncinin hatta bunların sonucunda oluşan yağlı karaciğer hastalığının DN ile tedavisi konusunda vaka serileri yayınlanmaktadır. 1983 yılında PMK li kadın hastanın DN ile tedavi sonrası kilo vermesi bu konuda ilham kaynağı olmuştur. Birbiri ile ilişkili olan obezite, insülin direnci, metabolik sendrom ve yağlı karaciğer hastalığında temel neden bağırsak geçirgenliğini kontrol altında tutan fekal mikrobiyotanın bozulması sonucu aşırı geçirgen hale gelen bağırsaktan karaciğer geçen toksinlerin yol açtığı uzun süreli ve düşük dereceli inflamasyon olarak açıklanmaktadır. Buradan hareketle bozulmuş fekal mikrobiyotayı ve dolayısıyla bağırsak geçirgenliğini DN ile düzelterek bahsedilen bu hastalıkları tedavi etmek doğru bir düşüncedir. Ancak kesin yargıya varmak için yapılacak kanıt değeri yüksek bilimsel çalışmaların sonucu beklenmelidir.

Günümüzde bilimsel veriler ışığında bakıldığında DN tekrarlayan veya diğer tedavilere dirençli PMK dışında henüz her derde deva değildir. Yukarıda sayılan pek çok hastalıkta DN'nin etkinlik ve güvenliğini gösterecek kapsamlı bilimsel çalışmalara ihtiyaç vardır.

KAYNAKLAR

1. Dışkı nakli: Depresyondan kansere, bu yöntem https://www.hurriyet.com.tr www.hurriyet.com.tr 10 Oca 2022
2. İnsanlığın kurtuluşu gaita (dışkı) naklinde mi?https://www.ntv.com.tr 18 Haz 2018
3. Bilim insanları dışkı nakliyle yaşlanma belirtilerini tersine çevirdi https://www.indyturk.com 8 May 2022
4. Hollanda: MS'de dışkı (gaita) nakli çalışması başladı https://msguncel.com 19 Eki 2021

5. Dışkı nakli ile depresyondan kurtulmak mümkün! YouTube https://www.youtube.com Prof. Dr. Ahmet Uygun ile söyleşi 7 Eki 2019
6. Hongliang Tian ve ark. Fecal microbiota transplantation in patients with slow-transit constipation: A randomized, clinical trial PLoS One. 2017; 12(2): e0171308.
7. Magdy El-Salhy ve ark. Fecal microbiota transplantation for irritable bowel syndrome: An intervention for the 21st century World J Gastroenterol. 2021 Jun 14; 27(22): 2921–2943.
8. Joanna Lopez ve ark. Fecal Microbiota Transplantation for Inflammatory Bowel Disease Gastroenterol Hepatol (N Y). 2016 Jun; 12(6): 374–379.
9. Cammarota G, et al Fecal microbiota transplantation for the treatment of Clostridium difficile infection: a systematic review. J Clin Gastroenterol. 2014.
10. Wang JW ve ark. Fecal microbiota transplantation: Review and update.J Formos Med Assoc. 2019 Mar;118 Suppl 1:S23-S31

6.16. TIPTA MIKNATIS MUCİZESİ

Mıknatıs; demir, nikel, çelik tozu gibi tanecikleri çekmeye yarayan ve manyetik alan oluşturma özelliği bulunan cisimlerdir. Doğal olarak elde edilebildiği gibi ticari olarakta üretilmektedir. Sanayide özellikle metalleri temizlemede ve çeşitli mekanik ve elektronik sistemlerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Mıknatıs oluşturduğu manyetik alan sayesinde tıpta da geniş kullanım alanı bulmuştur. Son 20 yılda tıbbi görüntülemede yaygın olarak kullanılan ve halk arasında en hassas görüntüleme yöntemi olarak bilinen manyetik rezonans görüntüleme (MRI) ile tanısal alanda geniş kullanım alanı bulan mıknatısın modern tıpta tedavi amaçlı kullanımı ise daha sınırlı alanda ve daha yavaş olmuştur.

Tamamlayıcı ve Alternatif Tıp Ulusal Merkezi (NCCAM) tarafından enerji tedavisi olarak sınıflandırılan manyetik tedavi ilk kez 4000 yıl önce Çinliler tarafından kullanılmıştır. Çinliler, Yunanlılar, Mısırlılar ve Avrupalılar da, ağrıyı dindirmek ve farklı şikayetlere karşı mıknatısı tarih boyunca kullanmışlardır. Dünyada 150 milyonun üzerinde insan tarafından kullanılmakta olduğu bildirilen manyetik tedavi stresle baş etmek, dolaşımı attırmak, kasları rahatlatmak, ağrıları dindirmek amacıyla asırlardır ve günümüzde de yaygın olarak kullanılmaktadır. Kuantum fizikçiler; manyetik alanların, hücrenin etrafında ve içinde

elektron değişimi ile hücrenin davranışını etkilediğini, kan dolaşımını, oksijen ve besinlerin dokuya nüfuzunu arttırarak hücreleri harekete geçirip canlandırdığını; dokuya artan kalsiyum aktarımının da kıkırdakların tamirini ve oluşumu tetiklediğini ve aynı zamanda ağrıyı azalttığını bildirmektedirler.

Modern tıpta mıknatısın tedavi amaçlı kullanımı 20. yüzyıl ortalarına kadar geriye gitse de, yanlışlıkla yutulması ile sindirim sistemi ve hava yolunda hasar oluşturması tedavi amaçlı kullanımını uzun süre kısıtlamıştır. Hayvan deneylerinde mıknatısın hasarlı dokularda hücre yenilenmesini sağlayarak olumlu ve güvenli sonuçlar elde edilmesi, insanlarda da doku yenilenmesi gereken durumlarda güvenle kullanılmasını sağlamıştır. Tedavi edici endoskopide mıknatısın kullanımı 2000'li yıllardan itibaren ivme kazanmış ve artarak devam etmektedir.

Tedavi edici endoskopide mıknatısın kullanımını birkaç başlıkta toplamak mümkündür:

1. Sindirim sistemindeki yabancı cisimlerin çıkartılması
2. Safra yolu veya sindirim kanalındaki tam tıkanıklıkların açılması veya kopmuş uçların yeniden birleştirilmesi, doğuştan kapalı olan sindirim kanalında yeniden yol oluşturulması
3. Mide veya ince bağırsağa beslenme tüpü yerleştirilmesi
4. Safra kanalı veya pankreas kanalına kaçmış stentlerin çıkartılması
5. Endoskopik olarak çıkartılabilen tümörlerde tümör dokusunun normal dokudan ayrılmasına yardım etmek
6. Yemek borusundaki divertiküllerin (cepçikler) yemek borusu ile birleştirilmesi
7. Ameliyatsız olarak vücudun doğal açıklıkları yolu ile hasta organların (appendiks, safra kesesi gibi) endoskopla çıkartılması

Yukarıda bahsedilen her bir kullanım alanı ayrı bir makale konusudur. Kısaca özetlemek gerekirse, ticari olarak üretilen küçük mıknatısların kullanıldığı tedavi edici endoskopik işlemlerde; tıkalı veya kopuk kanallar anne ve çocuk mıknatıs parçalarının kopuk veya tıkalı kısmın her iki tarafından gönderilerek birbirlerini çekip birleşmeleri ile yeni bir yol oluşturularak tedavi olur. Yabancı cisimler veya stentler mıknatısın çekim gücünden faydalanarak çıkartılır.

Gelecekte birçok ameliyatın yerini alacak olan tedavi edici endoskopide mıknatıs kullanımının ufku ve yolu açıktır, kullanımı teknik gelişmelere paralel olarak artarak devam edecektir.

KAYNAKLAR

1. Bing Hu and Lian-Song Ye Endoscopic applications of magnets for the treatment of gastrointestinal diseases. World J Gastrointest Endosc. 2019 Dec 16; 11(12): 548–560.
2. Disibeyaz S, Saygili F, Oztas E, Coskun O. Endoscopic septotomy of a magnet-induced neoseptum in a large mid-esophageal diverticulum. Endoscopy. 2016;48 Suppl 1:E244–E245
3. Parlak E, Koksal AS, Kucukay F, Eminler AT, Toka B, Uslan MI. A novel technique for the endoscopic treatment of complete biliary anastomosis obstructions after liver transplantation: through-the-scope magnetic compression anastomosis. Gastrointest Endosc. 2017;85:841–847

6.17. İLAÇLAR YETİM KALIR MI?

Hastalıkları tedavi etmek, hastalıklardan korunmak yada vücuttaki bir anormalliği düzeltmek amacıyla kullanılan her türlü kimyasal, biyolojik veya bitkisel maddeler ilaç olarak adlandırılır. Toplumda sık görülen bir çok hastalıkta kullanılan ilaçların üretim ve temini hasta sayısının çok olmasından dolayı sorun yaratmaz ve genelde çok pahalı değildirler, hasta bunlara kolayca ulaşır, sosyal güvenlik kurumu (SGK) veya özel sigortalarda sorun çıkartmadan bunları öder. Basında sıkça yer alan SMA'lı (Spinal Müsküler Atrofi) hastaların, ki bunlar bebeklerdir genelde, yakınlarının ilaçların çok pahalı olması ve SGK tarafından ödenmemesi nedeniyle açtıkları bağış kampanyaları haberleri ve son olarak 2 ay kadar önce bir milletvekilinin, vücudun hemen bütün organlarında sistin kristallerinin birikimi ile ortaya çıkan ve genetik bir hastalık olan Sistinozis'li hastaların ilaç bulamamaları veya karaborsadan temin edilmesi nedeni ile Sağlık Bakanına verdiği soru önergesi nadir hastalıkların tedavisinde kullanılan "Yetim İlaçlar" konusunda bu makalenin yazılmasına vesile oldu.

Toplumda görülme sıklığı ülkelere göre değişmekle birlikte genel kabul gören her 2000 kişide bir görülen hastalıklar " nadir hastalık", bunların tedavisinde kullanılan ilaçlarda " yetim ilaç" olarak adlandırılır. Dünyada 8000 civarında nadir hastalık vardır. Nadir hastalıklar çoğunlukla genetiktir, bebeklik döne-

minde görülür, pek çoğunun ilacı henüz yoktur, ilacı olanlarında ilacına ulaşmak her hasta için mümkün değildir, çok pahalı olmaları nedeniyle. Ülkemizde bu ilaçların çoğu SGK ödeme listesinde olmadığından yada olsa bile temininde gecikme veya sorun yaşandığından nadir hastalığı olan hastalar yaşamsal nitelikte olan bu ilaçlara ulaşamamaktadır.

Çoğu biyoteknolojik yöntemle üretilen bu ilaçlar; üretimleri pahalı, hasta sayısının az olması nedeniyle klinik çalışma evresinin zorluğu ve kullanım onayı almasının uzun zaman alması nedeniyle pek çok firma kar hesabı yaparak üretmek istemediği için yetim kalmıştır. Birkaç büyük firmanın ürettikleri ise astronomik rakamlar ile satılmaktadır. Örneğin bir genetik bozukluk olan SMA de bozuk genin sağlamı ile düzeltilmesi prensibine dayanan genetik tedavisi için üretilen Zolgensma 2.1 milyon dolar (yaklaşık 40 milyon TL) satış fiyatı ile en pahalı ilaçların başında gelmektedir. Pahalılık dışında ilaçların kesintisiz temin edilmesinde yaşanan zorluklar yetim ilaçların bir başka sorunudur. Oysaki Sistinozis'te kullanılan ve sistin kristallerinin dokularda birikimini engelleyen "sisteamin" gibi ilaçların kesintisiz kullanılması gereklidir.

Yetim ilaç ve nadir hastalıklara dair farkındalık oluşturmak için ABD de 1983 yılında "Orphan Drug Act" yasası yürürlüğe girmiş, Avrupa'da ilaç üretecek firmalara veri sağlamak amacıyla 2007 yılında ülkemizinde dahil olduğu www.orpha.net adresinde hizmet veren veri tabanı kurulmuştur. Türkiye'de nadir hastalığı olan hastaların ilaca erişimde güçlük çekmeleri nedeniyle yetim ilaçların ruhsatlandırılma süreçleri, ruhsatsız olarak piyasaya sunulan ilaçlara karşı yapılabilecek hukuki müdahaleler ve ruhsatlandırma süreci sonrası için sunulabilecek hukuki koruma konusunda hastalara destek veren kurumlar ve dernekler vardır. Muhtemel ki bu sivil toplum kuruluşlarının da

katkısı ile 1 Şubat 2023 tarihinde Sağlık Bakanlığı SMA Bilim Kurulu toplantısı sonrasında Sağlık Bakanı tarafından yapılan açıklamada SMA'da kullanılan ilaçlardan SMN (Survival motor neuron) protein sentezini artıran Nusinersen ve Risdiplam SGK nadir hastalıklar ve yetim ilaçlar listesine alınmıştır, Zolgensma ise bilimsel verilerinin yeterli olmadığı gerekçesiyle listeye eklenmemiştir. Bilindiği gibi ülkenin içinde bulunduğu ekonomik kriz ve son olarak yaşadığımız deprem afeti nedeniyle, insanın en doğal haklarından olan sağlık hakkı dikkate alınmadan yetim olmayan ilaçlarda bile sıkça ilaç yokluğu yaşanmaktadır. Hal böyle olunca 40 milyon TL olan bir ilaca hastaların nasıl ulaşabileceği soru işaretidir. Ancak unutulmamalıdır ki herkes her zaman yetim ilaca ihtiyaç duyabilir, bu nedenle diğer hastalar gibi nadir hastalığa sahip bireyler de eşit derecede tedaviye erişim olanağına sahip olmalıdır.

KAYNAKLAR

1. Yetim ilaçlar yetim kalmasın: Euronewshttps://tr.euronews.com 10 Ara 2019
2. Nadir hastalıklar ve tedavideki yetim ilaçlar. https://www.eczacidergisi.com.tr 26 Tem 2020
3. Türkiye'de Yetim ("Nadir") İlaçların Ruhsatlandırılması.https://www.tuncahukuk.com 2 Tem 2021
4. Orphanet, (Mart, 2021), Lists of Medicinal Products for Rare Diseases in Europe, https://www.orpha.net/orphacom/cahiers/docs/GB/list_of_orphan_drugs_in_europe. pdf
5. Ayça İrgit, Yetim İlaçlar, https://www.bezelyedergi.net 15 Tem 2021
6. Topaloğlu R. Sistinozis: Tanı, Tedavi ve Yönetim. Erten Y, editör. Herediter Böbrek Hastalıkları. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2018.p.24-30
7. SMA Bilim Kurulu, Bakan Fahrettin Koca Başkanlığında Toplandı https://www.saglik.gov.tr › 1 Şubat 2023

6.18. İŞ SAĞLIĞI ve GÜVENLİĞİ HAFTASINDA TÜRKİYE'DE İŞÇİ ÖLÜMERİ

İş sağlığı ve güvenliği çalışmalarında öncelikli ilk amaç, çalışanların sağlığının korunmasıdır. Bu konunun önemini kamuoyuna duyurmak amacıyla 1987 yılından beri her yılın 4-10 Mayıs tarihleri arasında İş Sağlığı ve Güvenliği Haftası düzenlenmektedir. Ancak ne acıdır ki ülkemizde iş sağlığı ve iş güvenliği hala olması gereken düzeyden çok uzaktadır.

Çalışma şartları, çalışanın bedensel ve ruhsal sağlığını doğrudan veya dolaylı olarak etkileyebildiğinden, iş güvenliğinin sağlanması ile toplumun huzuru arasında doğrudan bir ilişki kurmak mümkündür. Tüm dünyada olduğu gibi, ülkemizde de meydana gelen iş kazaları ve meslek hastalıklarının bir bölümü ölümle, bir bölümü ise sakatlanma ve yaralanmalarla sonuçlanmaktadır. Bu olayların manevi üzüntüsü başta olmak üzere, meydana gelen maddi zararın ve milli servet kaybının büyüklüğü, devletlerin ve bireylerin iş sağlığı ve iş güvenliği üzerinde önemle durmalarını gerektirmektedir. İş Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi'nin verilerine göre; Türkiye'de 2015 yılında 1730, 2016 yılında 1816, 2017 yılında 2006, 2018 yılında 1923, 2019 yılında 1736, 2020 yılında 2427, 2021 yılında 2170, 2022 yılının ilk üç ayında en az 347 işçi, iş kazası sonucu hayatını kaybetmiştir. Covid-19 pandemisinde her meslekten ve toplumun her

kesiminden birçok vatandaşımız hayatını kaybetse de üretim çarkının durmaması için çalışma hayatlarına hiçbir kısıtlama getirilmeyen ve yeterli koruyucu önlem alınamayan iş dünyasında salgının ikinci yılında en az 1400 işçi Covid-19 nedeniyle hayatını kaybetmiştir.

Son 20 yılda ülkemizde iş cinayetlerinde yaşamını kaybeden işçi sayısı otuz bine yakındır. Bu sayıya meslek hastalığı sonucu ölümler dahil değildir. Çünkü Türkiye'de Vaka-i Adiyeden sayılan iş cinayetleri yanında maluliyetler, yaralanmalar ve meslek hastalıkları gündeme dahi alınmamaktadır. Her bin işçi için yılda 4 ila 12 yeni meslek hastalığı olgusu beklenmektedir. Yani Türkiye'de her yıl yaklaşık 120 bin ila 360 bin arasında işçi meslek hastalığına yakalanmaktadır. Yine meslek hastalıklarına bağlı ölümler, iş cinayetlerine bağlı ölümlerin yaklaşık 5-6 katı düzeyindedir. Ancak bildirimlerin yetersiz yapılması nedeniyle SGK kayıtlarına göre her yıl sadece 500 civarı meslek hastalığı tespit edilmiş ve her yıl sadece 5-20 civarı meslek hastalığına bağlı ölüm açıklanmıştır. Oysa son 20 yılda SGK kayıtlarında verilen sayının 5-6 katı daha fazla meslek hastalığına bağlı ölüm meydana geldiği bilinmektedir.

İş kazaları ve meslek hasatlıklarına bağlı ölümlere yeterince hassasiyet gösterilmemesi nedeniyle, sebebiyet verenler hakkında adaletsizlik, cezasızlık bir kural haline gelmiştir. Dahası iş kazaları ve cinayetleri davalarında asıl sorumlular mahkemeye çıkartılamadığı gibi tali sorumlular kısa süreli hapis cezalarına çarptırılmış, cezalar çoğu kez para cezasına çevrilmiş, ödemeleri bile taksitlere bağlanmıştır.

İş hayatında en korunmasız ve savunmasız kesimler kadınlar ve çocuk işçileridir. Okulda olması gereken çocuklar çalışması yasak olan işkollarında çalışmanın yanında yasal olmayan15 yaşın altında da çalıştırılmaktadır. Yoksulluk, 4+4+4 eğitim

sistemi, çırak ve stajyerlik uygulamaları, mevsimlik tarım işçiliğinin omurgasının çocuklardan oluşturulması gibi nedenlerle üçte biri 14 yaş ve altında olmak üzere her yıl 60-70 çocuk çalışırken hayatını kaybetmiştir.

Çalışma hayatında diğer dezavantajlı kesim olan kadınlar ise tarımda, sanayide, hizmet sektöründe en güvencesiz koşullarda çalıştırılmış, buna ek olarak işyerinde şiddet ve tacize maruz kalmışlardır. Kadınların ev içi emeği de –temizlik, yemek, çocuk ve yaşlı bakımı– görünmez kılınmıştır. Her yıl 120-150 civarında kadın çalışırken hayatını kaybetmiştir.

Son günlerde yazılı ve görsel basında çokça dile getirilen bir diğer önemli konu iş yaşamında önemli bir yere sahip olan göçmen işçilerdir. Son 20 yılda yanlış dış ve iç politikalar sonucu Türkiye milyonlarca göçmenin akınına uğramıştır. Nüfusumuzun yaklaşık yüzde 10'una yaklaşan göçmenler genelde geldikleri ülkelerin sosyal, eğitim ve mesleki anlamda niteliksiz kesimini oluşturmakta ve ülkemizde sigortasız, ucuz, tamamen korunmasız koşullarda çalıştırılmakta, yılda 100 civarında göçmen işçinin hayatını kaybettiği bildirilmektedir. Özellikle düzensiz göçmenlerin neden olduğu toplumsal uyumsuzluk ve bazen şiddete varan olaylara sebebiyet vermeleri Türk toplumunda infial yaratmış ve sosyal medyada göçmenlerin ülkelerine gönderilmeleri için kampanyalar başlatılmıştır. Ancak devlet yönetiminin iş dünyasının baskısı ile ucuz ve güvencesiz iş gücü olan göçmenlerin ülkelerine geri dönmeleri konusunda yeterli çabayı göstermediği konunun uzmanları tarafından dile getirilmektedir.

Unutulmamalıdır ki ***"İş sağlığı ve iş güvenliği"*** konusu çalışma hayatının temel konularından birisidir. İnsana ve çalışana değer vererek ekonomik büyümesini sağlamak bir ülkenin gelişmişliğinin en önemli göstergesidir. Bu nedenle ülke yönetici-

lerinin öncelikli amacı insana yakışır çalışma ve yaşama şartlarını oluşturmak; tüm çalışanların bedensel, ruhsal, sosyal iyilik durumlarını sürdürmek olmalıdır. İşçilerin çalışma koşullarından kaynaklanan risklerden korunmasını sağlamak, sağlıklarının bozulmasını önlemek, kendilerine uygun işlere yerleştirmek ve işin insana ve insanın işe uyumunu sağlamak öncelikli konulardır. Güvenli bir iş ortamının oluşturulması için yapılan yasal düzenlemeler tek başına etkili değildir, işçi sağlığı ve güvenliği bilincinin oluşturulması da büyük önem taşımaktadır.

"İş Sağlığı ve Güvenliği Haftası" vesilesi ile işçi sağlığı ve güvenliği açısından eksiklikleri gidermek, daha güvenli bir çalışma yaşamı oluşturmak için tüm paydaşlar kuru demeçler vermek yerine üzerlerine düşen görevi yerine getirmek için çaba göstermelidirler.

KAYNAKLAR

1. İş Sağlığı ve Güvenliği Haftası – 4 Mayıs 2022 – Hava-Senhttps://www.havasen.org.tr › is-sagligi-ve-guvenligi-haftas…
2. İş Cinayetleri Raporları-İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi https://www.isigmeclisi.org › is-cinayetleri-raporlari
3. 2022 Yılı İşçi Sağlığı ve Güvenliği Haftası – Boxer Dergisihttps://www.boxerdergisi.com.tr › isci-sagligi-ve-guven…
4. 4-10 MAYIS İŞ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİ HAFTASI – TÜRK-İŞ https://www.turkis.org.tr › 4-10-mayis-is-sagligi-ve-is-g

6.19. BİR MAKALE OKUDUM, KONGRELERE BAKIŞIM DEĞİŞTİ: TIBBİ KONGRELER ve KARBON AYAK İZLERİ

Desmond Leddin ve arkadaşları tarafından "Kanada Gastroenteroloji Derneği Dergisinde (Journal of the Canadian Association of Gastroenterology, 2022, 5(2), 52–58) 2022 yılı ortasında yayınlanan, benimde konuya kafa yorduğum bir zamana denk gelen "Kanada Gastroenteroloji Derneğinin yıllık toplantısı modellenerek tıbbi toplantılara katılım için yapılan seyahatin neden olduğu karbon ayak izi (The Carbon Cost of Travel to a Medical Conference: Modelling the Annual Meeting of the Canadian Association of Gastroenterology) başlıklı makaleyi okuduğumda ülkemiz dahil dünyanın hemen her ülkesinde yılda sayıları yüzbinleri bulan ve benimde severek ve keyifle katıldığım "tıbbı toplantılara" bakışım değişti. Gastroenteroloji Bilim Dalı ile ilgili ülkemizde yapılan Tıbbi Toplantılar başlığı altında; Her yıl yapılan Türk Gastroenteroloji Kongresi, Hepatogastroneteroloji kongresi, İnflamatuvar Bağırsak Hastalıkları (İBH) kongresi, Gastrointestinal Endoskopi kongresi, 2 yılda bir hepatoloji kongresi, yılda birkaç kez yapılan Gastroenteroloji, İBH, hepatoloji okulları, Doğu Anadolo-Güneydoğu Anadolu Gastroenteroloji Kongresi gibi bölgesel kongreler gastroenteroloji alanında yapılan kongre ve toplantılardır. Yaşamda bazı

kısıtlamalara gidildiği iki yıllık pandemi döneminde (pandemi henüz bitmiş değil, güncel olan varyant çok hızlı yayılıyor, risksiz hastalarda hafif seyretse de riskli hasta gruplarında hala ölümlere yol açıyor) çevrimiçi yapılan kongreler geçen yıldan itibaren yüz yüze yapılmaya başlandı. Bölgesel dernek şubelerinin aylık toplantıları zaman zaman çevrimiçi, zaman zaman melez toplantılar şeklinde devam etmekte. Sadece gastroenteroloji bilim dalı için verdiğim bu örnekler yurdumuzdaki tüm tıbbi disiplinler, tıp dışı toplantılar dikkate alındığında ve bu bütün dünyaya genelleştirildiğinde sorunun devasa boyutunu algılamak çok zor olmayacaktır.

Kongreler, toplantılar, sempozyumlar, okullar yeni bilgi ve teknolojilerin tartışıldığı, genç bilim insanlarının sahneye çıktığı, kıdemli akademisyenlerin tecrübelerini paylaştığı, ilaç ve tıbbi araç gereç üreten ve pazarlayan firmaların tanıtım ve sponsorluk yaptığı, meslektaşların bir arada sosyalleştiği, sorunlarını, dertlerini, başarı ve sevinçlerini paylaştığı ortamlardır. Bu nedenle bende gastroenterolojiye adım attığım 1989 yılından beri aksatmadan bu toplantıların çoğuna gerek düzenleyici, gerek bildiri sunumu, gerek konuşmacı gerekse de kolaylaştırıcı olarak katıldım. Kuşkusuz görevli olmadığım toplantıların hepsine katılmak zaman ve maliyet açısından her zaman mümkün olmadı. Ancak 2 yıllık kısıtlamaların olduğu pandemi döneminde görevim olmasa da çevrimiçi yapılan hiçbir toplantıyı kaçırmadım. Buda bilgi hazinemin genişlemesine ve bilimsel servetime çok şey kattı. Çok sayıda genç meslektaşımı dinleme ve tanıma fırsatı verdi.

Son yıllarda küresel ısınmanın yol açtığı iklimsel anormallikler ve büyük oranda can ve mal kaybına yol açan felaketler nedeniyle küresel ısınma nedenleri ve sonuçları konusu yazılı ve görsel basın ile sosyal medyada çokça kendine yer bulmak-

ta. Küresel ısınmanın temel nedenlerinden biri olan atmosfere yayılan karbon temelli sera gazlarının nedeni; ulaşım, ısınma, enerji tüketimi ve satın alınan her ürünün üretiminden tüketimine kadar geçen sürede açığa çıkan karbon dioksit nedeniyledir. Karbon ayak izi olarak tanımlanan bu olgu her türlü ulaşım aracından çıkan görünen karbon salınımı yanında, satın alınan her ürünün üretiminden tüketimine kadar geçen sürede görünür olmayan karbon dioksitten oluşur. Pandemi sırasında ilgilenmeye başlayıp nedenleri, sonuçları ve çözüm önerileri konusunda kafa yormaya başladığım küresel ısınmaya katkım ve yapabileceklerim konusunda önce bireysel alışkanlıklarımdan ve küresel ısınmaya katkımdan başlamam gerektiğini anladım. Konuyu araştırıp okudukça gördüm ki yediğim her lokmadan, ihtiyacım olmadığı halde beğendiğim için satın aldığım her giysiden, kendi arabamla yaptığım her yolculuktan, fazladan kullandığım su, elektrik, doğalgaz gibi enerji kaynaklarından küresel ısınmaya neden olup iklim felaketlerine yol açan karbon temelli sera gazı salınımına katkım var, toplum geneline baktığınızda bireysel yaşantımda genelde tutumlu ve ölçülü davranmama rağmen. Mütevazı yaşamımdan atmosfere saldığım yıllık karbon salınımı 3437 kilogram yani yaklaşık 3.5 tondu. Yapılan çalışmalar 4280 km araba kullanmanın veya 10 yıl 1 ampul yakmanın 1 ton karbon salınımına ve 3 m3 buzulun erimesi neden olduğunu göstermektedir. Yani ben mütevazı yaşamıma rağmen bu rakamların üç buçuk katı kadar karbon salınımı ve buzul erimesine neden olmaktaydım. Günlük tüketim alışkanlıklarını ve ulaşım tercihlerini dikkate alan karbon ayak izi hesaplama tablolarından her birey ve kurum kendi karbon ayak izini hesaplayıp, neden olduğu küresel ısınmanın boyutunu görebilir. Buda karbon ayak izini azaltmak için kişi ve kurumları harekete geçirip sürdürülebilir bir yaşama katkı sağlayabilir.

Kafam küresel ısınma ve iklim felaketleri konusu ile meşgulken okudum girişte atıfta bulunduğum makaleyi. Hiç düşünmediğim bir konuda sera gazı salınımına dikkat çekiyordu. Kanada'da Toronto ve ülkenin batısında yer alan Banffin şehirlerinde yapılan iki gastroenteroloji toplantısında her bir katılımcının araba, tren ve uçak ile yaptığı seyahatin neden olduğu karbon salınımı kilometre başına hesaplandığında, ülkenin diğer bölgelerinden merkez Toronto'ya yapılan ortalama 2845 km lik yolculukta 0.540 ton; Bannfin'e yapılan ortalama 3949 km'lik yolculukta Toronto'dan % 41 daha fazla 0.760 ton karbon emisyonuna yol açmaktaydı. Her iki şehre yapılan yolculukta uçakla yapılan yolculuğun tren ve arabaya yapılan yolculuğa göre daha fazla karbon salınımına neden olduğu görülmekteydi. Her bir toplantıya ortalama 1000 kişi katıldığı düşünülürse sadece bir bilimsel toplantıya katılan katılımcıların seyahatleri nedeniyle oluşturduğu sera gazı salınımı 76 tondu. Yukarıda verdiğim 1 ton sera gazı salınımının eşleştiği değerlerle hesapladığında bu araba ile yapılan 325280 km yol ve 228 m3 buzul erimesine karşılık geliyordu. Bu devasa rakamlardan sonra yazarlar makale sonucu olarak "En büyük nüfus merkezine yakın bir yerde düzenlendiğinde bile, yıllık toplantılara yapılan seyahatlerin çevresel etkisi büyüktür. Daha da önemlisi, toplantı yeri seçiminin karbon salınımı üzerinde çok büyük bir etkisi vardır. Dernekler, karbon ayak izlerini azaltmak istiyorlarsa, toplantı yerlerini dikkate almalı ve yüz yüze katılımcı sayısını azaltmalı, melez toplantı modelleri de göz önünde bulundurulmalıdır" yorumunu yapmışlardır. Bilimsel toplantıların sadece ulaşım kısmı bu çalışmaya dahil edilmiştir. Kuşkusuz seyahat yüz yüze toplantıların sadece bir kalemini oluşturmaktadır. Toplantı merkezinin; aydınlatma, ısıtma, soğutma, teknik donanım, yazılı materyaller, yemekler, kahve araları, konaklama ve toplantı

alanlarının temizliğinin de neden olduğu karbon salınımının boyutu düşünüldüğünde bilimsel toplantıların neden olduğu çevresel kirlilik, artmış karbon ayak izi, küresel ısınma, iklimsel felaketlere katkısı hiç te azımsanmayacak boyuttadır. Çözüm olarak; toplantı sayısını azaltmak, herkesin en kısa mesafede ulaşabileceği merkezi yerlerde toplantı düzenlemek, seyahatleri uçak yerine tren, otobüs ve birkaç kişinin bir arada yararlanabileceği otomobil gibi kara taşıtları ile yapmak, olabildiğince melez veya çevrimiçi toplantılar düzenlemek olabilir. Yaşanabilir bir dünya, sürdürülebilir bilimsel toplantılar için kaybedilecek zaman yoktur.

6.20. KARBON AYAK İZİNDEN YEŞİL ENDOSKOPİYE: HEDEF 2050

Sürdürülebilir bir yaşam için gerekli olan üzerinde yaşadığımız ve biricik olan dünyamızın kaynaklarını özenle kullanmak ve zarar verici unsurlardan kaçınmaktır. Ekolojik denge olarak adlandırdığımız bu durum ne yazık ki son 50 yılda bozulmaya başlamış ve bu bozulma günümüzde hızla devam etmekte. Yaşam için gerekli olan iki temel unsur dünyada yaşayan tüm toplumların eşit şekilde ulaşabileceği yeterli ve güvenli su ve besindir. Bunun içinde su kaynaklarının bozulmaması, kirlenmemesi ve yok olmaması gereklidir. Güvenli beslenme de esas olarak endüstriyel besinlerden değil yerel ve doğal besin kaynaklarından olmalıdır.

Sanayi devrimi ve dünya nüfusunun hızla artması, ne yazık ki doğal besin kaynakları ile temiz ve yeterli miktarda içilebilir su kaynaklarını hızla yok etmektedir. Ekolojik dengenin bozulmasına yol açan temel unsur atmosfere salınan artmış sera gazı salınımı sonucunda oluşan küresel ısınma ve bunun yol açtığı iklim felaketleridir. Küresel ısınma bir yandan sel, tayfun kasırga gibi afetlere, bir yandan da kuraklık sonucu toprakların çölleşmesine ve doğal tarım alanlarının yok olmasına yol açmaktadır. Daha da önemlisi dünyanın su deposu ve iklim dengecisi olarak adlandırabileceğimiz buzulların hızla erimesidir. Buzul-

ların erimesi okyanus ve denizlerde su seviyesinin yükselterek kıyı kentlerinin sular altında kalmasına yol açması yanında, çağlardan beri içinde donmuş olarak bulunan virüs, bakteri ve diğer enfeksiyon ajanlarının canlanarak yeni epidemi ve pandemilere yol açacaktır. Doğal yaşama müdahale sonucu oluşan ve yaşantımızı 2 yıl kesintiye uğratan COVID -19 pandemisi bunun en güzel örneğidir.

Başta karbon dioksit olmak üzere su buharı, metan, nitröz oksit, ozon, kloroflorokarbonlar ve hidroflorokarbonlar sera gazları (SG) nı oluşturur, Her türlü insan faaliyeti sonucu ortaya çıkan ve "karbon ayak izi" olarak adlandırılan bu gazlar atmosfere salınarak güneşten absorbe ettiği kızıl ötesi ışınları dünyaya ısı olarak yayarak küresel ısınmaya neden olmaktadır. 20. Yüzyıl başından beri olan 1.2 derecelik küresel ısınmanın temel sorumlusu olan SG salınımına dur demezsek bu yüzyılın sonuna kadar 4-5 derecelik küresel ısınma ile küresel yok oluş kaçınılmaz olacaktır.

1980'lerden beri dünya çapında hem birleşmiş milletler hem de dünya meteoroloji örgütü küresel bazda toplantılar yapıp, küresel ısınmanın önüne geçmek veya sınırlamak için kararlar almaktadır. Ancak ne yazık ki küresel ısınmanın asıl sebebi olan ABD, Çin, Hindistan ve Avrupa ülkeleri alınan kararları uygulama konusunda hiçbir adım atmamaktadır.

Küresel ısınma ve yol açtığı iklim felaketleri sağlık sektörünü çok yakından ilgilendirmektedir. Bir yandan iklim değişikliğine bağlı, güvenli ve yeterli su ve gıdaya ulaşamayan toplumlarda buna bağlı hastalıklar artarken, bir yandan da artan göçler nedeniyle hastalıkların seyri değişmekte, suyla bulaşan enfeksiyon hastalıkların sıklığı artmaktadır. Sağlık sektörünün iklim krizinden olumsuz etkilenmesi yanında, bizatihi kendisi yoğun kaynak kullanımı nedeniyle SG artışına yol açarak küresel ısın-

ma ve iklim krizine %5-10 oranında katkıda bulunmaktadır.

Gastrointestinal endoskopi hem esası plastik olan çok sayıda sarf malzemesinin hem de yoğun enerjinin kullanıldığı bir sektör olması nedeniyle sağlık sistemi içinde SG salınımına neden olan 3. en önemli sektördür. Giderek artan ileri endoskopik işlemler bu etkinin daha da artmasına katkıda bulunmaktadır. Geri dönüşümü olmayan tek kullanımlık plastik esaslı sarf malzemeleri bir yandan içerdiği polivinil nedeniyle kanserojen etki yaparken bir yandan da çok fazla miktarda SG artışına yol açmaktadır. Bunlar dışında günümüzde fosil yakıt (kömür, doğal gaz, petrol) temelli elektriğin en çok kullanıldığı alanlardan biridir endoskopi. Çok sayıda ilaç, temizlik için kullanılan deterjanlar, raporlama için kullanılan kağıt, çöpe atılan ambalaj paketleri de hem SG salınıma, hem de yoğun kaynak kullanımına neden olmaktadır. Çok fazla miktarda tıbbi atık ve geri dönüştürülebilir atık çöpe gitmektedir.

Temiz bir çevre, azalmış SG salınımı için temel üç öge; tüketimi azalt (reduce), tekrar kullan (reuse), geri dönüştür (recycle) (RRR kuralı) dür. Hem kişisel yaşantımızda, hem de kurumsal bazda bu kuralı uyguladığımızda küresel ısınmayı 2050 hedefi olan 1.5 derecenin altında tutabiliriz. Endoskopide bu hedefi yakalama için kılavuzlara uygun endikasyonlarda işlem yapmak ve gereksiz işlemden kaçınmak, endoskopiyi gerekli hazırlık ve kurallara uygun yapıp kayıt altına alarak tekrarlardan kaçınmak, enerji tüketimini azaltmak (kullanılmayan cihazların elektriğinin ve kullanılmayan ışıkların kapatılması gibi), sonuçları elektronik ortamda raporlayıp, kontrolleri teletıp ile yaparak hem kaynak israfını hem de hastaların hastaneye girişini azaltmak, gereksiz biyopsi almamak, endoskopi ünitelerini doğal ışık ve havalandırmadan yararlanacak şekilde planlamak, geri dönüşüme uygun atık yönetimi yapmak, kişisel korunma

ekipmanını tekrar kullanımlı malzemeden seçmek, olabildiğince yürüme, toplu taşım veya bisiklet kullanarak işe gitmek gibi basit önlemlerle "yeşil endoskopistler" olarak 2050 de sıfır karbon ayak izini hedefleyen "yeşil endoskopiyi" yaratabiliriz.

Sürdürülebilir bir yaşam, sürdürülebilir tıbbi hizmetler, sürdürülebilir endoskopik işlemler için artmış SG salınımı, küresel ısınma ve bunun yol açtığı ilkim felaketlerinin farkında olmakla başlayan hedefimiz; önce kişisel, sonra kurumsal sonra ülke ve nihayet tüm dünyada karbon ayak izini azaltmak olmalıdır.

6.21. İKİ BÜYÜK GASTROENTEROLOJİ ve KARACİĞER HASTALIKLARI KONGRESİNDE AKLIMDA KALANLAR

Kasım ayı içinde gastroenteroloji ve hepatoloji ile ilgili biri ABD, diğeri Türkiye'de iki büyük ve önemli kongre gerçekleştirildi. İlki 10-14 Kasım 2023 tarihleri arasında Amerikan Karaciğer Araştırmaları Derneği (AASLD) tarafından düzenlenen ABD'nin Boston şehrinde iki yüze yakın ülkeden 8000 üzerinde kayıtlı katılımcı ile gerçekleştirilen karaciğer hastalıkları kongresiydi (AASLD- LIVER MEETING (LM)). Kongreye katılımcılar hem yüz yüze hem de çevrim içi katılma olanağı buldu. Ülkemizin içinde bulunduğu ekonomik darboğazda çevrimiçi katılım olanağı oldukça iyi bir fırsattı karaciğer hastalıkları ile ilgilenen gastroenterologlar için. Kongrede çok sayıda panel, tartışma programı, eğitim sonrası kurs, hastaların katılabildiği ve kendi hastalık süreçlerini ve deneyimlerini paylaştıkları hasta oturumları, sözlü bildiri ve poster sunumları yapıldı. Çevrim içi katılımda çok sayıda salonda yapılan toplantıların hepsini takip etmek kuşkusuz imkansızdı. Bunun telafisi de birçok oturumun kaydedilip daha sonra izlemek isteyenler için Ocak 2024 ortasına kadar AASLD web sayfasından yayımlanması ile yapıldı. Kongreye damgasını vuran konu hareketsiz yaşam, endüstriyel beslenme ve COVID-19 pandemisi sırasında artış gösteren ve

günümüzde de devam eden alkol tüketiminin artması sonucu tüm dünyada salgın haline gelen yağlı karaciğer hastalığı ve neden olduğu yaşamı tehdit eden siroz ve karaciğer kanseri gibi komplikasyonlardı. Üstelik sadece erişkinlerde değil, çocuk ve ergen yaşlarda da hareketsiz yaşam ve kötü beslenme alışkanlıkları sonucu artan obezite ve metabolik sendroma bağlı yağlı karaciğer hastalığı belirgin olarak artış göstermekteydi. Önceki yıllarda daha çok tartışılan hepatit B ve Hepatit C ile ilgili oturumlar oldukça azalmıştı. Bunun da nedeni kanımca hepatit C'nin 3 aylık bir sürede antiviral ilaçlarla yüzde doksan üzerinde tam tedavi edilebilmesi ve hepatit B aşılamasının yaygın kullanımı ile de hepatit B'de bulaşın azalması ve ağızdan alınan antiviral ilaçlarla, şimdilik yaşam boyu sürecek olsa da, tedavi edilebilmesiydi.

Diğer kongre ise 21-26 Kasım 2023 tarihleri arasında Antalya'da Türk Gastroenteroloji Derneği tarafından düzenlenen 40. Ulusal Gastroenteroloji Haftasıydı (UGH). Avrupa Gastroenteroloji Derneği'nin de bilimsel destek verdiği ve aktif katılım gösterdiği UGH 1500 katılımcı ile Türkiye Cumhuriyeti'nin (TC)100. yılına yakışır üst düzeyde bir bilimsel şölene dönüştü. UGH'nın ilk günü Antalya Eğitim ve Araştırma Hastanesinde, hastalar üzerinde canlı yapılan ve çevrim içi katılma olanağı olan ileri endoskopik işlemlerin uygulandığı Endoskopi kursuna ayrılmıştı. İşlemlerin hepsi ileri endoskopi eğitimi almış Türk gastroenterologlar tarafından başarı ile uygulandı ve herhangi bir komplikasyon meydana gelmeden hastalar doğru tanı ile tedavi edildi. Günümüzde ileri endoskopik işlemler ile birkaç yıl önce çoğu cerrahi olarak tedavi edilen akalazya, sindirim kanalının kanser öncesi lezyonları ve erken evre kanserleri, safra yollarının taş, tümör, darlık benzeri tıkayıcı hastalıkları gibi pek çok gastroenterolojik hastalık ameliyatsız tedavi edilebilmektedir.

Endoskopi kursu sonrası takip eden beş günde isimleri TC'nin 100.yılı ile özdeşleşen "Kocatepe, Gazi, Mustafa Kemal, Atatürk, Cumhuriyet ve 100. Yıl" salonlarında farklı konularda yapılan eğitim sonrası kurslar, paneller, tartışma programları, uydu sempozyumları, tıpta hatalar serisi, sözlü bildiri sunumları, poster sunumları ve dinleyicilerin soru ve katkıları ile aktif katılım sağladıkları oturumlar yer aldı. Ayrıca medikal firmaların sergi açtığı alanlarda küçük gruplar halinde eğiticilerle, genç uzmanlık öğrencileri veya yeni uzman olmuş gastroenterologların katıldığı eğitim toplantıları yapıldı. Tıpkı AASLD-LM de olduğu gibi kongrede daha önceki yıllarda ön planda yer alan konuların değiştiği görüldü. Daha birkaç yıl önce baş köşede olan, hakkında çok sayıda bilimsel çalışma ürünü sözlü ve poster sunumu yapılan mide ve on iki parmak bağırsağında ülser ve gastrite neden olan Helikobakter Pylori'den muhtemel ki hem hijyen ve sanitasyon koşullarının düzelmesine hem de etkin tedaviler bağlı olarak azalması nedeni ile söz eden yoktu. En çok konuşulan konular iltihabi bağırsak hastalıklarının oluşumunda rol oynayan moleküler ve hücresel mekanizmalar, bunlara göre geliştirilen yeni biyolojik tedaviler; hareketsiz yaşam ve yanlış beslenme alışkanlıklarına bağlı her 4-5 kişiden birinde görülen reflü, hazımsızlık (dispepsi), huzursuz bağırsak sendromu ve kabızlık gibi fonksiyonel sindirim sistemi hastalıkları; sağlıklı bağırsak mikrobiyotasının bozulmasının Alzheimer'den immun yetmezliği kadar pek çok hastalığın ortaya çıkışında rol oynaması, bağırsak yüzeyinin sıkılığının bozulması sonucu gelişen geçirgen bağırsak ve bu durumun yol açtığı sağlık problemleri idi. Yapay zeka'nın gastroenterolojide özelliklede endoskopik tanı yöntemlerinde, endoskopistin gözünden kaçabilecek lezyonların saptanmasında kullanımı da ilgi gören konulardan biriydi.

Kongrelerin önemli özelliklerinden biri de bilimsel program yanında, meslektaşların birbirleriyle görüştükleri, hasret giderdikleri, deneyimlerini paylaştıkları, daha kıdemli meslektaşların daha genç olanlarla tanıştığı bir ortamın mümkün olması ve yoğun geçen bilimsel program sonrası katılımcıların yorgunluk attığı, tıp dışı konularda deneyim paylaşıldığı sosyal programların düzenlenmesidir. Bu kongrede de öyle oldu, yazar doktorlar kitaplarını imzaladı, müzikle uğraşanlar sazı ile sözü ile dinleyenlere hoş vakit geçirtti, anılar paylaşıldı, birbirini uzun süredir göremeyenler hasret giderdi, müzik ve dansla yorgunluk atıldı. Kongrenin kapanış gününde ödüller dağıtıldı, hatıra fotoğrafları çekildi, kapanış konuşmaları yapıldı ve herkes başarılı bir kongre gerçekleştirmenin gururu, ancak içinde kongre heyecanının bitmesinin verdiği iç burukluğu ile seneye buluşmak üzere vedalaşarak ayrıldı.

Sonuçta, günümüzde bilim baş döndürücü hızla gelişiyor, tıp da bu gelişmelerden payını alıyor, kongreler bu anlamda doktorlara yenilikleri izlemek ve öğrenmek için önemli bir fırsat oluyor.

6.22. TIBBİ ETİK ve DEONTOLOJİ

Üniversite son sınıfta okuduk "Tıbbı Etik ve Deontoloji" dersini, henüz 20'li yaşların başlarında, başımızda kavak yelleri eserken, pek farkında değildik doğrusu bu dersin hekimlik hayatımız boyunca ne kadar önemli olacağını ve günlük yaşamda hemen her gün bir örnek dolayısı ile bu dersi hatırlayacağımızı. Tıbbi etik ve deontolojisi konusunda uzman değilim, bu nedenle burada yazacaklarım didaktik ve teorik bir tıbbi etik ve deontolojisi makalesi değil bir hekim olarak yaşadıklarımdan ve günlük yaşamdaki tanıklıklardan edindiğim tecrübelerin bir yansıması olacak.

Bütün meslekler kutsaldır kuşkusuz ama insanın canı ile birebir ilgilenildiği, insanların en mahremlerini paylaşabildikleri tek meslek grubunun hekimler olduğu düşünülünce hekimlik mesleğinin ne kadar kutsal ve ne kadar etik ve deontolojiyle ilgili olduğunu görür ve anlarız. Kuşkusuz bu etik ve deontolojik anlayış sadece hastalar ve yakınları ile sınırlı değildir, aynı şekilde tüm meslektaşlarımızla ilişkilerimiz için geçerlidir. Tıp Fakültesinden mezun olurken ettiğimiz yeminde "meslektaşlarımızı kardeşimiz, ailelerini ailemiz sayacağız" diye söz veririz. Yani yaşamımızdaki en kutsallar kardeş ve aile ile meslektaşlarımızı ve ailelerini bir tutarız. Bu kanımca son derece değerli bir şeydir, eğer günlük yaşamda uygulayabilir ve sözümüzü yerine getirebilirsek.

1979 yılı Ağustos ayında (o yıllarda terör nedeniyle uzun süre üniversiteler kapalı kalır sonra dönemler uzatılırdı, bu nedenle bizim sınıfın mezuniyeti 8 Ağustos'u kadar uzamıştı ama o olumsuz şartlarda mezun olabildiğimiz için çok şanslıydık) mezunu olmaktan her zaman gurur duyduğum Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesinden mezun oldum, biraz ailemin isteği, birazda benim kendi doğup büyüdüğüm kasabamda görev yapma arzum ile 27 Ağustos'ta Sarıkamış Verem Savaş Dispanseri'nde pratisyen hekim olarak göreve başladım, burada başlamamım nedeni sağlık ocağı ve devlet hastanesinde kadronun dolu olduğu gerekçesi ile o zamanki Sağlık Bakanlığı'nca tayinimin buraya yapılmasıydı. Göreve başladıktan bir ay sonra Sağlık Ocağı ve Devlet hastanesinin tek doktorunun doğum iznine ayrılması nedeniyle ben, önce Sağlık Ocağı'na sonra da Sarıkamış Devlet Hastanesi'ne vekaleten başhekim olarak atandım. Okulda başarılı bir öğrenci ve iyi bir not ortalaması ile mezun olmanın verdiği özgüvenle göreve başladığım ilk aylarda kendimi her şeyi bilecek kapasitede biri olarak görüyordum; adli hekimlik, poliklinikte hasta muayenesi, kliniğe hasta yatırıp izlemek, başhekimliğin gerektirdiği idari ve bürokratik işlemleri yapmak, aşılama gibi koruyucu hizmetlerin uygulanmasını sağlamak, hafta sonları ve tatil günleri, akşam mesaiden sonra evde, olmuyorsa hastaneye giderek hasta ve yaralı bakmak yanında; bir taraftan da Sağlık Bakanlığı ve Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesinde ilan edilecek asistanlık sınavlarına hazırlanmak için bulabildiğim boş zamanlarda ders çalışıyordum. İki yıl süreyle tek doktor olarak görev yaptığım Sarıkamış'ta Tıp Fakültesinden mezun olmakla çok az şey bildiğimin farkına vardım, her hastanın ayrı bir sınav olduğunu ve sürekli okumam gerektiğini öğrendim. İki yıl pratisyen hekimliğin ardından 5 yıl iç hastalıkları asistanlığı, iki yıl mecburi hizmet, sonra gastroenteroloji yan dal asistanlı-

ğı, 10 yıl başasistanlık, bu arada gastroenteroloji doçentliği, 3 yıl gastroenteroloji, klinik şefliği, ardından üniversiteye geçiş, profesörlük ve beş yıllık öğretim üyeliği sonrası emeklilik, son 14 yıldır da özel hastanede gastroenterolog olarak görev yaptığım süre ile birlikte 2022 yılı itibariyle meslekte 43 yılımı tamamladım.

Bu uzun meslek yaşamımda gördüm ki okudukça, hasta gördükçe, bir yandan bilgi dağarcığımı genişletip kendi tecrübelerimi aktaracak hale geliyorum, ama bir yandan da mükemmel bir yapı olan insan bedeninde olan biten hakkında çok az şey biliyorum ve sırrı keşfetmek için daha çok fırın dolusu ekmek yemem gerek.

İç Hastalıkları ve Gastroenteroloji ihtisas eğitimlerimi aldığım Ankara Numune Hastanesi (ANH) Metabolizma Kliniği ve Türkiye Yüksek İhtisas Hastanesi (TYİH) Gastroenteroloji Kliniği uzmanlık öğrencileri olmakla her zaman gurur duyduğum ve kendimi şanslı gördüğüm iki hastane ve iki kliniktir. Bu kliniklerde bana yol gösteren, sonraki yaşamımda örnek aldığım hayata dair bakış açıları son derece insani ve ahlaki olan, bildiklerini öğretme ve göstermede olabildiğince cömert hocalarım, ablalarım, abilerim ve asistan arkadaşlarım oldu. Bu kliniklerde birçok bilim ve uzmanlık dalı ile herhangi bir üstünlük, liderlik, hırs çatışmasına girmeden; hastaya en iyi hizmeti sunmak adına nasıl koordine çalışılacağını öğrendim. Gastroenteroloğun tek başına hastaya hizmet sunmada aksak kalacağını, masanın diğer ayaklarının cerrah, radyolog ve patolog ile tamamlanması gerektiğini öğrendim. Karşımızdakinin düşüncelerini onaylamasak ta nasıl kırıp dökmeden üzmeden eleştireceğimizi, eleştirilerimizin olabildiğince yapıcı olması gerektiğini öğrendim. Çünkü hepimizin yapmak istediği ve çabaları her zaman hastaya en az zarar en fazla yarar sağlayacak hizmeti sunma arzusuy-

du. Tıp fakültesi öğrencisi iken önemini çok fazla kavrayamadığım Tıbbi Etik ve Deontoloji'nin anlamının sonuçta yukarıdaki cümlede saklı olduğunu yıllar içinde anlıyor ve kavrıyordum. Hastaya zarar verme, yarar konusunda yapabileceğinin en iyisini yap. Meslektaşlarınla, kırıp dökmeden, birlikte dayanışarak çalışmayı öğren.

Hocalarımdan, kıdemli abla ve abilerimden öğrendiğim en kıymetli şeylerden biride mesleğimi icra ederken hiçbir kişisel beklenti içinde olmadan işimi yapmaktı. Yüksek İhtisas Hastanesi Gastroenteroloji kliniği meslek yaşamımda en uzun zaman geçirdiğim yerdi, bu nedenle bende kişisel gelişim açısından ve mesleki anlamda katkısı ve anısı çok fazladır. Yolunuz bir gün oralara düşerse diyemeyeceğim çünkü Ankara'da Türk Tıp Tarihinde önemli yerleri olan TYİH, ANH gibi benimde içinde olduğum pek çok doktorun uzman olduğu ve anılar biriktirdiği tarihi hastaneler kapatılarak dev bir sağlık yerleşkesi olan Ankara Şehir Hastanesine taşındı. Ama eğer düşseydi yolunuz 2018 yılından önce TYİH Gastroenteroloji kliniğine kimin hoca kimin asistan olduğunu anlamanız mümkün değildi. Zira birçok beyaz önlüklü kadın ve erkek doktorun sürekli bir koşuşturma halinde klinikte ve poliklinikte hasta baktığını, ultrasonografi yaptığını, endoskopi yaptığını, radyoloji hocasına hasta danıştığını görürdünüz. Bütün hoca ve kıdemli abla ve abilerimiz asistan ruhu ile uzmanlık isteyen işler yaparlardı. Muayenehanesi olan hocalarımız sabah 8 akşam 16 arası sürekli yanımızda bizimle olurlardı. Sabah 7.30-8.30 arası literatür ve seminer saati, her perşembe saat 11 de gastroenteroloji, gastroenteroloji cerrahisi ve radyoloji ile birlikte hasta konseyi, her ayın ilk perşembesi Ankara'daki eğitim hastaneleri ve tıp fakültelerinin gastroenteroloji kliniklerinin sırayla yaptıkları aylık gastroenteroloji toplantıları olurdu. Bu toplantılarda tabiri caiz ise kıran kırana ve

üst düzey bilimsel tartışmalar olur ama kimse kimseyi kırmaz, incitmezdi. Akademik terbiye her düzeyde vardı ve biz gençler, asistanlar bu terbiye içinde eğitilirdik. Sonraki yıllarda bizlerde klinik şefi ya da öğretim üyesi olduğumuzda hep bu akademik terbiye içinde tartışmaya özen gösterdik, bu davranış biçimi deontolojiye uygun davranmanın en somut şekliydi, hocalarımızdan öğrendiğimiz.

Sonuç olarak ister pratisyen hekim, ister aile doktoru, ister asistan, ister uzman, ister klinik şefi, ister profesör olalım hepimiz doktoruz ve insanız. Etik yani ahlak biliminin temeli herkese dil, din, ırk, cins, sosyal statü farkı gözetmeksizin eşit ve empati yaparak davranmak gerekliliğidir. Tıbbi Deontoloji ise kaynaklarda hekimin mesleki etkinlikleri sırasında hastasına, hasta sahibine, meslektaşlarına ve topluma karşı uymak ve uygulamak zorunda olduğu kurallar, tutum ve davranışların normatif bilgisi olarak tanımlanmaktadır.

Bütün bu yukarıda anlatılan yaşanmışlıkların temelini oluşturan ve kanımca 62 yıl sonra bugünde güncelliğini koruyan 19 Şubat 1960 tarihli Resmî Gazete'de Reisicumhur C. Bayar imzalı "6023 sayılı kanunun 59 uncu maddesinin,(g) bendine göre hazırlanmış ve Şûrayı Devletçe tetkik edilmiş olan ilişik «Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi» nin mer'iyete konulması; İcra Vekiller i Heyetince 13/1/1960 tarihinde kararlaştırılmıştır" şeklinde yayınlanan ve içeriği aşağıda maddeler halinde aslının aynısı olarak yazılan Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi'ne uygun davranmaya her hekim çaba göstermelidir.

Madde 1 — Tabip ve diş tabiplerinin, deontoloji bakımından riayetle mükellef oldukları kaide ve esaslar bu Nizamnamede gösterilmiştir. 6023 sayılı Türk Tabipleri Birliği Kanununun 7'nci maddesi mucibince tabip odalarına kayıtlı bulunan tabip ve diş tabipleri, bu Nizamname hükümlerine tabidirler.

Madde 2 — Tabip ve diş tabibinin başta gelen vazifesi, insan – sağlığına, hayatına ve şahsiyetine ihtimam ve hürmet göstermektir. Tabip ve diş tabibi; hastanın cinsiyeti, ırkı, milliyeti, dini ve mezhebi, ahlaki düşünceleri, karakter ve şahsiyeti, içtimai seviyesi, mevkii ve siyasi kanaati ne olursa olsun, muayene ve tedavi hususunda azami dikkat ve ihtimamı göstermekle mükelleftir.

Madde 3 — Tabip, vazifesi ve ihtisası ne olursa olsun, gerekli bakımın sağlanamadığı acil vakalarda, mücbir sebep olmadıkça, ilk yardımda bulunur. Diş tabibi de, kendi sahasında, aynı mükellefiyete tabidir.

Madde 4 — Tabip ve diş tabibi, meslek ve sanatının İcrası vesilesiyle muttali olduğu sırları, kanuni mecburiyet olmadıkça, ifşa edemez. Tıbbi toplantılarda takdim edilen veya yayınlarda bahis konusu olan vakalarda, hastanın hüviyeti açıklanamaz.

Madde 5 — Sağlık müesseselerinde tatbik olunan usul ve kaideler mahfuz olmak üzere, hasta; tabibini ve diş tabibini serbestçe seçer.

Madde 6 — Tabip ve diş tabibi, sanat ve mesleğini icra ederken, hiç bir tesir ve nüfuza kapılmaksızın, vicdanî ve meslekî kanaatına göre hareket eder. Tabip ve diş tabibi, tatbik edeceği tedaviyi tayinde serbesttir.

Madde 7 — Tabip ve diş tabibi sanat ve mesleğinin icrası dışında dahi olsa, meslek ahlâk ve adabı ile telif edilemeyen hareketlerden kaçınır.

Madde 8 — Tabiplik ve diş tabipliği mesleklerine ve tedavi müesseselerine, ticari bir veçhe verilemez.

Tabip ve diş tabibi, yapacağı yayınlarda tababet mesleğinin şerefini üstün tutmaya mecbur olup, her ne suretle olursa olsun, yazılarında kendi reklâmını yapamaz.

Tabip ve diş tabibi, gazetelerde ve diğer neşir vasıtalarında, reklâm mahiyetinde teşekkür ilânları yazdıramaz.

6.23. TIPTA İSTİŞARE

Doğrusu bugüne kadar hemen hiç kullanmadığım bir kelime ile ilgili yazı yazmak isteği biraz da kelimenin farklı dillerdeki karşılıklarından birinin "TIP" la çok ilgili olması nedeniyle oldu. Arapça' dan dilimize girmiş olan "istişare", "yol gösteren" anlamına gelen "şara" sözcüğünden türemiş olup, Türk Dili Kurumu sözlüğünde anlamı " danışma" olarak geçiyor. "İstişare etmek" ise "danışmak" olarak anlamlandırılmış. Buradan hareketle "istişare eden" "danışan", "istişare edilinen", "danışılan" kelimelerini de türetmek mümkün. Bu türetmelerden görüldüğü gibi "istişare" en az iki kişi arasında olmakta, danışılan kişi danışana yol göstermektedir.

"İstişare" nin "TIP" ile ilgisi Fransızca "consultation" dan okunduğu şekliyle dilimize girmiş olan "konsültasyon" kelimesi ile eş anlamlı olmasıdır. Sözlük anlamı fikir alışverişinde bulunma, danışma ve istişare olan **"konsültasyon"** bir doktorun kendi branşı dışında teşhis etmekte zorlandığı hastalıklar için konunun uzmanı hekimlere danışması, yardım almasıdır. Örneğin şeker hastalığı olan bir hastayı takip ve tedavi eden bir iç hastalıkları veya endokrin hastalıkları uzmanının; şeker hastalığında sıkça görülen göz problemini göz hastalıkları uzmanına, sinir sistemi ile ilgili problemleri nöroloji uzmanına danışması; ya da safra taşı ve şeker hastalığı olan hastayı ameliyat edecek olan genel cerrahın hastanın şekerinin düzenlenmesi için iç hastalıkları ya da endokrin uzmanına danışması gibi.

Altı yıllık Tıp Fakültesi eğitimini tamamlayıp mezun olan doktor "pratisyen" doktordur. Tıp konusunda vücudun anatomisi, fizyolojisi, koruyucu hekimlik ilkeleri, tanı yöntemleri, genel tedavi prensipleri ile donatılmış olarak okulu bitirir. Canlıların en karmaşık ve çoklu organ sistemine sahip olan insanlığın bir o kadar da çok hastalığı ve bunlardan korunma ve tanı yöntemleri, tedavi prensipleri vardır. İşte bu karmaşıklığın çözümü tıpta uzmanlaşma ile sağlanmaya çalışılmıştır. Günümüzde halk sağlığı, aile hekimliği, acil tıp, spor hekimliği, iç hastalıkları, genel cerrahi, çocuk hastalıkları ve sağlığı, kadın hastalıkları ve doğum, enfeksiyon hastalıkları ve klinik mikrobiyoloji, göz hastalıkları, kulak burun boğaz hastalıkları, kalp ve damar hastalıkları ve cerrahisi, göğüs hastalıkları ve cerrahisi, cilt hastalıkları (dermatoloji), fizik tedavi ve rehabilitasyon, nöroloji, beyin cerrahisi, psikiyatri, ortopedi ve travmatoloji, radyoloji, biyokimya, mikrobiyoloji gibi çok sayıda ana dal ve gastroenteroloji, endokrinoloji, hematoloji, onkoloji, gastroenteroloji cerrahisi, çocuk cerrahisi, radyasyon onkolojisi, gibi yan dallarda uzmanlık eğitimi veren yan dal uzmanlık alanı mevcuttur. Doğaldır ki bu kadar geniş alanda hizmet veren bir bilim dalında Tıp Fakültesi'nden yeni mezun olmuş bir pratisyen doktorun bilgisi genel bilgiler ile sınırlı olacaktır. Daha detaylı bilgi; süresi branşlara göre 3-5 yıl arasında değişen uzmanlık eğitimi ile elde edilir. Bu eğitim boyunca pratisyen doktorun unvanı "uzmanlık öğrencisi" veya "asistan" olur. Uzmanlık eğitimini tamamlayıp tezini yazan ve uzmanlık sınavını başaran uzmanlık öğrencisi veya asistan, iç hastalıkları uzmanı (dahiliye uzmanı veya dahiliyeci), genel cerrah, kardiyolog, radyolog, nörolog, psikiyatrist, gastroenterolog, endokrinolog, hematolog, onkolog gibi eğitim gördüğü uzmanlık alanının uzmanlık unvanı ile anılmaya hak kazanır. Tıpta konsültasyon ancak yukarıda bir

kısmının isminden bahsedilmiş olan uzmanlık alanlarından birinde uzmanlık eğitimini tamamlamış olan "uzman doktor" ile yapılır. Bazen de hastanın durumu daha karmaşık olup birden fazla doktor aynı anda konsültasyon yaparak hasta için en doğru tanı ve tedavinin yapılması (hastalığın yönetimi) sağlanır. Bazı hastalıklar ve branşlarda ise hasta için en uygun hastalık yönetimi birkaç doktorun ortak kararı ile alınması gerekir ki bu da bir tür "danışma kurulu" olan "tıbbı konsey" lerin ortak kararı ile elde edilir. Örneğin karaciğer kanseri (hepatosellüler kanser) olan bir hastada hastalığın yönetiminin nasıl yapılacağı içinde gastroenterolog, hepatolog, karaciğer nakli yapabilen genel cerrahi veya gastroenteroloji cerrahisi uzmanı, girişimsel radyolog ve onkolog tan oluşan "hepatosellüler kanser konseyi" ile kararlaştırılır. Yine birçok kalp hastasında hastalığın ilaçla mı, anjiografik yöntemlerle mi yoksa ameliyatla mı tedavi edileceği "kardiyoloji ve kardiyovasküler cerrahi konseyinde" karara bağlanır. Bütün bu danışarak karar almanın (istişare etmenin, konsültasyon yapmanın) amacı hastaya en az zarar vererek en fazla yararı sağlamaktır.

Kuşkusuz kullandığımız her kelimenin öz dilimiz olan "Türkçe" olması hepimizin arzusudur. **Karamanoğlu Mehmed Bey**'in 13 Mayıs 1277'de "Bugünden sonra hiç kimse divanda, dergâhta, bargâhta, mecliste ve meydanda Türkçeden başka dil konuşmayacak" **fermanı ile** güzel Türkçe'miz "devlet dili" ilân edilmiştir. Ancak zaman içinde dünya üzerindeki bütün dillerde olduğu gibi Türkçeye de birçok dilden girmiş, örneğin "konsültasyon" gibi bazı kelimeler o kadar benimsenmiş ve kanıksanmış ki bunları Türkçe karşılığı ile veya başka bir kelime ile değiştirmenin pratik bir yararı yoktur. Bu nedenle tıpta yıllardır kullanılan "konsültasyon" kelimesinin "danışma" ile değiştirilmesi çok olası görünmediği gibi "istişare" kelimesi de tutkunları tarafından kullanılmaya devam edecektir.

6.24. TIPTA UZMANLIK ve ENDOSKOPİ EĞİTİMİ

Türkiye'de tıpta uzmanlaşma yaklaşık 100 yıl önce 11/4/1928 tarihinde 1219 sayılı TABABET VE ŞUABATI SAN'ATLARININ TARZI İCRASINA DAİR KANUN ile belirlenmiştir. Bu kanunda esas olarak cerrahi ve dahili branşların neler yapabileceği tanımlanmış olup insanın en değerlisi, canı ile ilgilenen doktorların mesleki hatalarını en aza indirebilmeleri için daha dar kapsamda konuyu daha detaylı öğrenmelerinin yolu açılmıştır. Buradan hareketle zamanla dahili ve cerrahi branşlarda da yan dal uzmanlıkları oluşmuştur.

Genel cerrahi çok geniş bir alanı kapsadığı için yasal olarak "kalp damar cerrahisi, göğüs cerrahisi ana dal haline gelmiş, gastroenteroloji cerrahisi yan dal" olarak belirlenmiştir. Aynı şekilde çok kapsamlı olan iç hastalıkları da "göğüs hastalıkları ana dalı; hematoloji, onkoloji, endokrinoloji ve metabolizma hastalıkları, gastroenteroloji, nefroloji, geriatri yan dallarına" ayrılmıştır. Dahiliye üzerine 3 yıl süre ile yapılan gastroenteroloji esas olarak klinik ve laboratuvar eğitimi veren bir uzmanlık dalıdır.

Klinik eğitimde; acil, klinik, yoğun bakım ve poliklinik hasta muayene, takip, tanı ve tedavi eğitimi alınırken, laboratuvar eğitimini gastroenterologun stestoskopu olan abdominal ultrasonografi; girişimsel ve diyagnostik gastrointestinal ve ha-

pato-pankreato-biliyer endoskopi eğitimini içerir. Laboratuvar eğitiminin çok önemli bir parçası olan endoskopi eğitiminde uzmanlık öğrencisi hem acil hem elektif şartlarda kliniğini yakından bildiği hastaların alt ve üst gastrointestinal sistem tanısal ve tedavi edici endoskopisini yaparak hastayı klinik ve laboratuvar olarak bütünüyle değerlendirmeyi ve sonuca gitmeyi öğrenir. Yani laboratuvarı teknisyen olarak değil, klinisyen gözüyle yaparak en sağlıklı sonuca ulaşmayı amaçlar.

Sağlık Bakanlığına bağlı eğitim hastaneleri ve üniversite hastanelerinin gastroenteroloji kliniklerinde uzmanlık öğrencisinin eğitim süresi boyunca eğitim yılına göre yapacağı endoskopik işlemlerin türü ve sayısı yönergelerle bellidir. Pediatrik Gastroenteroloji ve Gastroenteroloji Cerrahisi uzmanlık eğitimi de Gastroenterolojiye benzer şekilde sırasıyla Pediatri ve Genel Cerrahi uzmanlığı üzerine yan dal olarak yapılmaktadır ve eğitimde benzer prensipler geçerlidir. Endoskopi eğitiminin yasal olarak alındığı bu üç yan dal uzmanlık alanı dışında Türkiye Cumhuriyeti Devleti Sağlık Bakanlığı Tıpta Uzmanlık Eğitiminde başka bir branş söz konusu değildir. Dolayısı ile endoskopi yapmak veya gastroenterolojik hasta bakmak isteyen iç hastalıkları uzmanı, çocuk sağlığı ve hastalıkları uzmanı ve genel cerrahlar adı geçen yan dal eğitimini alarak endoskopi konusunda yetkin hale gelip endoskopi yapabilmektedirler, buna engel herhangi bir durum yoktur.

Ancak son 30 yılda endoskopik işlemlerde yıllara göre artan baş döndürücü gelişmeler, birçok gastrointestinal hastalığın açık veya laparoskopik ameliyat yerine endoskopik olarak tedavi edilebilmesi, bu işlemlerin hangi uzmanlık alanı içinde olması gerektiği konusunda özellikle gastroenterologlar ve genel cerrahi uzmanlarını ve uzmanlık derneklerini karşı karşıya getirmiştir.

Yukarıda belirtilen endoskopi eğitiminin formal olarak alındığı gastroenteroloji, pediatrik gastroenteroloji ve gastroenteroloji cerrahisi dışında genel dahiliye uzmanları ve özellikle de genel cerrahi uzmanlarında, bu uzmanlık alanlarının uğraşı alanlarının büyük bir kısmını gastroenterolojik hastalıkların oluşturması nedeniyle gastroenterolojik endoskopiyi uygulama açısından ilgi odağı haline getirmiştir.

Ülkemizde özel hastaneciliğin son 20 yılda baş döndürücü hızla artması ve bu hastanelerde hastayı muayene eden, endoskopisini ve sonrasında gerekirse cerrahi tedavisini yapabilecek olan tek bir uzmanı istihdam etme yönündeki tercihleri kişisel düşünceme ve özel hastanelerde edindiğim tecrübelerime güre genel cerrahi uzmanlarının bu konudaki isteklerini daha da görünür hale getirmiştir.

Aslında tıpta esas olan kurumsal ve kişisel beklentilerden önce hastaların en güvenli ve hızlı şekilde sağlık hizmetine ulaşabilmesi ve devletin sağlık otoritesi tarafından da bu konuda gerekli düzenlemelerin yapılmasıdır. Güncel olarak ihtiyaçları karşılayacak düzeyde gastroneteroloji uzmanı yetişmesi için alt yapı ve kadro sıkıntısı olması nedeniyle ülkemizdeki gastoenterolog sayısı sınırlıdır ve tüm ülkeye sağlıklı ve zamanında hizmet vermek bu anlamda gerçekçi değildir. Bu nedenle standartları uluslararası kriterlere göre belirlenmiş temel endoskopi eğitimini tamamlayan genel dahiliye ve genel cerrahi uzmanları da standart gastroneteroloji uzmanlık eğitimine ek olarak üst bir eğitim gerektiren ERCP, ESD, EMR EUS gibi ileri gastrointestinal endoskopik işlemler haricindeki alt ve üst gastrointestinal sistem tanı ve tedavi edici endoskopik işlemleri yapabilmelidirler.

Benim de Gastrointestinal Endoskopi Derneği Yönetim Kurulu Başkanı olduğum 1995-2008 yılları arasında ve sonrasında

gastroenterolojinin ana uzmanlık derneği olan Türk Gastroenteroloji Derneği tarafından T.C Sağlık Bakanlığı ve Türk Tabipler Birliği ile çok sayıda görüşme yapılmış ve nihayet bu yılın başında T.C. SAĞLIK BAKANLIĞI SAĞLIK HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ Eğitim ve Sertifikasyon Dairesi Başkanlığı'nın 24.02.2022 tarihli resmi belgesi ile Dahiliye uzmanları ve Genel Cerrahi Uzmanlarının "Gastointestinal Endoskopi Eğitimi ve Sertifikasyonu" yayınlanarak eğitimin ve sertifikasyonun standartları belirlenmiştir. Bu yönergede belirtilen kurum ve standartlarda eğitim ve sertifikasyon programını tamamlayan genel cerrahi ve dahiliye uzmanları yönergede açıkça tanımı yapılan gastrointesinal endoskopik işlemleri yapabilirler.

Günümüz Türkiye'sinde hekimlere, hizmet sundukları toplum ve hizmeti belirleyen devlet kurumları tarafından yapılan değersizleştirmeler karşısında tüm hekimlerin "birlikten kuvvet doğar" aforizmasını temel alarak hizmet sundukları alanlar itibari ile karşı karşıya gelip bireysel polemiklere ve tartışmalara girmekten ziyade, bir ve beraber olmaları, kendilerini temsil eden kurumsal meslek örgütleri ile dayanışma içinde bulunmaları hem mesleki itibarın korunması, hem emeğin değerinin karşılık bulması hem de güç birliği oluşturmak adına oldukça önemlidir. Sosyal medya aracılığı ile paylaşılan kişisel görüşlerin toplumda hızla yayılarak yanlış anlamalara yol açacağı ve mesleğimizin itibarına olumsuz yönde etkileyeceği gerçeği düşünülerek, kanımca tüm meslektaşların bu konuda hassas davranmaları gerekli ve önemlidir.

6.25. TIPTA YAPAY ZEKA KULLANIMI ETİK SORUNLARA YOL AÇAR MI?

Son altı ayda ulusal yazılı ve görsel basında yapay zekanın tıpta imza attığı mucizeler ile haberler geniş yer buldu. Kimi yapay zekanın kıdemli doktorlar kadar iyi doktorluk yaptığını, kimi hayat kurtardığını, kimi de tıpta uzmanlık sınavını geçtiğini haber verdi. İşin magazinsel boyutu bir yana bırakılacak olursa, gerçekte olan yapay zekanın ilk kullanıldığı 1956 yılından günümüze kadar bilgi işleme teknolojilerinin hız ve kapasitesinde bir trilyon kat artış olduğu ve yaşamın her alanında yaygın olarak kullanılmaya başlandığıdır.

Günümüzde sağlık hizmeti, yapay zeka uygulamalarının en çok kullanıldığı alanlar arasında ilk sıralarda yer almaktadır. İnternette yaygın kullanılan arama motoru ile tarama yapıldığında sağlık alanındaki yapay zekâ ile ilgili akademik çalışmaların son 20 yılda 17 kat arttığı görülmektedir. Yapay zekânın sağlık alanı uygulamalarının yarattığı ekonomik büyüklük ise 2016 yılından beri her iki yılda bir ikiye katlanmış ve günümüzde 4,3 trilyon ABD Doları düzeyine ulaşmıştır. Sağlık alanında yapay zekâ; otomatik veri toplama, biyomedikal araştırmalar, ilaç, aşı ve biyobelirteç çalışmaları, toksisite tahmini; algoritmalarla hastalık tanısı ve tedavi seçimi; üç boyutlu yazıcılarla ameliyat öncesi cerrahi sınırların doğru belirlenmesi ve otomatik cerrahi gibi cerrahi alanında kullanımı; patoloji, radyoloji ve

endoskopi gibi görüntüleme yöntemlerinde otomatik kullanım ve hasta izleme gibi klinik uygulama alanlarında kullanılmakta veya kullanılma potansiyeli taşımaktadır.

Tıpta tanı ve tedavi algoritmaları oluşturulmasında kullanılan yapay zeka on binlerce insan verisi kullanılarak hazırlanmaktadır. Bu veriler daha önce doktorlar tarafından konulmuş tanılar ve tedavi sonuçlarından elde edilmektedir. Dolayısı ile yapay zeka algoritmalarının hasta üzerinde kullanımının doğruluğu ve yerindeliği, bu verilerin doğruluğu ve yerindeliği kadar doğru olabilir. Bir başka konu ise tıpta aynı tanıyı alan her bir hastanın kendine özgü olduğu ve hastasını canlı kanlı önünde gören muayenesini yapmış olan doktorun akıllı zeka sınırlarını aşacak ölçüde bilgi sahibi olmasıdır. Yapay zekanın tıpta kullanımın önemli bir sakıncası ise doktor ile hastası arasında kalması gereken hastaya ait her türlü bilginin paylaşılması konusu yani işin etik(ahlaki) boyutudur. Ayrıca ülkemize özgü sayılabilecek bir sakınca da bilgi teknolojileri konusunda dışa bağımlı olan halkımıza ait verilerin teknolojiyi üreten ülkelerce rahatça kullanılabileceği gerçeğidir. Kuşkusuz teknolojinin en ileri ucu olan yapay zekanın tıpta kullanımı sağlık sektörünün ve çalışanlarının işini çok kolaylaştıracak ve hızlandıracaktır. Ancak iyi yetişmiş, yıllarca gördüğü hastalar ve yaptığı işlemlerle deneyim kazanmış bir hekimin yerini alması söz konusu değildir. Yapay zekanın tıpta kullanılmasında dikkat edilmesi gereken konular, kısa bir süre önce Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından dile getirilmiştir. Yapay zeka kullanmaya daha yatkın ve eğilimi olan genç hekimler ve hekim adaylarının dikkatini çekmek üzere makalenin çevirisine aşağıda yer verilmiştir.

"Sağlık için güvenli ve etik yapay zeka (safe and ethical AI for health)

Dünya Sağlık Örgütü, insan refahını, insan güvenliğini ve özerkliğini korumak ve teşvik etmek ve halk sağlığını korumak için yapay zeka (YZ) tarafından üretilen büyük dil modeli araçlarını (large language model tools (LLM'ler) kullanırken dikkatli olunması çağrısında bulunuyor. LLM'ler, ChatGPT, Bard, Bert ve insan iletişimini anlama, işleme ve üretmeyi taklit eden diğerleri gibi en hızlı genişleyen platformlardan bazılarını içerir. Bu platformların kamuoyunda hızla yayılması ve sağlıkla ilgili amaçlar için deneysel kullanımının artması, insanların sağlık ihtiyaçlarını destekleme potansiyeli konusunda önemli bir heyecan yaratmaktadır. İnsanların sağlığını korumak ve eşitsizliği azaltmak için sağlık bilgilerine erişimi iyileştirmek, bir karar destek aracı olarak veya hatta yetersiz kaynaklara sahip ortamlarda teşhis kapasitesini artırmak için LLM'leri kullanırken risklerin dikkatle incelenmesi zorunludur.

DSÖ, sağlık çalışanlarını, hastaları, araştırmacıları ve bilim insanlarını desteklemek için LLM'ler de dahil olmak üzere teknolojilerin uygun kullanımı konusunda hevesli olsa da, normalde herhangi bir yeni teknoloji için ihtiyatlı davranmanın LLM'lerde tutarlı bir şekilde uygulanmadığına dair endişeler vardır. Buna şeffaflık, kapsayıcılık, kamu katılımı, uzman denetimi ve titiz değerlendirme gibi temel değerlere yaygın bağlılık da dahildir. Test edilmemiş sistemlerin hızla benimsenmesi, sağlık çalışanlarının hatalarına yol açabilir, hastalara zarar verebilir, yapay zekaya olan güveni aşındırabilir ve böylece bu tür teknolojilerin dünya çapında potansiyel uzun vadeli faydalarını ve kullanımlarını zayıflatabilir veya geciktirebilir.. Teknolojilerin güvenli, etkili ve etik yollarla kullanılması için gereken titiz gözetimi gerektiren endişeler şunlardır:

YZ'yi eğitmek için kullanılan veriler önyargılı olabilir ve sağlık, eşitlik ve kapsayıcılık açısından risk oluşturabilecek yanıltıcı veya yanlış bilgiler üretebilir;

LLM'ler, son kullanıcıya yetkili ve makul görünebilecek yanıtlar üretir; ancak bu yanıtlar tamamen yanlış olabilir veya özellikle sağlıkla ilgili yanıtlar için ciddi hatalar içerebilir;

LLM'ler, daha önce bu tür bir kullanım için izin verilmemiş olabilecek veriler üzerinde eğitilebilir ve LLM'ler, bir kullanıcının bir yanıt oluşturmak için bir uygulamaya sağladığı hassas verileri (sağlık verileri dahil) koruyamayabilir;

LLM'ler, halkın güvenilir sağlık içeriğinden ayırt etmesi zor olan metin, ses veya video içeriği şeklinde oldukça ikna edici dezenformasyon üretmek ve yaymak için kötüye kullanılabilir.

İnsan sağlığını iyileştirmek için yapay zeka ve dijital sağlık da dahil olmak üzere yeni teknolojilerden yararlanmayı taahhüt eden DSÖ, teknoloji firmaları LLM'leri ticarileştirmek için çalışırken politika yapıcıların hasta güvenliğini ve korumasını sağlamalarını tavsiye etmektedir.

DSÖ, ister bireyler, ister bakım sağlayıcılar veya sağlık sistemi yöneticileri ve politika yapıcılar tarafından olsun, rutin sağlık hizmetleri ve tıpta yaygın olarak kullanılmadan önce bu endişelerin giderilmesini ve faydaya ilişkin net kanıtların ölçülmesini önermektedir.

DSÖ, sağlık için yapay zeka tasarlarken, geliştirirken ve uygularken, sağlık için yapay zekanın etik ve yönetişimine ilişkin DSÖ kılavuzunda sıralanan etik ilkelerin ve uygun yönetişimin uygulanmasının önemini yinelemektedir. DSÖ tarafından belirlenen 6 temel ilke şunlardır: (1) özerkliği korumak; (2) insan refahını, insan güvenliğini ve kamu yararını teşvik etmek; (3) şeffaflığı, açıklanabilirliği ve anlaşılabilirliği sağlamak; (4) sorumluluğu ve hesap verebilirliği teşvik etmek; (5) kapsayıcılığı ve eşitliği sağlamak; (6) duyarlı ve sürdürülebilir YZ'yi teşvik etmek."

Sonuçta insan sağlığı söz konusunda olduğunda her yenilik hasta yararına olmalı, ona zarar vermemelidir. Yeni teknolojiler tıp fakültesinde bize ilk öğretilen *"Primum non nocere",* "Önce, zarar verme!" unutulmadan değerlendirilmeli ve kıymetlendirilmelidir.

KAYNAKLAR

1. Yapay zekâ 'doktorluk' yaptı, https://www.milliyet.com.tr, 9 Haz 2023
2. Tıp Tarihinde İlk: Yapay Zeka Hayat Kurtardı, https://www.memurlar.net, 22 May 2023
3. ChatGPT tıpta uzmanlık sınavını geçti, https://www.ntv.com.tr 16 Mar 2023
4. Radyolojide yapay zekanın önemi artıyor. https://www.trthaber.com 14 Kas 2022
5. Kadir Demir, Yapay zekâ nedir? ne değildir? Sağlık Hizmetleri Sempozyomu Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi, Eylül 2020
6. Ayhan Çalışkan, Tıpta yapay zeka ve yeni nesil hekim. Sağlık Hizmetleri Sempozyomu Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi, Eylül 2020
7. Hatice Keleş, Tıpta yapay zeka uygulamaları, KÜ Tıp Fak Derg 2022;24(3):604-613 Doi: 10.24938/kutfd.1214512
8. Tıpta yapay zeka devrimi nereye gidiyor? https://www.innova.com.tr › dijital-donusum-blog › ti…26 Oca 2022
9. Güvercin CH. Tıpta yapay zekâ ve etik. Ekmekci PE, editör. Yapay Zekâ ve Tıp Etiği. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2020. p.7-13.
10. WHO calls for safe and ethical AI for health https://www.who.int › News › 16 May 2023

6.26. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN 100. YILINDA TÜRK SAĞLIK SİSTEMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından sağlığın tanımı, 'Sağlık; yalnızca hastalık ve sakatlıkların olmaması değil, fiziksel, zihinsel ve sosyal yönden tam bir iyilik halidir.' şeklindedir. Yaşam hakkı için tek gereklilik olan sağlık hakkı bireyin tüm yaşamsal işlevleri yerine getirebilmesi için gerekli olan en önemli değerdir. DSÖ'nün sağlık tanımlamasında geçen 'sosyal yönden tam iyilik hali' kavramı sağlığın sadece kişisel değil aynı zamanda toplumsal yönünün bulunduğunu göstermektedir. Bireyin sosyal yönden tam iyilik halinde olmasının koşulu, içinde bulunduğu sosyal yaşantısının da sağlıklı olmasını gerektirmektedir. Bu nedenle bireyin sağlığını korumak devletin temel görevidir. Bu görev koruyucu sağlık hizmetleri ile sağlığın korunması, tedavi edici sağlık hizmetleri ve rehabilitasyon hizmetlerini kapsar. Ülkede yaşayan her yurttaş sağlık hakkından ücretsiz yararlanmalıdır, bunu sağlayacak olan devletin bu nedenle bir sağlık politikası ve sistemi olması gerekir. DSÖ sağlığın, ırk, dil, din, ekonomik ve sosyal konum ayırt etmeksizin tüm bireylerin temel hakkı olduğunu ifade etmekte ve sağlık alanında hizmet standartlarını yükseltmek için ülkeler arasındaki işbirliğini sağlamaktadır. 1978 yılında Alma-Ata'da yapılan Temel Sağlık

Hizmetleri Uluslararası Konferansında "tüm dünyadaki insanların sağlıklarını korumak ve geliştirmek için tüm devletlerin ve dünya toplumlarının gerekli tedbirleri almalarının ve harekete geçmelerinin sağlanması" sonuç bildirgesi ile sağlığın sadece ülke yönetimleri değil tüm dünya halkları için çalışan uluslararası örgütlerinde en temel görevi olduğu vurgusu yapılmıştır.

Bu makalede ülkemiz sağlık sisteminin tarihsel gelişimi satır başları ile özetlenecek, esas olarak Cumhuriyetle birlikte sağlanan sağlık hakkı kazanımlarını sağlayan kurum ve kuruluşların oluşturduğu sistem üzerinde durulacaktır.

Sağlık hizmeti; ikamesi olmayan bir hizmet olması, nitelik olarak acil olduğundan ertelenemez olması ve süreklilik arz etmesi, kar amacı gütmeyen sosyal amaç taşıması, hizmet sunumunda hataya yer olmaması, hizmet vericiler açısından uzmanlık ve sağlığını kaybetme riski dahil çok fazla özveri gerektirmesi nedeniyle çalışanlarının uzmanlaşma seviyelerinin ve bu duruma paralel olarak ücretlerinin yüksek olması, çalışanlar arasında iş bölümü ve koordinasyon gerektirmesi, yapılan işler her birey için değişken olduğundan hizmetin standartlaştırılamaması, pahalı olması, personelin kurumsal hedeflerden ziyade mesleki hedefleri önemsemesi sağlık hizmetlerini diğer mal ve hizmetlerden ayıran temel özelliklerdir. Bu nedenle sağlığı bir yaşam hakkı olarak kabul eden ve toplumda hiçbir ayrım gözetmeksizin herkese ücretsiz hizmet sunması gereken modern sağlık sistemi hazırlanırken temel hizmet sektörü sunum özelliklerine ek olarak bu özelliklerinde dikkate alınması gerekir. Ayrıca yapılanmada temel amaç toplum sağlığını korumak olduğu için koruyucu sağlık hizmetlerine önem verilmeli, ancak tüm toplumu hastalıklardan korumak mümkün olamayacağı için tedavi edici sağlık hizmetleri düzenlenmeli ve hastalıkların bırakacağı sakatlık ve kısıtlılıklar içinde rehabilitasyon

hizmetleri yapılandırılmalıdır. Her hastalık aynı derecede ciddi ve karmaşık olmayacağı için ve koruyucu sağlık hizmetleri göz önüne alınarak sağlık hizmet sektörü hastalığın ve yönetiminin ciddiyetine göre ve birinci, ikinci ve üçüncü basamak olarak sınıflandırılmalı ve yapılanma buna göre oluşturulmalıdır.

Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluğunda çoğunlukla vakıflar tarafından yürütülen sağlık sistemleri hiçbir zaman sosyal devlet anlayışı ile toplumun her kesimi için devlet yükümlülüğünde olan ücretsiz bir hizmet olmamıştır. Osmanlı İmparatorluğunda sağlık hizmetlerinin yürütülmesi için bazı çalışmalarda bulunulsa da on dokuzuncu yüzyıl sonuna kadar sağlık hizmetleri imparatorluğun asli görevlerinden biri olarak görülmemiş, daha çok orduya ve saraya yönelik olarak sunulmuştur. İmparatorlukta sağlık işlerini düzenleyen tek kişi Hekim Başı (Reisul Etibba) dır.

23 Nisan 1923 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) nin kuruluşundan hemen 10 gün sonra 3 Mayıs 1920'de 3 Sayılı Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına Dair Kanun ile sağlık hizmetlerinin ayrı bir bakanlıkça yürütülmesi öngörülerek sağlık hizmetleri ilk kez bir devlet görevi olarak kabul edilmiştir. İlk sağlık bakanı Dr. Adnan Adıvar'dır. Daha önce sağlık alanında yerleşmiş bir düzen ya da ihtiyaçlara yanıt verecek yasal bir düzenleme olmadığı için bu dönemde sağlık alt yapısının temelleri atılmıştır.

Cumhuriyet ilan edildikten sonra Sağlık Bakanı olan Dr. Refik Saydam sağlık hizmetlerinin örgütlenmesinde ve yayılmasında büyük başarı göstermiştir. Bu kapsamda Sivas, Kayseri, Ankara, İstanbul, Erzurum ve Diyarbakır'da Sağlık Bakanlığına bağlı Numune hastaneleri kurulmuştur. Dönem içerisinde, 1219 sayılı "Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun" ile 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu gibi halen

yürürlükte olan kanunlar ile gerçekleştirilecek sağlık politikalarının ilkeleri belirlenmiştir. Bunlar; sağlık hizmetlerinin tek elden yürütülmesi/dikey örgütlenme, koruyucu hekimlik ile tedavi edici hekimliğin birbirinden ayrışması, tıp fakültelerinin kurulması ve sıtma, frengi, verem gibi bulaşıcı hastalıklar ile mücadele edilmesidir. Gerçekten de Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında bulaşıcı hastalıklarla yapılan mücadele tarihi başarılara imza atmıştır. Kurtuluş savaşından yeni çıkmış toplam nüfusu on dört milyonu ancak bulan genç Türkiye Cumhuriyeti'nde tifüsten, veremden sıtmadan daha fazla insan kaybedilmemesi, trahomdan gözlerin kör olmaması gerekiyordu. Bunun için verem, sıtma ve trahom savaş dernekleri ve dispanserleri kurularak sağlıkta milli mücadele başlatılmıştır. Kalıcı körlüğe yol açan, daha çok ülkemizin Güney ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde görülen trahoma karşı 1925 yılında Malatya ve Adıyaman'da başlatılan mücadele, zamanla hastalığın tehdit ettiği diğer yerleri içine alacak şekilde genişletilmiştir. Trahomlu hastaların iyileştirilmesi için şehir ve kasabalarda hastane ve dispanser, köylerde ise köy tedavi evlerinin açılmasına gayret edilmiştir. Diğer taraftan bulaşıcı olan bu hastalığın yayılmasını engellemek amacıyla halkın bilinçlendirilmesine büyük önem verilmiş, Anadolu insanını sağlık açısından olduğu kadar sosyal açıdan da zor durumda bırakan trahom hastalığına karşı verilen uzun soluklu mücadelede yıllar içerisinde olumlu sonuç alınmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında temelleri atılan ve giderek sayıları artan Verem Savaş Dispanserleri ve Sanatoryumlar misyonlarını fazlası ile tamamlamış, günümüzde de hala hem pnomokonyozlar dahil göğüs hastalıklarının yönetimi hem de veremle mücadele konusunda görevlerine devam etmektedirler. Sıtma ile savaş tabiri caiz ise hastalığın kökünü kazımıştır.

1961 Anayasası ile vatandaşların yaşam hakkı olan sağlık hakkı ilk kez anayasal güvenceye alınmıştır. Modern anlamda sosyal devlet sağlık sunum sistemi olan 224 sayılı Sağlık hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Kanunu'nun 1961 yılında kabul edilmesi ile birlikte sağlık hizmetlerinin, halkın ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde sürekli, yaygın ve tümleşik olarak sunulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda; sağlık evleri, sağlık ocakları, ilçe ve il hastaneleri açılarak sağlık hizmetlerinin sunumunda kademeli, il içerisinde bütünleşmiş bir yapılanma gerçekleştirilmiştir. Sosyalleştirme kanunun hazırlayıcısı ve öncüsü olan Nusret Fişek, esasen sosyalleştirilmiş sağlık hizmetleri için finansmanın nasıl sağlanacağı üzerinde önemle durmuş, 1963 yılında, birinci beş yıllık kalkınma planlamasında sağlık hizmetlerine de yer verilerek sektöre ilişkin hedefler konulmuştur. Bunlar; koruyucu sağlık hizmetlerinin geliştirilerek yaygınlaştırılması, Sağlık Bakanlığı aracılığıyla sunulması, personelin düzenli ve dengeli bir şekilde dağıtılması, devlet hastanelerinde döner sermaye sisteminin uygulanması, ilaç endüstrisinin güçlendirilmesi ve özel hastanelerin açılmasının desteklemesi olarak belirlenmiştir. Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi görevini kısmen de olsa başarı ile yerine getirmiş ancak personel özelliklede doktor dağılımdaki eşitsizlik nedeni ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde birçok sağlık ocağı personelsizlik nedeniyle içindeki cihazlarla birlikte çürümeye terk edilmiştir.

Doktor dağılımdaki dengesizliği gidermek için 1978 yılında doktor muayenehanelerinin kapatılıp hepsinin kamuya yönlendirilmesini amaçlayan Tam Gün Yasası çıkartılmış, bu yasa ile ilk kez doktorlar ve diğer sağlık çalışanları hak ettiklerine yakın ücretler alabilmişlerdir. Yasa, doğru hekimlik ideali ile hazırlanmakla birlikte, hala nasıl olması gerektiği tartışılmaktaydı ve o

dönemde de muhalifi çoktu. Ayrıca o dönemdeki yüksek enflasyon hekimlerin maaşlarını bir yıl sonra muayenehaneden elde edecekleri kazançların çok altına düşürmüştü. Bu nedenle çok sayıda doktor kamudan istifa ederek muayenehanede çalışmaya başladı. Böylece hem politik baskılar hem de doktor istifaları sonucu, Cumhuriyet tarihinin 12 Ocak 1961 tarihinde yürürlüğe giren 224 Sayılı "Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun" ile birlikte sağlık alanında ikinci büyük kilometre taşı olan Tam Gün Yasası 12 Eylül askeri darbesi sonrası, 30 Aralık 1980 tarihinde yürürlükten kaldırıldı. Sonrasında Tam gün yasası yapboz tahtasına döndü. Günümüzde hepsi kamu olmakla birlikte üniversite hastanelerinde belirli akademik kadrolarda uygulanmazken kamu hastanelerinde uygulanmaktadır.

Sağlık alanında yapılan en radikal değişim 2002 yılında açıklanan 'Acil Eylem Planı' içerisinde 'Herkese Sağlık' başlığı altında temel prensipleri belirlenmiş ve uygulama için bir takvime bağlanmış olan Sağlıkta Dönüşüm Programı (SDP) dır. SDP da yapılması öngörülen temel hedefleri şunlardır: Sağlık Bakanlığı'nın fonksiyonel ve idari açıdan yeniden yapılandırılması, tüm vatandaşların genel sağlık sigortası kapsamına alınması, sağlık kurumlarının tek çatı altında toplanması, anne ve çocuk sağlığına önem verilmesi, hastanelerin mali ve idari açıdan özerkliğine kavuşturulması, Aile hekimliği uygulamasına geçilmesi, koruyucu hekimliğin yaygınlaştırılması, kalkınmada öncelikli bölgelerde yaşanan sağlık personeli eksikliğinin giderilmesi, özel sektörün sağlık alanına yatırım yapmasının özendirilmesi, tüm kamu kuruluşlarının alt kademelere yetki devri, sağlık alanında e-dönüşüm projesinin hayata geçirilmesidir. Bütün bu hedefler ile sağlık hizmetlerinin etkili, verimli ve hakkaniyete uygun bir şekilde organize edilmesi, finansmanın sağlanması ve sunulmasını hedeflenmekteydi.

Günümüze geldiğimizde SDP'ının bazı hedeflerinin yerine getirildiğini görüyoruz. Bunlar içinde en önemlilerinden biri SSK, Emekli Sandığı ve Bağ-kur gibi üç kamusal sağlık destekleyici sistemin birleştirilerek Sosyal Güvenlik Kurumu adı ile tek çatı altında toplanması ve hastalar içinde sosyal güvenlik sistemine göre seçildiği hastane ayrımının ortadan kalkması olmuştur. Diğeri uygulamada belli kısıtlılıkları ve sıkıntıları olmasına rağmen genel sağlık sigorta sistemi ve aile hekimliğinin hayata geçirilmesidir. Bunlar yanında Türkiye Cumhuriyeti'nin en iyi çalışan kurumlarından biri olan aşı ve serum üretiminde dünyada saygın bir yer edinmiş Refik Saydam Hıfzısıhha Enstitüsünün kapatılmasıdır. Bu kapatmanın acı sonuçlarından biri COVID-19 pandemisinde aşı üretiminde yetersiz kalınması ve dışa bağımlı olmakla sonuçlanmıştır. Bir diğer olumsuz uygulamada Türkiye'nin gelecek kuşaklarınıda borç altında bırakacak olan yap-işlet-devret modeliyle yapılan devasa yerleşkelerden oluşan "Şehir Hastaneleri" dir. Dünyada şehir hastaneleri modelini uygulayan ülkelerde hizmetin kolaylaştırılması ve kaynakların verimli kullanılması amacıyla daha küçük ölçekli hastanelere dönüş olurken ülkemizde neredeyse her ile bir şehir hastanesi yapmanın mantığını anlamak mümkün değildir. Hizmete açılan şehir hastanelerinin çoğu halkın ulaşması zor bölgelerdedir. Hastane içinde bir bölümden diğerine ulaşmak için ringler gereklidir. Yerleşkeler içinde çok büyük ve devasa işlevsiz ölü boşluklar, lüks otel hizmeti verme sevdası ile her yerde 24 çalışan televizyonlar, gün ışığında bile çalışan aydınlatmalar, iki kişilik odada her hasta için ayrı televizyon, çok sayıda, kafe restoran, mini market ve bunun gibi ticari emtia vardır. Bütün bu yapılar aydınlatma, kışın ısınma yazın soğutma için enerji tüketen iklimlendirme sistemleri ile adeta elektrik, doğalgaz ve suyu oburca tüketmektedir. Dahası bu sistemler hasta garantilidir.

Yani halkın hasta olmaması için koruyucu sağlık hizmetlerine ağırlık verilecek hedefi olan SDP' nın bir parçası olan şehir hastaneleri insanlar hasta olsun, bize gelsin daha çok para kazanalım mantığı ile bir ticarethane gibi çalışmaya zorlanmaktadır. Bütün bunlar olurken Türkiye'deki sağlıkta şiddet nedeniyle doktorların can güvenliğinin olmayışı, idari ve akademik hak ihlalleri, özel yaşam kısıtlamaları, sağlıksız çalışma ortamı, yetersiz ücretler sonucu dış ülkelere büyük bir doktor göçü vardır. Devasa şehir hastanelerimiz her ilde açılabilir ancak ülkenin nerdeyse her iline açılan yeterli öğretim üyesinin olmadığı Tıp Fakültelerinden gerektiği kadar eğitimi alamadan yetişecek doktor ve uzmanlarla nitelikli sağlık hizmeti vermek mümkün olmayacaktır.

KAYNAKLAR

1. M.Rahmi Dirican Türkiye Sağlık Hizmetlerinin Örgütlenmesinin Kısa Tarihçesi.. Eurasian J Med 1970; 2: 184-193 https://www.eajm.org:
2. Çavmak Ş, Çavmak D Türkiye'de sağlık hizmetlerinin tarihsel gelişimi ve sağlıkta dönüşüm programı https://dergipark.org.tr, 2017
3. Tuba Akkavak Türkiye'de Sağlık Sisteminin Gelişimi: Sağlıkta Dönüşüm Programı (2003-2011) Yüksek Lisans Tezi. https://acikerisim.nku.edu.tr, 2018
4. Özer S TÜRKİYE'DE TRAHOMLA MÜCADELE (1925-1945) Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 2014, 121-152

6.27. BİR BEYAZ ÖNLÜK MESELESİ

Beyaz önlük bugünlerde iki nedenle gündemde. İlki Milli eğitim bakanı tarafından öğretmenlere, kıyafet eşitliği sağlaması iddiası ile beyaz önlük giymelerini uygun görmesi ve bunun için 24 Kasım'da kendilerine beyaz gömlek hediye edileceği. Diğer ise doktorluk mesleği ile bütünleşmiş, beyaz önlük için yani doktorun işyerinde giymesi gereken forması için devletin kendisine yaptığı ödeme olan iki önlük için 96 TL.

Doktorların beyaz önlük giymelerinin birkaç amacı vardır. Beyaz saflığın, dürüstlüğün, temizliğin sembolüdür ve bu ulvi amaçlarla mesleklerin en kutsalı olan doktorlukla özdeşleşmiştir. Doktorlar çalışma hayatında her tür kirliliğe en fazla maruz kalan meslek grubudur. Hastanın kan, idrar, dışkı, tükürük, balgam gibi her türlü salgısı ile karşılaşır ve bunların hem mekanik hem de biyolojik kirliliğine maruz kalır. İşte bu maruziyeti önlemenin önemli enstrümanlarından biri beyaz önlüktür. Hoş sadece beyaz önlük değil; lastik eldiven, beyaz veya mavi-yeşil etek, gömlek ve pantolon, kep ve maske de hem hastayı hem de doktoru muhtemel bulaşlardan korumak için kullanılan diğer koruyucu ekipmanlardır. Ama bunlardan hiçbiri beyaz önlük kadar tüm dünyada doktorlukla özdeşleşmemiştir. Bu durum beyaz önlüğe bir kutsiyet kazandırmaktadır.

Son yıllarda bu kutsal giysinin ne yazık ki doktorlar tarafından kullanılmadığına tanık olmaktayız. Hastanelerde, polikliniklerde, kliniklerde ve muayenehanelerde doktorlar çoğu kez

günlük giysileri ile mesleklerini icra etmektedirler. Oysaki daha mesleğe ilk adımın atıldığı tıp fakültesi 1. sınıf öğrencileri için düzenlenen "beyaz önlük giyme" töreni vardır.

Doktorların farklı nedenlerle hak arama gösterilerinde sembol "beyaz önlük" tür. Bir meslek grubunun simgesi olan beyaz önlüğün başka bir meslek grubu olan öğretmenlerin giymesi için Milli Eğitim Bakanlığı tarafından öneri getirilmesi ve hatta giyilmesini teşvik için kendilerine hediye edileceğinin beyan edilmesi kanımca uygun ve samimi bir davranış değildir.

Öğretmenler gün içinde okulda giysilerini korumak için arzu ederlerse koruyucu amaçlı farklı renklerde önlük giyebilirler kuşkusuz, ancak bu öğretmenin kendi alması gereken bir karardır, devlet otoritesi tarafından getirilen bir yükümlülük olmamalıdır.

Diğer bir konu için beyaz önlük için biçilen maddi değerdir. Yıllar önce özel hastanelerin olmadığı dönemlerde tüm devlet ve üniversite hastanelerinin terzihaneleri vardı, hastane ve personelin ihtiyacı olan her türlü tekstil bu terzihanelerde ölçü alınarak kişiye özel dikilirdi, herhangi bir ücret talep edilmeksizin. Sonrasında olası ki hem personel hem sağlık kuruluşu sayısı artması nedeniyle bu giysileri üreten medikal firmalardan "1, 2, 3" gibi standart bedenlerde satın alınmaya ve personele dağıtılmaya başlandı.

Daha yakın tarihlerde ise medikal giysi standartları bozuldu, devlet en ucuzunu satın almak istedi ve sağlık personeli istediği model ve bedende beyaz önlük ve diğer tıbbi giysileri bulamadığı için kendisi satın almaya başladı, karşılığında ise yılda iki takım giysi ücreti devlet tarafından personele ödenmekteydi. Ödenen ücret, satın alınanı her zaman tam karşılamasa da bugünkü gibi bir uçurum hiçbir zaman olmadı.

Günümüzde bir beyaz önlük ücreti 350-400 TL arası değişmekte. Yani devletin ödediği tek önlük için 48 TL ile sadece önlüğün bir kolu satın alınabilir. Öğretmenlere önlük giymeyi dayatma ve bunu kendilerine hediye etme yerine devlet, tüm sağlık personeline yılda yeterli miktarda iki önlük ücretini rahatça ödeyebilir.

6.28. BİRAZ DA SAĞLIK KONUŞALIM

Yerel seçimler, ekonomik kriz, dizginlenemeyen enflasyon derken sağlığı konuşmaya zaman kalmadı. Oysa sağlık bozulduğunda hiçbir şeyin önemi kalmaz. Mart ayı sağlık açısından toplumun dikkatini belli sağlık problemlerine çekmek ve farkındalık oluşturmak için önemli bir ay. 4 Mart Dünya obezite farkındalık günüydü. Ancak toplumun dikkatini çekmek için konu ne basında yeterince yer aldı ne de sağlık otoriteleri tarafından internet sayfalarındaki bilgilendirme dışında konuya toplumsal farkındalık oluşturacak eylemler yapıldı.

Önümüzdeki yüzyılın salgını olacak obezite başta kalp damar hastalıkları olmak üzere çok sayıda başka hastalığa yol açmakta. Özellikle sosyoekonomik açıdan geri kalmış toplumlarda yeterli ve sağlıklı gıdaya ulaşamamak sonucu karbonhidrat ağırlıklı ve görece daha ucuz olan paketlenmiş ürünlerle beslenme çocukluk çağından itibaren obeziteye yol açmakta.

Mart ayı toplum sağlığı açısından önemli bir diğer sağlık problemi olan kalın bağırsak (kolon) kanseri farkındalık ayı. Kolon kanseri önlenebilir veya erken teşhis edilebilir nadir kanserlerden biridir. Kolon kanseri vakalarının yüzde 95'i kolon poliplerinden gelişir. Kolon poliplerinin kanser gelişmeden önce kalın bağırsağın endoskopik incelemesi olan "kolonoskopi" ile saptanıp endoskopik olarak çıkartılması ile kolon kanseri önlenebilir. Bu nedenle kolon kanseri için risk grubundaki

hastalar (ailesinde kolon polip veya kanseri olan bireyler, iltihabi bağırsak hastalığı olanlar, kendisinde kolon polibi olan veya kolon kanseri geçirmiş olan hastalar) ile 45 yaş üzerindeki bireyler kolon kanseri tarama testleri olan gaitada gizli kan ve kolonoskopi ile belli aralıklarla takip edilmelidir. Bu yıl kolon kanseri farkındalık ayı için tema, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından mavi renk olarak belirlendi. Bu amaçla İstanbul'da her üç boğaz köprüsü mavi renkte ışıklandırıldı. Ancak gündemin politik yoğunluğu nedeniyle toplumda farkındalık oluşturmak için konu daha fazla tartışılamadı.

Önemli ve görece sık görülen bir genetik anomali olan Down sendromu içinde 21 Mart "Dünya Down Sendromu Farkındalık Günü"ydü. Down sendromu bireylerin fiziksel özellikleri ve zihinsel yeteneklerinde farklılık gösteren genetik bir durumdur. Milli Eğitim Bakanlığı ve Türkiye Down Sendromu Derneği tarafından özellikle okullarda farklı etkinliklerle kutlanan bu günde Down sendromlu bireylerin yeterli eğitim ve destekle normal bireylere benzer şekilde bir yaşam sürebilecekleri vurgulanmaktadır.

Son olarak Türkiye'nin mücadelede başarı kazandığı ve örnek ülke olduğu tüberküloz (verem hastalığı) için farkındalık oluşturmak ve gerekli önemleri almak için 24 Mart'ın Dünya Veremle Savaş Günü olduğunu belirtelim. Robert Koch tarafından verem hastalığının etkeni olan Mycobacterium tuberculosis basilinin 24 Mart 1882 tarihinde keşfedilmesine ithafen DSÖ önerisi ile 1996 yılından beri 24 Mart günü, çeşitli etkinliklerle tüberküloz hastalığının sağlık, sosyal ve ekonomik yıkıcı sonuçlarına dikkat çekmek ve kamuoyunun hastalık hakkındaki farkındalığını artırmak için kutlanmakta.

Ülkemizde Cumhuriyetle birlikte sağlık alanında yapılan önemli atılımlardan biri olan "veremle savaş" ile verem hastalığı

oldukça azalmıştır. Ancak COVID 19 pandemisi ile birlikte tüm dünyada olduğu gibi bizde de bir artış söz konusudur, özellikle son yıllarda ülkemizin kontrolsüz göçmen akınına uğraması ve vakaların önemli bir kısmının bu kesimde saptanması, göçmen sorununun toplumsal ve ekonomik diğer sorunlar yanında sağlığa olumsuz etkilerine de dikkat çekmektedir.

6.29. DEPREMİN YOL AÇTIĞI SAĞLIK SORUNLARI

Deprem, meydana geldiği anda yol açtığı ölümler ve maddi kayıplar dışında, kısa ve uzun vadede çok sayıda sağlık sorununa neden olur. Bu sorunları birkaç başlıkta toplamak mümkündür:

1. Fiziki travmaya bağlı uzuv kayıpları, doku ezilmeleri, yaygın doku ezilmesi sonucu oluşan iç organ hasarları, donma.
2. Deprem sonrası olumsuz yaşam koşullarına bağlı hastalıklar: yara enfeksiyonları, uyuz ve bitlenme gibi bulaşıcı cilt hastalıkları, kolera veya diğer mikrop ve parazitlere bağlı bağırsak enfeksiyonları, tetanos, şeker ve hipertansiyon gibi sürekli ilaç kullanımı gerektiren hastalıkların ilaçlarına ulaşamama, normal takip gerektiren gebe ve yeni doğan çocuk takibinin yapılamaması, kanser hastalarının tedavilerinin aksaması.
3. Pijamasıyla sokakta kalmış, yakınlarını ve her türlü maddi varlığını kaybetmişlerin yaşadığı ve belki yıllarca yaşayacağı psikolojik travma.

Özetlenen sağlık sorunları kuşkusuz depremden etkilenen tüm bireyleri kapsamakla birlikte bir grup insan daha fazla etkilenir ve bu gruplar kırılgan grupları oluşturur. Bu gruplar, kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve hastalardır.

Normal yaşamda da hayatın yükünü çeken kadınlar, yaşam koşullarının yerle bir olduğu depremde tabiri caizse cehennem azabı çekmektedirler. Yeterli ve donanımlı barınak olmayışı, tuvalet ve banyo sorunu, kendinden önce çocuklarını ve kocasını, varsa yaşlısını doyurma, engelli ve yaşlı bakımı, genel sorunlar dışında âdet kanamasında yeterli hijyenik pede ulaşamama, üreme sağlığı konusunda destek alamayış, tuvalet ihtiyacını bile utanma duygusu ile erteleme ve bunların yol açtığı genital ve idrar yolu enfeksiyonları kadına özgü sağlık sorunlarıdır. Gebelerde durum daha vahimdir. Deprem bölgesinden gelen haberler, 6 Şubat depreminin üstünden bir ay geçmesine rağmen sağlıklı bir gebelik, doğum ve lohusalık dönemi için gebelerin yeterli beslenme ve düzenli takibe ulaşamadıkları yönündedir.

Bir diğer kırılgan grup çocuklardır. Çocukluk dönemi aşılarının kesintiye uğraması, besine erişememe, okuldan ve eğitimden ayrı kalma, ebeveynlerini, kardeşlerini, akrabalarını ve arkadaşlarını kaybetmenin yarattığı psikolojik travma çocukları da afetlerde kırılgan kılmaktadır.

Yaşamak için başka birinin desteğine ihtiyaç duyan engelli ve yaşlıların, her şeyin yerle bir olduğu bu afet zamanında ne yazık ki bu desteği bulmaları mümkün değildir. Kalp ve şeker hastalığı, hipertansiyon gibi sürekli ilaç kullanımı gerektiren hastalıklarda kesintisiz olarak ilaca erişememe, kanser hastalarının tedavilerinin aksaması hastalıkların ağırlaşmasına hatta ölümlere neden olabilmektedir.

Tüm bu sorunlar afet öncesi dönemde, afet sırasında ne tür sağlık sorunları olacağını öngörme, kırılgan grupları kayıt altına alma ve buna yönelik yapılacak iyi bir planlama ve kaynakların verimli kullanımı ile en aza indirilebilir. Türk Tabipleri Birliği karşılaştığı tüm engellemeler ve sorunlara rağmen tüm birimleri ile sahadadır ve olanakları ölçüsünde özellikle birinci

basamak hekimlikte, kadın cinsel ve üreme sağlığı konusunda, gebe takiplerinde, aşılamada tam olarak arzulanan düzeyde olmasa da belli bir mesafe kat etmiştir.

6.30. ELİ KOLU BAĞLI HEKİM

Geçen ay hükümetin TBMM'ye sunduğu sağlık alanında düzenlemeler içeren kanun teklifinin 36. maddesinde, "Meslekten geçici olarak men edilmeyi gerektirecek durumların düzenlenmesi" başlığı altında, "Meslek icrası esnasında ölüme veya engelliliğe neden olmaksızın, sağlığın kısa süreli ve geçici olarak bozulmasına yol açmak" cümlesi vardı. Neyse ki Türk Tabipleri Birliği başta olmak üzere, hekimlerden gelen haklı tepkiler üzerine iptal edildi.

Eğer kabul edilseydi, Türkiye'de hastalara tanı koyup tedavi edecek tek bir doktor bulmak mümkün olmayacaktı. Çünkü bu madde, tıpta komplikasyon dediğimiz, dünyanın her yerinde hekimlik uygulamalarına bağlı öngörülebilen, istenmeyen etkiler nedeniyle, hekimlerin 15 günden 3 yıla kadar meslekten men edilmelerine yol açacağından, hiçbir hekim kendini bu riske atmayacaktı. Hekimlerin elleri kolları bağlanacaktı. Haklı olarak hekimler, "Hastalarımıza muska mı yazalım?" diyerek teklife tepki gösterdiler.

Bu teklifi hazırlayanlar, konudan çok uzak, yeterli bilgisi olmayan kişiler. Çünkü dünyanın hiçbir yerinde komplikasyon nedeniyle hekimler geçici olarak meslekten men edilmezler. Belli ki teklifi hazırlayanlar, "komplikasyon" ile yanlış tıbbi uygulama anlamına gelen malpraktisi birbirine karıştırmışlar.

Komplikasyon, hastalıkların tanı ve tedavisi için uygulanacak her türlü uygulamaya bağlı meydana gelebilir. Bu kompli-

kasyonların çoğu hekimler tarafından bilinir, hastaya anlatılır, hastanın rızası alınır. Çoğunluğu hafif şiddettedir. Oluştuğunda konunun uzmanı hekim nasıl tedavi edileceğini bilir ve uygular. Ancak nadiren organ ve doku kaybına yol açabilir, hatta ölümle de sonuçlanabilir. Örneğin safra yolunda taş olan bir hastanın bu taşı ameliyatsız olarak ERCP (Endoskopik Retrograt Kolanjio Pankreatografi) dediğimiz yöntemle endoskopik olarak tedavi edilebilir. Hastaların yüzde 90'ı aynı gün veya en geç ertesi gün başarıyla tedavi edilmiş olarak taburcu edilir. Ancak yaklaşık yüzde 10 hastada, pankreas bezi iltihaplanması olan "pankreatit" komplikasyonu gelişme riski vardır. Pankreatit gelişen hastaların yüzde 90-95'inde hastalık hafif seyreder, ancak hastanın hastanede yatması gerekir. Bu durum, geçici olarak ve kısa süreliğine hastanın sağlığının bozulmasına yol açar. 3-4 günlük tıbbi tedaviyle hasta tamamen sağlığına kavuşmuş olarak taburcu edilir. Nadiren pankreatit şiddetli seyredip, uzun süre hastanede yatmayı gerektirir. Seyri sırasında ameliyat gerektiren durumlar ortaya çıkabilir.

ERCP'ye bağlı komplikasyonların hangi durumlarda oluşabileceği, bunlara yönelik alınabilecek önlemler, çok sayıda bilimsel araştırma sonucu ortaya konmuşsa da hiç beklemediğiniz ve her şeyin yolunda gittiği bir hastada da komplikasyon gelişebilir. Ancak "Komplikasyon olursa meslekten men edilebilirim" endişesiyle eli kolu bağlanan bir hekimin gereken işlemi yapamaması, tedavisiz kalan binlerce hastanın mağduriyetine yol açar. Bedelini de hastalığa yakalanmış, hatta ölüm riskiyle karşı karşıya kalan hasta öder.

6.31. KAN HAFTASI ve KIZILAY

Kan ve kan ürünleri sentetik karşılığı olmayan, uygun zamanda, uygun hastaya kullanımı ile hayat kurtarıcı sağlık ürünleridir. Gönüllü bağışçılardan, hiçbir maddi karşılığı olmadan alınır. Kan bağışının yapıldığı merkezi kurum Kızılay'dır.

İsmini büyük önder Atatürk'ün verdiği Kızılay 11 Haziran 1868 tarihinde "Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti" adıyla kurulmuş, 1947'de "Türkiye Kızılay Derneği" adını almıştır. Uluslararası Kızılay-Kızılhaç Topluluğu'nun temel ilkeleri olan; insanlık, ayrım gözetmemek, tarafsızlık, bağımsızlık, hayır kurumu niteliği, birlik ve evrensellik ilkelerini paylaşan Kızılay teşkilatı, genel merkez ve şubelerden oluşur. Genel müdürlük teşkilatı dışında kalan bütün kademelerindeki görevler fahridir.

Kızılay'ın internet sitesinde kurumun amacı; "Her nerede görülür ise hiçbir ayrım yapmaksızın insanın acısını önlemeye veya hafifletmeye çalışmak, insanın hayatını ve sağlığını korumak, onun kişiliğine saygı gösterilmesini sağlamak ve insanlar arasındaki karşılıklı anlayışı, dostluğu, saygıyı, işbirliğini ve sürekli barışı getirmeye uğraşmaktır" şeklinde yer almış ve "Kızılay'ın ihtiyaç anında dayanışmanın, ıstırap anında eşitliğin, savaşın en kızgın anında insancıllığın, tarafsızlığın ve barışın simgesi" olduğu vurgulanmıştır.

Bütün bu ulvi amaçlar, ilkeler doğrultusunda görev yapan bir kurum kuşkusuz her insanın güven duyacağı, ihtiyaç halinde yardım isteyebileceği ve olanağı var ise maddi olarak yoksa kan bağışı ile destekleyebileceği bir sosyal yapı, bir anlamda bir sivil toplum örgütüdür. Ne yazık ki 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan deprem afetinde Kızılay iyi bir sınav verememiş, toplumsal güveni büyük ölçüde sarsmıştır. Bu güvensizlik yurttaşları Kızılay'a kan bağışçısı olmaktan uzaklaştırmış; ülke genelinde yaşamsal bir sağlık ürünü olan kan ve kan bileşenlerinin temini konusunda büyük sıkıntı yaşanmış, sonuçta zarar gören kan ve kan ürünlerine ihtiyacı olan hastalar olmuştur. Yurttaşın sağlığından birinci derecede sorumlu olması gereken Sağlık Bakanlığı 2016 yılında hazırlayıp yayımladığı rehberde hedefini; "vatandaşlarımızın tüm kan ve kan bileşeni ihtiyacının, gönüllü ve karşılık beklemeyen kan bağışçıları aracılığı ile Türk Kızılay'ı tarafından karşılanması ve ülkemizin öz yeterliliğe ulaşması" olarak belirlemiş, "Kan ve kan bileşenlerinin uygun klinik kullanımı" konusunda hazırladığı raporla kontrolün Sağlık Bakanlığı'nda olduğunu ortaya koymuştur. Kan ve ürünleri konusunda bu kadar detaylı bir rapor hazırlayan ve bu konuda baş otoritenin kendisi olduğunu savlayan Sağlık Bakanlığı, deprem sırasında Kızılay'ın işlevsiz kalması, parayla çadır satması karşısında vatandaşın Kızılay'a olan güven kaybı nedeniyle kan bağışı yapmaması sonucunda yaşanan ciddi sıkıntı durumunda hiçbir tepki göstermemiştir.

Toplum yararına hizmet veren kurumlarda, sivil toplum kuruluşlarında görev yapanlar, siyasi otoriteden bağımsız olduklarında, kişisel çıkar hesabı gütmediklerinde, kayırmacılık yapmadıklarında toplum her zaman onlara güvenir ve gerekli desteği verir.

Doktordan

DENEMELER

TGV